

Masarykova univerzita v Brně
Fakulta sociálních studií
Katedra environmentálních studií

Disertační práce

**Ekonomická lokalizace v environmentálních souvislostech
aneb
Produkce a spotřeba zblízka**

Mgr. Eva Fraňková

Vedoucí práce: RNDr. Nad'a Johanisová, Ph.D.

Brno, 2012

Motto

„Vždycky bude těžké vymyslet udržitelné způsoby, jak si zachovat náš neudržitelný životní styl.“

(Charles Wyman dle Hopkins 2008:51)

„Přemýšlení v globálních souvislostech a solidarita vůči ostatním lidem a přírodě nás nevyhnutelně přivedou k okamžiku, kdy budeme muset svou těžce vydobytou svobodu použít v tom nejradikálnějším, nejopravdovějším smyslu: k tomu, abychom využívání svých možností dobrovolně omezili.“

(Marco Deriu, *Barcelona Degrowth Conference*, březen 2010)

Poděkování

Děkuji všem. Myslím to upřímně. Co dodat.

Z hlediska současného převládajícího pojetí vědecké práce prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje informací v práci řádně cituji.¹

V Brně, dne 1.10.2012

.....

¹ Z hlediska osobního přesvědčení prohlašuji, že se v této práci odráží přispění mnoha lidských i mimolidských entit, které její konečnou formu významně ovlivnily, a přesto není možné a jaksi nemá smysl je standardně citovat. Osobně necítím rozpor mezi prvním a druhým tvrzením.

Anotace

Tato práce se zabývá heterodoxním konceptem ekonomické lokalizace, jejím cílem je tento koncept definovat, operacionalizovat, kriticky diskutovat a teoreticky ukotvit, zejména v širším rámci ekologické ekonomie a sociální geografie. Práce je především teoretická, metodologicky vychází z principů zakotvené teorie. Poskytuje strukturovaný přehled šesti lokalizačních přístupů analyzovaných autorů a autorek a jejich tří lokalizačních diskursů (reformně-občanského, radikálně-institucionálního a radikálně-občanského), které se liší zejména mírou opozice vůči současnému systému produkce a spotřeby (který je charakterizován jako globalizovaný, neoliberálně-kapitalistický a růstově založený) a vizi klíčového aktéra v procesu ekonomické lokalizace. Výsledky operacionalizace představuje jedenáct dimenzí ekonomické lokalizace (např. politická, kulturní, morální, strategická atd.), jejich sedmnáct konkrétnějších aspektů (např. preference místního vlastnictví výrobních prostředků, důraz na budování komunity a spolupráci, snižování exportní závislosti atd.), a pracovní definice ekonomické lokalizace. Práce dále představuje a diskutuje argumenty analyzovaných autorů a autorek pro a proti ekonomické lokalizaci v kontextu dalších lokalizačních textů, a také v širším rámci mainstreamové ekonomie, sociální geografie, rozvojových studií, ekologické ekonomie, a argumentace hnutí udržitelného nerůstu. Z této diskuse plyne, že ekonomická lokalizace je v rámci mainstreamových předpokladů celkem nevyhnutelně viděna jako neefektivní. Širší teoretické opory se jí naopak dostává v kontextu ekologické ekonomie a zejména argumentace nerůstu. Podnětné body kritiky (např. potenciálně defenzivní vymezení lokalizačních iniciativ či příliš zjednodušené předpoklady ohledně přínosů lokalizace pro udržitelnost produkce a spotřeby) zaznívají z řad sociální geografie. Autorka dochází k závěru, že přes dílčí nedostatky v argumentaci a jistě mnohoznačnou praxi lze přinejmenším radikální směry ekonomické lokalizace interpretovat jako alternativy vůči současnému systému produkce a spotřeby, které mají potenciál přispívat k jeho větší udržitelnosti (chápané ovšem v intencích udržitelného nerůstu).

Klíčová slova: (ekonomická) lokalizace, (ekonomická) globalizace, lokalizační diskursy, defenzivní lokalismus, „lokální past“, udržitelná produkce a spotřeba, místní měřítko

Annotation

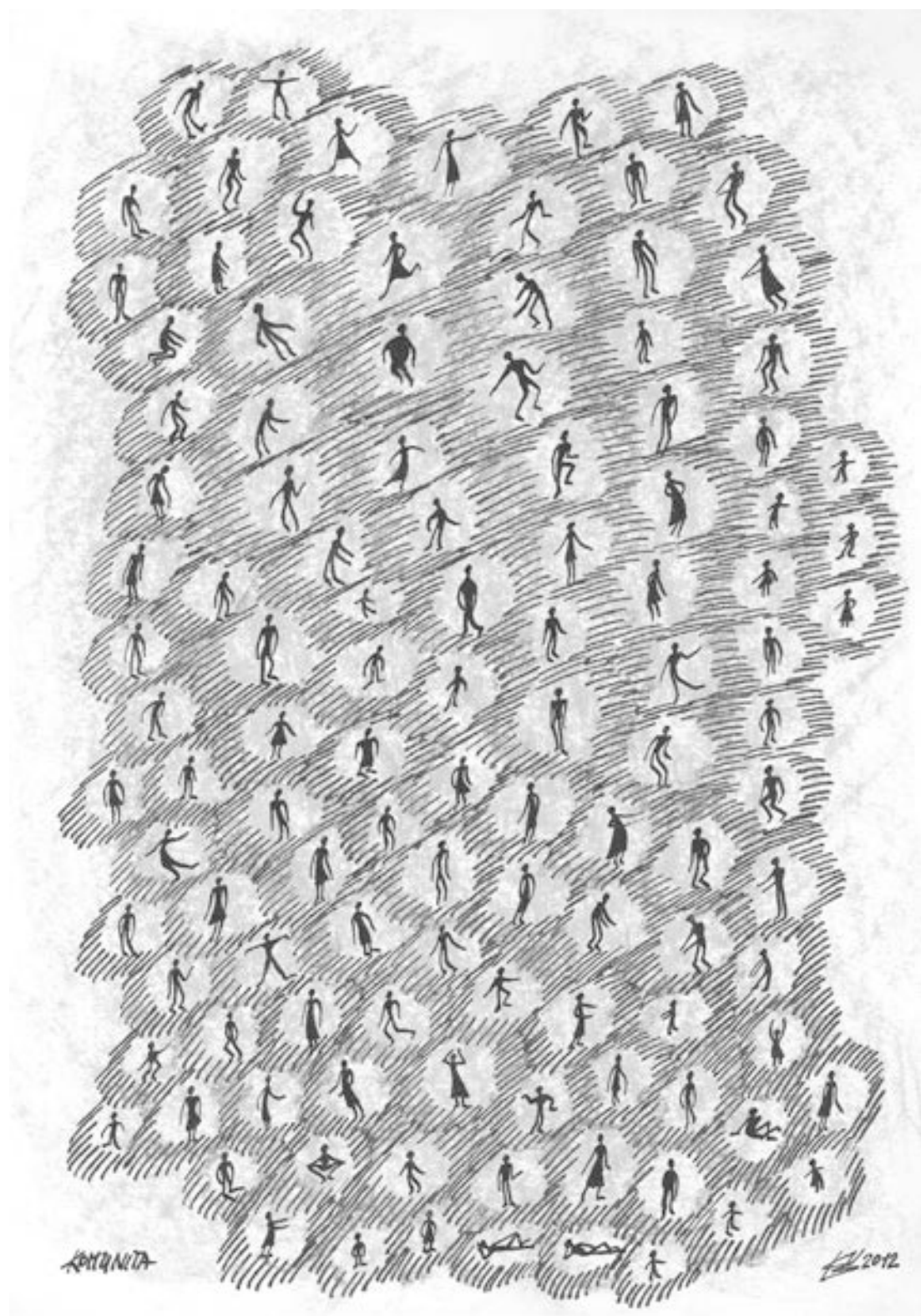
The thesis deals with the heterodox concept of economic localisation, its aim is to define, operationalize, critically discuss and theoretically embed the localisation concept, especially within a broader framework of ecological economics and social geography. The thesis is mainly theoretical; its methodology is based on the principles of grounded theory. A structured overview of six particular localisation narratives of the analyzed authors is presented, together with their three localisation discourses (reformist-grassroots, radical-institutional and radical-grassroots) which differ according to their level of opposition vis-à-vis the current system of production and consumption (characterized as globalised, neoliberal, capitalist and growth-based), and to their vision of the main agent of transition towards localisation. The results of the operationalization consist of eleven dimensions of economic localisation (e.g. political, cultural, moral, strategic etc.), seventeen of its more concrete aspects (e.g. preference of local ownership of means of production, emphasis on community building and cooperation, lowering of export dependency etc.), and of a working definition of economic localisation. Furthermore, the arguments of the analyzed authors in favour and against localisation are confronted with other sources of localisation argumentation and discussed within a broader context of mainstream economics, social geography, development studies, ecological economics and the argumentation of sustainable degrowth. Economic localisation is inevitably seen as inefficient within the mainstream economic context. On the other hand, it gains broader theoretical underpinning within ecological economics and especially the sustainable degrowth argumentation. Some challenging points are raised by social geographers (e.g. regarding the potentially offensive demarcation of the localisation concept and the over simplistic assumptions of sustainability gains in accordance to localisation). The author concludes that despite the partial shortcomings of the localisation argumentation and despite its undoubtedly multifaceted practices, at least the radical streams of economic localisation can be interpreted as alternatives to the current system with the potential to contribute to sustainability of production and consumption (as understood within the degrowth context).

Key words: (economic) localisation, (economic) globalisation, localisation discourses, defensive localism, the „local trap“, sustainable production and consumption, local scale

OBSAH

1 Úvod.....	11
1.1 Cíle práce	16
1.2 Vybrané charakteristiky „současného systému“	18
1.3 Historické konotace lokalizace a související koncepty.....	21
2 Kontext a metodologie	24
2.1 Východiska, preanalytická vize	24
2.2 Vlastní metodologie, analýza textů.....	28
2.3 Další metodologické aspekty práce.....	35
3 Kontexty a významy (ekonomické) lokalizace.....	40
3.1 Mainstreamová ekonomie	41
3.1.1 Teorie lokalizace a regionální rozvoj v rámci mainstreamové ekonomie	52
3.2 Sociální geografie	55
3.2.1 Kritika lokalizační teorie, regiony a místní potravinové systémy	60
3.3 Rozvojová studia.....	63
3.3.1 Potravinová bezpečnost.....	65
3.4 Ekologická ekonomie.....	66
3.4.1 Téma měřítka a kritika komparativní výhody.....	69
3.5 Koncept de-growth (udržitelný nerůst)	73
3.5.1 (Re)lokalizace v rámci nerůstové argumentace	78
4 Analýza lokalizace u vybraných autorů a autorek	82
4.1 Kritika současného systému.....	82
4.2 Šest lokalizačních narativů.....	84
4.3 Tři lokalizační diskursy.....	102
4.4 Dimenze a aspekty ekonomické lokalizace	103
4.5 Definice ekonomické lokalizace	107
5 Argumenty analyzovaných autorů a autorek	108
5.1 Dimenze environmentální a zdravotní	109
5.2 Dimenze ekonomická.....	112
5.3 Dimenze sociální a komunitní.....	121
5.4 Dimenze morální a kulturní	123
5.5 Dimenze politická, strategická a ideologická	125
5.6 Systémová propojenost a problém přechodu	128
6 Diskuse vlastních výsledků analýzy.....	136
6.1 Narativy a diskursy	136

6.2	Dimenze, aspekty a definice	139
6.3	Argumenty	142
7	Diskuse obecnějších témat.....	145
7.1	Ne/efektivita ekonomické lokalizace	145
7.2	„To druhé“, globální?.....	151
7.3	Lokalizační past a sociální konstrukce měřítka	157
7.4	Lokalizace jako hráz primitivní akumulaci.....	163
7.5	Růst lokalizace v rámci nerůstu	167
7.6	A co nás čeká?.....	172
8	Závěr	176
8.1	Náměty na další výzkum.....	179
9	Literatura a informační zdroje.....	180
9.1	Elektronické informační zdroje.....	197
10	Přílohy	198
11	Seznam zkratk	209
12	Seznam tabulek a obrázků	210
13	Jmenný rejstřík	211

1 ÚVOD

Během posledních dvou nebo tří dekád se stalo prakticky nemožným vyhnout se pojmu a procesu (ekonomické) globalizace. Přinejmenším pro nás, obyvatele bohatých západních zemí, se globalizace stala takovou samozřejmostí, že přijatelný svět „bez ní“ už si vlastně nedovedeme představit. „Hegemonie globalizační ‚teze‘ sahá od konzervativní pravice až po ty, kdo tvrdí, že usilují o inkusivní, demokratické a sociálně prospěšné cíle. [...] Ideologie globalizace se stala nástrojem potlačování možností vzdoru a vyjádření alternativních představ o možném směřování (*alternative trajectories*).“ (Swyngedouw 2004:29)

Jde o situaci poněkud překvapivou pokud si uvědomíme, že ještě před čtyřiceti lety šlo o pojem prakticky neznámý (Cox 2005:179, Švihlíková 2010:9). Za svou relativně krátkou historii stihla globalizace projít několika fázemi (např. Keller 2007:131-148, blíže kap. 1.2 a 3.2) a vzbudit jak nehybnou obdiv v podobě symbolu prosperity a demokracie (Norberg 2006, Fukuyama 1992), tak tvrdou kritiku jako symbol dominance politicko-ekonomických elit a zároveň útlaku místních komunit v mnoha částech světa (Korten 1995, Goldsmith & Mander 2003). Vyváženější charakteristika procesu globalizace by se pak dala shrnout asi nejlépeji pod pojem *ambivalentní* (Bauman 1999, Robinson 2002). Dle názoru Kellera lze přitom předpokládat, že „tento proces nebyl dopředu v jeho dnešní podobě nikým zamýšlen, že jeho hlavní aktéři (nadmárodní společnosti) se vynořili teprve v jeho průběhu a že v celém příběhu globalizace dominuje princip nezamýšlených důsledků.“ (Keller 2007:121) Z frekvence skloňování pojmu globalizace by se ovšem mohlo naopak zdát, „jako by byla zodpovědná za vše, co se děje: ať už je to migrace, ekologické katastrofy rozvoj moderních technologií či finanční krize.“ (Švihlíková 2010:9)

V této přezáplavě globalizace se jeví prakticky zákonitě (jak s vtipem sobě vlastním vysvětluje Komárek 2000:23-24), že se muselo vynořit něco protichůdného, co už globalizace vlastně od začátku měla ve svém středu a co číhalo v záloze na svou příležitost – něco jako lokalizace.² A toto „něco jako lokalizace“ se pokusíme na následujících cca dvou stech (*sic!*) stranách prozkoumat. Lze říci, že lokalizace ve své teoretické i praktické podobě se opravdu v převážné většině rodí z explicitní opozice vůči „hegemonii globalizace“ (viz výše a dále v kap. 4.1) a s motivací vytvořit alespoň do nějaké míry „alternativní trajektorii“ vývoje. Tato práce ovšem pracuje s předpokladem, že to není globalizace samotná, která by hrála prim a určovala podobu současného systému, vůči kterému se lokalizační autoři a autorky vymezují. Další zásadní party hrají také současná forma neoliberálního kapitalismu (kterou kriticky reflektují např. Gray 2002,

² „Každý děj či stav už v sobě nese zárodky děje či stavu opačného. [...] neustálým přiživováním jednoho konce páru [protikladů] vyvoláváme kdesi ve skrytu růst toho druhého, který se na nás odkudsi ze zálohy vrhne jako šelma ze stromu (po desetiletích intenzivní komunistické výchovy převládla touha po „kapitalismu“, jezuité kdysi odchovali osvícence, ti romantiky, ti opět kritické realisty atd. – takovéto pulzování na nejrůznějších rovinách je pro svět cosi typického a rytmy typu systola-diastola, nádech-výdech atd. jsou od živého světa nedmyslitelné, stejně jako cyklicity; ty jsou ostatně typické i pro svět neživý, třeba i nebeských těles).“ (Komárek 2000:23-24)

Leyshon & Thrift 2007 či Harvey 2006a) a specificky jeho kvantitativně růstová orientace (za všechny viz Barro & Sala-i-Martin 2004 obdivně a Schneider et al. 2010 kriticky). Konjunkci těchto faktorů, tj. globalizovanou formu neoliberálního kapitalismu zaměřenou na kvantitativní růst, označuji v této práci souslovím „současný systém“ (blíže viz kap. 1.2). Je pak zajímavou otázkou (kterou si posléze položíme), zda a do jaké míry se jednotliví lokalizační autoři a autorky opravdu vymezují vůči tomuto systému a jeho zmíněným charakteristikám, a zda lze tedy jejich přístup označit za „alternativní trajektorii“.

Proč by ale, v první řadě, měla být nějaká jiná cesta potřeba? Nebyla by to environmentálně laděná práce, a jistě bych zklamala celou řadu milovníků katastrofické eschatologie, kdybych vynechala oblíbený výčet problémů a krizí, již řádících či právě propukajících, které jistě už brzy smetou naši zkaženou konzumní civilizaci. Jsem téměř v pokušení šetřit papír i dech, ale snad tedy krátce, přeci jen. Ze spíše ekosystémového pohledu se nabízí známá analýza Rockströma et al. (2009), která stanovuje tzv. bezpečný operační prostor pro lidstvo (*safe operating space for humanity*) v devíti kritických oblastech, z nichž ve třech jsme již překročili výzkumem definované bezpečné meze;³ ještě méně pozitivní vzkaz pak vysílá WWF (2012) ve své nejnovější *Living planet report*, podle které by lidstvo potřebovalo více než dvě planety, aby se ekosystémy mohly vyrovnávat s tlakem, který na ně lidské aktivity vytváří. Není přitom velkým tajemstvím, že přínosy a problémy i rizika spojená s touto vysokou mírou zátěže jsou distribuovány extrémně nerovnoměrně, a to jak v rámci geopolitických celků (velmi zjednodušeně mezi globálním Severem a Jihem, viz např. Martinez-Alier 2002, Simms 2009), tak i v rámci jednotlivých států (Kennedy 1995). Z ekonomického pohledu pak zřejmě není třeba příliš připomínat krizi měnovou, finanční a posléze i reálně-ekonomickou, oficiálně propuklou v září 2008 krachem banky Lehman Brothers, přelévající se mezi různými státy (Maďarsko, Island, Španělsko a další) a gradující aktuálně v Řecku (Švihlíková 2010:13-15,56-64, Foster & Magdoff 2009). Krize se tedy skloňuje významně často,⁴ a stále častěji je vnímána jako krize komplexní a systémová, viz např. tzv. trojitý průšvih (*triple crunch*) jako souběh klimatické změny, ropného zlomu (*peak oil*) a finanční krize (nef 2008b, Schneider et al. 2010). Mnoho autorů z velmi různých oborů se tak v zásadě shoduje, že naše současné působení na planetě lze hodnotit, alespoň z dlouhodobějšího hlediska, jako neudržitelné.

³ Oněch devět oblastí zahrnuje: změnu klimatu, ztrátu biodiversity, cyklus dusíku a fosforu, ubývání ozónové vrstvy, spotřebu sladké vody, okyselení oceánů, využití půdy, chemické znečištění a aerosoly v atmosféře. Bezpečnou mez dle Rockströma et al. (2009) lidstvo překročilo v prvních třech jmenovaných oblastech, ve dvou posledně jmenovaných pak bezpečné meze zatím nebyly výzkumem stanoveny. Studie bývá kritizována zejména za to, že nezohledňuje problém geografické distribuce zdrojů a znečištění. Například problémy s dostupností pitné vody tak nevypadají kriticky, i když mnozí je tak vnímají.

⁴ I když lze samozřejmě, opět například s Komárkem (2007), glosovat, že sklony a jistá maličko zvrácená záliba v katastrofických vizích a scénářích je našemu Euroamerickému civilizačnímu okruhu jaksi vlastní, a tak pokud by to nebyla krize rodiny, státu, přírody a potažmo kultury, jistě by se našla jiná oblast, která by nás neomylně vedla do záhuby. Z trochu jiného soudku pak velmi zajímavé úvahy o paralelách současnosti s dobou na sklonku antiky, viz Kysučan (2010).

Logicky se tedy nabízí otázka, jaké počínání by naopak *bylo* udržitelné. Swyngedouw (2010) v tomto kontextu argumentuje, že se kolem nás vyrojila celá řada „udržitelností“ (*sustainabilities*), a vlastně je prakticky nemožné najít kohokoli, kdo by byl *proti* udržitelnosti v některé její podobě.⁵ Podle něj se tedy ve společnosti rozšířil do značné míry zdánlivý či umělý konsensus, který vytváří post-politické podmínky (viz Žižek 1999a:35, 1999b:198 či Mouffe 2005). Ohledně udržitelnosti panuje „společenská shoda“ v tom smyslu, že je žádoucí a potřebná, a dílčí nedostatky se řeší administrativně-technickými nástroji. Mnohdy palčivé environmentální či sociální problémy (viz výše) tak neslouží jako katalyzátor obecnějšího protestu proti společensko-ekonomickému systému, který k nim vedl či je přinejmenším umožnil, ale jsou inhibovány v dílčích kauzách, které se řeší v rámci tohoto systému a pomocí jeho nástrojů (Swyngedouw 2010:193-199). Po více než dvacetileté „kariéře“ udržitelnosti ve veřejném prostoru tak lze kriticky zhodnotit, že „[v] kontextu prohlubujících se globálních environmentálních problémů nebyl diskurs ‚udržitelného rozvoje‘ [...] schopen poskytnout zastřešující politiky a radikální změnu chování, která je potřebná na individuální i kolektivní úrovni. Stále žijeme ve světě nekontrolovaného konsumerismu, excesivní materiální spotřeby a závislosti na fosilních palivech.“ (Martinez-Alier et al. 2010a:1741)

Právě letos (2012) jsme ostatně byli svědky konference Rio+20, která měla zhodnotit uplynulých 20 let vývoje lidstva a dát nový impuls světovému environmentálnímu hnutí (Korten 2012). Rostoucí a dosti autonomní eko-sociálně-politická hnutí v zemích latinské Ameriky⁶ a zároveň étos předchozího úspěšného summitu představovaly možnost proměny či alespoň zásadnějšího posunu v celosvětovém environmentálním diskursu. Přestože informovaná očekávání nebyla zrovna nejvyšší (Moldan 2012) a na propracovanější kritická hodnocení se teprve čeká, bezprostřední dojmy odráží spíše zklamání (Stejskal 2012). Klíčovým pojmem summitu se každopádně stala zelená ekonomika (*green economy*). Její definice ovšem není jednoznačná (viz UN 2012a:10-14, OECD 2011 či UN 2012b), a zásadní otázkou zůstává, jestli zelená ekonomika může, má nebo dokonce musí být rostoucí, či nikoliv.⁷ V tomto smyslu se klíčovým, i když poněkud implicitně, stal opět „spor o ekonomický růst“ (Mishan 1994).

⁵ „Greenpeace je pro [udržitelnost]. George Bush Jr. i Sr. jsou pro, Světová banka a její předseda (hlavní podněcovatel války v Iráku) jsou pro, papež je pro, můj syn Arno je pro, sběrači kaučukového mléka v amazonské Brazílii jsou pro, Bill Gates je pro, i odbory jsou pro. Všichni se podle všeho zajímají o dlouhodobé socio-environmentální podmínky přežití (části) lidstva; většina nicméně pokračuje v zajatých kolejkách (*business as usual*).“ (Swyngedouw 2010:190) Aniž by to zásadněji narušilo jeho argumentační linii, je přeci jen zjevné, že Swyngedouw nezná Václava Klause. Ke Klausově roli v české environmentální debatě viz Binka (2008:4-20,68-72) či Barna (2010).

⁶ Viz například koncept a hnutí *Buen Vivir* (Fatheuer 2011) či hnutí *Via Campesina* (<http://viacampesina.org>, Martinez-Alier 2011). Roste také množství environmentálních konfliktů, které získávají světovou pozornost (Martinez-Alier et al. 2010b, Walter & Martinez-Alier 2010). Dle Escóbara (2010:1) je zároveň „Latinská Amerika jediným regionem světa, kde se dějí nějaké zásadnější proti-systémové procesy [i] na úrovni států.“

⁷ I když přetrvávají diskuse o významu a vůbec možnosti udržitelného rozvoje (Redclift 2005), ustálily se dva jeho výklady, které se liší mírou své radikality (Dietz & Neumayer 2007). Tzv. slabá udržitelnost (*weak sustainability*) předpokládá, že je možný pokračující ekonomický růst, a zároveň snižování jeho negativních dopadů na životní prostředí. Pro její zastánce je typická důvěra v technologický pokrok a schopnost trhu stimulovat potřebné inovace (viz např. WB 2003). Přístup tzv. silné udržitelnosti (*strong sustainability*) naopak zdůrazňuje závislost ekonomického systému na systému přírodním a nemožnost libovolně překonávat omezenou dostupnost přírodních zdrojů pomocí

To vše v období, kdy se západní svět a zejména EU vypořádávají s ekonomickou krizí, a prakticky jedinou odpovědí politických i ekonomických elit na tuto situaci je co nejrychlejší opětovné „nastartování“ ekonomického růstu. Zároveň se ale množí hlasy, které snahu o růst za každou cenu kritizují, či přinejmenším kritizují naši závislost na ekonomickém růstu, a růst pro růst samotný (Sedláček & Orrell 2012). Tato kritika samozřejmě není sama o sobě nová (již zmíněný Mishan, Meadows et al. 1972 a řada dalších) nicméně se změnil kontext, ve kterém tyto myšlenky rezonují. Z někdy těžko stravitelných teoretických argumentací (Georgescu-Roegen 1971) se debaty o nutnosti, možnosti či nesmyslnosti ekonomického růstu přetavily (také) v sociální hnutí, které si nerůst vytklo do svého názvu – hnutí udržitelného nerůstu (*sustainable degrowth*, blíže viz kap. 3.5). Jak prohlašuje jeden z jeho akademických zastánců, Giorgos Kallis (2011:873): „udržitelný nerůst není jen nevyhnutelná hypotéza, ale také potenciálně silná (*potent*) politická vize, která může sehrát sociálně transformativní roli.“ Jeden z myšlenkových otců nerůstu, Serge Latouche (2009:33-43) pak považuje právě (re)lokalizaci produkce a spotřeby v rámci nerůstové společnosti za jednu z nejdůležitějších strategií.

Latouche v tomto směru není zdaleka jediný. Podle mnoha svých zastánců představuje lokalizace jednu z nejdůležitějších strategií, jak zajistit udržitelné uspokojování lidských potřeb na Zemi. Jako její hlavní výhody se uvádí zejména environmentální přínosy zkrácení distribučních řetězců, posílení místních ekonomik a zlepšení sociálního zázemí a vztahů v rámci komunit. Tyto argumenty zaznívají jak z řad aktivistické praxe (viz Mitchell 2000, Estill 2008, Owen 2009), tak z tábora spíše výzkumného či přímo akademického (Shuman 2000, Hines 2000, Douthwaite 1996, Gelleri 2009, Seyfang 2007). Na druhou stranu existuje samozřejmě i několik zásadních linií kritiky lokalizace. V první řadě v rámci mainstreamové ekonomie, jejíž námitka by se dala shrnout do jediného slova: neefektivní. Další linii lze pak najít v rámci sociální geografie. Zde se kritika v obecné rovině týká velké míry zjednodušení, se kterou lokalizační autoři kladou rovnítko mezi lokalizačními aktivitami a přínosy z hlediska udržitelnosti obecně nebo jejich jednotlivých aspektů (např. velice častý předpoklad, že lokalizovaná produkce a spotřeba jaksi automaticky vedou ke snížení emisí CO₂). Born & Purcell (2007) pak vyslovují zásadní argument, že jakékoli měřítko (ať už lokální, globální či jiné) je sociálním konstruktem, a jako takové nemá žádné konkrétní vlastnosti či zákonité dopady. Podle nich je pouze strategií, kterou volí různí aktéři, a na jejich cílech záleží, k jakým výsledkům lokalizace povede. Další ze zajímavých a podnětných kritik pak zaznívá v podobě kritiky defenzivního charakteru lokalizace (viz DuPuis & Goodman 2005, Hinrichs 2003 či Winter 2003b). Podle těchto autorů lokalizační argumentace tvoří podhoubí možných elitářských, opozičních a potenciálně národnostně-nesnášenlivých nálad, spíše než aby přispívala k deklarované sociální inkluzi.

vyrobeného kapitálu. V tomto pojetí je pokračující ekonomický růst možný jen za cenu potenciálně nevratného poškozování ekosystémů (viz např. Daly & Farley 2004).

Co každopádně mají z mého pohledu společné zastánci lokalizace s různými druhy jejích odpůrců (či sympatizujících kritiků, jak se označuje např. North 2009): lokalizace postrádá sdílenou základní definici, celkový přehled lokalizační “agendy” a širší teoretické ukotvení v oborech jako ekologická ekonomie či právě zmiňovaná sociální geografie, se kterými lokalizační autoři sdílí řadu společných témat, ale málo explicitních propojení. Mnoho autorů se shoduje, že lokalizační praxe rozhodně není černo-bílá, naopak zahrnuje celou řadu různých praktik, strategií, motivací a souvisejících identit, a jakékoli jednoduché zobecnění je proto vysoce problematické (Hinrichs 2003, DuPuis & Goodman 2005, Winter 2003b, Born & Purcell 2007, Smith & Jehlička 2007, North 2009). I z hlediska konkrétních dopadů v rámci cílů udržitelného rozvoje se zastánci s kritiky ekonomické lokalizace shodují, že není zatím k dispozici dostatek empirických studií týkajících se konkrétních environmentálních, ekonomických a sociálních dopadů lokalizace (Martinez et al. 2010). Předpokladem k pokroku v rámci obou těchto oblastí je z mého pohledu ovšem výše zmíněné jasnější vymezení, co vlastně všechno pod pojem lokalizace spadá, jak to lze interpretovat a pro účely empirického výzkumu operacionalizovat. Z tohoto přesvědčení se odvíjejí cíle této práce, specifikované vzápětí.

Ještě než ale pokročíme, možná by bylo slušné definovat alespoň předběžně, co že lokalizace vlastně znamená. V úplně nejjednodušší verzi můžeme lokalizaci charakterizovat jako podporu místní výroby pro místní spotřebu, i když toto vymezení má mnoho různých aspektů a dimenzí, které na první pohled nemusí být úplně zřejmé (viz kap. 4 a 5). V praxi pak zahrnuje lokalizace například praktiky jako komunitně podporované zemědělství, městské zahrádky, místní měnové iniciativy, místní výměnné sítě (tzv. LETSystémy), lokálně zakotvená úvěrová družstva, místní pozemkové spolky, obecní výtopny a elektrárny a mnoho dalšího.⁸ Přídomek *ekonomická*, který k lokalizaci povětšinou v této práci připojuji, pak vyjadřuje moji primární orientaci na ekonomické souvislosti lokalizační argumentace a vůbec jejího vymezení, na které se v této práci soustředím. To ovšem rozhodně neznamena přijetí mainstreamově-ekonomických předpokladů (viz kap. 3.1), spíše kontext široce pojaté ekonomie a ekonomiky, blízký vymezení např. ekologické ekonomie či hnutí nerůstu (viz kap. 3.4 a 3.5 či např. Johanisová et al. 2012).⁹ Většina lokalizačních autorů (ostatně stejně jako já) termíny ekonomická lokalizace a lokalizace volně zaměňují, případně používají pouze jeden z nich v prakticky shodném významu (k terminologii viz také začátek kap. 3).

⁸ Několik konkrétních příkladů české lokalizační praxe viz boxy v kap. 4.2, pro velkou řádku dalších, českých i zahraničních, viz například Johanisová (2005), Douthwaite (1996) či De Young & Princen (2012).

⁹ S jistou nadsázkou lze přídomek ekonomická chápat ve dvou významech: ekonomická = týkající se ekonomie; a ekonomická = úsporná či efektivní, ovšem ve smyslu Dalyho (1996), který významně rozšiřuje pojetí efektivity a např. současnou formu ekonomického růstu hodnotí jako neekonomickou, protože nezohledňuje a nezajišťuje obnovu přírodního kapitálu.

1.1 Cíle práce

Jak již bylo naznačeno, obecným cílem mé práce je pochopit a teoreticky ukotvit koncept ekonomické lokalizace; jinými slovy, mým cílem je zmapovat „myšlenkové pole lokalizace“ a toto pole, pokud možno, obohatit.¹⁰ Tato práce je převážně teoretická, předkládá pouze krátké příklady lokalizační praxe na dokreslení obecnějších diskutovaných principů (viz např. v kap. 4.2). Konkrétněji lze cíle mé práce formulovat následovně:

1. analyzovat vybrané texty lokalizačních autorů a autorek a popsat jejich jednotlivé přístupy a případné obecnější lokalizační diskursy;
2. analyticky uchopit a operacionalizovat koncept ekonomické lokalizace a zpřesnit jeho definici;
3. uceleně představit argumenty pro a proti ekonomické lokalizaci;
4. diskutovat výsledky analýzy v kontextu dalších lokalizačních textů; a
5. zasadit koncept ekonomické lokalizace do širšího kontextu mainstreamové ekonomie, sociální geografie, rozvojových studií, ekologické ekonomie a argumentace hnutí udržitelného nerůstu.

Pokud bychom měli tyto cíle přetavit ve výzkumné otázky, mohli bychom formulovat následující:

1. Jak chápou pojem ekonomické lokalizace jednotliví vybraní autoři a autorky? Existují v jejich přístupech nějaké pravidelnosti, nebo naopak zásadní rozdíly?
2. Lze pojem ekonomické lokalizace do jisté míry jednotně definovat, interpretovat a operacionalizovat? Jak?
3. V jakých oblastech a konkrétních bodech spočívá jádro lokalizační argumentace?
4. V jakém vztahu jsou výsledky analýzy k dalším lokalizačním textům? Lze vnímat vybrané lokalizační autory a autorky jako pokrývající spektrum přístupů v rámci širokého pole ekonomické lokalizace?
5. V jakých kontextech lze nalézt souvislosti a teoretické argumenty související s ekonomickou lokalizací, ve kterých z nich lokalizační teze „dávají smysl“, a kde naopak spočívá jádro kritiky? Do jaké míry a případně v čem konkrétně tvoří některý z lokalizačních přístupů opozici vůči současnému socio-ekonomickému systému (viz kap. 1.2)?

¹⁰ Nutno říci, že jde o projekt, velmi mírně řečeno, odvážný. Hned několik vážených kolegů mi nezávisle a velmi přesvědčivě doporučovalo, abych práci založila na empirické případové studii, na kterou bych teprve navázala kýžené teoretičtější úvahy. Jakkoli nepochybuji, že takový postup by byl adekvátní, jednodušší a vpsledku by jistě lépe zachytil lokalizační koncept v jeho životnosti, šíři, a zajímavé rozporuplnosti, poněkud tvrdohlavě jsem takové rady odmítla. Z mého pohledu by empirická studie nevyhnutelně zabrala prostor nejen časový, ale (a to zejména) studijní a textový, který by nutně znamenal omezení tematického záběru práce. Jakkoli bych všem ostatním samozřejmě radila obdobně, sama jsem se nedokázala velké tematické šíře vzdát. Námítky ohledně jisté mělkosti a místy krutého zjednodušení, zejména v kapitole 3, tedy pokládám prakticky za nevyhnutelné a do značné míry oprávněné.

Jak je zřejmá patrná, moje cíle jsou částečně analytické, částečně ale také jaksi budovatelské: mým cílem není pouze nezaujatě popsat co kdo o lokalizaci říká a vzájemně to konfrontovat. Chci zároveň aktivně vyhledávat, které kontexty a přístupy různých oborů jsou pro lokalizaci relevantní, a mohou lokalizační tezi obohatit. To samozřejmě předpokládá kritický přístup, zároveň ale i hodnotové zakotvení – z mého pohledu je z mnoha důvodů podstatné hledat alternativy vůči současnému systému produkce a spotřeby, a lokalizace pro mě představuje v tomto ohledu nadějnou variantu. Z této pozice kladu zmíněné otázky a snažím se na ně odpovědět nejen protože mi to připadá zajímavé, ale také smysluplné a potenciálně přínosné, v nějakém smyslu dobré.

Řekněme, že zastřešujícím cílem a zároveň motivací této práce je tedy přispět k rozvíjení konceptu ekonomické lokalizace. Jestli bych byla ráda něčeho svědkem, pak přechodu od (jakkoli potřebné a nevyhnutelné) propracované kritiky různých aspektů současného systému, k rozvíjení jeho živoucích alternativ.¹¹ I v českém prostředí existuje relativně slušná řádka zajímavých autorů, kteří současný systém zasvěceně kritizují, za všechny viz Keller (1993, 2007), Švihlíková (2010), Bělohradský et al. (2010) či Stöckelová (2010). Z mého pohledu všichni lokalizaci jako možnou součást či scénář systémové proměny navrhuji či spíše naznačují, do jejího rozpracování se ale nepouští. Svým způsobem tedy moje práce začíná tam, kde ta jejich končí (blíže viz kap. 7.6).

Vzhledem k uvedeným cílům strukturuji svou práci následovně: úvodní kapitola, krom dosavadního, představuje cíle práce (1.1), vymezení současného systému, jak naznačeno výše (1.2) a stručně také historické konotace a související koncepty lokalizace (1.3), které nicméně dále už nejsou rozvíjeny. Druhá kapitola přibližuje můj obecnější badatelský přístup (2.1) a konkrétní metodologii, použitou v analytické části práce (2.2). Vzhledem k dosti širokému záběru tohoto textu doplňuji některé další dílčí metodologické aspekty (2.3). Třetí kapitola představuje snahu přiblížit relevantní výseky z oborů, které z mého pohledu souvisí v konceptem ekonomické lokalizace, a jejich konkrétnější koncepty a teorie, které s ekonomickou lokalizací přímo souvisí. Jde o základní východiska a modely mainstreamové ekonomie (3.1), stručnou historii a některé pojmy sociální geografie (3.2), velmi stručně přístup rozvojových studií (3.3), a poněkud obsáhlejší východiska a koncepty ekologické ekonomie (3.4) a s ní do značné míry souvisejícího konceptu udržitelného nerůstu (3.5). Čtvrtá a pátá kapitola pak představují výsledky mého analytického úsilí, tedy snahu definovat a operacionalizovat koncept ekonomické lokalizace (4) a shrnout hlavní body lokalizační

¹¹ Svým způsobem jde o dosažení obdobného posunu, který nastal v posledních zhruba deseti letech v oblasti ekonomického ne/růstu. Přestože propracovaná, dobře vyargumentovaná kritika neomezeného růstu z fyzikálních, ekosystémových, sociálních i ekonomických pozic již existuje minimálně of 70. let minulého století (Martinez-Alier et al. 2010a, van den Bergh 2001, Röpke 2004), a existují i některé praktické projevy nerůstových myšlenek například ve formě radikálně skromných životních způsobů a hnutí dobrovolné skromnosti (za všechny viz Librová 1994, 2003), teprve v rámci poslední dekády došlo k významnému posunu směrem k rovíjení alternativ v podobě udržitelného nerůstu založeného na propojení aktivistické praxe, sociálního hnutí a akademického konceptu či teorie (blíže viz kap. 7.4, a také Fraňková & Johanisová 2012b).

argumentace (5). Svým způsobem nejdůležitější části práce pak představuje diskuse, rozdělená na konkrétnější revizi výsledků provedené analýzy (6) a poněkud obecnější diskusi témat částečně naznačených již v úvodu (7). Kapitola 8 velmi stručně shrnuje závěry práce vzhledem k cílům stanoveným v kapitole 1.1. Následují již jen seznam použitých zdrojů (9), přílohy (10), slovníček pojmů a zkratk (0), seznam tabulek a obrázků (12) a obligátní jmenný rejstřík (0).

1.2 Vybrané charakteristiky „současného systému“¹²

Současný socio-ekonomický systém si pro účely této práce dovoluji charakterizovat pomocí čtyř přídavných jmen: neoliberální, kapitalistický, globalizovaný a růstově orientovaný. Nejde v žádném případě o výčet úplný, čímž vědomě, a celkem brutálně, redukuji jak komplexitu tohoto systému (který navíc jistě není jednoznačný a jediný, naopak obsahuje a je konfrontován s mnoha hybridními prostory a koncepty), tak význam zmíněných pojmů, které se pokusím vymezit v několika málo odstavcích. Jejich definici se ale nelze z mého pohledu se ctí vyhnout, a jejich spojení v sousloví „současný systém“ ušetří později slova. Snad se tedy tato redukce, jakkoli kontroverzní, ukáže alespoň jako užitečná. Zejména se jedná o definici současného systému ve smyslu, v jakém se vůči němu více či méně vehementně vymezují lokalizační autoři a autorky analyzovaní v této práci (viz 4.1). I když ne všichni používají všechny čtyři zmíněné kategorie (většina z nich kritizuje prostě globalizaci), snažím se zde a později (kap. 4.1, pozn. 147) ukázat, že tyto charakteristiky nelze v rámci lokalizační argumentace smysluplně oddělit. Zároveň v této práci vycházím z předpokladu, že tyto charakteristiky silně korespondují s předpoklady a modely mainstreamové ekonomické teorie (viz kap. 3.1).¹³

Neoliberalismus charakterizuje Harvey (2007:2) v první řadě jako „teorii politicko-ekonomických praktik založených na předpokladu, že k lidskému blahu (*human well-being*) může nejlépe přispět osvobození osobních podnikatelských svobod a dovedností v rámci institucionálního rámce charakterizovaného silnými soukromými vlastnickými právy, volným trhem a volným obchodem.“ Úlohou státu je přitom tento institucionální rámec zajistit (tzn. garantovat např. stabilitu měny či vymahatelnost práva), do jiných než minimálně nutných oblastí nicméně nezasahovat. Pokud trhy v některých oblastech dosud neexistují (např. půda, vodní zdroje, vzdělávání či zdravotní péče), v rámci neoliberalismu je cílem (pokud potřeba tak se státní pomocí)

¹² Vymezení současného systému je třeba chápat, stejně jako zbytek mé práce, v rámci mého ukotvení popsaného v kapitole 2.1. Nečiní si tedy nárok na univerzálnost či obecnou platnost, naopak je odvozené ze specifického kontextu mého zaměření a výzkumného zájmu. Cíl v tomto případě představuje relevantnost vůči autorům a tématům, na které se zaměřuje tato práce (viz kap. 1.1). Výčet dalších významných charakteristik by samozřejmě mohl být mnohem delší, viz např. procesy (post)modernizace, individualizace, rozpadu bipolárního rozdělení světa a post-komunistické transformace atd.

¹³ Prokazování souvislosti mezi mainstreamovou ekonomickou teorií a čtyřmi zmíněnými charakteristikami současného dominantního socio-ekonomického systému přesahuje možnosti této práce. Minimálně zde předpokládám, že nejsou v rozporu, ba naopak, že se jejich působení navzájem posiluje.

příslušné trhy vytvořit. Základní žádoucí procesy tak spočívají v privatizaci, deregulaci a omezení role státu v poskytování sociálních a dalších služeb (Harvey 2007:2-3). Nedílnou součástí procesu neoliberalizace pak tvoří proces „kreativní destrukce“, v jehož rámci zanikají nebo se radikálně transformují nejen původní institucionální uspořádání a rovnováha společenských sil, ale také např. sociální vztahy, genderové role, životní způsoby a v důsledku lidské hodnoty (s.3-4), a to zejména během procesu jejich převádění do režimu tržních transakcí a logiky ekonomické efektivity.¹⁴ Jak ukazuje Harvey (2007) velmi obdobně jako např. Klein (2007), příběh rozšíření a prosazení neoliberalismu (resp. tedy neoliberálního kapitalismu) má daleko k „přirozenému“ mírumilovnému procesu, a i jeho současnou podobu a důsledky lze stěží vnímat jako demokratické.

Kapitalismus definuje Porritt (2007:86-110) pomocí čtyř složek, mohli bychom říci institucí, které jsou pro něj klíčové: trhy, zisky, soukromé vlastnictví a volný obchod.¹⁵ Trhy jako sociální instituce podle něj existovaly dávno před vznikem kapitalismu, opačně ale platí, že kapitalismus bez trhů fungovat nemůže, představují totiž „základní mechanismus směny zboží a služeb [a] nejefektivnější mechanismus pro alokaci zdrojů“ (Porritt 2007:90, pro vysvětlení ekonomických pojmů viz kap. 3.1). Ziskový motiv podle něj leží v samém jádru motivace jakékoli ekonomické činnosti, z environmentálního a sociálního hlediska představuje problém, krom vlastního tlaku na vytváření zisku, zejména související akumulace kapitálu a snaha dále tento kapitál investovat, opět s cílem zisku (s. 92-93). Soukromé vlastnictví a volný obchod jsou pak předpokladem efektivního fungování trhů, včetně související konkurence jako klíčové motivace inovací a zvyšování efektivity, a ovšem také motivace externalizovat náklady na úkor společnosti a životního prostředí (s.96-97).¹⁶ Další charakteristiku kapitalismu podle Porritta představuje neexistence impulzu pro omezení výroby a spotřeby (omezení měřítka), ale naopak pro jejich maximalizaci. Dalším, velice častým (a podle mnohých zákonitým) průvodním jevem kapitalismu je pak existence a mnohdy prohlubování sociálních nerovností (s. 104-106). Každá z těchto základních charakteristik kapitalismu podle Porritta (2007:111) získává dodatečnou dimenzi skrze další fenomén, kterým je globalizace.

¹⁴ Velmi obdobně definuje neoliberalismus např. Švihlíková (2010:271) jako „ideologii, která je zakotvena v tržním principu dle neoklasické ekonomické teorie, který prosazuje nejen v ekonomice, ale i v oblasti sociální politiky, kultury apod. Rozšiřuje vlastně tržní logiku na celé chování člověka, a má tendenci ho chápat zúženě jako *homo oeconomicus*. Neoliberálové mají tendenci se domnívat, že trh vyřeší všechny problémy (nejen ekonomické, ale např. i sociální apod.)“ Jedním z nejsilnějších a v současné době také nejkritizovanějších nástrojů neoliberalismu je tzv. washingtonský konsensus, tedy soubor doporučených neoliberálních politik prosazovaných zejména skrze MMF, Světovou banku a americké ministerstvo financí (Švihlíková 2010:23,271).

¹⁵ Porritt (2007) si klade otázku, zda je některá z těchto složek kapitalismu nutně v rozporu s konceptem a vizí udržitelného rozvoje. Jelikož sám vychází z premisy, že kapitalismus představuje jediný představitelný socio-ekonomický systém, který máme momentálně k dispozici (s.107), a zároveň silně zastává představu o nutnosti prosazení principů udržitelnosti (s.86), dochází k závěru, že žádná z klíčových institucí kapitalismu v rozporu s udržitelností, v principu, není. Je to tedy podle něj pouze „kapitalismus tak, jak ho známe dnes, který se jeví nekompatibilní s čímkoli, co by udržitelnost byť jen vzdáleně připomínalo.“ (Porritt 2007:88)

¹⁶ Viz Bakan (2004), který popisuje nadnárodní korporace jako stroje na vyrábění externalit (*externalizing machines*). Obdobně Martinez-Alier (2009) kritizuje samotný koncept externalit, který se podle něj snaží evokovat, že škody na životním prostředí a společnosti představují jakousi vyjimku z jinak dobře fungujícího mechanismu. Externality ale podle něj nejsou selháním firem a trhu, naopak jsou jejich základní strategií úspěchu.

Jednu z nejzásadnějších charakteristik globalizace představuje proměna role národních států: „v důsledku globalizace přestává společnost fungovat na půdorysu národního státu, přestává s ním splývat ve společných hranicích a na její místo nastupuje „světová společnost“, která ovšem existuje bez světového státu a bez světové vlády.“ (Keller 2007:121) Ústup významu státu přitom neprobíhá jen ve směru k většímu, světovému měřítku, ale také směrem níž, k rostoucímu významu regionů a lokalit (s.124). Tento dvojitý (proti)pohyb bývá označován jako přeškálování (*rescaling*, viz Swyngedouw 2004). Jádrem globalizace pak podle Kellera (2007:124) tvoří pronikavé změny v organizaci produkčních a distribučních aktivit, které mají takový rozsah, že vedly k vychýlení dosavadní rovnováhy mezi institucemi politiky a ekonomiky. Zatímco nadnárodní korporace se staly zároveň mocné a mobilní (a těchto výhod využívají např. k unikání od daňové povinnosti či od zodpovědnosti za dopady své činnosti v jednotlivých lokalitách), oslabená role národních států, vázaných na konkrétní teritorium, spočívá v zajišťování minimálního legislativního rámce a jeho vymahatelnosti, nutné pro fungování trhu, a vytváření prostředí dostatečně lákavého pro pohyblivý kapitál. V Kellerově kritické interpretaci tak globalizace (alespoň podle svého dosavadního průběhu)¹⁷ není „ničím jiným než obrovským, v celoplanetárním měřítku probíhajícím pokusem o kolonizaci veřejného zájmu soukromým zájmem.“ (Keller 2007:122)

Jak je předpokládám zřejmé, charakteristiky výše (i když velice zhruba) popsaných pojmů se nápadně překrývají. To je samozřejmě do určité míry dáno výběrem autorů, kteří, byť představují relativně široký myšlenkový proud, všichni jsou k současnému systému více či méně kritičtí. Přesto je z mého pohledu až zarážející, do jaké míry se charakteristiky kapitalismu, neoliberalismu (jako jisté jeho radikalizované formy) a (ekonomické) globalizace překrývají. Právě z tohoto překryvu pak plyne moje přesvědčení, že tyto kategorie se nemá smysl snažit oddělit. Že ačkoli se jistě úplně nepřekrývají a při podrobnějším pohledu bychom našli mnoho dílčích rozdílů, ve svých základních obrysech se navzájem spíše posilují a představují jistý propojený trend. S velkou mírou zjednodušení bychom mohli jako jejich společné či značně se překrývající a korespondující rysy označit:

- oslabení role státu (a související ztráta sociálních jistot, vytváření nadnárodních struktur/sítí)
- posílení role trhu (a související růst moci ekonomických aktérů, zejména nadnárodních korporací, bretonwoodských institucí, viz pozn. 20, a související nové třídy „globálních elit“)
- snaha o rozšíření současného systému, a to jak ze zemí Severu do zemí Jihu, tak do dalších oblastí života v rámci zemí Severu

¹⁷ Keller dělí dosavadní průběh globalizace (analogicky k fázím modernity) na dvě etapy. V té první podle něj ještě hrály významnou roli národní státy, které si vytkly za cíl modernizaci zemí Jihu po vzoru Severu skrze „rozvojovou pomoc“, a Jih se stal vývozcem laciných surovin a dovozcem průmyslových přebytků Severu. Ve druhé fázi již ovšem hrají hlavní roli nadnárodní korporace, které využívají Jih jako zdroj extrémně levné pracovní síly s benevolentní legislativou ohledně pracovních, environmentálních i např. daňových podmínek. Snížení produkčních standardů pak korporace ovšem zpětně využívají pro vytváření tlaku i vůči sociálním státům Severu, a tak mu svým způsobem „vrací úder“. (Keller 2007:128-130) Více k (ekonomické) globalizaci viz kap. 3.2.

- velmi nerovný dopad těchto změn na různé sociální skupiny jak uvnitř jednotlivých států, tak v rámci širších geografických celků (*uneven geographical development*, viz Harvey 2007)
- celoplanetární dopad těchto změn, i když ne všude se stejnou intenzitou a někde spíše nepřímo

Z pohledu této práce je pak podstatný ještě jeden rys současného systému, který výše uvedení autoři příliš nezdurazňují, a který se stává (opětovným) tématem kritiky zejména v průběhu posledního desetiletí (Fraňková & Johanisová 2012b). Jde o téma systémové závislosti současné ekonomiky a (podle mnohých i společnosti, viz Latouche 2009) na ekonomickém růstu, nejčastěji ztotožňovaném s růstem hrubého domácího produktu (HDP).¹⁸ Klíčové mechanismy této závislosti vysvětluje např. Douthwaite (2000), Douthwaite & Fallon (2011) či Daly (1996) a bývá mezi ně řazen současný převládající systém tvorby peněz formou dluhu soukromými bankami, ziskový tlak daný organizační strukturou i legislativním nastavením akciových společností (podrobněji viz Johanisová et al. 2012), a někdy také obecněji vnitřní logika kapitalistické akumulace (viz kap. 7.4). Teoreticky představuje samozřejmě zajímavou otázku, jak by vypadal a jestli by mohl existovat například kapitalismus bez růstu, globalizace bez kapitalismu atd. (libovolné kombinatorické možnosti snadno doplnit). Alespoň do současného okamžiku se nicméně tato čtveřice rozvíjela do značné míry provázaně, a organicky s nimi se tedy formovala i jejich kritika (viz kap. 4.1).

1.3 Historické konotace lokalizace a související koncepty

Idea a ideál malého měřítka produkce a spotřeby rozhodně nejsou nové, ba naopak – můžeme na ně narazit v mnoha souvislostech a myšlenkových proudech. Cílem této krátké sekce není jejich vyčerpávající zmapování či srovnání, spíš pouze naznačení dalších možných souvislostí. Snad nejznámější v našem kulturním okruhu je dílo ekonoma E.F. Schumachera *Malé je milé* (1973, česky 2000), které lze považovat za jedno z nevlivnějších děl v rámci lokalizačního myšlení,¹⁹ a svým způsobem i ekologické ekonomie (viz kap. 3.4) a environmentálního myšlení obecně. Schumacher, kterého silně ovlivnil Gándhí, v tomto textu kritizuje nejen vizi trvalého ekonomického růstu, ale zpochybňuje i řadu dalších předpokladů mainstreamové ekonomie, jako je komodifikace práce, redukce zemědělství na průmyslové odvětví či nahraditelnost zdrojů. Schumacher také argumentuje, že poválečné omezení bariér mezinárodního obchodu²⁰ mělo sice za cíl předejít dalším mezinárodním konfliktům, ve skutečnosti však podle něj závislost na vnějších

¹⁸ Tedy s růstem peněžní hodnoty zboží a služeb vyprodukovaných na daném území (většinou národní stát) za dané období (většinou rok), které prošly oficiálními tržními transakcemi. Pro kritiku HDP jako neadekvátního ukazatele stavu ekonomiky viz např. Douthwaite (2000:14-19) či Daly & Farley (2004:228-233).

¹⁹ Sloslovi „malé je milé“ (*small is beautiful*) v environmentálním hnutí doslova zlidovělo a inspirovalo řadu dalších děl, viz *Small is possible* (McRobie 1982, Estill 2008), *Small is still beautiful* (Pearce 2001), a ovšem také explicitních kritiků, za všechny viz *Small is stupid* (Beckerman 1995).

²⁰ Zhmotněné zejména v podobě tzv. Brettonwoodských institucí, tj. Mezinárodním měnovém fondu, Světové bance a dohodách o volném obchodu GATT, které posléze vyústily ve vznik Světové obchodní organizace. Základní oficiální smysl tohoto uspořádání tvořil předpoklad, že pokud spolu budou státy obchodovat, nebudou spolu válčit.

zdrojích násilí nepředchází, naopak k němu velmi často vede (viz například závislost USA na ropě a války na blízkém Východě). Podle Schumachera je to naopak větší míra lokalizace produkce a spotřeby, která má potenciál agresivitu umenšovat.²¹ Schumacher také zdůrazňuje roli vhodné technologie, která by zejména v zemích globálního Jihu měla být "přiměřená", tedy nepřiliš kapitálově náročná, jednoduchá a snadno opravitelná. Měla by tak umožňovat decentralizovaný, lokalizovaný rozvoj ve venkovských regionech, který jako jediný může zabránit překotné urbanizaci, zbídačení a ztrátě kontaktu s půdou.

Dalším souvisejícím směrem, který se rozvíjí již minimálně od počátku dvacátého století až do současnosti, je bioregionalismus. Z jeho hlavních představitelů jmenujme například Snydera (1995), Salea (2000) nebo Thayera (2003). Bioregionalismus vychází z představy možného oboustranně obohacujícího spojení a vztahu mezi přírodním prostředím a lidskými společenstvími, resp. je vůbec nevnímá jako oddělené. Vymezení bioregionů vychází z kombinace přirozených přírodních hranic, které tvoří např. povodí řek a fyzický reliéf krajiny, v kombinaci s kulturními charakteristikami v podobě např. rozšíření nářečí či specifických kulturních zvyklostí. Lidské společnosti jsou v tomto pojetí do jisté míry přírodními podmínkami determinovány, zároveň se ale v jejich rámci rozvíjejí a svoje přírodní prostředí ovlivňují, jsou jeho součástí. Soužití tak představuje hledání rovnováhy, přizpůsobení lidského společenství a jeho potřeb možnostem poskytovaným jejich bioregiony. Je zajímavé, že i v rámci tradiční geografie se na začátku 20. století rozvíjel směr regionální geografie, který se bioregionalismu v mnohém podobal.²²

Z poněkud odlišného kulturního kontextu pak pochází koncept *svaděš* (*swadesh*), tedy místní ukotvení lidské bytosti jak v rámci komunity, tak v rámci přírodního prostředí, který rozvinul Gándhí (viz Gandhi 1995, Parekh 1991). Přírodní prostředí pro Gándhího není odděleno od lidské komunity, ale tvoří s ní nedílný celek, *děš*, kterému člověk vděčí nejen za svou existenci a živobytí, ale který i hluboce formuje jeho osobnost. Jeho povinností je splácet tento dluh tím, že bude o svůj *děš* pečovat tak, aby dosáhl co největšího rozkvětu. To zahrnuje i cílené nakupování místních (často ručně vyráběných) produktů, které zabezpečí existenci dalších členů *děše* (Parekh 1991: 56-60). Z indického prostředí dále s myšlenkami lokalizace souzní názory fyzičky, filozofky, environmentální aktivistky a eko-feministky Vandany Shivy (např. 1988, 2000). Její koncept spravedlivé ekonomiky spočívá na posloupnosti priorit: základní je respektovat potřeby přírody

²¹ Velmi obdobnou myšlenku ve velmi odlišném kontextu vyslovil např. již Halford Mackinder (1919), viz pozn. 238.

²² Britský geograf A. J. Herbertson tvrdil již v roce 1905, že cílem humánní geografie je popis přirozených regionů jako ohraničených částí zemského povrchu. Přirozené regiony měly podle něj čtyři dimenze: reliéf, klima, vegetaci a hustotu zalidnění, a měly být studovány ve své celistvosti jako „komplex území, vody, vzduchu, rostlin, živočichů a člověka a jejich vztahů“ (Herbertson 1905, cit. dle Daněk 2008a:15). Herbertson vycházel z tradice přírodního determinismu, považoval tyto regiony za „přirozené“, dané přírodními hranicemi typu mořského pobřeží, hor či pouští, a lidské faktory za z nich odvozené. Oproti tomu Vidal de la Blache, představitel francouzského školy geografického posibilismu, zdůrazňoval lidskou činnost jako aktivní prvek v rámci územní jednoty regionu.²² Geografické prostředí pak chápal jako soubor regionů, které vykazují specifický životní styl, „utvářený jedinečným, místně specifickým komplexem vztahů mezi mnoha faktory.“ (Daněk 2008a:14-15)

(*nature's economy*), posléze je úkolem ekonomiky uspokojit základní potřeby místních obyvatel (*peoples' economy*), a teprve případné přebytky má smysl sdílet v rámci mezinárodního obchodu s dalšími lidmi (*market economy*). Pouze při respektování těchto priorit je podle ní možné rozvíjet partnerství a přátelství s lidmi na celém světě (NaZemi 2010).

Není v možnostech této práce podat podrobnější historický výklad ekonomického myšlení reflektujícího téma ekonomické lokalizace ani hnutí, která se pokoušela o její realizaci. Pro bližší pojednání historických souvislostí viz např. Johanisová (2007:38-48), v jejím podání lze mezi související myšlenky řadit i texty Leopolda Khora, ze kterého údajně čerpal i Schumacher či socio-ekologické vize Murraye Bookchina (1962, 2004/1971). Některé další související publikace (které nejsou předmětem zde předkládané analýzy) jsou zmíněny v kap. 2.2.

Jak bylo ovšem naznačeno již v předchozích částech úvodu, celá následující práce se zaměřuje na koncept ekonomické lokalizace tak, jak je formulován a diskutován v rámci posledních dvou desetiletí, v kontextu současného systému definovaného v kap. 1.2. Zde zmíněné historické i soudobé příbuzné koncepty jsou tedy ve zbytku práce zmiňovány pouze příležitostně.

2 KONTEXT A METODOLOGIE

2.1 Východiska, preanalytická vize

Ještě než přejdeme ke konkrétnímu popisu použitého pracovního postupu, ráda bych stručně představila několik předpokladů či myšlenkových rámců, ze kterých předložená analýza vychází.²³ Prvním z těchto rámců je tzv. post-normální věda (*post-normal science*), jak ji představují například Funtowicz & Ravetz (1994).²⁴ Post-normální věda podle těchto autorů odmítá představu, že vědci jsou autoritou, která má „patent na pravdu“. V jejich pojetí neexistuje jedna objektivní pravda, ale vícero legitimních názorů a pohledů na věc, které jsou vždy hodnotově zbarvené. Jejím snahou je proto rozšířit tzv. *community of experts*, tedy omezenou skupinu „patentních vědců“, na tzv. *expert community*, tedy odborníky vzešlé nejen z akademiků, ale i ze znalců z řad místních obyvatel, novinářů, neziskových organizací atd. (Ravetz & Funtowicz 1999, D’Alisa et al. 2010). V oblasti vědeckého zkoumání tak post-normální věda kromě zkoumání motivovaného snahou objevit pravdu, tedy obecně shromáždit více poznatků o fungování okolního světa, uznává také výzkum motivovaný snahou hledat řešení konkrétních problémů, který otevřeně přiznává své hodnotové nastavení (tzv. *mission-oriented research*).

Mnozí autoři (Funtowicz & Ravetz 1994, Martinez-Alier et al. 1998, Giampietro 2003) argumentují, že právě environmentální problémy představují oblast, kde se nedostatky normální vědy plně projevují a kde je žádoucí aplikovat principy post-normální vědy. Jde totiž velmi často o zkoumání oblastí, kde „fakta jsou nejistá, předmětem sporu jsou hodnoty, v sázce je mnoho, a rozhodnutí jsou naléhavá.“ (D’Alisa et al. 2010:240) Komplexní socio-environmentální otázky proto vyžadují změnu přístupu „od hledání optimálních řešení skrze proces založený na jediné perspektivě a omezeném souboru kritérií, ke hledání nejmoudřejšího řešení, které zohledňuje vícero perspektiv a umožňuje tak lepší porozumění danému problému.“ (Giampietro 2003, cit. dle D’Alisa et al. 2010:240)

²³ Pro myšlenkové pozadí, na kterém jakákoli více či méně vědecká práce stojí, používá Joseph Schumpeter termín *preanalytická vize* (cit. dle Daly 1996:46). Podle Schumpetera i Dalyho jde o jakousi výchozí představu o skutečnosti, která nepodléhá naší analýze, je spíše jejím předpokladem. Všichni v rámci našeho zkoumání světa nějaké takové vize máme, neboť poznávání nelze začít úplně z ničeho – musíme mít minimálně *co* zkoumat. Právě výběr předmětu našeho zkoumání a případně použitých metod je touto vizí určen, aniž by bylo možné ji jako zdroj použitých faktů, metod či výsledků z nich přímo odvodit. Dle Dalyho se za obsahově podobný dá považovat termín paradigma zavedený Thomasem Kuhnem (Daly 1996:46).

²⁴ Podle těchto autorů v současnosti převládá tradice tzv. „normální vědy“, která vychází z pojetí Thomase Kuhna (1962) a je založena na principech přírodních věd. V jejím rámci existuje určitá omezená skupina vědců, expertů, kteří využívají specifické vědecké metody a s jejich pomocí nachází odpovědi na teoretické i praktické otázky. Zbytek společnosti má pak možnost si tyto jejich poznatky osvojit. Omezenost normální vědy a nutnost nového přístupu se podle autorů projevuje zejména v následujících oblastech: 1. Ne/adekvátní nakládání s nejistotou přítomnou ve vědeckých poznatcích, 2. Ne/schopnost adekvátně pracovat s kvalitou, tedy s kvalitativními vlastnostmi zkoumaných jevů, 3. Ne/schopnost přiznat a zohlednit pluralitu různých hodnotových nastavení a náhledů na věc, 4. Ne/schopnost či ne/ochota akceptovat různé motivy a struktury vědeckého zkoumání, stejně jako 5. Ne/schopnost či ne/ochota akceptovat různé aktéry v odborné debatě. (Funtowicz & Ravetz 1994)

Pokud tedy dále mluvím o definici a vymezení pojmu ekonomická lokalizace, činím tak s vědomím, že jde pouze o jednu z možných interpretací významu tohoto pojmu, která je nutně ovlivněná mými východisky (viz pozn. 23). Toto nastavení nevyhnutelně ovlivňuje formulaci mých výzkumných otázek, výběr analyzovaných autorů a autorek i způsob jejich čtení. Závěry, ke kterým docházím, jsou tedy nutně závislé na mojí osobě a sociálním a kulturním kontextu, ve kterém působím. V rámci feministické kritiky objektivizačního přístupu soudobé západní vědy lze v tomto případě mluvit také o tzv. situované znalosti (*situated knowledge*), viz například Haraway (1991:111,188). Kriticky založené chápání objektivit pak popisuje Nelson (1995:48): „Objektivita v silném smyslu není založená na iluzi nestrannosti (*detachment*), ale na rozpoznání různých vlastních přichylností (*attachments*) a dílčího pohledu, který je tímto osobním zakotvením určen.“

V mém pojetí tedy existuje jistá pluralita, šíře možných interpretací, kterou nelze redukovat, a ani není záhodno se o to pokoušet. Jak navíc upozorňuje politická ekologie (*political ecology*), různé interpretace vůči sobě nemají rovné postavení. Naopak, pohybují se ve výrazně stratifikovaném veřejném prostoru, ve kterém spolu tyto tzv. jazyky hodnocení (*languages of valuation*) soupeří (Martinez-Alier 2009). Zatímco jazyk ekonomie tvoří podle Martinez-Aliera (2009:62) slova jako HDP, ekonomický růst, úroková míra apod., sociální jevy mohou být vyjádřeny jazykem demografických a zdravotních statistik, nebo například pomocí indexu lidského rozvoje (HDI). Ekonomika ale může být popsána i pomocí fyzických indikátorů. Každopádně jsou tyto ekonomické, sociální a fyzické indikátory navzájem nepřevoditelné, i když spolu samozřejmě do jisté míry souvisí (Martinez-Alier 2009:63). Politická moc se pak podle něj (2009:86-87) prosazuje minimálně na dvou úrovních – jednak v rovině možnosti přijmout a prosadit určitá konkrétní rozhodnutí, jednak již v samotné schopnosti prosadit určitý *proces*, který k rozhodnutí povede, a zmíněný *jazyk* hodnocení, tedy způsob, jakým budou hodnocené jevy pojímány a jak o nich bude hovořeno.²⁵

V tomto smyslu je tedy i náplň pojmu ekonomická lokalizace a vůbec jeho existence výsledkem nekončícího společenského procesu vyjednávání jeho významů, a také již zmíněného politického střetu (viz také kap. 7.2), který Swyngedouw zahrnuje pod termín politika měřítka (*politics of scale*): „snaha o ovládnutí určitého prostorového měřítka v konkrétním socio-

²⁵ Zajímavý příklad poskytují Gómez-Baggethun et al. (2010) ve své analýze vývoje pojetí tzv. ekosystémových služeb (*ecosystem services*) v ekonomii. Autoři popisují proces komodifikace ekosystémových funkcí, jehož první fází bylo pojmenování a konceptualizace těchto funkcí jako „služeb“, tedy použití termínu běžného v jazyce mainstreamové ekonomie. Převedení ekosystému a jeho funkcí z říše biologie a ekologie do jazyka ekonomie umožnilo další kroky, kterými bylo ocenění těchto služeb v termínech směnné hodnoty vyjádřené penězi, a poté zavedení tržních principů do vztahů mezi „poskytovateli“ a „spotřebiteli“ těchto „služeb“. Podle zmíněných autorů odráží tato ekonomizace pojetí ekosystémových funkcí širší trend rostoucího vlivu ekonomických ukazatelů v politickém rozhodování a ve veřejném prostoru obecně. Jak ovšem upozorňují, „Ekonomické hodnoty, metody hodnocení a tržní modely nejsou ideologicky neutrální. [...] jsou kulturně konstruované a jako takové působí jako hodnototvorné instituce.“ (Gómez-Baggethun et al. 2010:15) Vzhledem k této schopnosti institucí ovlivňovat hodnotové nastavení a chování lidí tak existuje reálná hrozba, že tržně orientované mechanismy postupně promění pojetí ochrany přírody od etického či společenského závazku směrem k individualisticky orientovanému ekonomickému sebezájmu (Gómez-Baggethun et al. 2010:16).

prostorovém uspořádání může mít klíčový význam. [...] neustálé přeskupování a změny organizace prostoru a jeho měřítek jsou nedílnou součástí sociálních strategií a slouží jako scéna, na které se odehrávají boje o kontrolu a moc.“ (Swyngedouw 2004:33) Pojem ekonomické lokalizace tudíž nelze vnímat odděleně od specifického sociálního, kulturního, ekonomického a politického kontextu, ve kterém je s ním zacházeno.

Ekonomická lokalizace má tedy svojí abstraktní rovinu, která zahrnuje teoretické uchopení konceptu ekonomické lokalizace, sociálně vyjednávaný význam pojmů jako měřítko, prostor atd., pomocí kterých se snažíme popsat objekty, děje a aktéry lokalizace, a také významy, které lokalizačním praktikám přisuzujeme. Stejně důležitou roli v mém chápání pojmu ekonomické lokalizace ale hraje i její fyzická, materiální stránka, která zahrnuje konkrétní fyzické artefakty a procesy, skrze které se lokalizace uskutečňuje (lokální zeleninu na trhu, bankovky místní měny, i obecněji materiálové a energetické toky, které jsou s lokální produkcí a spotřebou spojené). Co je podstatné, obě tyto stránky se nevyhnutelně a neustále navzájem propojují a ovlivňují, resp. obě tvoří v mém chápání nedílnou součást jedné reality ekonomické lokalizace. Pro její pochopení není oddělení abstraktní a fyzické roviny smysluplně možné, protože abstraktní rovina lokalizace je z fyzického světa odvozená, je na základě něj neustále přehodnocovaná, a zároveň ho nevyhnutelně formuje a skrze něj se, doslova, zhmotňuje.

K vysvětlení tohoto obojetného pojetí snad poslouží model tzv. ekologického dialogu (*ecological dialogue*) environmentálních sociologů Bell & Carolan (2004). Podle nich, „fyzická stránka vždy závisí na ideové stránce a naopak. Naše teorie jsou formovány fyzickými podmínkami našeho života, a naše fyzické podmínky jsou formovány našimi teoriemi. Jde o dialog – nikdy nekončící vzájemné působení vlivů, které podmiňují a ovlivňují jeden druhý, neustálý dialog mezi materiálními a nemateriálními stránkami společenského života.“ (Bell & Carolan 2004:30)²⁶

Jako velmi analogický lze myslím chápat sociologický popis reflexivity, resp. reflexivního charakteru současné fáze (post)modernity. V Giddensově (1998) podání reflexivita znamená, že (sociologické) poznávání tohoto světa přispívá k jeho nestálému, proměnlivému charakteru. Jinak řečeno, sociologické vědění a pojmy, stejně jako teorie a poznatky ostatních sociálních věd, neustále cirkulují do a z oblastí, o kterých pojednávají, a během tohoto procesu mění – reflexivně restrukturuje – svou předmětnou oblast. Reflexivita je tak v základech samotného procesu (re)produkce současného systému v tom smyslu, že myšlení a jednání se neustále vzájemně ovlivňují. Podle Becka (2004, 2007a) potom reflexivní charakter určuje celou kvalitativně novou fázi modernizace. Poté, co prvotní fáze jednoduché modernity byla podrobena radikální kritice a

²⁶ Cítát zní v originále: “*Material* factors always depend upon *ideal* factors. The converse is equally true. Our ideals are shaped by the material conditions of our lives, and our material conditions are shaped by our ideals. It’s a dialogue – a constant interplay of factors that condition and influence each other, a never-ending conversation between the material and ideal dimensions of social life.” (Bell & Carolan 2004:30).

změně, rozvinula se právě současná fáze reflexivní modernity.²⁷ Výsledek tohoto procesu zůstává zatím otevřený, změnou totiž podle Becka neprochází jednotlivosti, ale vůbec samotné pojmy a konstrukty, skrze které okolní svět chápeme. Staré struktury erodují, a „ve vzniklém vakuu se aktéři učí využívat nový prostor a čelit novým nejistotám. [...] nalzáme [se] v novém období, kdy staré formy a kategorie přestávají platit a nové dosud nevykrytalizovaly.“ (Keller 2007:365)

Jistou reflexi reflexivity lze pozorovat i v kritické diskusi současné ekonomie. Jak argumentují například Marglin (2008) či Mitchell (2005), ekonomie není jen popisná a hodnotící, ekonomie má také složku tvořící, tzn. spoluvytváří svět, který hodnotí a popisuje.²⁸ Ilustrací tohoto výroku jsou sociologické a psychologické studie studentů a učitelů ekonomie, které dokládají, že studium ekonomie se pojí s menší mírou spolupráce a zájmu o ostatní, než ve srovnatelném vzorku běžné populace (viz například Marwell & Ames 1981, Frank et al. 1993, naopak spíše proti této tezi viz např. Yezer et al. 1996). Tyto studie tedy povětšinou ukazují, že míra důrazu na sebezáměr není pouze výsledkem „přirozených“ vlastností člověka, ale je také ovlivněna teoretickými koncepty, které si lidé o světě vytváří, a na základě kterých si skutečnost vykládají. Studenti i učitelé ekonomie tak jednak jaksi pasivně „vstřebávají“ ekonomický obraz a výklad světa, jednak tento obraz aktivně spoluvytváří, a tím svět kolem sebe v tomto směru ovlivňují.

Tato práce je teoretická, zaměřuje se tedy spíše na onu abstraktní složku ekonomické lokalizace (viz výše), přesto považuji za zásadní na hmotnou stránku lokalizace nezapomínat. Důraz na fyzickou, materiální bázi našeho (nejen) ekonomického systému vychází z dalšího oboru významného pro tuto práci, kterým je ekologická ekonomie. Ta zdůrazňuje, že veškerá existence a fungování našeho socio-ekonomického systému jsou nevyhnutelně a zásadně závislé na systému přírodním. Více k vymezení a předpokladům ekologické ekonomie viz kapitola 3.4, zde pouze několik bodů podstatných pro ukotvení této práce. Zaprvé, v rámci základních otázek formulovaných Røpke (2005:262-263), se pohybuji v rámci tzv. normativního přístupu v ekologické ekonomii, a touto prací krom jiného přispívám k otázce „Jakým směrem by se měla ekologická ekonomie rozvíjet v budoucnu?“ Z mého pohledu je téma ekonomické lokalizace v rámci ekologické ekonomie vysoce relevantní, a přitom nedostatečně pojednané (viz kap. 3.4.1, 7.1 a 7.6). A zadruhé, spolu se Spashem (1999:22) sdílím názor, že optimálním směrem vývoje ekologické ekonomie je hluboké mezioborové propojení nejen mezi ekonomii a ekosystémovými přírodními vědami, ale také s dalšími humanitními obory jako jsou sociologie, sociální geografie,

²⁷ Keller popisuje rozdíl mezi nimi následovně: „Jednoduchá modernita znala na všechny problémy jednoduchou odpověď: doporučovala více techniky, více trhu, více vědeckého poznání, více ekonomického růstu, více funkční diferenciaci. Druhá, reflexivní modernita vyrůstá z poznání, že mnohé z problémů, před nimiž dnes společnost stojí, zařičinila právě moderní technika, minulý ekonomický růst a prohlubující se diferenciaci podsystemů. I když není zřejmé, co by mělo přijít na jejich místo, jisté je, že problémy nelze řešit tím, co je způsobuje.“ (Keller 2007:363)

²⁸ Citát v originále zní: „Economics is not only descriptive; it is not only evaluative; it is at the same time constructive – economists seek to fashion a world in the image of economic theory.“ (Marglin 2008:3)

politologie atd. směrem k tomu, co Spash nazývá sociálně-ekologická ekonomie (viz kap. 3.4). Tato práce se o propojení zmíněných oborů pokouší a osobně ji vnímám jako pokus pojednat téma ekonomické lokalizace právě z pozice sociálně-ekologické ekonomie.

2.2 Vlastní metodologie, analýza textů

Tato práce je založena na kritickém čtení a komparaci textů, převážně z oborů ekologické ekonomie, dalších heterodoxních ekonomických směrů, mainstreamové ekonomie, sociální geografie, politické ekologie, environmentální sociologie a dalších. Analytické části práce, zejména tedy výsledky v kapitolách 4 a 5, jsou založeny na detailní analýze šesti vybraných textů lokalizačních autorů a autorek, která vychází z přístupu zakotvené teorie (*grounded theory*). Za její zakladatele jsou považováni Glaser & Strauss (1967). Ti ve své době reagovali na převládající hypoteticko-deduktivní přístup, který, po vzoru přírodních věd, vyžaduje využití existujících teorií a formulaci hypotéz před započítím sběru dat.²⁹ Zakotvená teorie naopak představuje přístup empiricko-induktivní, tedy založený na odvozování teoretických konceptů z pozorovaných jevů a skutečností. Od šedesátých let metoda zakotvené teorie samozřejmě prošla jistým vývojem; jedním z klíčových sporných bodů, které se diskutují do současnosti (viz např. Kelle 2005) zůstává např. míra, do jaké lze v procesu analýzy mluvit o tzv. *emergence* (tedy vynoření, vzniku) teorie v průběhu analýzy dat. Zatímco Glaser (1992) se kloní k názoru, že výzkumník se má pokud možno oprostít od předchozích teoretických znalostí a kategorií, a má „nechat promluvit samotná data“, Strauss & Corbin (1990) naopak tvrdí, že přístup oprostěný od všech předchozích teoretických znalostí a konceptů stejně není možný, a pro smysluplnou interpretaci dat není nutný, ba ani žádoucí (cit. dle Kelle 2005:9).

Metodologický postup této práce je založen na specifickém přístupu Konopáska (2008), který se blíží spíše pojetí Strausse & Corbinové (1994). Konopásek zdůrazňuje zejména význam materiální, praktické stránky drobných a systematických analytických kroků, které každý sám o sobě budí zdání bezvýznamnosti, ve výsledku ale právě ony umožňují ono „vynoření“ nových souvislostí, analytických kategorií či zajímavých paradoxů. „Chtěl bych ukázat že to, co je mnohdy viděno jako výdobytek myslí, může být snad i lépe popsáno jako výsledek praktické manipulace s částmi textu.“ (Konopásek 2008:[13]) V tomto výkladu kvalitativní analýzy je myšlení „neoddělitelné od konání“ (Konopásek 2008:[58]). Ono „vynoření“ teorie, tj. zrod analytického uchopení a získání interpretačního materiálu, v sobě tedy neskrývá nic mystického či tajemného.

²⁹ Glaser & Strauss (1967:1f) v 60. letech kritizovali „přehnaný důraz současné sociologie na ověřování hypotéz, a související ne-důraz na předchozí kroky objevování toho, které koncepty a hypotézy jsou vůbec relevantní pro danou oblast zkoumání.“ Podle těchto autorů se katedry sociologie proměnily v pouhé archivy teorií „velkých mužů“ (s. 10), což vedlo k antagonismu mezi několika málo „kapitalisty teorií“ a zbývající masou jejich „testovacího proletariátu“ (s. 11). Podle nich měl navrhovaný přístup zakotvené teorie krom jiného „pomoci [doktorským] studentům bránit se před testovači, kteří by je učili popírat pravoplatnost jejich vlastní vědecké inteligence“ (s. 7).

Jde „pouze“ o výstup, který je stejně tak výsledkem našich myšlenkových operací, jako našich mechanických fyzických úkonů, které s daty provádíme, a „pouze“ je od určité chvíle v souvislostech zúročuje. Podrobněji ke konkrétním analytickým úkonům viz dále.

Jako předběžná definice ekonomické lokalizace byla pro účely výběru relevantní literatury použita definice navržená Johanisovou: „[Ekonomická] lokalizace může být stručně definována jako proces a výsledek morální, politické a praktické podpory místně vlastněných podniků (včetně družstev, komunitních podniků apod.), které využívají místní zdroje, zaměstnávají místní obyvatele a slouží primárně místním spotřebitelům. V souvislosti s místním vlastnictvím, produkcí a spotřebou zahrnuje [ekonomická] lokalizace také snahy o lokální soběstačnost a snižující se závislost na dovozech, což vede k různorodějším ekonomickým aktivitám v oblasti produkce zboží a služeb. Obsah pojmu „místní“ (tj. měřítko) se liší v závislosti na přístupu jednotlivých autorů. [...] Významnou součástí většiny lokalizačních teorií je podpora lokalizovaného finančního systému, úvěrů a kapitálových investic, místních měn, a také nekomodifikované a nepeněžní ekonomiky. Podle některých autorů lokalizace také zahrnuje, nebo vede k decentralizaci osídlení, státní správy a samosprávy a produkce, a také ke komunitnímu vlastnictví kapitálu. Snaha o lokalizaci má jak pragmatické tak etické základy.” (Johanisová 2007:48-49)

Kriteria pro výběr analyzovaných autorů a autorek a jejich textů pak byla následující:

- A) monografie publikovaná v období 1990 – 2010, která je explicitně a převážnou většinou svého obsahu zaměřená na téma ekonomické lokalizace ve smyslu výše citované předběžné definice, i když daný/á autor/ka ne vždy používají tento konkrétní termín. Časové období odpovídá vymezení současného systému (viz kap. 1.2), včetně kontextu pokročilé fáze globalizace, na kterou koncept ekonomické lokalizace explicitně reaguje (viz kap. 4.1);
- B) daný/á autor/ka píše především z pozic ekonomie, tzn. užívá ekonomickou argumentaci a ekonomické termíny, nicméně se pohybuje mimo hlavní ekonomický proud.³⁰ Jeho/její argumentace není vždy přísně akademická, je nicméně založena na zdokumentovaných skutečnostech a nabízí alespoň dílčí systémově-analytická vysvětlení a pohledy;
- C) autor/ka se v dané monografii věnuje ekonomické lokalizaci obecně, ne pouze jejím jednotlivým vybraným aspektům.³¹

³⁰ V rámci mainstreamové ekonomie (zejména regionální ekonomie) a částečně také sociální geografie existuje tzv. lokační teorie či teorie lokalizace, viz kap. 3.1.1. Pojetí lokalizace u AA analyzovaných v této práci se od toho mainstreamového odlišuje, i když v proměnlivé míře, jak bude ukázáno a diskutováno později (4.2 a 7.1).

³¹ Výjimku z tohoto pravidla tvoří text Norberg-Hodge et al. (2002), který se věnuje specificky tématu produkce a spotřeby potravin, text má nicméně obecnější teoretické přesahy.

Autoři/ky a jejich monografie vybrané na základě těchto kritérií jsou následující:

- Pooran Desai & Sue Riddlestone. 2002. *Bioregional solutions for living on one planet*. 112 s.
- Richard Douthwaite. 1996. *Short circuit: Strengthening local economies for security in an unstable world*. 386 s.
- Colin Hines. 2000. *Localization: a global manifesto*. 290 s.
- Rob Hopkins. 2008. *The transition handbook: from oil dependency to local resilience*. 240 s.
- Helena Norberg-Hodge, Todd Merrifield & Steven Gorelick. 2002. *Bringing the food economy home: The social, ecological and economic benefits of local food*. 150 s.
- Michael H. Shuman. 2000. *Going local: Creating self-reliant communities in a global age*. 318 s.

Skupinu těchto autorů a autorek označuji dále jako “analyzované autory a autorky”. Jelikož je toto spojení v češtině extrémně dlouhé, používám většinou dále v textu zkratku AAA (analyzovaní autoři a autorky), případně alespoň AA (autoři a autorky).³² Všechny vybrané AAA lze označit jako zastánce ekonomické lokalizace, jejichž pozice se pohybuje někde na pomezí aktivismu, praxe a částečně výzkumu, zejména výzkumu orientovaného na praxi a konkrétní společenské otázky a problémy (tzv. *mission oriented research*, viz kap. 2.1). Výběr autorů mimo oficiální akademickou sféru je v souladu s výše zmíněnými principy post-normální vědy, zejména její snahou rozšířit omezenou komunitu vědců (*community of experts*) na širší vědeckou komunitu (*expert community*). To znamená otevřít prostor vědeckého zkoumání také dalším zájmovým skupinám krom vědců samotných, a zahrnout do procesu produkce vědeckých poznatků také aktivisty, praktiky, novináře a další skupiny tak, aby měli možnost ovlivnit obsah a směřování vědecké debaty (Funtowicz & Ravetz 1994: 203-204).

Douthwaite (1996), Shuman (2000), Hines (2000) a Norberg-Hodge et al. (2002) ve svých textech používají přímo termín (ekonomická) lokalizace, Desai & Riddlestone (2002) termín bioregionální rozvoj (*bioregional development*), a Hopkins (2008) se svou vizí tzv. měst v přechodu (*transition towns*), hojně užívá krom pojmu lokalizace také termín místní resilience (*local resilience*). Tento výběr AAA a jejich monografií představuje všechny texty, které se mi v rámci zvolených kritérií podařilo objevit. Nelze vyloučit, že existují další, které by splňovaly daná kritéria a o kterých nevím, trůfám si ale tvrdit, že analýza představuje významnou většinu relevantních titulů. Dále uvádím některé další monografie, které s tématem ekonomické lokalizace souvisí, a důvody, proč jsem je do analýzy nezahrnula:

³² Inspirací budiž například španělština, kde lze genderovou korektnost řešit použitím znaku @ všude, kde má mužský rod –o- a ženský –a- (např. místo *todos* a *todas* tvar *tod@s*). Případně, což bych v češtině viděla jako jednodušší, používají na protest proti hegemonii mužských koncovek ve všech genderově smíšených označeních ženské tvary.

- Goldsmith E & Mander J. 2003. *The case against the global economy and for a turn towards localization*. – kniha věnuje více prostoru kritice ekonomické globalizace, než argumentaci a pojednání o ekonomické lokalizaci (nesplnění části kritéria A)³³
- Schumacher EF. 1993/1973. *Small is beautiful: A study of economics as if people mattered*. – kniha vyšla mimo vymezené období (nesplnění části kritéria A)³⁴
- Sale K. 2000. *Dwellers in the land: the bioregional vision*. – kniha představuje více holistický pohled na téma lokalizace, který zahrnuje i ekonomický aspekt, ten ale není nijak významný. Texty se formátem blíží spíše esejům než argumentovanému textu s citacemi. (nesplnění částí kritéria B)³⁵
- Berry W. 2009. *Bringing it to the table: On farming and food*, či sbírka Berryho esejů: Wirzba (ed.). 2002. *The art of the commonplace: The agrarian essays of Wendell Berry*. – obdobně jako u předchozího, zaměření textu výrazně přesahuje ekonomický rámec, (ekonomické) lokalizaci jsou věnovány spíše vybrané pasáže, není ústředním tématem ucelené ekonomicky založené argumentace (nesplnění částí kritéria B)
- North P. 2010. *Local money: How to make it happen in your community*. – omezené na téma peněz (nesplnění kritéria C)
- Owen D. 2009. *Green metropolis. Why living smaller, living closer, and driving less are the keys to sustainability*. – prakticky a aktivisticky zaměřená knížka, chybí ucelená ekonomická argumentace (nesplnění kritéria B) + orientace pouze na městské prostředí (nesplnění kritéria C)

Analýza vybraných šesti monografií byla provedena na základě postupu, který vychází z metodologie zakotvené teorie (viz výše) a který popisuje Konopásek (2008).³⁶ Základními úkony jsou v tomto procesu a) detailní čtení relevantních textů, b) vyhledávání analyticky zajímavých a podstatných úryvků z těchto textů, c) jejich kódování d) manipulace s vybranými úryvky, jejich přeskupování na základě objevovaných souvislostí (většinou společných kódů) a opětovné čtení vybraných úryvků v nových kontextech a souvislostech, a e) zaznamenávání vlastních komentářů a

³³ Všichni AAA věnují určitý prostor kritice (ekonomické) globalizace (resp. obecněji současného systému, viz kap. 1.2), ze které koncept ekonomické lokalizace explicitně vychází. Rozdílná je v tomto případě míra důrazu na jedno či druhé.

³⁴ Přestože jde o klíčový a velice vlivný text, Schumacherovo *Malé je milé* vzniklo v jiném dobovém kontextu než zde analyzované texty. Věnuji mu pozornost v kapitole 1.3.

³⁵ Obdobným případem jsou další texty týkající se bioregionalismu, například Snyder (1995) či Thayer (2003). Naopak analyzovaná monografie Desai P & Riddlestone S. 2002. *Bioregional solutions for living on one planet* sice v názvu obsahuje slovo bioregionální, svým obsahem je ale v porovnání s předchozími texty změřená mnohem úžeji na převážně ekonomickou argumentaci ohledně lokalizace.

³⁶ Konopásek (2008) v citovaném textu popisuje postup využívající počítačový program Atlas.ti, záměrně vyvinutý pro analýzu kvalitativních dat postupy blízkými metodologií zakotvené teorie. Já zmíněný software nevyužívám, zejména proto, že klíčové analyzované texty nebyly přístupné elektronicky. Analytický postup je nicméně velmi obdobný, pouze možnosti zobrazení a propojení zpracovávaných dat jsou při ruční manipulaci s výroky a kódy (viz dále) omezené. Jak zmíněný autor podotýká, „Softwarové balíčky jako Atlas.ti prostě nemohou vykonat mentální práci za vás. [...] Software poskytuje pouze více či méně užitečnou *asistenci a podporu* myslícímu subjektu. Rozšiřuje mentální možnosti výzkumníka/ice organizovat, pamatovat si a být systematický/á.“ (Konopásek 2008:2)

poznámek, které postupně utváří a vedou k případné formulaci nové, v datech zakotvené hypotézy či teorie založené na objevovaných souvislostech a vztazích. Podstatné přitom je, že zmíněné úkony nejsou prováděny v lineárním sledu, ale opakovaně a často prakticky simultánně v různých fázích analýzy – během čtení se zároveň vybírají úryvky, kódují se, kódy se průběžně mění či přidávají, novými kódy se zpětně kódují již dříve vybrané úryvky, píší se komentáře, které mohou být též okódovány, či se přidávají celé nové relevantní texty. V principu nicméně analýza začíná shromážděním analyzovaných textů, během analýzy pak přibývají v počátečních fázích zejména úryvky a kódy, v pozdějších fázích se zvyšuje podíl komentářů a poznámek s analytickým obsahem. Základními jednotkami v procesu analýzy jsou tedy úryvky, kódy, komentáře, a vztahy mezi nimi.

Oproti procesu, který popisuje Konopásek (2008) a velmi podrobně také manuál k programu Atlas.ti (Muhr & Friese 2004), vykazuje moje práce dva odlišné rysy. Zaprvé, nepoužívala jsem zmíněný software (viz poznámka 36). Texty jsem tedy četla v papírové podobě, citace vypisovala elektronicky, a kódování a následnou manipulaci s citacemi prováděla ručně v prostředí Wordu, komentáře jsem psala částečně elektronicky, částečně ručně do již vytištěných a částečně uspořádaných úryvků. Zadruhé, jak uvádí Konopásek (2008:6), zakotvená teorie je zpravidla stavěna na relativně velkém množství dat, široké základně textového materiálu na zvolené téma. V mém případě je množství lokalizačních textů sice poněkud omezené, jejich rozsah je ale značný, dohromady cca 1500 stran textu. Vybrané texty navíc vykazují již samy o sobě jistý teoreticko-analytický prvek. Nejde o rozhovory, mimochodem pronesené výroky či novinové texty. Jde o teoreticky promyšlené a svou strukturou uspořádané texty na dané téma. Vybraní AA navíc nevyjadřují myšlenky pouze vlastní, ale reprezentují širší názorový proud, který byl jejich prací inspirován a ovlivněn.³⁷

Průběh této konkrétní analýzy a také její výstupy lze rozdělit do tří fází (které lze chápat již jako průběžné výsledky a budou vzápětí popsány podrobněji):

1. fáze: kódy a z nich vyplývající
 - a. charakteristiky, které umožňují strukturovaně popsat lokalizační přístupy jednotlivých AAA (tj. lokalizační narativy, viz kapitola 4.2), a
 - b. dimenze, které umožňují strukturovat lokalizační argumentaci (viz kap. 4.4 a 5)
2. fáze: srovnání vybraných charakteristik a odvození lokalizačních diskursů, tj. hledání a pojmenování společných a rozdílných znaků v přístupech jednotlivých AAA (viz kap. 4.3)
3. fáze: definice pojmu ekonomická lokalizace, která vychází ze sdílených rysů pojetí lokalizace u jednotlivých AAA (viz kap. 4.5)

³⁷ Například tzv. *Transition Movement* přímo vychází z myšlenek Roba Hopkinse (viz www.transitionnetwork.org), Helena Norberg-Hodge založila britskou a americkou pobočku nevládní organizace ISEC (*International Society for Ecology and Culture*, viz www.localfutures.org), Richard Douthwaite svými (nejen lokalizačními) myšlenkami výrazně ovlivnil agendu irského *think-tanku* Feasta (www.feasta.org). Přestože tyto organizace a skupiny samozřejmě vykazují vlastní vnitřní variabilitu, jsou explicitně založené na myšlenkách zmíněných autorů.

1. fáze – charakteristiky a dimenze lokalizace

V průběhu analýzy jsem vytvořila několik desítek kódů. Mezi ty nejčetnější, a zároveň ty, které umožnily další analytické uchopení komplexních lokalizačních teorií popisovaných jednotlivými analyzovanými AA, se ukázaly patřit dvě skupiny kódů, přičemž všechny se týkají přímo konceptu ekonomické lokalizace. 1. Skupina sedmi kódů, dále v textu označovaných jako charakteristiky, jejich přehled viz Tabulka 1, první sloupec. Zmíněných sedm charakteristik bylo dále použito pro strukturovaný popis šesti lokalizačních přístupů (lokalizačních narativů) jednotlivých analyzovaných AA (viz kapitola 4.2 a Tabulka 4). 2. Skupina jedenácti kódů, které definují jednotlivé oblasti zájmu lokalizačních AA a oblasti jejich argumentace, dále v textu označované jako dimenze. Jejich přehled viz Tabulka 1, druhý sloupec. Tyto dimenze jsem dále využila pro podrobnější členění lokalizační argumentace na její jednotlivé aspekty (viz kapitola 4.4 a Tabulka 5) a dále členění argumentů v kapitole 5). Všechny uvedené charakteristiky a dimenze jsou s různou mírou intenzity přítomné u všech AAA. Rozdíly v obsahu lokalizačních narativů jsou přítom dílčí (viz dále).

Tabulka 1: Významné skupiny kódů jako dílčí výsledek analytického procesu.

Významné skupiny kódů	
charakteristiky lokalizace	dimenze lokalizace
definice (i pokud uvedená nepřímo)	prostorová/geografická
hlavní cíl	environmentální
hlavní oblasti/témata	ekonomická
hlavní aktéři	sociální
vize/ideální model fungování ekonomiky	kulturní
hlavní lokalizační principy/politiky	politická
míra opozice vůči mainstreamu	ideologická
	morální/etická
	strategická
	územně-plánovací
	praktická/fyzická

2. fáze – lokalizační diskursy

Pokud se na analyzované AA podíváme skrze uvedené charakteristiky (viz Tabulka 1), můžeme rozlišit tři různé proudy, tj. způsoby pojetí ekonomické lokalizace, dále označované jako diskursy. Pro jejich vymezení se ukázala jako významná a rozlišující kombinace dvou sledovaných charakteristik: „hlavní aktéři“ a „míra opozice vůči mainstreamu“. Na základě kombinace těchto kategorií jsem rozlišila tři různé diskursy ekonomické lokalizace: lidově-reformní, institucionálně-

radikální a lidově-radikální, viz Tabulka 2.³⁸ Pro bližší popis těchto diskursů viz kapitola 4.3, zde podávám pouze metodologické upřesnění analytického postupu a použitých pojmů.

Tabulka 2: Přehled rozlišovacích charakteristik, jejich hodnot, a z nich odvozených lokalizačních diskursů.

diskurs		Míra opozice vůči mainstreamu	
		Nízká	Vysoká
Hlavní aktér v procesu lokalizace	Místní komunita	lidově-reformní	lidově-radikální
	Nad/národní instituce	(nevyskytuje se u analyzovaných AA)	institucionálně-radikální

Diskurs je zde jednoduše definován jako „způsob, jak lidé něco vidí a jak o tom mluví.“ (Barry & Proops 1999:338), autoři termín dále označují v zaměnitelném významu jako „způsoby vidění“, „světonázory“ nebo „diskursy“.³⁹ Přebírám též jejich postřeh, že diskursy jsou samozřejmě individuální a subjektivní, neboť reprezentují způsob, jak konkrétní osoba v daném čase a za daných okolností vnímá určité fenomény, z čehož krom jiného vyplývá, že diskursy se mohou s časem měnit. Velmi často se ovšem mezi jedinci s podobnou zkušeností a osobním přístupem vyskytují výrazné podobnosti. Což je podstata diskursů. V diskursivní analýze tedy nejde primárně o poznání jednotlivých individuálních přístupů, ale o odhalení těchto sdílených pohledů, tj. o diskursy sociální. Analýza je tedy založena na předpokladu, že množství diskursů není stejné jako množství lidí/individualit, ale že v rámci skupin jsou určité zásadní charakteristiky sdílené a diverzita diskursů je tedy omezená (Barry & Proops 1999:338-339).⁴⁰

Jak již bylo řečeno, z hlediska diskursů odvozených v této práci jsou klíčové dvě charakteristiky, ve kterých se pojetí jednotlivých analyzovaných AA liší: pojetí klíčového aktéra v procesu lokalizace, a míra opozice vůči mainstreamu. Klíčoví aktéři se zde v lokalizačních narativech objevují dva hlavní: „místní komunita“ (diskurs lidový), „a národní a nadnárodní instituce“ (diskurs institucionální). Role klíčových aktérů se přitom navzájem nevyklučují, AAA ale vykazují rozdílnou míru důrazu a rozdílné pojetí jejich rolí (bližší viz kap. 4.2). Hodnoty druhé charakteristiky, tedy míry opozice vůči mainstreamu, lze definovat následovně: „Nízká míra

³⁸ Termínu lidový by v angličtině odpovídalo nejspíše *grass-root* nebo *community*, v češtině je vyjádření těchto významů poněkud obtížné.

³⁹ Poněkud víceslovně můžeme diskurs podle Foucaulta (2002/1969) chápat jako „systém myšlení, tvořený myšlenkami, postoji, domněnkami a postupy, které systematicky vytvářejí subjekty a světy, o kterých vypovídají.“ (cit. dle Daněk 2008a:34) Diskurs tedy ovlivňuje náš pohled na všechny věci a procesy, a zároveň je spoluvytváří. A co je podstatné – není dost dobře možné žádný nemít, neutrální či objektivní interpretace mimo diskurs, kterou předpokládá pozitivistická věda, v tomto pojetí neexistuje.

⁴⁰ Barry & Proops (1999) používají pro studium diskursů specifickou tzv. Q-metodologii. Jejich výroky ohledně diskursivní analýzy jsou nicméně obecnější a nezávislé na konkrétní Q metodě, i když dle autorů je právě tato pro studium diskursů velmi vhodná. Pro bližší popis zmíněné metodiky viz Barry & Proops (1999) či Zografos (2007).

opozice“ znamená, že autor/ka nezpochybňuje základní předpoklady mainstreamové ekonomie (viz kapitola 3.1) a věří v tržní řešení environmentálních problémů, pouze s některými modifikovanými podmínkami fungování trhu, které v zásadě internalizují externalitu (viz pozn. 62) a zvyšují efektivnost fungování trhů. „Vysoká míra opozice“ znamená, že autor/ka kritizuje základní předpoklady mainstreamové ekonomie a explicitně se snaží promyslet a vytvořit alternativní ekonomický systém. Obě kategorie jsou samozřejmě do jisté míry umělé, a AAA vykazují v dané charakteristice spíše určité kontinuum. Pojmenování diskursů na škále reformní – radikální je odvozeno z kategorizace obecných environmentálních diskursů, jak je představuje Dryzek (1997)⁴¹ a jak je pro analýzu diskursů udržitelnosti na příkladu LET systémů⁴² využívají např. Barry & Proops (1999).

3. fáze – definice lokalizace

V poslední fázi pak byly shromážděny všechny úryvky okódované kódem „definice“, včetně pracovní definice Johannisové (2007, viz výše), byly zkombinovány hlavní body těchto definic i s přihlédnutím k dimenzím ekonomické lokalizace (viz Tabulka 1), a z nich byla odvozena pracovní definice ekonomické lokalizace (viz kapitola 4.5).

2.3 Další metodologické aspekty práce

Specifickou část práce tvoří kapitoly 3.1 – 3.5, které představují jakési zhuštěné úvody do jednotlivých oborů a jejich hlavních modelů a předpokladů, relevantních vůči tématu ekonomické lokalizace. Míra relevance je samozřejmě do jisté míry subjektivní, stejně jako výběr zdrojů, které v těchto kapitolách využívám. Snažím se vycházet z aktuálních přehledových textů daných oborů. Krom témat ekologické ekonomie a udržitelného nerůstu, která jsou mi jaksí vlastní, je nicméně zřejmé, že se pouštím na tenký led. Handicap chybějících hlubších znalostí jsem se snažila kompenzovat částečně během studia,⁴³ částečně konzultacemi s odborníky z daných oborů (viz dále). Zejména v případě mainstreamové ekonomie (kapitola 3.1) jsem se ale nevyhnula využití spíše soudobých ekonomických učebnic než striktně vědeckých textů. Jelikož může jít o kontroverzní postup, následuje alespoň dílčí zdůvodnění. Zároveň podotýkám, že i v případě dalších oborů jsem využívala (i) učebnicové texty.

⁴¹ Dryzek (1997:14) uvádí 4 základní environmentální diskurzy dle kombinace dvou kritérií: reformní – radikální a prosaicný – imaginativní, přičemž stanovuje tyto kategorie na základě historické a politické teoretické diskuse, nikoli na základě empirické analýzy (Barry & Proops 1999:338).

⁴² Autoři vykládají zkratku LETS ve smyslu *Local Employment and Trading Systems* (Barry & Proops 1999:337) oproti častěji používanému *Local Exchange and Trading Systems* (viz např. Douthwaite 1996 nebo LETS 2011). Z článku se nicméně zdá, že smysl i praktické fungování obou systémů jsou totožné. Praktický příklad LETS viz kap. 4.2.

⁴³ Zejména absolvování základních kurzů mikro- a makroekonomie na Ekonomicko-správní fakultě MU.

Marglin (2008:5) upozorňuje na veliký rozdíl mezi obsahem ekonomie tak, jak se učí na vysokých školách v základních kurzech, které formují názory příští generace profesionálních ekonomů, a diskuse, která probíhá v předních odborných časopisech. Zatímco tato druhá, odborná část předních světových ekonomů v některých ohledech již dlouhou dobu rozvíjí a často i kritizuje mainstreamové ekonomické předpoklady a modely (za všechny viz např. Akerlof 1970, Krugman 1991 či Stiglitz 2000), a případně v rámci mainstreamu zakládá úplně nové směry ekonomického bádání, vysokoškolské učebnice reprodukují ony základní předpoklady a modely v jejich zjednodušené a nezpochybněné podobě.⁴⁴ Přestože tento jev (tedy zpožděný přenos nových poznatků do učebnicových textů) je přítomen prakticky ve všech vědních disciplínách, v ekonomii je nekonzistence mezi učebnicovou a vědní podobou ekonomické teorie svým rozsahem zarážející (Ferguson 2011). Jak dále upozorňuje Mitchell (2005:298), ekonomie neexistuje pouze jako vědní disciplína, ale také ve své aplikované podobě ve formě marketingu produktů, výpočtů úrokových měr pro mezibankovní výpůjčky či třeba ekonomických doporučení v rámci mezinárodních rozvojových programů.⁴⁵ Tyto aplikované oblasti nejde od „čisté“ vědecké disciplíny ekonomie prakticky oddělit, neboť jsou obsahově i institucionálně provázané. Callon et al. (2002:196) proto rozlišují tzv. „*economics in the wild*“, tedy ono široké pole ekonomických poznatků i jejich aplikací, včetně institucí, které tyto poznatky a aplikace (re)produkují, a mnohem užšího pole „*caged economics*“, tedy univerzitně pojaté ekonomie jako vědecké disciplíny.⁴⁶

Z hlediska diskuse tématu lokalizace jsou samozřejmě zajímavé dílčí kritické směry a hlasy v rámci mainstreamové ekonomie (viz například zmíněný Krugman 1991). Pro pochopení mainstreamového ekonomického uvažování tak, jak se v naprosté většině promítá do běžné ekonomicko-politické praxe, ale považuji za více vypovídající onu zjednodušenou verzi ekonomické teorie, s jejíž výbavou opouští školy generace mladých ekonomů; obdobný přístup viz Green (2012:11-13).⁴⁷

Jako doplňková metoda k výše popsané analýze textů a jejich kritické diskusi byla využita také tzv. pozorující účast (*observing participation*, viz Cattaneo 2006, D'Alisa et al. 2010 či

⁴⁴ Osobně musím říci, že čtení ekonomických učebnic vřele doporučuji každému, kdo chce pochopit současný svět. Kritické čtení většiny pasáží zároveň dobře pobaví, zároveň ovšem zhusta zamrazí, pokud uvěříte, že autoři myslí své texty vážně. Tyto pocity samozřejmě nejsou jednostranné, viz například reakce ze strany mainstreamových ekonomů na článek o udržitelném nerůstu na stránkách *The Wall Street Journal* (doporučuji překliknout na 1. stranu komentářů): <http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303901504577461853663432964.html#articleTabs%3Dcomments> (cit. 27.7.2012)

⁴⁵ O tenké, resp. neexistující hranici mezi „objektivní vědou“ a „aplikovanou“ ekonomikou vypovídá například nedávná aféra banky Barclays a dalších, které byly obviněny z manipulace výpočtů úrokových měr. O významu, fungování a podmínkách vzniku indexu Libor viz MacKenzie (2008).

⁴⁶ Doslovný překlad těchto dvou termínů by byl nejspíše „ekonomie v divočině“ a „ekonomie v kleci“, nicméně pojmy jsou pojaty poněkud obrazně, takže adekvátnější by mohlo být například „živoucí ekonomie“ a „ústavní ekonomie“.

⁴⁷ Green (2012) zkoumá vliv základních ekonomických kursů na vnímání a přijímání konceptu udržitelného rozvoje v případě studentů kanadských univerzit.

Demaria et al. 2012). Jde o jednu z metodologií odvozených z přístupu post-normální vědy (viz výše), která je odlišná od tradiční metody zúčastněného pozorování (*participant observation*). Zatímco ve druhém případě je výzkum primárním motivem účasti výzkumníka/ce na daném ději, a jeho/její účast je mnohdy spíše pasivní, v případě pozorující účasti jde o opačný proces. Účastník/ce se daných událostí účastní aktivně a zapojuje se autenticky, výzkum není jeho/jejím primárním motivem, ale spíše vedlejším produktem participace na daných událostech. Pozorování tedy probíhá, ale není cílem samo o sobě. Je pouze, do jisté míry nevyhnutelnou, součástí celého procesu, která může, ale také nemusí být následně analyticky využita (Cattaneo 2010). V tomto smyslu jsem získala poznatky o ekonomické lokalizaci v rámci půlroční stáže v britské neziskové organizaci *Wessex Reinvestment Trust*, tzv. komunitní rozvojové peněžní instituci (*Community Development Finance Institution*), která poskytuje etické nízkouročné půjčky místním podnikům (více viz např. nef 2008a); v rámci návštěv lokalizačních projektů v Katalánsku během další půlroční stáže v Barceloně (např. komunita *Can Masdeu*, *Can Piella*, družstvo *Cooperativa Integral Catalana* a další, a také v rámci mnoha svých aktivit v České republice (viz dřívější akce a publikace o.s. Horní mlýn, přednášky a besedy, či aktuálně účast v komunitně podporovaném zemědělství v Brně).

Z těchto zkušeností čerpají mimo jiné i konkrétní příklady lokalizačních praktik (viz boxy 1-6 v kap. 4.2). I když AA analyzovaní v této kapitole uvádí příklady ze svého vlastního kontextu, zejména britského a amerického, já jsem se rozhodla zařadit analogické příklady české, a zejména jihomoravské. Motivace pramenila z touhy představit alespoň velice krátce příklady lokalizační praxe na dokreslení mého jinak teoretického pohledu. Výběr příkladů z blízkého okolí, se kterými mám osobní zkušenost, má pak za cíl ukázat, že lokalizace je přítomná a děje se i v českém prostředí, tak trochu okolo každého z nás. Pro velké množství zahraničních podrobně popsaných příkladů lokalizačních praktik viz zejména Douthwaite (1996), pro další příklady jihomoravských alternativně-ekonomických aktivit viz například Jelínek & Hádková (2011).

Jak bylo zmíněno výše, v různých fázích rozpracovanosti textu proběhly také konzultace dílčích částí práce s následujícími kolegy a odborníky:

- metodologie: Zdeněk Konopásek, Hana Librová, Lucie Galčanová
- metodologie a politická ekologie: Christos Zografos, Kate Farrell, Marco Armiero, Pere Ariza
- sociální geografie a rozvojová studia: Petr Daněk
- udržitelný nerůst, lokalizace: Francois Schneider, Iago Otero
- environmentální sociologie, lokalizace: Benjamin Vail

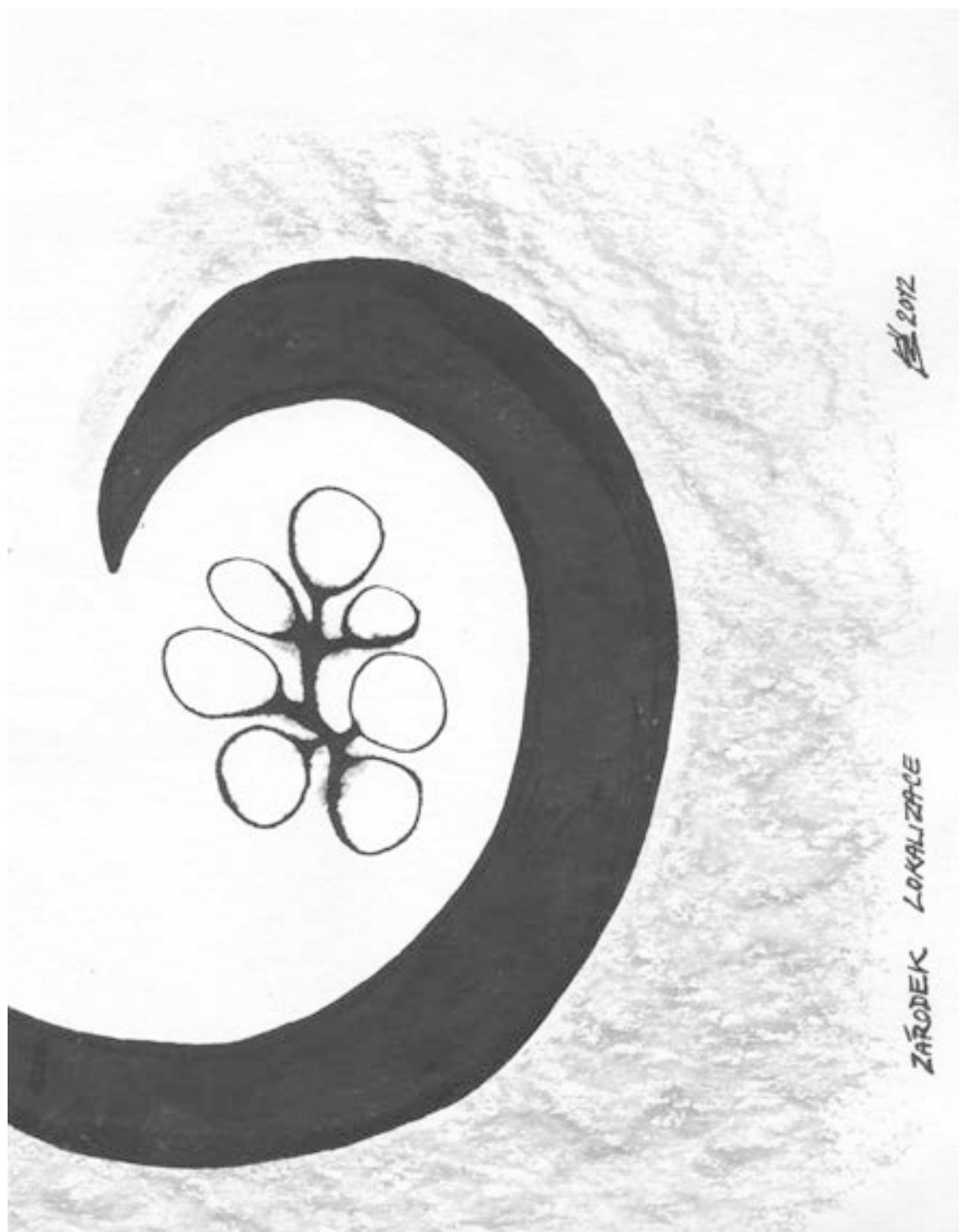
Všem ještě jednou velice děkuji za jejich čas a cenné připomínky. Samozřejmě platí, že jakékoli nepřesnosti či omyly padají výhradně na moji hlavu. Většina jmenovaných připomínkovala ranější fáze této práce, a na její konečnou podobu tak měli jen dosti nepřímý vliv. Z jazykového

hlediska, všechny překlady ze zahraničních zdrojů jsou moje vlastní. Kde by mohla vzniknout nejasnost nebo je originální formulace podstatná, uvádím jí v závorce přímo v textu či v poznámce pod čarou. Pokud není uvedeno jinak, jsou v přímých citacích zachována všechna zvýraznění a změny fontu (kurzíva, tučné písmo) tak, jak byly uvedeny v originále.⁴⁸

Poslední pozornost pak patří kresbám Katky Jelínkové (viz reprodukce na rozhraní některých kapitol). Ty vznikly v období říjen 2011 – březen 2012 na základě inspirace pracovními verzemi kapitol 4 a 5. Tři z těchto kreseb je z mého pohledu možné volně interpretovat také jako abstraktní ztvárnění tří lokalizačních diskursů (viz kap. 4.3), konkrétně „zárodek lokalizace“ jako diskurs lidově-reformní, „rozkvétající globalizace = lokalizace“ jako institucionálně-radikální, a „globálně rozlokalizováno“ jako lidově-radikální. To samozřejmě nevyklučuje jiné interpretace, které jsou vítané, stejně jako různá chápání dvou ztvárnění komunity („komunita“ a „globální komunita“).⁴⁹

⁴⁸ Omlouvám se všem, kteří se necítí doma v angličtině, za většinou nepřeložené tabulky a schémata v přílohách, vzhledem k množství textu jsem tuto snahu vzdala.

⁴⁹ Vznik těchto kreseb byl v duchu nepeněžní lokalizace velmi neformálně a radostně splacen mým časem věnovaným hlídání Jury, Alenky a Klárky Jelínkových.

3 KONTEXTY A VÝZNAMY (EKONOMICKÉ) LOKALIZACE

V následujících podkapitolách budou představeny teoretické modely a východiska jednotlivých oborů, které se pojmem (ekonomická) lokalizace buď přímo zabývají, nebo které přímo souvisí s lokalizační argumentací (viz kapitola 5). Jde o mainstreamovou ekonomii (3.1), sociální geografii (3.2), rozvojová studia (3.3), ekologickou ekonomii (3.4) a koncept de-growth, udržitelný nerůst (3.5). Každý z těchto oborů tvoří specifický kontext, ve kterém nabývá pojem (ekonomické) lokalizace určitého významu, v zásadě jsou ale dvě velmi odlišná pojetí lokalizace: 1. lokalizace ve smyslu teorie lokalizace či lokalizační teorie, kterou nalezneme v rámci mainstreamové ekonomie, jejího podoboru regionální ekonomie a částečně také v oboru ekonomické a sociální geografie (v angličtině tzv. *location theory*); a 2. lokalizace v pojetí zde analyzovaných AA (viz kapitola 4 a 5), která je spíše v souladu s kontexty ekologické ekonomie a konceptu udržitelného nerůstu (v angličtině pojem *localisation*).⁵⁰

Pro účely této práce tedy bude vždy upřesněno, v jakém významu je slovo lokalizace použito. Pro kontext analyzovaných AA a ekologické ekonomie bude zpravidla používáno sousloví ekonomická lokalizace či pouze lokalizace, a pro kontext ekonomicko-geografický pak teorie lokalizace. Pokud citovaní autoři budou používat tyto pojmy v jiných významech než jak jsou zde zavedeny, bude na to v textu upozorněno. V angličtině se ještě používá příbuzný termín *localism*, který nejčastěji vyjadřuje administrativně-správní aspekt ekonomické lokalizace, tedy decentralizaci státní (samo)správy, často v souvislosti s principem subsidiarity (viz např. nef 2009).⁵¹ V tomto smyslu chápe lokalizaci také Světová banka jako „tlak na rozšíření participace veřejnosti na politice a na zvyšování lokální autonomie v rozhodování.“ (WB 2000:43) Do češtiny lze termín přeložit jako lokalismus, i když ve výše popsaném významu se používá spíše pojem regionalismus (viz např. Svatoň 2000).

Souvisejícím termínům (např. bioregionalismus, globalizace) jsem se částečně věnovala v úvodu, částečně budou definovány později v této kapitole. V literatuře se vyskytuje také termín glocalizace. Jeden jeho význam uvádí Hines, a to jako proces, kdy „Firmy, když investují v zahraničí, se adaptují do určité míry na místní podmínky, aby maximalizovaly místní poptávku po svém zboží nebo službách a minimalizovali šanci, že budou diskriminovány na základě obchodních nebo investičních bariér.“ (Hines 2000:8)⁵² Obdobně lze říci, že glocalizace je definována jako „snaha firmy být přijata jako ‚místní občan‘ v cizí obchodní oblasti, zatímco do této oblasti

⁵⁰ Míra opozice analyzovaných autorů vůči mainstreamové ekonomii a současnému socio-ekonomickému systému bude předmětem analýzy a diskuse (viz kapitoly 4.3 a 6.1).

⁵¹ I když ani zde nepanuje terminologická jednota – viz např. Winter (2003b), který kritizuje tzv. *defensive localism*, přičemž termín *localism* používá v širším smyslu ekonomické lokalizace, jak je definována zde. Diskuse Winterovy kritiky „obraného lokalismu“ viz kap. 7.2.

⁵² I v tomto významu se někdy používá pojem lokalizace, viz např. Mooney & Evans (2007:156-157). V této knize ovšem zcela plynule (a zcela nesmyslně) propojena tato (průmyslová) lokalizace s vlastním pojetím Hinese (2000, viz dále).

přesouvá co nejméně kontroly nad svými strategickými záležitostmi.“ (Ruigrok & van Tulder 1995:130, cit. dle Hines 2000:7). V jiném významu používá tento termín například Swyngedouw (2004), viz kap. 3.2 a 7.2.

Než se dostaneme ke kontextům jednotlivých oborů, podívejme se ještě na význam pojmu lokalizace v obecném jazyce. Podle slovníku cizích slov znamená pojem **lokalizace**: „**1.** určování, určení místa, umíst'ování, umístění, poloha: *l. děje (románu); přesná l. zánětlivého ložiska* **2.** omezování, omezení něčeho, zprav. nežádoucího působení něčeho, na urč. místo: *l. požáru; lokalizační* příd.“ (Petráčková & Kraus 2001:465) Příbuzné tvary potom mají následující významy: **lokalizovat** „**1.** klást, položit do určitého místa, umíst'ovat, místně umístit: *film je l-án do lázeňského prostředí; – l. bolest* **2.** omezovat, omezit (nežádoucí) působení něčeho na urč. místo, do urč. hranice: *l. požár, epidemii, válečný konflikt*“, **lokální** „vztahující se k urč. místu, vyskytující se na urč. místě, vázaný n. omezený na urč. místo, místní: *událost l-ního významu; l. výskyt; l. bouřka; l. dráha* lokálka; *l. patriotismus* vřelý citový vztah k místu (narození, bydliště), projevující se užitečnou aktivitou v jeho prospěch n. čast. omezeně zaměřený jen na jeho zájmy ap.; *l. patriot* kdo má tento vztah; med. *l. anestezie*; výp. tech. *l. síť* počítačově-komunikační síť ve vymezené oblasti (nejvýše několika km); **lokálně** „přísl. *l. působit; l. umrtvit*“, ale také **lokálie** „církv. (dř.) místní duchovní správa, část farnosti n. přifařená obec“, a samozřejmě také **lokál**¹ „hostinská místnost; (menší, podřadnější) hostinský podnik“ a navíc **lokál**² „lingv. nepřímý pád vyjadřující vztahy místní na ot. kde (např. *v lese*), též pád přímého objektu (např. *mluvit o někom*), šestý pád; tvar šestého pádu“ (Petráčková & Kraus 2001:465).

A nyní tedy blíže ke specifickým významům pojmu lokalizace v jednotlivých kontextech ...

3.1 Mainstreamová ekonomie

Definice ekonomie i jejího současného hlavního proudu představuje, možná překvapivě, poněkud komplexní úkol. Shoda panuje ohledně řeckého lingvistického původu: *oikos* = dům; *nomos* = zákon, zvyk; *oikonomia* = spravování domácnosti. Zbytek je již věcí názoru, podle mnohých odráží definice ekonomie u toho kterého autora jeho afinitu k určitému ekonomickému směru a jeho předpokladům.⁵³ Historie a klasifikace směrů ekonomického myšlení není předmětem

⁵³ Zde několik ukázek definice ekonomie z českých i zahraničních zdrojů: „společenská věda o racionálním ekonomickém jednání lidí v podmínkách vzácnosti [...] dnes je pojmána jako pozitivní věda používající metodologický individualismus“ (Hindls et al. 2003:102); „studium, jak společnost obhospodařuje své vzácné zdroje“ (Mankiw 2009:31); „Ekonomie zkoumá, jak různé společnosti využívají vzácné zdroje k výrobě užitečných komodit a jak je rozdělují mezi spotřebitele.“ (Samuelson & Nordhaus 2005:4); „*Ekonomie zkoumá*, jak lidé a společnost rozhodují o využití vzácných zdrojů, které mají alternativní užití, za účelem výroby různých statků a služeb, a jak jsou tyto komodity rozdělovány pro současnou i budoucí spotřebu mezi jednotlivé osoby a skupiny ve společnosti.“ (Fuchs & Tuleja 2005:32); „**Ekonomie studuje chování jednotlivců.** Veškeré instituce, jako jsou firmy, banky, odbory, a dokonce i vládu redukuje na jednotlivce a zkoumáme principy ekonomického jednání jednotlivců. Proto říkáme, že **ekonomie je věda o lidském jednání.**“ (Holman 2005:1). Výstižně se jeví také konstatování Samuelsona & Nordhause (2007:7), že ekonomie už od svých počátků řeší 3 základní otázky: *Co, jak a pro koho* se bude vyrábět.

této práce,⁵⁴ pokusím se zde tedy definovat pouze tři pojmy, které budou pro další čtení a pochopení textu podstatné: mainstreamová ekonomie, neoliberální ekonomie a heterodoxní ekonomie. Zbytek podkapitoly pak bude věnován představení základních pojmů a konceptů mainstreamové ekonomie, které jsou relevantní pro diskusi ekonomické lokalizace. K výběru zdrojů, na kterých je založená tato podkapitola, a tedy zejména k problematice využívání ekonomických učebnic jako zdrojů pro popis základních ekonomických konceptů, viz část kapitoly 2.3.

Mainstreamová ekonomie⁵⁵ představuje hlavní proud současného ekonomického myšlení. Jakkoli je tato definice tautologická a tedy jaksi bezobsažná, vyjadřuje svým způsobem podstatu problému: „Vezmeme-li v úvahu změny v ekonomii, ‘studium alokace vzácných zdrojů‘ jako definice již nepopisuje, čím se ekonomové opravdu zabývají. Lepší definice by byla ‘studium ekonomiky a ekonomických politik skrze empirické testovatelné modely‘. [...] Pointou těchto nových definic je fakt, že se nezabývají obsahem; zabývají se přístupem. Moderní ekonomie je ekonomii modelů.“ (Colander 2000a:137-138) Formální vymezení pak poskytuje slovníková definice: „Ekonomie hlavního proudu – soubor metodologických přístupů a teorií akceptovaných širokou akademickou obcí. [...] Základem ekonomie hlavního proudu je neoklasická mikroekonomie (zejm. teorie chování spotřebitele, teorie ekonomické rovnováhy a teorie blahobytu). Makroekonomie hlavního proudu je charakterizovaná neoklasickou syntézou [...] obohacenou později zejm. o přístupy monetarismu a školy racionálních očekávání.“ (Hindls et al. 2003:103)

Zmíněná neoklasická ekonomie se stala dominujícím ekonomickým směrem na počátku 20. století. Její základy tvoří metodologický individualismus, předpoklad racionálního ekonomického jednání člověka a předpoklad exogenních a stabilních preferencí. Její jádro představuje teorie chování spotřebitele, teorie ekonomické rovnováhy a teorie blahobytu (vše viz dále). Ve 30. letech prožívala krizi, protože nedokázala vysvětlit vysokou a dlouhodobou nezaměstnanost během hospodářské deprese. Po 2. světové válce došlo k její rehabilitaci a k syntéze keynesiánství a neoklasismu. Dnes představuje neoklasická ekonomie základ ekonomie hlavního proudu. (Hindls et al. 2003:261)

Heterodoxní ekonomii⁵⁶ lze naproti tomu definovat jako prakticky vše, co se od ekonomie hlavního proudu odlišuje, či se vůči ní vymezuje. Jde tak o velmi heterogenní skupinu alternativních

⁵⁴ V tomto ohledu nelze než doporučit *Dějiny ekonomických teorií* (Sojka 2010). Další možnosti pak například Holman et al. (2009), ze zahraničních Routh (1977) či Heilbroner (2000).

⁵⁵ Zde a dále v textu používám zejména pojem mainstreamová ekonomie (*mainstream economics*), jako synonyma vnímám výrazy ekonomie hlavního proudu či ekonomie středního proudu. Podotýkám, že nejde o pojem pejorativní, termín mainstreamová ekonomie používají sami ekonomové bez jakýchkoli negativních konotací. V obdobném smyslu ekonomové mluví obecně také o ortodoxní ekonomii jako o převládajícím názorovém proudu dané doby. Colander pak používá v obdobném významu pojem moderní ekonomie, viz dále.

⁵⁶ Za zmínku možná stojí, že Ekonomický slovník (Hindls et al. 2003) pojem heterodoxní ekonomie neobsahuje, stejně jako neobsahuje definice jednotlivých heterodoxních ekonomických směrů (ekologická ekonomie, feministická ekonomie atd.). Slovník dokonce neobsahuje ani termíny environmentální ekonomie či institucionální ekonomie.

ekonomických směrů, které zahrnují například feministickou, ekologickou a marxistickou ekonomii. Mnoho dalších směrů se pak nachází na pomezí – je mainstreamovou ekonomikou částečně alespoň registrováno, neslučuje se ale s některými jejími předpoklady a/nebo základními modely. Sem můžeme zařadit například institucionální či evoluční ekonomii nebo Rakouskou školu. Velmi zkráceně lze dle výzkumu Mearmana (2011) říci, že heterodoxní ekonomie se věnuje a akcentuje zejména čtyři mainstreamem opomíjené oblasti: historii, přírodní systémy, nejistotu (*uncertainty*) a moc (*power*). Pro bližší vymezení a výčet dalších heterodoxních ekonomických směrů viz například Lee (2008) či Lawson (2005).

A co že je tedy oním sdíleným souborem metodologických přístupů a teorií, ke kterým neoklasická ekonomie položila základy, mainstreamová ekonomie na nich stojí, a heterodoxní směry se vůči nim vymezují?

V obecné rovině existuje podle mainstreamové ekonomie tzv. pozitivní a normativní analýza, přičemž tyto dva přístupy lze podle ekonomů oddělit. Jak vysvětluje Mankiw (2009:52,53): „Když se ekonomové snaží svět vysvětlit, hrají roli tvůrců hospodářské politiky. Když se ho snaží vylepšit, přebírají roli politiků. [...] **Pozitivní výrok** je výrok popisný. Vyjadřuje tvrzení o tom, jaký svět *je*. [...] **Normativní výrok** vyjadřuje hledisko. Vyslovuje se o tom, jaký by svět *měl být*. [...] Velká část ekonomie se zaměřuje pouze na vysvětlení toho, jak ekonomika funguje. Nicméně častým cílem ekonomie je zlepšit fungování ekonomiky. Až uslyšíte ekonomy vyslovovat normativní výroky, budete vědět, že přeběhli z vědeckého tábora do tábora politického.“ Jinými slovy, vědecká ekonomie je podle Mankiwa pozitivní, nehodnotová. Pokud se ekonomové vyjadřují s ohledem na hodnoty, přesouvají se do oblasti politiky.⁵⁷

Z hlediska metodologických přístupů je základním předpokladem tzv. metodologický individualismus. Ten lze definovat jako „názor, že společenské vědy musí ve svém bádání vycházet z chování jednotlivců. [...] Pro M[etodologický individualismus] je směrodatné, že společenské instituce vznikají z nezáměrných aktivit jednotlivců.“⁵⁸ (Hindls et al. 2003:226) Jinými slovy, „Chceme-li rozumět ekonomice (hospodářství), musíme rozumět ekonomickému chování jednotlivců v jejím rámci. To, že ekonomové využívají jednotlivce jako základní jednotku své

Obsahuje termín institucionalismus, o kterém mimo jiné uvádí, že ho ekonomie hlavního proudu „neakceptovala zejm. z důvodů metodologických (neschopnost vytvářet testovatelné modely) a pro jeho příliš široké a nezřetelné vymezení předmětu zkoumání (spojování ekonomie se sociologií a právem).“ (Hindls et al. 2003:162)

⁵⁷ Podle Sirůčka et al. (2007:385) provází spor o normativní vs. objektivní pojetí ekonomie většinu její historie a je patrný dodnes. Ve většinovém pojetí je tzv. ekonomie blahobytu (*welfare economics*) vnímaná jako normativní složka jinak pozitivní ekonomické vědy. Podle Sirůčka et al. (2007:385) ale mnozí upozorňují, že „**každá ekonomická teorie se dotýká zájmů a obsahuje explicitní či implicitní sympatie s určitým společensko-ekonomickým uspořádáním.** Je tedy vždy ‚ideologická‘, bez ohledu na to, zda nazírá sama sebe jako pozitivní ‚čistou‘ vědu.“

⁵⁸ Definice dále pokračuje: [...] M. náleží k „exaktnímu“ typu ekonomického studia ... Ten stanoví typické jevy, jež se musí vždy znovu objevit, pokud nastaly tytéž podmínky. Nedožívá se k nim empirickou indukci, nýbrž zjišťováním prvků typických svou jednoduchostí. S těmi se pak pracuje, aniž je lze plně empiricky testovat (na způsob úvah např. o tělese ve vakuu lze uvažovat také např. o osobách sledujících vlastní ekonomické cíle). Tímto se zároveň objasňuje vznik společenských institucí jako nezáměrný výsledek spontánní činnosti jednotlivců.“ (Hindls et al. 2003:226)

analýzy, je v současné době považováno za nejdůležitější princip v ekonomické teorii. Na tuto zásadu se často zapomíná. Běžně akceptujeme určité stanovisko (příkaz) např. české vlády, Škody a.s., Komerční banky, jako rozhodnutí instituce, ačkoli víme, že jej vždy učinili konkrétní lidé.“ (Vlček 2005:57) ⁵⁹

Konkrétní lidé pak mají v ekonomické analýze podobu tzv. homo oeconomicus, tedy člověka ekonomického. „Je to racionálně uvažující člověk, který se při rozhodování (volbě) nechává vést svým vlastním zájmem. Vzájemné vztahy mezi subjekty jsou pak budovány na egoismu jedince a „obecné dobro“ se tak stává funkcí individuálního (soukromého) zájmu. [...] Homo oeconomicus volí při výběru z možností tu variantu, která mu bude šetřit vynakládané zdroje a prostředky, a přitom se současně snaží o dosažení co největších výnosů. **Racionalita jedince se tak projevuje ve volbě prostředků k dosažení cílů.**“ (Vlček 2005:58-59) ⁶⁰ Krátce řečeno, homo oeconomicus je člověk, který „hledá způsoby, jak maximalizovat vlastní užitek s minimálními náklady.“ (Hindls et al. 2003:62) ⁶¹ Dalším podstatným rysem současné mainstreamové ekonomie je metodologická převaha tzv. ekonometrie, tedy „obor[u] ekonomie, používající[ho] statistické metody k měření a odhadování kvantitativních ekonomických vztahů.“ (Samuelson & Nordhaus 2007:734) Na rozsáhlou matematizaci současné ekonomie poukazují například Sutter & Pjesky (2007) v textu nazvaném poněkud provokativní otázkou: Kde by dnes publikoval Adam Smith?

Z hlediska obsahu rozlišujeme dvě hlavní odvětví ekonomie. Makroekonomie studuje fungování ekonomiky jako celku. Rozebírá faktory, které určují výši národního důchodu a produktu, zkoumá míru inflace a nezaměstnanosti a analyzuje celkovou nabídku peněz. Je zaměřena na tzv. ekonomické agregátní proměnné (celkový národní produkt, celková zaměstnanost, inflace, nabídka peněz atd.) Klade si otázku, proč některé země prosperují a jiné stagnují. Mikroekonomie naproti tomu poskytuje pohled na ekonomii jakoby pod drobnohledem – studuje například tvorbu jednotlivých cen, chování odborových svazů či zkoumá účinek vyšších daní na pracovní úsilí lidí nebo na jejich úspory. Zabývá se tedy chováním jednotlivých prvků ekonomiky jako jsou odvětví, firmy a domácnosti. (Samuelson & Nordhaus 2007:5,739-740) Environmentální problematika bývá

⁵⁹ Obdobně slovy Holmana (2005:1): „**Ekonomie studuje chování jednotlivců.** Veškeré instituce, jako jsou firmy, banky, odbory, a dokonce i vládu redukuje na jednotlivce a zkoumáme principy ekonomického jednání jednotlivců. Proto říkáme, že **ekonomie je věda o lidském jednání.**“

⁶⁰ Jinými slovy: „Racionalitu člověka nelze posoudit z toho, jaké si volí cíle, jaké má preference. Preference člověka jsou *subjektivní* a neexistuje žádné *objektivní* kritérium, podle kterého by bylo možné posoudit, či preference jsou „lepší“. Ale v čem je tedy *racionalita*? **Racionalitu lidského jednání nenalezneme ve volbě cílů, ale ve volbě prostředků k dosažení cílů.** Racionalita znamená, že člověk volí ty cesty, po kterých dojde ke svým cílům co nejlépe.“ (Holman 2005:3) V téměř totožném citátu v jiné verzi učebnice končí tato věta: „... člověk volí ty cesty, po kterých dojde ke svým cílům *efektivně*, tj. s minimálními náklady.“ (Holman 2001:16-17) Drobný důkaz, že slova „nejlépe“ a „efektivně“ jsou v očích ekonomů zpravidla volně zaměnitelná.

⁶¹ Souvisejícími předpoklady jsou přitom tzv. axiom nenasycenosti – spotřebitel dává přednost většímu množství statků před menším; axiom srovnání – racionální spotřebitel dokáže všechny spotřební koše porovnat z hlediska uspokojení a říci, které jsou pro něho více nebo méně uspokojivé; a axiom tranzitivity – pokud spotřebitel preferuje A před B a zároveň B před C, pak preferuje také A před C. Tyto axiomy jsou základem výše zmiňované teorie chování spotřebitele. (Hindls et al. 2003:23-24)

v mainstreamové ekonomii vnímána převážně jako aspekt mikroekonomický. Důraz je kladen zejména na tzv. internalizaci externalit,⁶² tedy, jednoduše řečeno, na otázku odpovídající ceny.⁶³

Jedním ze základních modelů (makro)ekonomie je tzv. ekonomický koloběh,⁶⁴ nejčastěji zobrazovaný v podobě tzv. jednoduchého dvousektorového modelu ekonomiky (viz Obrázek 1 v příloze). Jak popisuje Holman (2005:17-18): „Východiskem pro výrobu jsou **výrobní faktory: půda** (a další přírodní zdroje), **práce** a **kapitál**. S využitím výrobních faktorů se vyrábějí **statky**, tj. zboží a služby. [...] **Ekonomika funguje jako nepřetržitý koloběh.**“ Jak dále uvádí Fuchs & Tuleja (2005:169), tento model je zjednodušený, neboť v něm nejsou zahrnuty soukromé finance (úspory a investice), veřejné finance (vládní výdaje, daně) a mezinárodní finance (vývoz a dovoz).

Z modelu je mimo jiné zřejmé, že základní institucí, která zprostředkovává vztah mezi domácnostmi a firmami, je trh. Ten je definován jako „skupina kupujících a prodávajících určitého zboží nebo služby“ (Mankiw 2009:750), tržní ekonomika je potom „ekonomika, která alokuje zdroje prostřednictvím decentralizovaného rozhodování mnoha firem a domácností díky jejich interakcím na trzích zboží a služeb“ (Mankiw 2009:750) Ekonomická teorie přitom rozeznává v zásadě čtyři formy trhu: dokonale konkurenční trh (mnoho malých hráčů, z nichž žádný nemá moc ovlivnit tržní cenu),⁶⁵ monopol (jeden velký subjekt, který má moc podstatně ovlivnit tržní cenu), oligopol (několik silných hráčů, kteří mají moc podstatně ovlivnit tržní cenu), a monopolistická konkurence (mnoho firem, které prodávají velmi podobné, ale ne identické produkty). Podrobnější zákonitosti týkající se jednotlivých forem trhu viz Mankiw (2009:291-379).

V běžné řeči se často setkáváme s pojmem „volný trh“, většinou použitý obecně pro omezení státních zásahů do fungování trhu. Přesnějším pojmem je volný obchod, který se týká (omezení) role státu v mezinárodním obchodu: „**volný obchod**: forma obchodní politiky spočívající v

⁶² Externalita jsou „efekty růstu blahobytu nebo nákladů nezachycené prostřednictvím cenového a tržního systému“. (Petráček & Kraus 2001:215) V mainstreamově-ekonomickém pojetí externalita vzniká, když někdo nenese plně náklady své činnosti (negativní externalita) nebo nedostává úplné výnosy ze své činnosti (pozitivní externalita). „Zvláště v případě negativních externalit nás ekologové často matou, protože ztotožňují negativní externality se „znečišťováním životního prostředí“. Tak to ale není.“ (Holman 2000:186-187) Příčinou externalit totiž podle něj nejsou vlastní fyzikální, chemické nebo biologické procesy (např. znečištění vody či ovzduší), ale porušení něčího práva – externality vznikají jen tehdy, pokud někdo s daným výsledkem cizí činnosti nesouhlasí. Nezahrnutí externích nákladů do ceny výrobků či služeb způsobuje neefektivnost, neboť vede k výrobě množství statku, které není optimální (a dojde zároveň k tzv. neefektivnímu znečištění). (Holman 2000:184-188) Internalizace pak znamená zahrnutí těchto nákladů a výnosů do tržní ceny produktu. Pokud jsou všechny náklady internalizované a dojde ke znečištění, znečištění je považováno za efektivní.

⁶³ Pozadí tohoto přístupu tvoří představa, že zahrneme-li do ceny produktů a služeb všechny energetické, materiálové, environmentální a sociální náklady na jejich výrobu, problémy životního prostředí budou vyřešeny. (Daly 1996:45-46) Tento přístup je typický pro environmentální ekonomii, viz kapitola 3.4 a Tabulka 7.

⁶⁴ Pasáž týkající se ekonomického koloběhu částečně čerpá z méj diplomové práce (Fraňková 2007).

⁶⁵ Přesná definice: „**dokonale konkurenční trh** je trh s mnoha kupujícími a prodávajícími, kteří obchodují se stejnými statky tak, že každý kupující a každý prodávající je příjemce ceny“ (Mankiw 2009:292) Předpoklady dokonale konkurenčního trhu jsou dle Hindlse et al. (2003:88): homogenní produkt, mnoho prodávajících i kupujících, nulové náklady na informace a nulové transakční náklady. Dokonalým trhům se podle nich blíží např. burzy plodin, surovin nebo cenných papírů. Heslo je mimochodem v tomto slovníku uvedeno jako Dokonalý trh (dokonale konkurenční trh). V neoklasické ekonomii byl původně dokonale konkurenční trh univerzálním modelem trhu, kritika jeho nereálných předpokladů vedla k popisu dalších tří modelových situací na trhu, viz dále (Hindls et al. 2003:89, heslo Teorie nedokonalé konkurence).

nezasahování státu do mezinárodního obchodu, zejména eliminování překážek, jako jsou cla, kvóty a další netarifní překážky.“ (Hindls et al. 2003:457)⁶⁶ Přesto se s termínem volný trh setkáme i v češtině, viz například postřehy o výsledcích fungování trhů: „1. volné trhy alokují nabídku statků kupujícím, kteří si jich, měřeno jejich ochotou platit, nejvíce cení. 2. volné trhy alokují poptávku po statcích prodávajícím kteří je dokáží vyrobit za nejnižší náklady.“ (Mankiw 2009:166)⁶⁷

V běžné řeči se také setkáváme se souslovím tržní svoboda. Opět nejde o ekonomický termín, i když trh je v ekonomickém chápání se svobodou úzce svázán: „Za základní předpoklad fungování tržního systému je považováno uchování osobní, politické a také ekonomické svobody, která spočívá v možnosti volné výměny všech statků prostřednictvím trhu (včetně práce). Důležitou stránkou ekonomické svobody je i svoboda použití důchodu podle vlastního uvážení. Z tohoto pohledu je volná soutěž prostředím zaručujícím svobodu, zatímco státní zásahy (daně, restrikce aj.) mají charakter omezení svobody.“ (Fuchs & Tuleja 2005:33) Trhy jsou mimochodem také mechanismem, který sladuje osobní a společenské zájmy: „**V tržní ekonomice svobodná směna a tržní ceny zajišťují soulad mezi prospěchem jednotlivce a společným prospěchem. Ceny a zisky vedou výrobce k tomu, aby dělali to, co chtějí spotřebitelé. Protože výrobcům vůbec nejde o spotřebitele, ale jen o vlastní zisky.**“ (Holman 2005:10)⁶⁸ Tento princip automatického sladování zájmů jedince a společnosti skrze trh vyjadřuje metafora neviditelné ruky trhu, vycházející z díla Adama Smithe (2001/1776).⁶⁹

Pokud se na trhy podíváme z hlediska měřítka, můžeme rozlišit trhy místní (s regionálním dopadem, často specializované v závislosti na místních podmínkách), národní (vzniklé postupným splýváním místních trhů v podmínkách politické stability, rozvoje dopravy, růstu výroby a její specializace) a světové (vzniklé na základě pokračující dělby práce a mezinárodní specializace). (Vlček 2005:65-66) Podle Vlčka představuje dnes světový trh fakticky jediný trh pro některé produkty, služby i investice. „Jejich globalizace⁷⁰ vytváří z národních trhů subsystémy jediného globálního trhu. Propojenost jednotlivých trhů vede k tomu, že **v podstatě každý výrobek**

⁶⁶ Opakem přístupu volného obchodu je pak „**protekcionismus**: forma obchodní politiky usilující o ochranu domácího trhu. Protipól politiky volného obchodu. (...) Nástroje protekcionismu dělíme na cla a netarifní překážky.“ (Hindls et al. 2003:321-322)

⁶⁷ Jak argumentuje Marglin (2008:2), existuje také rozdíl mezi pojmem trh a realitou tržního *systému*. Zatímco o trhu lze tvrdit, že existoval v různých podobách přinejmenším po většinu lidské existence, tržní *systém* lze charakterizovat jako současný „svět, ve kterém trhy hromadně alokují zdroje, určují ceny, udávají rozdělení příjmů – ve zkratce systém, ve kterém trhy uspokojují naše potřeby a přání a ze kterého odvozujeme svojí obživu.“

⁶⁸ Citát pokračuje: „Je nepochopitelné, kolik předsudků existuje vůči obchodování pro zisk. Zisk je mnoha lidmi považován za něco nízkého, opovrženého – lidé by přece měli sledovat ušlechtilější cíle. [...] mnoho lidí podezřívá obchodníky, že nějakým způsobem ždímají své zisky z nás ostatních. Tyto předsudky se udržují jen proto, že lidé nechápou, jak trhy fungují.“ (Holman 2005:11-12)

⁶⁹ Méně známý je v této souvislosti Smithův předpoklad, že každý obchodník bude také automaticky upřednostňovat domácí výrobu i investice oproti zahraničním: „Tím, že [každý jednotlivec] podporuje raději výrobu doma než výrobu cizí, sleduje jen své vlastní zabezpečení, a tím, že tuto výrobu řídí tak, aby její produkt měl co největší hodnotu, sleduje jen svůj vlastní zisk; jako v mnoha jiných případech, vede ho tu jakási neviditelná ruka, aby napomáhal k dosažení cíle, o který mu vůbec nejde. [...] Tím, že jde za svým vlastním zájmem, prospěje mnohdy zájmu společnosti účinněji, než když mu chce opravdu prospět“ (Smith 1776/2001:398).

⁷⁰ Vymezení pojmu (ekonomická) globalizace viz kap. 1.2 a 3.2.

vstupuje na světový trh. Buď **reálně** tím, že ho výrobce může exportovat do jakékoli země, **nebo potenciálně** tím, že zákazník na domácím trhu může dát přednost obdobnému výrobku, který mu nabídne zahraniční výrobce laciněji a v lepší kvalitě.“ (Vlček 2005:66)

Pokud se země otevřou mezinárodnímu obchodu, ceny jejich výrobků a služeb přestanou být určovány vnitřním trhem, a na jejich trzích zavládnou světové ceny (Holman 2002:230). Mezinárodní obchod je z pohledu ekonomické teorie efektivní, protože umožňuje specializaci jednotlivých zemí, a tato specializace umožňuje zvýšení celkového objemu světové produkce.⁷¹ (Holman 2002:232) Princip výhodnosti mezinárodního obchodu pro všechny zúčastněné strany vysvětluje teorie mezinárodního obchodu, jejímž základem jsou pojmy absolutní a komparativní výhody (Hindls 2003:415).⁷² „**Absolutní výhodu má člověk (firma) v té činnosti, ve které je lepší než ti druzí. [...] Komparativní výhodu má člověk (firma) v té činnosti, ve které je lepší než v jiných činnostech.**“ (Holman 2002: 224,228) I když tedy není některý z výrobců absolutně lepší v žádné činnosti, vyplatí se mu specializovat na tu činnost, ve které je sám nejlepší, resp. nejméně špatný. „**Když se lidé specializují podle svých komparativních výhod, zvětší se jejich souhrnné produkční schopnosti a mohou se zapojit do vzájemně výhodné směny, která zvýší blahobyt všech směňujících.**“ (Holman 2002:229)^{73,74} Na komparativní výhodu lze také pohlížet jako na „porovnání výrobců statků z hlediska nákladů příležitosti“ (Mankiw 2009:77). „Mravní poučení“, jak dále uvádí Mankiw (2009:77), je nicméně stejné: „*Každý člen společnosti může mít z obchodu prospěch, protože lidem umožňuje specializovat se na činnost, ve které mají komparativní výhodu.*“

⁷¹ Doslova: „Specializace umožněná mezinárodním obchodem je tedy efektivní, protože zvětšuje světovou produkci.“ (Holman 2002:232)

⁷² Princip absolutních výhod formuloval už Adam Smith (1776/2001), teorii komparativních výhod pak další klasický ekonom, David Ricardo (1817/1956). (Hindls et al. 2003:415) Klasický učebnicový příklad se týká výroby sukna v Anglii a vína v Portugalsku (viz Hindls et al. 2003:189-190), týká se tedy jednotlivých států. V současné verzi teorie komparativních výhod došlo k posunu – figurují v ní individualizovaní jedinci, případně firmy. Nejen komparativní výhoda, ale také související konkurence mezi ekonomickými hráči se tak přesunula z národní úrovně na úroveň jednotlivce. Kritika a diskuse modelu komparativních výhod viz kap. 3.4.1 a 7.1.

⁷³ Nemohu si odpustit ještě dva citáty: „Zákon komparativních výhod nám také ukazuje, že každý může na trzích výhodně směňovat. I ti, kdo za ostatními ve všem zaostávají, mají v něčem komparativní výhodu (v něčem zaostávají za ostatními nejméně), mají tudíž na trhu co nabídnout. Ostatní, kteří je ve všem předčí, jim rádi přenechají některé činnosti a budou je od nich kupovat. [...] Tak se směna stává univerzálním pojítkem mezi lidmi. Spojuje nás do velké společnosti kooperujících lidí, v níž každý může nalézt své místo, nikdo nevyvádá. Směna zmnohonásobuje naše produkční možnosti a zvětšuje náš blahobyt.“ (Holman 2002:229)

⁷⁴ Holman dále uvádí příklad, jak fungují komparativní výhody v praxi: „Jedna kanadská firma se zabývá výrobou a prodejem obleků. Začátkem sezóny vyšlou Kanadáné své zvědy do Paříže a dalších evropských módních center, aby „okoukli“ poslední trendy. Návrháři určí střihy a vyberou materiály. Výroba začíná v indickém Kašmíru. Předák dílny v sikhském turbanu hrdě ukazuje vzory látek. Látky se pak střihají v Číně – mladé dělnice pracují za mzdu, za jakou by Západoevropan nebo Američan ani nevstal z postele. Další etapa následuje v Rusku, kde se obleky šijí. Ruská šička si za denní plat může koupit tak jednu tubu zahraniční zubní pasty. Střihy se pak kompletují s ramenními vycpávkami z Koreje, protože Korejci je dokážou vyrábět nejlevněji. Z celého obleku vyrobeného kanadskou firmou jsou kanadského původu jen knoflíky. Náklady na výrobu pánské obleku jsou 40 až 60 dolarů, ale v USA se pak tyto obleky prodávají až za 600 dolarů. Kdo si rozdělí zbytek? Většina připadá na náklady obchodu a marketingu v Severní Americe, jakož i na daně a sociální pojištění. Zisková marže je překvapivě nízká, v pánské konfekci je velká konkurence“ (Kohout, P. Výroba je levné zboží. Lidové noviny, 12. 4. 2002)“ (Holman 2002: 233) Z kontextu je přitom zřejmé, že jak původní novinový článek, tak Holmanův výtah z něho, slouží jako příklad, jak *dobře* funguje komparativní výhoda.

Mankiw (2009:201-204) uvádí několik argumentů, které používají „odpůrci volného obchodu“ pro omezení (mezinárodního) obchodu. Jsou to zejména argumenty: pracovních míst (mezinárodní obchod vede k zániku domácích pracovních míst), národní bezpečnosti (strategická odvětví by měla být zajištěna z domácích zdrojů kvůli případným konfliktům), rozvíjejících se odvětví (nově se rozvíjející odvětví potřebuje dočasnou ochranu, než se stane konkurenceschopným), nekalé konkurence (v jiných zemích se vyrábí za jiných pravidel, nelze tedy předpokládat rovnocennou konkurenceschopnost), a ochrany vlastního trhu jako trumfu pro vyjednávání (hrozba omezením obchodu může přimět ostatní k jeho uvolnění). Přestože ekonomové, podle Mankiwa, v některých případech uznávají dílčí oprávněnost těchto argumentů (např. argument národní bezpečnosti), jsou k využití ochranných opatření vysoce skeptičtí, protože jsou podle nich velmi lehce zneužitelná a zároveň po zavedení velmi těžko odstranitelná. Mankiw přitom konstatuje, že z pohledu dílčích zájmů jednotlivých ekonomických hráčů vypadá ochránářská politika samozřejmě výhodně (výrobce oceli chce ochranu domácího trhu s ocelí stejně jako jeho zaměstnanec, který díky ní nepřijde o práci), ekonomové ale chápou volný obchod jako „cestu k efektivní alokaci výroby a ke zvýšení životní úrovně“ všech, kdo se na volném obchodu podílí. (Mankiw 2009:206)⁷⁵

Podívejme se tedy nyní na ekonomické chápání efektivity,⁷⁶ která je v současnosti definována pomocí tzn. Paretova optima. Pareto-optimální situace je přitom „taková, kdy již není možné zvýšit uspokojení žádného člověka, aniž by se tím zároveň nesnížilo uspokojení někoho jiného.“ (Hindls et al. 2003:291) Paretovo optimum tak bylo formulováno jako kritérium společenského blahobytu, které nevyžaduje meziosobní porovnávání uspokojení (Hindls et al. 2003:291) a zároveň se stalo synonymem blahobytu ekonomického (viz dále).⁷⁷

V obecné rovině může být efektivita (*efficiency*) definována také jako: „schopnost společnosti maximálně těžit ze svých vzácných zdrojů“ (Mankiw 2009:746,32), či „vlastnost té alokace zdrojů, která maximalizuje celkový přebytek získaný všemi členy společnosti“ (Mankiw 2009:164). Lze také tvrdit, že „Výsledek fungování ekonomiky je efektivní, pokud ekonomika získává maximum ze zdrojů, které jsou jí k dispozici.“ (Mankiw 2009:49) V trochu jiném pojetí také „**Efektivnost ekonomická**: po hospodárnosti a účinnosti vrcholové kritérium racionality vynaložených nákladů. Úroveň efektivnosti vychází [...] z kvantifikace zisku hodnoceného období. [...] Efektivita je v nejobecnější podobě schopnost podniku zhodnotit zdroje vložené do podnikání.“ (Hindls et al.

⁷⁵ Mankiw dokonce říká, že „obchod lze chápat také jako technologie svého druhu. Když země vyveze obilí, za které nakoupí ocel, dá se říci, že objevila způsob, jak z obilí ‚vyrobit‘ ocel.“ (Mankiw 2009:516, obdobně také 206)

⁷⁶ Související, a někdy zaměňovaný pojem produktivita, můžeme definovat jako „množství statků vyrobených pracovníkem za hodinu práce“ (Mankiw 2009:748), lze jej použít také v souvislosti s využitím kapitálu, nikoli jen lidské práce. Jde tedy o užší význam efektivity ve smyslu efektivního využití pracovního času (ať už člověka nebo stroje).

⁷⁷ Za jisté speciální případy Paretova optima pak můžeme považovat tzv. alokační efektivnost nebo též efektivnost ve výrobě (Samuelson & Nordhaus 2005:731) a distribuční efektivnost, tj. efektivnost v rozdělování (Hindls et al. 2003:80).

2003:97-98) Efektivitu lze tedy hodnotit jednak na úrovni jednotlivce či firmy, kde spočívá v maximalizaci výnosů a minimalizaci nákladů, tedy získání co nejvíce produktu a potažmo zisku (měřeného penězi) s dostupnými výrobními prostředky.

Na úrovni ekonomiky či celé společnosti lze pak o efektivitě mluvit: 1. v termínech maximalizace produkce (viz předchozí vyjádření, že mezinárodní obchod je efektivní, protože umožňuje zvýšení celkové produkce) – zde je cílem maximální využití dostupných zdrojů (tedy výroba na hranici produkčních možností)⁷⁸ a zároveň posouvání této hranice dál směrem k většímu objemu výroby (viz dále téma ekonomického růstu). Objem produkce lze vyjádřit fyzickým množstvím zboží a služeb, častější je ale použití peněžních ukazatelů (typicky HDP, hrubý domácí produkt). A 2. v termínech maximalizace přebytku výrobce a spotřebitele (viz Mankiw výše),⁷⁹ kde se jedná o takzvanou kardinalistickou teorii blahobytu, která zároveň posuzuje efektivitu fungování trhů (Hindls et al. 2003:408). Celková hodnota blahobytu (celkový přebytek) je zde vyjádřena peněžním rozdílem mezi hodnotou (ochotou platit) u kupujících a náklady u prodávajících. Maximalizace tohoto celkového přebytku je ukazatelem tržní efektivnosti (Mankiw 2009:164-165).

Oba případy lze přitom převést na výše definovanou Paretovskou efektivitu. Ta představuje tzv. ordinalistickou teorii blahobytu,⁸⁰ která „usiluje o hodnotovou neutralitu [a] nepřipouští měřitelnost užitku ani meziosobní porovnání uspokojení.“ (Hindls et al. 2003:408) Kritériem společenského optima stejně jako ekonomického blahobytu se tak v soudobé ekonomii stalo Paretovo optimum (Hindls et al. 2003:408,102), které lze shrnout do sousloví „maximalizace užitku“. Pojem užitek (*utility*), přitom není v ekonomické teorii uspokojivě definován,⁸¹ předpokládá se nicméně, že zvyšování objemu produkce i celkového přebytku (viz předchozí dva body) k němu vede.

Posledním tématem našeho výkladu bude tedy ekonomický růst. Z environmentálního hlediska je podstatné přesvědčení mainstreamové ekonomie, že přírodní zdroje nejsou hlavním motorem ekonomického růstu, ba co víc, že ekonomický růst není přírodními zdroji limitován. „Ti, kdo se obávají, že ekonomický růst vyčerpá přírodní zdroje, podceňují možnost vzájemné substituce výrobních faktorů, zejména substituce přírodních zdrojů kapitálem.⁸² [...] Vyčerpávání některých

⁷⁸ „**Hranice produkčních možností** představuje možné kombinace statků, které lze vyrobit s danými výrobními faktory a při využití nejlepších známých výrobních technologií. Zvýšení produkce jednoho statku lze dosáhnout jen snížením produkce druhého statku (přesunem výrobních faktorů). [...] Objevení nových technologií (technický pokrok) vede k expanzi H[ranice produkčních možností].“ (Hindls et al. 2003:145). Pokud je tedy výkon ekonomiky nižší než je její hranice produkčních možností, tuto situaci nelze označit jako Pareto-optimální.

⁷⁹ Přebytek výrobce je „rozdíl mezi částkou, kterou prodávající dostane za statek zaplacenou, a jeho náklady“, přebytek spotřebitele pak „rozdíl mezi ochotou kupujícího platit a částkou, kterou kupující ve skutečnosti zaplatí.“ (Mankiw 2009:749)

⁸⁰ Ekonomii blahobytu lze definovat jako „obor zabývající se tím, jaký vliv má alokace zdrojů na ekonomický blahobyt.“ (Mankiw 2009:153).

⁸¹ Stručná kritika pojmu užitek jako všezahrnujícího a tudíž bezobsažného viz Sedláček (2009:200-201).

⁸² Předpoklad v principu neomezené možnosti vzájemné substituce jednotlivých výrobních faktorů, a zejména možnosti substituce přírodních zdrojů kapitálem, bývá označován jako teorie nahraditelnosti zdrojů. Podle Holmana právě akumulace kapitálu během [procesu výroby] mění poměr mezi výrobními faktory – podíl kapitálu v poměru k práci a

přírodních zdrojů zvyšuje jejich vzácnost a jejich větší vzácnost se odráží v růstu jejich cen. Růst cen vzácných přírodních zdrojů pak vede k substituci méně vzácnými přírodními zdroji a kapitálem.“ (Holman 2000:276-277) Mankiw (2009:508) velmi obdobně a explicitně uvádí případovou studii⁸³ „Jsou přírodní zdroje limitem růstu?“, a na tuto řečnickou otázku odpovídá: „Někteří vědci se domnívají, že mezi růstu světové ekonomiky jsou přírodní zdroje. Na první pohled se zdá, že není jednoduché tento argument vyvrátit. Jak by mohla produkce, životní úroveň a populace růst v případě vyčerpání neobnovitelných zdrojů? Případně, kdybychom naleziště ropy a nerostů již vyčerpali, nevedlo by to dokonce po zastavení růstu k poklesu životní úrovně? Zdá se však, že se jen málo ekonomů o podobné otázky zajímá. Technický pokrok, jak tvrdí, totiž dokáže všechna uvedená omezení překonat. [...] Technický pokrok dokáže nahradit kdysi potřebné suroviny novými a ochrana nalezišť tak není nutná.“

Pokud si tedy výše uvedené předpoklady a hlavní modely shrneme, například již zmiňovaný Colander (2000:216) uvádí jako klíčové principy současné ekonomie následující: „maximalizace užítka spotřebiteli a maximalizace zisku firmami, dalekosáhlá individuální racionalita, a víra v rovnovážný stav (*equilibrium*), která v principu znamená, že všechna individuální rozhodnutí v modelech smysluplně pasují dohromady.“ „Tyto principy tvořily⁸⁴ jádro ekonomické vize reality v tom smyslu, že všechny ekonomické modely byly vystavěny na těchto principech, případně na jejich variacích jako je předpoklad omezené racionality nebo nedokonalé informace.“ (Colander 2000b:217) Marglin (2008:4) pak uvádí jako základní mainstreamové předpoklady: jedinec motivovaný sebezájmem, racionální kalkul, nekonečné potřeby resp. přání, a národní stát. Srovnatelné, i když podrobnější charakteristiky pak poskytují například analytické texty Greena (2012:12-13)⁸⁵ či Parkánové (2011:13-14).⁸⁶

Na základě syntézy zdrojů uvedených v této kapitole formuluji seznam základních předpokladů a tezí mainstreamové ekonomie, které jsou relevantní pro téma této práce, následovně:

přírodním zdrojům se zvyšuje, díky čemuž roste produktivita práce. Právě akumulace kapitálu odstartovala nepřetržitý růst ekonomik (Holman 2000:277-278). Zmíněný postoj k úloze přírodních zdrojů v ekonomickém růstu je v ekonomické teorii znázorněn pomocí tzv. produkční funkce, která v některých svých verzích přírodní zdroje vůbec neobsahuje. Například podle Kadeřábkové (2003:186-187) produkční funkce „vyjadřuje úroveň maximálně dosažitelného produktu [...] v závislosti na množství a kvalitě výrobních vstupů, tedy kapitálu, práce a technologie.“

⁸³ Z pohledu sociologické metodologie ovšem o případovou studii nejde, argumentace se zakládá na obecné aplikaci předpokladů mainstreamové ekonomie, nikoli na analýze konkrétního případu.

⁸⁴ Colander (2000) píše z perspektivy fiktivní ekonomie nového tisíciletí (*New Millenium Economics*), kterou ve svém článku předpovídá, proto o současnosti mluví v minulém čase.

⁸⁵ Green (2012:12-13) předkládá syntézu z Colandera (2000a), Marglina (2008) a Hilla & Myatta (2010), a formuluje základní rysy mainstreamové ekonomie v podobě, v jaké je vyučována v úvodních ekonomických kurzech a učebnicích na kanadských VŠ.

⁸⁶ Parkánová (2011:13-14) syntetizuje z Mankiwa (2000/2009), Samuelsona & Nordhause (2007) a Fuchse & Tuleji (2005), tedy z učebnic, podle kterých se učí na českých ekonomických vysokých školách.

- v rámci ekonomie je možné nezaujatě a objektivně popisovat skutečnost, a tento objektivní popis oddělit od normativních doporučení v politické oblasti
- analyticky je významný jedinec jako základní jednotka a aktér ekonomického rozhodování
- lidé jednají racionálně
- lidské potřeby jsou nekonečné, a tedy v principu neuspokojitelné
- základním (a jediným zohledněným) motivem lidského jednání je maximalizace užitku osob a maximalizace zisku firem
- soulad mezi užtkem individuálních jedinců a užtkem společnosti jako celku zprostředkovává a zajišťuje mechanismus volného trhu
- volný trh je prostředkem a projevem svobody jednotlivce, z uskutečněných tržních transakcí mají prospěch všechny zúčastněné strany
- trh je efektivní, resp. ve většině případů nejefektivnější nástroj alokace vzácných zdrojů
- mezinárodní obchod přispívá k ekonomickému blahobytu, stejně jako specializace a zvyšování produktivity
- případné problémy životního prostředí jsou buď v pořádku (tzv. efektivní znečištění), nebo jsou způsobené nedokonalou internalizací externalit, nejčastěji v důsledku nejasných či neexistujících vlastnických práv (neefektivní znečištění)
- možnost substituce výrobních faktorů je principiálně neomezená, včetně možnosti nahradit přírodní zdroje vyrobeným kapitálem
- ekonomický růst není limitován přírodními zdroji.⁸⁷

Je zřejmé, že tento výčet předpokladů a tezí mainstreamové ekonomie není konečný, a není jediný možný (viz poznámky 85 a 86). Zároveň je také třeba říci, že většinu zmíněných bodů lze napadnout a tvrdit, že jsou i v rámci mainstreamové ekonomie již překonané, resp. že i v rámci mainstreamu existuje jejich odborná kritika. Behaviorální ekonomie rozšiřuje omezené pojetí homo oeconomicus a zahrnuje do svých modelů psychologické poznatky, institucionální ekonomie analyzuje význam a roli institucí pro fungování trhů, postupně se také rozšiřuje chápání ekonomiky jako komplexního systému (Colander 2000a, další příklady viz také Horký 2011:329). Jak ale podrobněji argumentuji v kapitole 2.3, tyto méně ortodoxní proudy v rámci mainstreamové ekonomie mají pouze omezený dopad na obsah ekonomické vědy tak, jak se učí na vysokých školách, a jak se s ní tudíž seznámí převážná většina budoucích ekonomů. Navíc, předpoklady a modely, které jsou klíčové pro diskusi tématu ekonomické lokalizace dále v této práci (tj. zejména model komparativní výhody, pojetí efektivity, předpoklad nahraditelnosti přírodních zdrojů a

⁸⁷ Tento výčet byl zároveň použit pro hodnocení míry opozice lokalizačních autorů vůči mainstreamové ekonomii a současnému ekonomickému systému., viz kapitoly 2.2 (metodologie), 4.2 a 4.3 (výsledky) a 6.1 (diskuse).

související předpoklad možnosti trvalého ekonomického růstu) nejsou, pokud vím, ani v rámci těchto méně ortodoxních směrů v rámci mainstreamu zpochybňovány.⁸⁸

3.1.1 Teorie lokalizace a regionální rozvoj v rámci mainstreamové ekonomie

V rámci mainstreamové ekonomie a jejího podoboru, regionální ekonomie,⁸⁹ má termín lokalizace dosti odlišný význam od pojetí, které reprezentují AA analyzovaní v této práci (viz kapitoly 4 a 5). V rámci mainstreamové ekonomie⁹⁰ lze jednoduše říci, že lokalizace, respektive teorie lokalizace (*location theory*) se zabývá rozmístěním výroby v území (Hindls et al. 2003:414), snahou pojmenovat ekonomické principy podmiňující prostorové struktury a vysvětlit, proč jsou určité ekonomické aktivity umístěné zrovna tam, kde jsou (Aoyama et al. 2011:75). V rámci regionální ekonomie pak lze rozvést, že „základním cílem lokalizačních teorií a modelů je definovat lokalizační faktory a za předpokladu racionálního chování ekonomických subjektů určit optimální umístění těchto subjektů v území. Ekonomickými subjekty jsou přitom zpravidla myšleny výrobní podniky nebo služby. Jde tedy v zásadě o to zjistit, do jakého místa je vhodné umístit např. papírnu, aby její zisky byly v závislosti na prostorové orientaci co nejvyšší. Z tohoto pohledu nejsou lokalizační teorie ničím jiným než standardní mikroekonomickou analýzou firmy promítnutou do území.“ (Čadil, 2010:7) V rozhodování firem o lokalizaci do určitého území hrají podle lokalizační teorie roli již zmíněné lokalizační faktory, neboť ty ovlivňují náklady a příjmy firmy. Tradičně nejvýznamějším z těchto faktorů jsou dopravní náklady, dalšími pak například geograficky nehomogenní poptávka po finálních statcích či službách nebo přítomnost konkurence. (Čadil 2010:38)

Lokalizační teorie tedy sdílí základní předpoklady mainstreamové ekonomie (viz kapitola 3.1). V obecné rovině jde zejména o předpoklady racionálního jednání a rozhodování, a maximalizace zisku resp. minimalizace nákladů jako jediné motivace jednání a rozhodování podniků i jednotlivců (Čadil 2010:10, velmi obdobně Aoyama et al. 2011:75). Ty jsou v regionální

⁸⁸ „Mikroekonomické pojmy jako vzácnost, efektivita, dělba práce a princip komparativních výhod budou v základech ekonomie přítomné neustále.“ (Samuelson & Nordhaus 2005:xvii) Mankiw (2009:79) pak konkrétně na adresu komparativní výhody říká: „Závěry, které vyvodili Adam Smith a David Ricardo, přestály zkoušku času. Přestože spolu ekonomové často nesouhlasí v otázkách politiky, v názoru na volný obchod jsou jednotní. Ba co více, stěžejní argumentace ve prospěch volného obchodu se v průběhu posledních dvou století příliš nezměnila. Přestože obor ekonomie od dob Smithe a Ricarda rozšířil své obzory, odpor ekonomů k bariérám volného obchodu je stále z největší míry založen na principu komparativní výhody.“

⁸⁹ „Regionální ekonomie je poměrně mladou vědní disciplínou, která se vyznačuje výraznou **interdisciplinární povahou**. Zasahuje do oblastí ekonomie, geografie, sociologie, demografie, urbanismu a dalších disciplín a využívá přitom matematický statistický a ekonomický aparát. Je podmnožinou oblastí, která bývá nazývána regionální vědou (*Regional Science*) s tím, že klade důraz právě na vysvětlení ekonomických problémů.“ (Čadil 2010:1) Jednoduše lze říci, že jejím specifikem je „zahrnutí prostoru do rozhodování domácností a firem, které standardní ekonomie opomíjí.“ Sadu základních ekonomických otázek „co“, „jak“ a „pro koho“ tedy doplňuje o otázky „kde“ a „kam“. (Čadil 2010:v) Za příbuzný obor lze považovat ekonomickou geografii (*Economic Geography*), pro její vymezení viz např. Aoyama et al. (2011).

⁹⁰ Dle Hindlse et al. (2003:414) se lokalizační teorie původně v 19. a první polovině 20. století rozvíjela mimo ekonomii hlavního proudu. Zruha od 50. let ale byla teorie lokalizace začleněna do teorie všeobecné rovnováhy a obecné teorie výrobních rozhodování, a tím se stala součástí mainstreamu.

ekonomii navíc doplněné o předpoklad tzv. izotropního prostředí – uvažovaný prostor (region) je považován za homogenní např. z hlediska ceny práce, výrobních faktorů, produkce, ale i institucionálního prostředí apod. (Čadil 2010:7-8,21, viz též Daněk 2008a:23-24, zde v kapitole 3.2). V případě jednotlivých modelů se pak v závislosti na jejich složitosti postupně přidávají další předpoklady.⁹¹ Jak shrnují Aoyama et al. (2011:75), „... i když výstupy těchto modelů jsou poněkud nerealistické, [i] dnes zůstávají základní premisy teorií lokalizace průmyslu široce využitelné a významné pro naše pochopení konstrukce ekonomiky v prostoru⁹².“ Obdobně Čadil (2010:21) tvrdí, že „otázka lokalizace firem do regionu je zcela klíčová, neboť určuje ekonomickou strukturu regionu a determinuje jeho další rozvoj.“⁹³

V rámci regionálního či místního rozvoje je zajímavé zejména jisté napětí a dílčí rozdíly v jednotlivých konceptech. Lze říci, že zatímco již zmíněný pojem regionální rozvoj (*regional development, RD*) se objevuje a definuje převážně v mantinelech mainstreamové ekonomie, související pojmy jako místní ekonomický rozvoj (*local economic development, LED*) či komunitní ekonomický rozvoj (*community economic development, CED*, jednotlivé pojmy viz dále) sice z mainstreamových předpokladů do jisté míry také vychází, zároveň je ale v některých ohledech překračují, doplňují či kritizují. Všechny přístupy k místnímu rozvoji pak explicitně obsahují také složku plánování rozvoje, tedy aplikování teoretických pouček, vytváření regionálních strategií rozvoje a metodik jejich hodnocení.

Mainstreamově založený regionální rozvoj lze definovat jako „ekonomický, sociální, kulturní, společenský nebo i environmentální rozvoj určitého území. Hlavním a logickým cílem regionálních rozvojových projektů je tedy všestranný rozvoj a růst cílového regionu.“ (Žitek et al. 2003:5) Široké pojetí regionálního rozvoje se ale záhy zužuje, a většina prostoru a pozornosti je věnována ekonomickému růstu a rozvoji. Podle Čadila, zatímco ekonomický růst je „kvantitativní charakteristikou, která odráží vývoj produkce (HDP) v dané ekonomice“, ekonomický rozvoj je „širší charakteristikou a souvisí s kvalitativními změnami v dané ekonomice.“⁹⁴ Podle něj nicméně platí, že „nemůže dojít k ekonomickému rozvoji, aniž by zároveň nedošlo k ekonomickému růstu. Strukturální změna v dané ekonomice, která není následována růstem, proto nemůže být

⁹¹ V jednoduchém jednodimenzionálním lokalizačním modelu (Čadil 2010:7) je to předpoklad pouze dvou destinací a to bezrozměrných, uvažovaných pouze jako zjednodušené body, v případě Weberova lokalizačního modelu předpoklad fixního poměru ceny vstupů a výstupů a dokonalá konkurence na trhu vstupů i výstupů (Čadil 2010:12), v případě Weber-Mosesova lokalizačního modelu pak navíc předpoklad dokonalé substituovatelnosti výrobních faktorů (Čadil 2010:15). Není v možnostech této práce představovat jednotlivé lokalizační modely podrobněji. Pro jejich aktuální přehled viz např. Blažek & Uhlíř (2011).

⁹² Z německého *Raumwirtschaft* (Barnes 2000a), do angličtiny přeloženo jako *space-economy* (Aoyama et al. 2011:75, 83).

⁹³ Z hlediska času je pak při aplikaci jakéhokoli z vybraných modelů podstatné, že „optimální umístění firmy není nadčasové, ale že se naopak v čase mění. V případě rozhodování o relokaci je potom třeba ekonomicky zhodnotit její přínosy a náklady.“ (Čadil 2010:21)

⁹⁴ Takovou kvalitativní změnou může být například změna ekonomické základny regionu související s lokalizací (tj. umístěním) zahraniční automobilky v regionu, která s sebou nese příliv zahraničního kapitálu a podporu či nastartování ekonomického růstu. (Čadil 2010:48)

považována za rozvoj“ (Čadil 2010:48). Kvalitativní rozvoj má tedy v mainstreamovém pojetí většinou podobu rozvoje lidského kapitálu a infrastruktury tak, aby byly vhodným zdrojem a podporou ekonomického, kvantitativního růstu a potažmo přispívaly k zaměstnanosti. Zatímco lokalizační modely tedy sledují spíše mikroekonomickou linii uvažování, širší pojem regionální rozvoj zahrnuje také makroekonomické modely zaměřené zejména na ekonomický růst.⁹⁵

Zejména v zahraničních zdrojích je nicméně znát jistý posun. Blakely & Green Leigh (2010:xi-xii) uvádí v předmluvě ke čtvrtému vydání, že nově oproti všem předchozím verzím bylo do plánování místního ekonomického rozvoje (LED) zakomponováno téma udržitelnosti (*sustainability*), a poslední kapitola, původně věnovaná high-tech strategiím, byla rozšířena o diskusi možných reakcí LED plánovačů na změny klimatu. Významně pozměněna byla v tomto duchu podle autorů i samotná definice LED: „Místního ekonomického rozvoje je dosaženo, pokud mohou být životní standardy komunity zachovány nebo zvýšeny skrze proces lidského a fyzického rozvoje, který je založen na principech rovnosti (*equity*) a udržitelnosti.“ (Blakely & Green Leigh 2010:75)⁹⁶ I zde ale tvoří většinu teoretického základu mainstreamové ekonomické modely, stejně jako v další obdobné publikaci (Blair & Carroll 2009), ve které autoři hned v úvodu vysvětlují, že „je klíčové pochopit, jak funguje tržní ekonomika. [Tato kapitola] popisuje, jak ekonomové vidí ekonomické aktivity, a slouží jako výchozí základ pro pochopení procesu rozvoje.“ (Blair & Carroll 2009:1)⁹⁷

⁹⁵ Toto tvrzení dokládá pohled do obsahu textů zabývajících se regionálním rozvojem (viz např. Žítek et al. 2003, Žítek 2004, Víturka et al. 2005, Čadil 2010) – jejich většinu tvoří téma ekonomického rozvoje, jehož základním makroekonomickým cílem jsou ekonomický růst a zaměstnanost, která ovšem v mainstreamovém pojetí na růstu závisí. Podíváme-li se na sadu indikátorů pro srovnání regionálního rozvoje na úrovni krajů ČR, jejich skladba je obdobná – většinu tvoří růstově zaměřené kvantitativní ukazatele (viz Víturka et al. 2005). Pokud se vrátíme k definicím, podle Víturky et al. (2005:6) zahrnuje sice regionální rozvoj „nejen jeho ekonomickou, ale i sociální, technickou a environmentální komponentu“, další text se nicméně věnuje jen souvislostem územním (tedy problematice územního plánování v jeho legislativně-administrativní rovině) a souvislostem ekonomickým. Pro přehled vývoje teorií ekonomického rozvoje viz také Blakely & Green Leigh (2010:77-79). Z deseti autorů popsaných teorií ekonomického rozvoje jich devět obsahuje ve své definici růst, jediná definice v rámci tzv. podnikatelských teorií (*Entrepreneurship theories*) je založena na resilienci a diversitě a růst nezmiňuje (což ovšem neznamená, že ho implicitně nepřepokládá).

⁹⁶ Ekonomický rozvoj podle tradiční a nejrozšířenější definice znamenal podle nich vytváření bohatství. „Zvyšování daňové základny a vytváření pracovních míst jsou základními cíli této definice, která pokládá rovnítko mezi ekonomickým rozvojem a ekonomickým růstem.“ (Blakely & Green Leigh 2010:73-74, pro bližší argumentaci tohoto tvrzení viz Fitzgerald & Leigh 2002 či Malizia & Feser 1999) Přestože podle těchto autorů na vytváření pracovních míst a daňových příjmů samozřejmě není nic špatného, explicitně tvrdí, že „[s]lepá honba za ekonomickým růstem může zničit základy ekonomického rozvoje.“ Autoři zároveň doufají, že „[s]nad dospěje obor plánování ekonomického rozvoje do fáze, kdy už nebude třeba zdůrazňovat, že ekonomický rozvoj se automaticky nerovná ekonomický růst. Stejně tak k pojmu ‘rozvoj’ (*development*) už nebude třeba doplňovat udržitelný; udržitelnost už bude jeho integrální součástí. Stejně tak už nebude třeba říkat udržitelný a spravedlivý (*equitable*); bude jasné, že tyto dva termíny spolu úzce souvisí.“ (Blakely & Green Leigh 2010:75) Více k pojmu ekonomický rozvoj a rozvojové problematice obecněji viz kapitola 3.3.

⁹⁷ Ohledně rozlišení ekonomického růstu a rozvoje pak Blair & Carroll (2009:13) volí jakousi „zlatou střední cestu“: „rozvoj nemusí být nutně vždy spojen s růstem. Ekonomický rozvoj znamená, že se zlepšuje (*improve*) blahobyt (*welfare*) obyvatel. Toto zlepšení může být indikováno zvýšením příjmů na obyvatele“. Autoři sice krátce jmenují další složky ekonomického rozvoje, ale komentují je jako těžko uchopitelné: kvalita života je „velmi amorfní“, spravedlnost a udržitelnost lze „těžko kvantifikovat“. Autoři tak sice formálně deklarují širší souvislosti procesu komunitního rozvoje, fakticky se ale jejich „teorie a nástroje ekonomického rozvoje zaměřují na produkci, spotřebu a další témata související s alokací zdrojů.“ (Blair & Carroll 2009:14)

Velmi obdobný význam a rámování má i pojem komunitní ekonomický rozvoj (CED).⁹⁸ Významný posun lze však vnímat v jedné věci – vedle tradičních aktérů ekonomického rozvoje, kterými jsou jednotlivci (ve specifických rolích pracovní síly a spotřebitelů), firmy a stát (explicitně viz např. Aoyama et al. 2010:13-38), posouvá tento koncept do centra pozornosti komunitu jako významného aktéra místního ekonomického rozvoje (viz také kap. 6.1). Zatímco většina dříve jmenovaných zdrojů s pojmem komunita či místní společenství buď vůbec nepracuje (Viturka et al. 2005), či je používá celkem běžně, nicméně bez jakéhokoli teoretického uchopení a definice (Blair & Carroll 2009), autorské kolektivy Shaffer et al. (2004) a Blakely & Green Leigh (2010) komunitu nejen zavádí jako svébytný pojem, ale vymezují také její roli v procesu (plánování) místního ekonomického rozvoje.

I přes dílčí odchylky a rozšíření tématu a přes obecné deklarace o významu netržních aspektů rozvoje (viz poznámky 95-97) tvoří obsahovou převahu i základní optiku nazírání na místní rozvoj modely a předpoklady mainstreamové ekonomie. V zásadě všechny výše zmíněné koncepty regionálního rozvoje lze proto označit termínem Viturky et al. (2005:18) jako tržně konformní. Přesto lze v některých případech pozorovat dílčí posuny, z pohledu této práce je zajímavá zejména snaha o zohlednění principu udržitelnosti (Blakely & Green Leigh 2010) a explicitní pohled na komunitu jako významného aktéra v procesu komunitního rozvoje (Blakely & Green Leigh 2010, Shaffer et al. 2004). Z hlediska dalších úvah je také klíčové téma ekonomické globalizace, které je blíže pojednáno v kapitole 3.2. Zde můžeme pouze konstatovat, že v rámci mainstreamově pojatého regionálního rozvoje je proces prohlubující se ekonomické globalizace brán jako nevyhnutelný či přirozený fakt. Úlohou komunit, resp. místních ekonomik je se mu co nejvhodněji přizpůsobit, a případně z něj vytěžit možné přínosy (viz např. Blair & Carroll 2009:kap.8 či Blakely & Green Leigh 2010:1-4,66; Shaffer et al. 2004 téma globalizace samostatně neuvádějí).

3.2 Sociální geografie

Sociální a ekonomická geografie mají mnoho témat společných, a zejména v oblasti regionálního rozvoje (viz kapitola 3.1.1) se prakticky neoddělitelně setkávají, lze také mluvit o socio-ekonomické či humánní geografii (Daněk 2008a:9). Tato kapitola tedy v mnoha ohledech navazuje na pohled ekonomické geografie obsažený ve zmíněné sekci 3.1.1 a doplňuje zatím chybějící socio-geografický, případně sociologický pohled. Zejména zbývá definovat klíčové pojmy

⁹⁸ Pro vymezení pojmu komunitní ekonomický rozvoj i jeho jednotlivých součástí (komunita, ekonomika a rozvoj) viz Shaffer et al. (2004:17).

jako ekonomická globalizace, region či komunita. Specifickým, byť opět souvisejícím oborem jsou pak rozvojová studia (*development studies*), v rámci kterých se v následující podkapitole 3.3 ještě jednou vrátíme k tématu růstu a rozvoje. Zejména v případě rozvojových studií (i když to platí i pro všechny další kontexty pojednané v kapitolách 3.1 – 3.5) bych ráda zdůraznila, že se nejedná o celkový přehled daného oboru, ale pouze o dílčí témata, která považuji za podstatná z hlediska konceptu lokalizace a jeho následné diskuse.

Ekonomická globalizace je dalším z témat, které by s klidem vystačilo na zbytek této práce. Dobrý a přitom stručný definiční přehled v kontextu úvah o lokalizaci přináší například Novotná (2011). V sociologickém kontextu se běžněji mluví o globalizaci obecně, která má více či méně významný ekonomický rozměr.⁹⁹ Ekonomickou globalizaci lze pak chápat jako podmnožinu a součást tohoto širšího procesu globalizace.¹⁰⁰ Existují nicméně autoři, kteří ekonomický aspekt globalizace považují za převládající, či globalizaci s ekonomickou globalizací přímo ztotožňují, resp. mezi těmito pojmy nerozlišují (viz například George & Wilding 2002, IMF 2008 či Židek in Rolný & Lacina 2008). Obdobně Mezřický (2006:11) považuje ekonomický rys globalizace za klíčový a popisuje tak globalizaci jako „spontánní, neřízený proces stále intenzivnější integrace zemí v jediném ekonomickém systému.“¹⁰¹

Pro účely této práce využijme text Breinka, a definujme ekonomickou globalizaci jako „rostoucí integraci geograficky rozptýlených ekonomických aktivit, ke které dochází prostřednictvím trhů výrobních faktorů a finální produkce (trhy výrobků a služeb, kapitálu a práce), doprovázenou zvyšující se vzájemnou závislostí mezi státy, firmami i participujícími jednotlivci.“ Pro ekonomickou globalizaci je podle něj typická specializace národních ekonomik, globální organizace firem a formování podnikatelských společenství bez ohledu na hranice států (Breinek

⁹⁹ V souvislosti s globalizací nelze nezmínit významný sociologický trojlístek Beck, Bauman & Giddens, pro který je krom vlastní sociologické perspektivy typické širší chápání globalizace včetně jejích politických, kulturních, ekonomických a dalších souvislostí; typická je také přítomnost kritické reflexe globalizačního procesu. Pro Becka (2007b:19) představuje globalizace „procesy, v jejichž důsledku jsou národní státy a jejich suverenita podkopávány a vzájemně spojovány prostřednictvím nadnárodních aktérů, jejich mocenských šancí, orientací, identit a sítí“. Dle Baumana se na jedné straně díky komunikačním technologiím a snažší mobilitě zintenzivňují společenské vztahy, vysoká mobilita globalizovaných jedinců nicméně zároveň znamená jejich vyvázání se ze závazků vůči komunitě, ve které prožívají svůj každodenní život. Vysoká mobilita tak podle něj zároveň přináší “bezprecedentní oddělení moci od závazků” (Bauman 1999:18). Giddens vidí právě ekonomický aspekt globalizace jako problematický, zejména kvůli rostoucí zranitelnosti a závislosti lokálních ekonomik na globálních trzích. Přestože tedy podle něj převažují přínosy ekonomické globalizace nad jejími riziky, uvádí, že “protekcionismus může být v určitých obdobích a v určitých zemích nezbytnou strategií” (Giddens 2000:29).

¹⁰⁰ Takto je globalizace chápána i v této práci. Pokud tedy není výslovně uvedeno jinak, rozlišuji specifický pojem ekonomická globalizace jako podmnožinu širšího pojmu a procesu globalizace, který zahrnuje i další rovnocenné aspekty (kulturní, politický, společenský, technologický atd.). Je přitom zřejmé, že jednotlivé aspekty nelze od sebe smysluplně oddělit, jde mi spíše o formální odmítnutí ekonomického pojetí globalizace jako všezahrnujícího a univerzálně platného.

¹⁰¹ Chápání ekonomické globalizace jako spontánního či přirozeného, a zároveň jaksi nezvratného procesu je velmi časté, viz kap. 3.1.1. Kritika tohoto postoje viz např. Norberg-Hodge (2006).

2008).¹⁰² Systematizovaný přehled chápání pojmu globalizace v ekonomickém kontextu předkládá Židek in Rolný & Lacina (2008:175-194). Podle něj se většina autorů, kteří pojem (ekonomická) globalizace používají, o jeho definici vůbec nepokouší. Ti zbylí pak nejčastěji chápou ekonomickou globalizaci jako proces integrace v různém časovém horizontu (posledních několik tisíc až několik desítek let) a v různém rozsahu (dílní, například finanční trhy, či ekonomický systém obecně). Podle zprávy rozvojové organizace OSN (UNDP 1999) proces globalizace sice není nový, ale jeho současná fáze je oproti minulosti kvalitativně odlišná kvůli přítomnosti následujících faktorů: nové trhy (zejména globálně propojené finanční a kapitálové trhy), nové nástroje (zejména komunikační technologie jako mobil, internet atd.), noví činitelé (nadmárodní organizace typu OSN či WTO, nadnárodní firmy i nevládní neziskové organizace), a nová pravidla (nadmárodní závazné dohody, typicky multilaterální obchodní dohody).¹⁰³

Souvisejícím pojmem s ekonomickou globalizací je pak (ekonomická) internacionalizace. Ta podle Dickena (1998) představuje v zásadě kvantitativní proces prostého rozšíření ekonomické aktivity přes hranice. Globalizace je naopak v jeho pojetí kvalitativně odlišná, protože zahrnuje nejen geografickou, ale i funkční integraci. Oba procesy přitom podle něj probíhají paralelně. Obdobně Daly & Farley (2004:317) popisují internacionalizaci jako proces „zvyšujícího se významu mezinárodních vazeb mezi státy: mezinárodní obchod, mezinárodní dohody, aliance, protokoly atd. Základní jednotkou společnosti a politiky ale zůstává národní stát“. Globalizace oproti tomu představuje mnohem hlubší, kvalitativně odlišný proces, kdy se hranice mezi národními státy v zájmu ekonomiky prakticky odbourávají. Jde podle nich o integraci původně mnoha národních ekonomik do ekonomiky jediné, která má svá vlastní pravidla prosazovaná nadnárodními institucemi (zejména WTO), a která umožňuje do značné míry volný pohyb zboží, kapitálu, a v rostoucí míře i lidí (v roli pracovní síly či „lidského kapitálu“). Podle Dalého & Farleyho (2004:318,321) globální ekonomická integrace nutně znamená ekonomickou desintegraci na úrovni národní.

Robinson (2002:14-15) navíc popisuje dvě další, jaksi hybridní formy rozvoje – transnacionální a translokální. Také podle ní význam národních států ustupuje, nikoli ale pouze jednosměrně. Na jedné straně se tvoří nadnárodní sítě například spolupracujících neziskových organizací a sociálních hnutí, na druhé straně vznikají jaksi mimo-národně spojení mezi vzdálenými, ale konkrétními lokálními komunitami a místy, resp. jednotlivé lokality mnohdy záměrně využívají své tradice a místní specifika, ale jsou zároveň součástí globálních interakcí (například ve formě rozvojové spolupráce, odbytu tradičních „domorodých“ výrobků či návštěv

¹⁰² Klíčovým teoretickým argumentem ve prospěch specializace a globálního volného obchodu, a tedy zároveň vysvětlením i podporou dalšího prohlubování procesu ekonomické globalizace, zůstává teorie komparativních výhod, viz závěr kapitoly 3.1, a také její kritika v kapitole 4.1 a diskuse v kapitole 7.1.

¹⁰³ Za doplněk k tématu ekonomické globalizace lze považovat kritické názory analyzovaných autorů na současný systém, jejichž nejvýraznější jednotící složkou je právě kritika (ekonomické) globalizace – viz Tabulka 3 v kapitole 4.1.

turistů). Mezinárodní vlivy podle ní nejsou pro místní komunitu vždy zhojbné, mohou být naopak za určitých podmínek¹⁰⁴ využity jako prostor pro posílení místní autonomie. Příklady jako ekvádorské městečko Otavaleno či hnutí Zapatistů v Mexiku podle Robinson (2002:17,228-232) ukazují, že místní lidé mohou díky mezinárodním interakcím účinně ovlivňovat a určovat podobu svého rozvoje. Robinson tedy pokládá představu ostré hranice mezi vlivy na jednotlivých úrovních za neadekvátní. Obdobně argumentuje také Swyngedouw (2004), který pro souběžné působení místních a nadnárodních vlivů navrhuje již zmíněný termín globalizace (viz také diskuse v kap. 7.2).

Nehledě na dílčí rozdíly v interpretaci se řada autorů (Robertson 1992, Giddens 2000 a další) shoduje, že proces globalizace zcela zásadně proměnil řadu základních konceptů, se kterými humanitní obory operují. Albrow et al. (1997) analyzují proměnu tří z nich – komunity, kultury a místa (*milieu*), z nichž zejména komunita představuje pro koncept ekonomické lokalizace klíčový pojem. Opět jde o pojem zapeklitý, zde vycházím zejména z přehledové publikace Daye (2006) a pracovního přehledového materiálu Johanisové (2009). Historické, ale do jisté míry stále vypovídající rozlišení předkládá Tönnies (viz Keller 2004:162-167 či Day 2006:4-8), který popisuje rozdíl mezi *Gemeinschaft* (pospolitost či komunita) a *Gesellschaft* (společnost). Komunitou je v tomto pojetí forma sociální organizace, ve které lidé žijí trvale spolu, mají navzájem silné vazby a snaží se dosáhnout společných cílů pomocí koordinovaných aktivit; velkou roli zde hraje i společné komunitní vlastnictví. Naproti tomu lidé žijící v uspořádání *Gesellschaft* jsou navzájem izolovaní, každý jedná pouze sám za sebe v konkurenci s druhými, majetek je soukromý a je předmětem soupeření. Tönnies chápal obě formy jako ideální modely – abstrakce, zároveň však ztotožňoval *Gemeinschaft* s tradiční vesnicí a domníval se, že evropský vývoj, charakterizovaný procesy urbanizace a individualizace, kráčí (alespoň prozatím) směrem k převaze formy *Gesellschaft*. (Johanisová 2009:5)

Co se v pojetí komunity v podmínkách globalizace proměňuje, je zejména význam místa pro definici a vůbec existenci komunity.¹⁰⁵ V pojetí některých autorů komunita z definice musí být lokalizovaná v konkrétním místě, na tomto fyzickém, místním zakotvení (*embeddedness*) jako součásti definice komunity ale zdaleka nepanuje shoda. Parnell (1999:57) celkem nekomplikovaně rozlišuje dva druhy komunit: ty, které jsou založené na sdílených společných zájmech, a ty, pro něž je určující sdílené místo ve smyslu konkrétní geografické oblasti. V některých případech se samozřejmě mohou oba faktory překrývat, v Parnellově chápání to ale není pro existenci komunity

¹⁰⁴ V příkladu, který uvádí Robinson (2002:15) dle Bebbington (2000:507), byl základním předpokladem rozvojového úspěchu ekvádorského městečka Otavaleno sociální kapitál přetrvávající z doby před zintenzivněním vnějších vlivů a relativně dlouhá doba (už od španělské conquisty), kdy se oblast s různými vnějšími vlivy vyrovnávala.

¹⁰⁵ Například Douthwaite, jeden z analyzovaných autorů, vazbu komunity a místa předpokládá: „V současnosti omezení plynoucí z vazby na místo vymizely a zboží může být dopraveno odkudkoli na světě, ovšem pro ty, kteří to mohou zaplatit. Výsledkem ale je, že zároveň vymizela jedna z nejsilnějších vazeb, které držely komunitu pohromadě.“ (Douthwaite 1996:57)

podmínkou. Day shrnuje vztah komunity a místa optikou současných sociálních badatelů (2006: kapitola 7) a uvádí, že v sociologických přístupech lze vyzorovat dva trendy. Jedním z nich je zcela evidentní proces oddělování sociálních aktivit od místa (*disembedding*), které zdůrazňuje například Giddens (Day 2006:187) a další autoři. Sociologové hovoří o hypermobilitě, eskalaci mobility, o obtížnosti mezi místy rozlišovat i být k místu připoután. Obdobně Beck hovoří o multilokalitě a polygamii místa (*place polygamy*) v rámci popisu procesů individualizace a globalizace (viz také výše, poznámka 99), a o souvisejícím vydělování jedince zároveň z tradiční komunity/společenství i z konkrétního místa (Beck & Beck-Gernsheim 2002:25, viz též Day 2006).¹⁰⁶

Jako protipohyb a snahu o kompenzaci lze zároveň pozorovat protichůdný trend, kdy se lidé aktivně a vědomě snaží ztracené vazby na místo obnovit a někde „zakořenit“, i když jde o jiné místo, než odkud pocházejí. Librová (2010:133-135) pro tento proces používá termín re-integrace, v rámci lokalizačního hnutí se v obdobném (i když zřejmě širším smyslu) často mluví o relokalizaci (*relocalisation*). Day upozorňuje, že toto znovuzakořenění se často týká lidí, kteří se angažují v nějaké formě sociálního hnutí.¹⁰⁷ Kromě toho vztah k místu obecně zůstává mnohde zachován, lidé v rozhovorech i v současnosti opakovaně vyjadřují silný vztah k místu, kde žijí. (Day 2006: kap. 4)

Řada současných sociologů však přesto nepovažuje vazbu místo – komunita za prvořadou, a dokonce ji může vnímat jako zavádějící. Například výzkum teoretika globalizace Martina Albrowa (Day 2006:197-200) ukazuje na příkladu londýnské čtvrti Wandsworth, že zdejší „komunita“ tvoří agregát individuí, vzájemně nespojených ani s místem, ve kterém žijí, ani se sebou navzájem. Zejména kvůli výrazným rozdílům mezi lidmi a krátkou dobou pobytu v daném místě existuje každý uvnitř vlastní „bubliny“ vztahů a vzniká extrémně individualizovaná „globalizovaná lokalita“. Obdobně, i když méně ostře vyjadřuje tento postřeh Fennell (1997) již názvem svého textu *Local lives – distant ties*. Podle Davida Harveyho (jak jej interpretuje Day 2006:197) je dnes řada termínů jako město, země, region, lokalita, sousedství či právě komunita „infikována nostalgii“ po minulosti. Nechceme se odloučit od představy, že jsou propojené s místem, což už ale podle něj neodpovídá skutečnosti.

¹⁰⁶ Tyto přístupy lze interpretovat také jako reakci na dřívější chápání komunity jako něčeho daného, jistého. Jak uvádí Day (2006:24-25), Abrams & McCulloch (1976:165) hovoří o komunitě jako o „obklopujícím sociálním faktu“ (*encompassing social fact*), který poskytuje jedinci (často nereflektovaný) pocit zázemí, solidarity a propojenosti. Právě tato samozřejmost tradičního vnímání komunity, a potažmo i její existence, je současnými sociology zásadně zpochybněna. Pokud lze v současnosti v západních společnostech ještě vůbec mluvit o komunitě, jde v mnoha případech o záměrně budovaný, často aktivistický občanský projekt – komunita je něco, co je potřeba kultivovat a aktivně tvořit; slovy Farrar (2001:80) slouží v současnosti komunita jako „imaginativní rámec pro politickou mobilizaci“.

¹⁰⁷ Krom vlastního lokalizačního hnutí, jak bude podrobně charakterizováno dále (viz kapitoly 4 a 5), se důraz na místní komunitu objevuje například v rámci definice a agendy sociálního podnikání, sociální ekonomiky a družstevnictví, které s nimi úzce souvisí (např. Borzaga & Defourny 2001:19, Laville et al. 1999, Hunčová 2004:19,27,103-104). Často zde nalézáme motiv místního společenství, které mají sociální podniky a družstva rozvíjet, a jehož potřeby mají primárně naplňovat, viz také schválené české principy sociálního podniku (TESSEA 2010).

3.2.1 Kritika lokalizační teorie, regiony a místní potravinové systémy

Rozdíly ve výkladu prostorových procesů (globalizace, lokalizace atd.) lze vnímat jako projevy obecnějších rozdílů v přístupu (lze říci diskursu či paradigmatu) v rámci sociální geografie i dalších oborů.¹⁰⁸ Lokalizační modely a jejich předpoklady zmíněné v kapitole 3.1.1 spadají povětšinou do poválečného období tzv. kvantitativní revoluce, kdy se velmi rychle prosadilo pojetí tzv. prostorové vědy (*spatial science*) založené do značné míry na matematických a statistických metodologických postupech. Zatímco v rámci geografie byl ale pozitivistický přístup relativně záhy (od 60. a 70. let) podroben kritice, v rámci regionální ekonomie mnohdy přetrvává dosud. Lokalizační modely byly kritizovány jednak z pozic feministické geografie, podle které se tyto modely zaměřují pouze na studium produktivních, typicky mužských činností, a úplně opomíjí a tím marginalizují tradičně ženské činnosti reprodukční (péče o děti, staré lidi, budování místních vztahů, spolupráce atd.). Stejně tak klíčový ekonomický předpoklad racionality, vydávaný za obecný princip, neuznává jiné kvality jako citlivost či subjektivita, které mohou být označeny za více ženské. Pro genderově empiricky orientovaný výzkum je typický také důraz na místní kontext v jeho celistvosti tvořené kombinací kulturních, sociálních, ekonomických, politických, přírodních a dalších vlastností určitého místa. (Daněk 2008a:27-29)

Obdobné námitky vůči redukcionismu prostorové vědy vyslovuje také humanistická geografie, která se snaží navrátit do centra pozornosti geografie lidské bytosti v celé jejich složitosti.¹⁰⁹ Chování lidí v prostoru a jejich rozhodování, které prostor a jednotlivá místa spoluutváří, je podle autorů tohoto směru založeno na komplexu faktorů včetně zkušeností, hodnotových postojů, víry a představ lidí. V centru pozornosti jsou tedy lidské bytosti jako subjekty, které vnímají, interpretují a přetvářejí své prostředí, a neosobní prostor (*space*) vymezený geografickými souřadnicemi je nahrazen studiem míst (*places*) jako konkrétních lokalit a krajin. Ty jsou protkané významy, lidé si k nim vytvářejí vztah (*sense of place*), a svým způsobem tato místa imaginárně i reálně vytvářejí.¹¹⁰

Oproti tomuto důrazu na lidskou aktivitu (*agency*) v rámci studia chování jedinců v prostoru, upozorňuje radikální či marxistická geografie na význam sociálních struktur (třídy, genderu apod.), které lidské jednání omezují a do značné míry určují. Radikální geografové se zajímali, často i politicky angažovaně, o aktuální problémy své doby (nerovnost, hlad, chudobu, kriminalitu),

¹⁰⁸ Kritické proudy analogické k těm v geografii lze pozorovat i v ekonomii, viz feministická, antropologická či ekologická ekonomie. Pro přehled těchto kritických směrů viz například Horký (2011), ekologické ekonomii se budeme věnovat v samostatné podkapitole 3.4.

¹⁰⁹ Jak konstatují Cloke et al. (1991:69), pokud jsou v gravitačním modelu (jeden ze známých lokalizačních modelů) lidé chápáni pouze jako předměty nebo tečky na mapě, které se přesunují z bodu A do bodu B, jejich chování se příliš neliší od „chování“ kamenů na svahu. Obdobně ekonomický model homo oeconomicus podle nich člověka odlidšťuje, opomíjí jeho rysy kulturní bytosti s morálními zásadami.

¹¹⁰ Subjektivní vnímání a vztahy, které si k místům vytváříme a které ovlivňují naše chování, lze zkoumat například pomocí tzv. mentálních map. David Lynch (1960), průkopník této metody, je využíval při studiu percepce města.

obecnějšími hlavními tématy se stala kritika západního konceptu rozvoje (viz také kap. 3.3) a studium nerovností, které v tomto pohledu spočívají zejména v třídním a majetkovém rozvrstvení společnosti typickém pro kapitalismus. (Daněk 2008a:21-23) Asi nejznámějším představitelem tohoto hnutí je David Harvey (1973, 2006a, 2007), který se v rámci analýzy současných forem a dopadů neoliberálního kapitalismu a globalizace zabývá také obecnějšími úvahami o významu prostoru a měřítka. Harvey (2006b) v souladu s Giddensem (1984) zastává názor (formulovaný již v 70. letech Henri Lefebvrem, anglicky 1991), že prostor a čas nepředstavují vnější danosti, ve kterých by se prostě odehrávaly společenské události a vztahy, ale jsou produktem těchto vztahů, jsou tedy sociálně konstruované. Navíc, čas a prostor spolu podle nich úzce, ba neoddělitelně souvisí, a proces globalizace je toho dobrým příkladem – lidské aktivity a interakce se zároveň v prostoru rozšiřují a v čase smršťují, Giddens pro tento fenomén používá termín časoprostorová distance. Harvey pak formuluje tezi tzv. časoprostorové komprese – v jeho interpretaci jde o projev zvyšujícího se tempa výroby zboží a akumulace kapitálu v kapitalistické společnosti. (Daněk 2008a:31).

Další vlnu ve vývoji geografického myšlení pak podle Daňka (2008:33-36) představuje proces tzv. kulturního obratu s jeho zájmem o analýzu diskursů (viz také kap. 2.2), studium identit a zkoumání vazby lidských (např. ekonomických či politických) aktivit na kulturně diferencované způsoby života. V období kulturního obratu se zformovaly dva vzájemně se ovlivňující směry, postmoderní geografie¹¹¹ a poststrukturalismus. Přívržence poststrukturalismu (ze současného pohledu v geografii významnějšího z obou směrů) spojuje názor, že jazyk není pouhým odrazem společenské reality, ale že ji (spolu)vytváří.¹¹² Poststrukturalisté zkoumají vztah mezi věděním a mocí (viz Foucault 2002), a jsou vysoce podezřívaví ke všemu, co se tváří jako prosté konstatování faktů, jako přirozené či dané „zdravým rozumem“. Stejně tak kritizují představu univerzálního lidského jedince a poukazují na to, že za obecnými kategoriemi „lidé“ či „my“ se v západním humanistickém kontextu často skrývá eurocentrická, maskulinní a rasistická pozice, která skrývá rozdíly a umlčuje hlasy těch, kdo k moci nemají přístup (Entrikin & Tepple 2006). Klíčové metody zde představuje kritické čtení textů, např. již zmíněná diskursivní analýza či dekonstrukce, tedy snaha odkrývat různé vrstvy významu textů (její základy viz Derrida 1967). Derrida tvrdí, že každý výrok obsahuje vedle toho, o čem explicitně vypovídá, také to, o čem mlčí. Lze mluvit o binárních dvojicích přítomné – nepřítomné, dobrou ukázkou představuje binární dvojice globální – lokální. Pokud v řeči zdůrazňujeme význam jednoho člena dvojice (globální), implicitně jí podřizujeme

¹¹¹ Postmodernu lze chápat jako svěbytné historické období, které je ovšem podle některých autorů (Bauman, Harvey) kvalitativně pouze pokračováním společenských a ekonomických procesů započatých modernitou. Postmodernu lze také chápat jako určitý přístup, v tomto smyslu je typická ztráta důvěry ve velké, všezahrnující teorie (*grand theories*) a obecné pravdy. Jeden z jejích předních autorů, Jean-Francois Lyotard, ji v tomto duchu popisuje jako „nedůvěru vůči velkým příběhům (*metanarratives*).“ (Daněk 2008a:34-35)

¹¹² Zde je patrná shoda s postojem politické ekologie a tvrzením Joana Martinez-Aliera ohledně klíčového významu jazyka, kterým o jevech mluvíme a skrze který je hodnotíme (viz jeho termín *languages of valuation*, kapitola 2.1).

význam toho druhého (lokální), i když o lokálním (zdánlivě) neříkáme nic. Podle Derridy každopádně není cílem binární dvojici otočit a začít zdůrazňovat jejího druhého člena, ale celou dvojici destabilizovat a zpochybnit preferenci jakékoli její části. V rámci jazyka to ovšem vyžaduje najít slova, která daný jev pojmenovávají, aniž by jakýkoli jeho pól upřednostňovaly (Barnes 2000b, viz také diskuse v kap. 7.2)

Zmíněné proměny v obecnějších diskurzech lze dobře pozorovat i na dalším pojmu, který je pro téma lokalizace významný, a to je pojetí regionu a potažmo procesu jeho vymezení, tedy regionalizace. Podle Touška et al. (2008:371-373) můžeme pozorovat vývoj od původně deterministického pojetí, ve kterém jsou sociální, ekonomické a kulturní charakteristiky odvozeny (determinovány) podmínkami přírodními (Humboldt, Ritter), přes komplexní posibilitické pojetí, podle kterého je region výsledkem vzájemného působení fyzickogeografických a sociálněekonomických charakteristik,¹¹³ až po opačný pól indeterministického pojetí a jeho konceptu prostorové diference, která se systematicky zabývá prostorovým rozšířením fyzikálních a sociálních jevů, vnímá je ale jako navzájem nezávislé (sem spadají i klasičtí autoři lokalizačních modelů W. Christaller, A. Lösch či W. Isard). Připomeňme ještě soudobé kritické směry – v rámci humanistické geografie nejsou regiony vnímány jako pouhé seskupení ekonomických činností a služeb, ale také jako zdroj identity jednotlivců i skupin a ovlivňují, jak lidé vnímají sami sebe ve vztahu k druhým (Entrikin & Tepple 2006, Daněk 2008a:25). V rámci postmoderny je pak region chápán jako sociální konstrukt, ovlivněný konkrétními kulturními, sociálními či historickými zkušenostmi lidí.¹¹⁴

Jednou ze zásadních otázek ohledně regionů a regionálního rozvoje představuje téma regionálních disparit, tedy prohlubování či naopak snižování rozdílů mezi regiony. Podle Aoyamy et al. (2011:96) existují dva obecné přístupy k otázce disparity. První skupina autorů věří, že regiony v zásadě samovolně směřují k rovnováze (*self-balance*). Vycházejí převážně z lokalizačních modelů (viz 3.1.1) a region vidí jako součást idealizovaného kapitalistického systému bez bariér mobility. Firmy v tomto systému maximalizují své zisky a zaměstnanci své výděly, takže pokud se objeví meziregionální rozdíly, mají tendenci se vyrovnávat (firmy či zaměstnanci se přestěhují tam, kde je to pro ně výhodnější, a tím ovlivňují rovnovážnou cenu na

¹¹³ Paul Vidal de la Blanche chápal region jako „oblast, kde se větší počet lidí přizpůsobil společné existenci“ (Bašovský & Lauko 1990, cit. dle Toušek et al. 2008:371).

¹¹⁴ Podle Touška et al. (2008:372-373) nicméně současný převládající koncept vychází z přesvědčení, že regiony jsou objektivně existujícími entitami (Bašovský & Lauko 1990), a že „existence regionů je prakticky nezpochybnitelná, otázkou zůstává jejich rozsah, vymezení apod.“ Pro popis různých možností klasifikace regionů viz zbytek kapitoly (s. 374-396). Z mého pohledu lze kapitolu o regionech a regionalizaci (Toušek et al. 2008:371-397) vnímat v zásadě jako potvrzení výroku Daňka (2008:37-38) z poněkud výjimečné úvodní kapitoly, že „Česká humánní geografie byla až do počátku 90. let pevně zakotvena v paradigmatu pozitivistické prostorové vědy.“ I když k nám „nové“ geografické otázky postupně pronikají, po rychlém vývoji počátkem 90. let se tempo těchto trendů jaksi zvolnilo, resp. zřejmě ne všude jsou ještě nová témata a přístupy zabydlené. Pro Daňkovo tvrzení, že „pro současné ‚dělání‘ geografie je typická kritická sociální analýza vycházející z filozofie poststrukturalismu“ (2008:37) v dalších kapitolách zmiňovaného textu jaksi nelze nalézt mnoho opory.

trhu zboží či pracovní síly). Druhá skupina autorů (za všechny například Myrdal 1957) naopak vidí regionální rozdíly jako nevyhnutelný důsledek kapitalistického ekonomického růstu, podle nich mají tržní síly tendenci spíše prohlubovat, než vyrovnávat existující rozdíly v distribuci bohatství (*self-imbalance*). Z tohoto spíše historicko-strukturalistického pohledu kapitalistický důraz na efektivitu a technologický pokrok vede ke koncentraci produkce, která omezuje mobilitu. Podle Myrdala dlouhodobě dochází v rámci cyklu akumulace kapitálu, jeho investic a souvisejícího vytváření pracovních míst k do značné míry nedobrovolné migraci pracovní síly z venkova do měst. Souhra těchto faktorů (*cumulative causation*) pak tedy podporuje existující nerovnosti. Ani jedna skupina autorů nicméně nezpochybňuje vlastní ekonomický růst jako cíl rozvoje regionů, jednotlivé teorie se pouze liší v názoru na to, které faktory jsou pro něj podstatné: „prioritní sektory jsou typicky ty, které jsou vysoce inovativní, protože ty přináší nejvyšší příslib pro zvyšování produktivity a růst.“ (Aoyama et al. 2011:100)

Nakonec ještě krátce shrňme některá recentní empirická témata v rámci geografického výzkumu, která mají souvislost s ekonomickou lokalizací, zejména s tématem místních potravin. Winter (2003b:23) v obecné rovině popisuje zásadní posun v pohledu geografů a prostorových plánovačů (*spatial planners*). Zatímco ještě začátkem devadesátých let byly podle něj ve středu jejich (v zásadě nekritického) zájmu globalizační tendence a fungování globálního zemědělsko-potravinářského systému (viz např. Le Heron 1993), během posledních dvou desetiletí se pozornost obrátila k tématu udržitelnosti produkce a spotřeby v rámci tohoto systému, a lze pozorovat „rostoucí rozpoznání významu místa (*locality*) v rámci globálního potravinového systému.“ (Winter 2003b:24) Svěbytnou oblastí studia se tak staly tzv. místní potravinové systémy (*local food systems*, Martinez et al. 2010) či obecněji alternativní potravinové sítě (*alternative food networks*, Winter 2003a), alternativní systémy získávání potravin (*alternative systems of food provision*, Watts et al. 2005) či alternativní geografie jídla (*alternative food geographies*, Maye et al. 2007). Často je v tomto kontextu výslovně diskutován i koncept ekonomické lokalizace, jako v případě Hinrichsové (2003), Wintera (2003b) či Borna & Purcella (2007).¹¹⁵ V dílčích studiích jsou také zkoumány konkrétní sociální, environmentální a ekonomické dopady ekonomické lokalizace či místních potravinových systémů, k tomuto tématu viz kap. 6.3.

3.3 Rozvojová studia

Pojem *rozvoj* se v mezinárodním slovníku objevuje od roku 1949, kdy americký prezident Harry Truman ve svém úvodním projevu poprvé označil země Jihu za nerozvinuté a jejich

¹¹⁵ I když tito autoři nepoužívají přímo termín ekonomická lokalizace – Hinrichs mluví obecně o lokalizaci, Winter pak o tzv. obranném lokalismu (*defensive localism*), z textů je patrné, že mají tito autoři na mysli koncept ekonomické lokalizace, jak je vymezen v kapitole 2.2 této práce.

obyvatele za chudé, nedostatečně živěné a trpící nemocemi. Vyjádřil zároveň odhodlání Spojených států (ve spolupráci se zbytkem "svobodného", tedy ne-socialistického světa) pomoci tyto země rozvinout prostřednictvím vědy, volného obchodu a kapitálových investic. (Truman 1949)

Rozvoj byl poté (zejména v 50. a 60. letech) nejčastěji vyjadřovaného v termínech hrubého domácího produktu na hlavu (HDP/os.). Za „slušný“ výkon se dal považovat ekonomický růst v rádech 5-7% či vyšší, který byl chápán jako nutná podmínka pro vyřešení dalších, jaksi sekundárních problémů chudoby, diskriminace, nezaměstnanosti atd.¹¹⁶ Věřilo se na efekt prokapávání (*trickle-down effect*), tj. představu, že ekonomický růst přinese postupně zlepšení životní úrovně všech (Todaro & Smith 2009:14-15). Je patrné, že koncept rozvoje a jeho implementace v tzv. rozvojových zemích vycházel z neoklasického ekonomického paradigmatu zmíněného výše, mainstreamoví ekonomové v implementaci rozvojových programů v zemích Jihu ostatně záhy získali klíčovou roli (Daněk et al. 2008: 80).

První výraznější kritika tohoto modelu pochází od argentinského ekonomy Raúla Prebische a řady dalších autorů (tzv. *dependistas*) kteří odmítli neoklasickou představu homogenního globálního obchodního prostoru a zdůraznili závislost bývalých kolonií ("periferie") vyvázejících primární suroviny na zemi "centra" (zejm. USA a Západní Evropa), které jsou v mocensky silnější pozici a mohou si diktovat ceny. Tato kritika (označovaná jako teorie závislosti, *dependency theory*) se koncem 60. let prosadila v národních politikách latinsko-amerických zemí, které začaly usilovat o jakousi lokalizaci na národní úrovni: nahrazování dovážených průmyslových produktů výrobky vlastní provenience. Ačkoliv měl tento přístup (tzv. *import substitution*) z více důvodů limitovaný efekt a hnutí *dependistas* bylo z mnoha stran kritizováno, řada z jejich konceptů je stále živých, např. koncept nerovné směny (*unequal exchange*), který vysvětluje trvalou marginalizaci zemí Jihu nerovností mezd mezi centrem a periferií (Daněk et al. 2008:93-102).

V rámci následných kritických směrů rozvojových studií tvoří vlivnou větev koncept lidského rozvoje (*human development*), a zejména dílo Amartyi Sena (1999, 2002) s jeho pojetím rozvoje skrze možnosti (*capabilities*) něco mít a dělat. Podle něj (1999:13) není pro naši spokojenost (*well-being*) rozhodující, co vlastníme, ale jak jsme schopni s tím naložit, čeho jsme v dané situaci schopni dosáhnout (*achievements*). Klíčovým slovem a součástí definice možností je v Senově pojetí svoboda, ve významu svobody volby a kontroly nad vlastním životem (viz Sen 2001:75).

Jistým vyjádřením současných rozvojových priorit je formulace osmi Rozvojových cílů tisíciletí (MDGs = *Millenium development goals*, viz UNDP 2000). Todaro & Smith (2009:20-21) pak uvádí jako tři hlavní současné principy a cíle rozvoje: 1. živobytí, tj. schopnost uspokojit

¹¹⁶ Průvodním jevem, často aktivně prosazovaným v rámci rozvojových politik, byla snaha o rychlou industrializaci a strukturální přesun produkčních faktorů ze zemědělského sektoru do průmyslu (a případně služeb). Zatímco ještě v 50. a 60. letech byla ovšem doporučována industrializace v podmínkách uzavřených ekonomik (*import substitution industrialization*), s nástupem neoliberální vlny globalizace je kladen důraz zejména na exportní orientaci a otevření rozvojových trhů zahraničnímu obchodu a investicím. (Todaro & Smith 2009:14-15 a také poznámka 17)

základní potřeby jídla, přístřeší, zdraví a ochrany; 2. sebeúcta, tj. vědomí vlastní hodnoty a respektu k sobě sama; a 3. svoboda od útlaku, tj. možnost volby a nepřítomnost útlaku od společnosti, institucí, dogmatických nauk, a také přírody. Vyjádřením posunu v chápání rozvoje je také kritika HDP a množství různých alternativních indikátorů, pro jejich aktuální přehled viz známá „Sarkózyho zpráva“ (Stiglitz et al. 2009). Obecným závěrem mnoha obdobných analýz je konstatování, že rozvoj je multidimenzionální proces, který není snadné postihnout. Již několik desetiletí tedy sílí podezření, že růst je možný bez rozvoje (tedy že ekonomický růst sám o sobě šířeji definovaný rozvoj nepřináší), viz například Easterly (2003), přetrvává nicméně většinové přesvědčení, že ekonomický růst je pro obecnější rozvoj nutnou podmínkou (Stiglitz et al. 2006). I tento předpoklad nicméně začíná být zpochybňován, a na pořad se dostává otázka, zda je možný rozvoj bez růstu (Jackson 2009), či dokonce, zda není rozvoj bez růstu nutný (viz kap. 3.5).

Další z kritických směrů v rámci rozvojových studií představují různé varianty post-rozvoje (*post-development*), které reagují na tzv. rozvojovou mentalitu (*developmentality*), tedy jakýsi pocit nadřazenosti, se kterou západní civilizace předpokládá, že zbytek světa bude chtít následovat její trajektorii, případně že máme dokonce právo ho k tomu různými prostředky aktivně směřovat (viz např. Deb 2009, Rahnema & Bawtree 1997 či Daněk et al. 2008). Post-rozvojový diskurs se brání velkým plánům, projektům a příběhům, je nedůvěřivý vůči vědeckému a politickému establishmentu a řešením "shora". Místo toho zdůrazňuje místní participaci, místní znalost (*indigenous knowledge*), nepeněžní, solidární a reciproční ekonomiku, ale také udržitelnost a v neposlední řadě i malé měřítko a lokální rozměr (Sachs 1992, Daněk 2012). Myšlenkové podhoubí post-rozvojových směrů vychází z radikálního proudu kritiků modernity a rozvoje, který představuje například Ivan Illich, Arturo Escóbar či Serge Latouche (viz např. Latouche 2007), a který je rovněž jedním z mnoha myšlenkových zdrojů hnutí nerůstu (Schneider et al. 2010), viz též kap. 3.5.

3.3.1 Potravinová bezpečnost

Jedním z významných rozvojových témat posledních let se spolu s nárůstem cen základních potravin stalo téma potravinové bezpečnosti (*food security*) a potravinové soběstačnosti či suverenity (*food sovereignty*). FAO definuje potravinovou bezpečnost jako stav, který „existuje, pokud všichni lidé po celou dobu mají fyzický i ekonomický přístup k dostatečnému, bezpečnému a výživnému jídlu, aby uspokojili své stravovací potřeby a potravinové preference pro aktivní a zdravý život.“ (FAO 1996, cit dle Hines 2000:209) Téma je aktuální nejen na celosvětové (UN 2010), ale i evropské (EU Focus 2010) a české úrovni, součástí bezpečnostní strategie ČR je jak potravinová, tak i energetická bezpečnost (MZV ČR 2011:6,10,15-16).

Nevyřešenou otázkou ovšem nadále zůstává, jak nakrmit světovou populaci nejen dostatečně, ale také dlouhodobě udržitelně (viz Pretty et al. 2006, Ranganathan & Hanson 2011 či GOS 2011).

Přestože je potravinová bezpečnost často vnímána jako globální problém, udržitelná produkce potravin má nevyhnutelně i svůj místní rozměr v podobě zemědělských praktik, environmentálních podmínek, ekonomického, sociálního, kulturního a dalšího kontextu jednotlivých zemí i regionů, který spoluurčuje, jak se jídlo pěstuje, zpracovává, dopravuje, spotřebovává či vyhazuje. Porozumění těmto dílčím procesům a jejich dopadům na místní úrovni je klíčové pro jakékoli pochopení a případnou změnu praktik na úrovních vyšších.¹¹⁷ I v tomto kontextu lze chápat rostoucí zájem o „alternativní geografie jídla“ včetně studia místních potravinových systémů, které jsem zmiňovala výše (kap. 3.2.1).

Místní potravinové systémy prosazuje například organizace *Via Campesina* (viz pozn. 6), mezinárodní sdružení zastupující cca 200 milionů drobných zemědělců především z globálního Jihu. Jak upozorňuje Rosset (2003), je koncept potravinové bezpečnosti z hlediska drobných venkovských producentů nedostatečný, protože nezohledňuje otázku původu zmíněných potravin a podceňuje význam místních ekonomických vazeb. *Via Campesina* proto prosazuje koncept potravinové suverenity: potraviny by neměly být předmětem smluv o volném obchodu, naopak země a regiony by měly chránit místní trhy pro místní zemědělce, což jim umožní důstojnou obživu, povede k lokálně multiplikačním efektům a zabrání nucené migraci drobných zemědělců do měst, kde těžko najdou práci a budou závislí na nestabilních světových cenách potravin. Rosset se vymezuje vůči současnému systému (viz kap. 1.2) a v tabulce ve své práci konfrontuje mainstreamově ekonomické hodnoty s hodnotami potravinové suverenity, které zahrnují důraz na místní produkci potravin a místní/komunitní kontrolu zdrojů.

3.4 Ekologická ekonomie

Poněkud s nadsázkou by se dalo říci, že ekologická ekonomie jako svébytná disciplína vznikla v reakci na situaci, kdy „Význam sociálních, politických, etických a institucionálních faktorů je něco, k čemu ekologové¹¹⁸ nejsou vzděláváni, aby jejich význam rozeznávali, a ekonomové jsou vzděláváni k tomu, aby ho ignorovali.“ (Spash 2009:4) Základní tezí tohoto proudu heterodoxního ekonomického myšlení je přesvědčení, že „lidská ekonomie je zakotvená v přírodě, a ekonomické procesy jsou zároveň vždy procesy přírodními, a v tom smyslu mohou být viděny také jako biologické, fyzikální a chemické děje a přeměny. [... Zejména] termodynamika pak inspirovala některé jednotlivce k chápání ekonomických procesů v biofyzikálních termínech – jako toky energie a hmoty.“ (Røpke 2004:296) Jak přesvědčivě ukazuje Martinez-Alier (1987), zárodky

¹¹⁷ Tak lze s trochou nadsázky tvrdit, že i například fair trade má svůj lokální rozměr (ba dokonce několik, viz Fraňková 2011a), i když samozřejmě nejde o příklad ekonomické lokalizace jak je definována v této práci.

¹¹⁸ Ekologové ve smyslu vědci, působící v rámci ekologie jako odvětví přírodních věd zabývajících se vztahy mezi organismy a prostředím a mezi organismy navzájem, se snahou porozumět procesům probíhajícím v živé přírodě, která nás obklopuje (Storch & Mihulka 2000:9).

ekologicko-ekonomických myšlenek lze vystopovat již na konci 19. století, zrození ekologické ekonomie jako institucionalizované vědní disciplíny se ale obvykle datuje ke konci 80. let 20. století.¹¹⁹ (Røpke 2004:293)

Svým způsobem je “těžké, pokud ne nemožné, definovat hlavní témata a výzkumný zájem ekologické ekonomie. [...] dalo by se říci, že obor zahrnuje téměř všechno, co má být jen mlhavou souvislost s životním prostředím.” (Røpke 2005:274) Přesto se zde citované přehledové články o jisté vymezení hlavních tematických oblastí pokouší. Praktický přehled podává např. van den Bergh (2001), který uvádí následujících pět tematických okruhů jako klíčových, a ilustruje na nich rozdíly mezi pozicí ekologické ekonomie (dále jen EE) a environmentální ekonomie (dále ERE). Pro stručné srovnání EE a ERE viz Tabulka 7 v příloze. Hlavní oblasti EE tedy podle něj představují: 1. Udržitelnost a udržitelný rozvoj, přičemž EE zaujímá typicky postoj tzv. silné udržitelnosti (*strong sustainability*, viz pozn. 7), která předpokládá nenahraditelnost přírodního kapitálu kapitálem vyrobeným, a často také zdůrazňuje význam ekosystémové stability a resilience (jak ji definuje např. Holling 1973). 2. Kritika ekonomického růstu, ve které EE zpochybňuje přímou vazbu mezi ekonomickým růstem (v současnosti měřeným pomocí HDP) a růstem životní spokojenosti (*welfare*), a je přinejmenším velmi skeptická k možnosti tzv. *decouplingu*, tedy možnosti udržet ekonomický růst bez rostoucího poškozování přírodních zdrojů a narušování zmíněné ekosystémové resilience.¹²⁰

3. Dopady mezinárodního obchodu na životní prostředí a místní komunity, které zahrnují kritiku (neo)klasické teorie komparativní výhody (např. Daly & Cobb 1994, podrobněji viz následující kap. 3.4.1) a diskusi ohledně alternativních indikátorů, např. ekologické stopy (jak ji zavádí Wackernagel & Rees 1996). 4. Dynamika vycházející z ekosystémových modelů, zahrnující např. aplikaci modelů resilience na společenské systémy, či idea ko-evoluce přírodního a ekonomického systému a zkoumání vztahů mezi ekonomickým rozvojem, environmentálními změnami, vývojem technologií a změnami institucí. Základním předpokladem je zde komplexní systémová odezva na disturbance vyvolané lidskou činností. 5. Individuální chování a environmentální politiky, ve kteréžto oblasti je EE skeptická vůči spoléhání se na “správné tržní ceny” (tj. tržní ceny zahrnující internalizované externality) a odpovídající spotřebitelské preference. EE má blíže k principu předběžné opatrnosti vzhledem ke komplexnosti ekologických, ekonomických a sociálních systémů a množství neznámých, se kterými při jejich studiu pracujeme. Diskutovány jsou také prostorové a sektorové změny v rámci tzv. industriálního či sociálního

¹¹⁹ V roce 1988 byla založena Mezinárodní společnost pro ekologickou ekonomii (*International Society for Ecological Economics*, ISEE), v roce 1989 vyšlo první číslo odborného časopisu *Ecological Economics*, a v roce 1990 byla uspořádána první mezinárodní konference ISEE. Podrobněji k historickému a insitucionálnímu vývoji viz Røpke (2005:268-269 a 283-285)

¹²⁰ Podrobněji viz argumentace v rámci konceptu udržitelného nerůstu v kap. 3.5, která se zčásti zakládá právě na argumentech ekologické ekonomie, kombinuje je nicméně s argumentací dalších směrů (environmentální etika, kritika rozvoje či téma spravedlnosti).

metabolismu s cílem minimalizovat tlak na ekosystémy vyplývající z materiálních toků v ekonomice.

Røpke (2005:267) v kompatibilním duchu shrnuje základní předpoklady EE následovně: primární a klíčové je přesvědčení, že ekonomika je zakotvena v přírodě, z přírody pocházejí zdroje nutné pro život, a je tedy třeba uvědomovat si vzájemnou provázanost ekologického a ekonomického systému a snažit se porozumět jejich interakcím, a to také na fyzické úrovni toků energie a hmoty. Krom této základní premisy charakterizují EE ještě další východiska: (1) existují materiální limity růstu ekonomiky, a některé environmentální problémy související s dosažením či překročením těchto limitů představují již v současnosti vážný problém; (2) pro řešení těchto problémů je nezbytný transdisciplinární přístup; a (3) pluralismus; stejně jako (4) uvědomění si vlastní neznalosti mnoha klíčových systémových vazeb a principiální nejistoty, se kterou se při studiu komplexních systémů nevyhnutelně setkáváme.¹²¹ Důraz je proto kladen na (5) systémové myšlení a studium dynamických a evolučních procesů. Z etického hlediska představují významná témata (6) rovnost (*equity*) a spravedlivá (re)distribuce omezených zdrojů; a (7) převládající přesvědčení o vnitřní hodnotě přírody samy o sobě, bez ohledu na její užitný význam pro člověka. Existuje také silný proud zdůrazňující (8) zakotvenost ekonomiky v sociálních a kulturních systémech a význam humanitních disciplín pro pochopení jak lidského jednání, tak širších procesů ko-evoluce přírody, ekonomiky, společnosti a kultury.

V rámci EE, a zejména její Evropské tradice představované ESEE¹²² existuje relativně silný proud, který volá po tzv. socio-ekologické ekonomii, tedy po skloubení a zrovnoprávnění složky sociální, ekologické/environmentální a ekonomické (Røpke 2005:271). Konkrétním příkladem tohoto přístupu může být Spash (2009), který navrhuje jako nejužitečnější označení popisovaného oboru *social ecological economics* a který vnímá EE jako jeden z heterodoxních směrů moderní politické ekonomie.¹²³ V jiném textu Spash (1999:431) graficky znázorňuje vývoj environmentálního myšlení v ekonomii, kde EE vidí jako svébytnou disciplínu ovlivňovanou vyvíjející se ekonomickou teorií, ekologií, politickou ekologií (*political ecology*), morální filosofií/environmentální etikou, institucionální ekonomikou a sociální psychologií (viz Obrázek 2 v příloze). Příkladem z posledně jmenované oblasti může být např. často citované pojetí potřeb a jejich možných (pseudo)uspokojovačů dle Manfreda Max-Neefa (1991, viz Tabulka 8 v příloze). Alternativní náhled na strukturu ekonomického systému představuje například patrový dost s cukrovou polevou Hazel Hendersonové (1991, viz Obrázek 3 v příloze).

¹²¹ Funtowicz & Ravetz (1994) argumentují, že adekvátním přístupem ke studiu vysoké úrovně komplexity (nejen) v rámci EE je již zmiňovaná post-normální věda zahrnující široké spektrum aktérů a hodnot, které není záhodno redukovat (viz kap. 2.1).

¹²² ESEE = *European Society for Ecological Economics*, evropská odnož ISEE založena 1996 (Røpke 2005:271). Více viz <http://www.euroecolecon.org/> [cit. 16.4.2012].

¹²³ Osobně je mi tento přístup velmi blízký a snaha o přístup eko-sociální ekonomie tvoří jakýsi rámec této práce – viz kap. 2.1.

3.4.1 Téma měřítka a kritika komparativní výhody

Téma ekonomické lokalizace se v přehledových člancích definujících výzkumnou agendu a klíčová témata ekologické ekonomie (viz již citovaní van den Bergh 2001, Røpke 2004, 2005, Spash 1999) explicitně prakticky nevyskytuje, implicitně je ale přítomno v několika souvislostech. Van den Bergh (2001:18-19) uvádí související problematiku pod hlavičkou “Mezinárodní obchod a životní prostředí”, omezuje se ale na kritiku argumentu komparativní výhody (viz dále) a kritiku indikátoru ekologické stopy. Røpke (2005:275) používá kategorii “měřítka a resilience”, kde mluví o regionálních aplikacích různých “vyčíslení přírody” jako je například tzv. analýza materiálních toků (*material flow analysis*, viz např. EUROSTAT 2007) nebo již zmiňovaná ekologická stopa, a možné regionální aplikace konceptu resilience. Spash (1999) neuvádí tak strukturovaný přehled klíčových témat EE jako předchozí dva autoři, absenci tématu ekonomické lokalizace s nimi ale sdílí. Zmiňuje zejména kritiku ekonomického růstu a důrazu na materiálně-konzumní chování v rámci tržních ekonomik (Spash, 1999:18).

Téma měřítka ekonomických aktivit se tak explicitně objevuje pouze na globální úrovni, ve smyslu, v jakém o něm mluví např. Daly & Farley (2004). V jejich argumentaci hraje klíčovou roli triáda hlavních makroekonomických cílů: optimální měřítka,¹²⁴ spravedlivá distribuce (*just distribution*) a efektivní alokace (*effective allocation*). Ono optimální měřítka je zde myšleno jako celková optimální “velikost ekonomiky” v planetárním měřítka, resp. v rámci omezených planetárních zdrojů (viz Daly 1992, 1996, Daly & Farley 2004). Měřítka (*scale*) tedy Daly & Farley (2004:439) v tomto kontextu definují jako „fyzickou velikost ekonomického subsystému vzhledem k ekosystému, který ho obklopuje a vyživuje (*sustain*). Může být měřena pomocí objemu zásob (*stocks*) v podobě populace a výrobků nebo pomocí velikosti toků (*flows*), které jsou nezbytné k udržení těchto zásob.“ Grafické znázornění tohoto pojetí viz Obrázek 4 v příloze. V rámci “prázdného světa” je ekonomika “menší” a ekosystémové služby přispívají k blahobytu více, v “plném světě” je tomu naopak.

Ve smyslu globálního, celkového měřítka ekonomických aktivit jde tedy o téma v rámci EE velmi významné, které tvoří jeden ze základních pilířů specifického přístupu EE. Nižší úrovně (kontinentální, národní, regionální a lokální) jsou nicméně diskutovány spíše okrajově a častěji formou kritiky stávajícího systému, než diskuse možných alternativ. Pokud se tedy, spolu s Røpke (2005:262-263) v rámci normativního přístupu k EE, ptáme, kam by se měla EE vyvinout v budoucnosti, navrhuji jako jednu z možných odpovědí právě hlubší propracování a diskusi konceptu ekonomické lokalizace.

¹²⁴ Optimální měřítka makroekonomiky (*optimal scale of the macroeconomy*) = nastává, když se zvyšující se mezní sociální a environmentální náklady růstu vyrovnají klesajícím mezním přínosům (*benefits*) další produkce. Po překročení optimálního měřítka se růst stává neekonomickým, i když se obvykle mluví o zvětšování ekonomiky jako o „ekonomickém růstu.“ (Daly & Farley 2004:437-438)

Pokud se podíváme skrze analýzu jejich obsahu a rejstříků do vybraných učebnic ekologické ekonomie (Ekins 1986, Robertson 1990, Martinez-Alier 1990, Brown 2001 a Daly & Farley 2004), je výskyt ekonomické lokalizace a souvisejících témat velmi nevyrovnaný, většinou jde ale i v těchto konkrétních případech (stejně jako ve výše citovaných analytických člancích) o výskyty nesystematické a spíše vzácné. Zde uvádím základní přehled zjištěných výskytů, kompletní tabulkové výsledky této analýzy spolu s výsledky obdobné analýzy textů některých lokalizačních AA (Douthwaite 1996, Hopkins 2008, Norberg-Hodge et al. 2002 a Shuman 2000) kvůli rozsahu neuvádím, jsou k dispozici u autorky. Srovnání potvrzuje, že množství souvisejících hesel a jejich četnost v textu je v učebnicích EE výrazně nižší než v textech analyzovaných AA.

Již zmiňovaní Daly & Farley (2004) zdůrazňují zejména výše popsané optimální měřítko (*optimal scale*) na některých místech označované také jako udržitelné měřítko (*sustainable scale*) ekonomiky (viz Obrázek 4).¹²⁵ Přímou souvislost s lokalizací má pouze jejich zmínka o místních měnách a LETSystémech (Daly & Farley 2004:250) a princip subsidiarity uváděný v rámci navrhovaných principů vhodné politiky (Daly & Farley 2004:363). Zajímavé je jejich pojetí makroalokace jako alokace dostupných zdrojů mezi tržním a netržním zbožím a službami (Daly & Farley 2004:296,412-415), ke kterému se vrátíme v kapitole 7.1. Brown (2001) žádné z hledaných slov neuvádí, přestože se věnuje jak přehledu hlavních problémů současného systému, tak složkám své představy nové ekonomiky a strategiím, jak se k ní dopracovat. Jediná krátká zmínka se týká předpokládaného přínosu rozvoje obnovitelných zdrojů energie (OZE) pro místní zaměstnanost, tato souvislost ale není nijak systémově vyargumentovaná. Za nejbližší, avšak velmi obecné heslo, lze označit udržitelný rozvoj (*sustainable development*) a jeho podhesla. Ani o něco starší učebnice Martinez-Aliera (1990), přestože velmi zajímavá a v mnoha ohledech průkopnická, neobsahuje v rejstříku žádný z hledaných výrazů.

Naproti tomu některé ještě starší texty, jako například Robertson (1990) či v úvodu citovaný Ekins (1986) se tématům decentralizace, soběstačnosti lokálních měn či komunitního podnikání věnují mnohem výrazněji.¹²⁶ Zejména Ekins představuje velmi systémově propracovanou představu “nové ekonomie”, jejíž významnou součástí je právě lokalizace produkce zboží a služeb,

¹²⁵ Podle těchto autorů je zajímavé, že zatímco v mainstreamové mikroekonomii existuje model, ze kterého vyplývá, že za určitých podmínek se přestává vyplácet růst, na makroúrovni žádné obdobné poučení nenajdeme: “Základní pravidlo mikroekonomie, že optimální měřítko je dosaženo, když se mezní náklady rovnají mezním přínosům ($MC = MB$), se příhodně nazývá jako pravidlo “už dost” – to znamená pravidlo, kdy přestat růst. V makroekonomii, překvapivě, žádné takové pravidlo “už dost” neexistuje, stejně jako neexistuje žádný koncept optimálního měřítka makroekonomiky. Výchozí nastavení zní “růst donekonečna”.” (Daly & Farley 2004:17) Vysvětlivky: MC = Marginal Costs (mezní náklady), MB = Marginal Benefits (mezní přínosy).

¹²⁶ Robertson (1990:x) například říká: „tyto kapitoly nastiňují vyvíjející se strukturu světové ekonomiky, která přeorientuje všechny své složky směrem k větší soběstačnosti (*self-reliance*) a zachování (*conservation*) a ve které bude primární úlohou každé větší jednotky aby umožňovala všem menším jednotkám, které obsahuje – tj. lokality v rámci národů a domácností v rámci lokalit – aby se staly více soběstačné a zachovávající.“

decentralizace bankovníctví, komunitní vlastnictví výrobních prostředků, kontrola tvorby bohatství na lokální úrovni, či udržení sociálního rozměru ekonomických aktivit.¹²⁷ (Ekins 1986:2)

Z hlediska diskuse o ekonomické lokalizaci, zejména v konfrontaci s koncepty mainstreamové ekonomie, představuje zásadní téma kritika specializace a souvisejícího modelu komparativní výhody (viz kap. 3.1). Pokusím se shrnout základní body této kritiky, jak je uvádí zejména Daly & Farley (2004:309-321), a dále obdobně Daly & Cobb (1994:209-218), Lutz (1999:200-208), Korten (1995:78-79) a také Desai & Riddlestone (2002:85-89). Obecným předmětem kritiky těchto autorů jsou předpoklady modelu komparativní výhody, které v současném světě podle nich neplatí, a tedy z jejich pohledu platnost modelu zásadně zpochybňují. Je nutné podotknout, že neplatnost předpokladů ekonomických modelů není z pohledu mainstreamové ekonomie problematická, podle Friedmana (1953) dokonce naopak – ve zjednodušených modelech, které mají vypovídat o komplexním světě, podle něj jiné než neplatné předpoklady formulovat nelze, a jejich neplatnost je proto dokonce předností (viz Friedman 1953:14). K tomuto tématu se vrátíme v kap. 7.1, zde tedy přehled námitek z pozice EE.

Zprvė, teorie komparativní výhody (tak, jak ji formuloval Ricardo, viz kap. 3.1) opomíjí dopravní náklady, resp. je považuje za nulové. Model porovnává pouze kolik zboží vyrobí daná pracovní síla za určitý čas v rámci nespécializovaných domácích ekonomik vs. s využitím specializace a mezinárodního obchodu. Dopravní náklady ale představují výdaj, který je z hlediska kalkulace výhodnosti třeba započítat. Navíc, zadruhé, zdroje potřebné pro dopravu, a také pro výrobu většího objemu zboží dosaženého díky specializaci, znamenají nejen peněžní náklady, ale také zvýšenou fyzickou spotřebu přírodních zdrojů a tedy negativní dopady na životní prostředí například v podobě těžby nerostných surovin či emisí z dopravy. Zatřetí, model nezahrnuje náklady, které přináší změna orientace výroby z jednoho produktu na jiný v rámci specializace, tj. přeškolení pracovníků, obměna fyzického kapitálu apod. Opět, tyto změny neznamenají jen peněžní náklady, které nesou jednotlivé firmy, ale také zvýšenou spotřebu přírodních zdrojů a sociální dopady například v podobě úpadku některých dříve produkčních oblastí či vymizení některých povolání a také znalostí. Daly & Farley (2004:313) označují za zarážející, že mainstreamová ekonomie, která „prakticky ztotožňuje blahobyť (*welfare*) s možností širokého výběru v případě spotřebního zboží, [je] podivně zticha ohledně dopadů na blahobyť, co se týče [omezení] možností výběru v případě povolání.“ Se svobodou souvisí i další argument na úrovni států – pokud se ekonomiky jednotlivých zemí specializují, stanou se závislé na ekonomikách jiných zemích, a ztratí tedy možnost s nimi *neobchodovat*. Teoreticky je samozřejmě opětovná změna orientace možná, prakticky ale, do

¹²⁷ „... ekonomická obnova, kterou [navržené politiky nové ekonomie] přinesou, bude založená lokálně a orientovaná na komunitu, ve které operuje. Takový ekonomický rozvoj, zakotvený v lokálním kontextu, je stejně tak vhodný pro rozvinuté jako pro rozvojové země ...“ (Ekins 1986:2) Jak uvidíme později (kap. 4), Ekinsova představa nové ekonomie je v mnoha ohledech srovnatelná s koncepty ekonomické lokalizace u analyzovaných lokalizačních autorů.

značné míry právě kvůli nákladům jmenovaným výše, těžko proveditelná.¹²⁸ Základní teze o výhodnosti mezinárodního obchodu pro všechny zúčastněné je tak zpochybněna – pokud je obchod v dané situaci nutností, a ne svobodnou volbou, podmínky zdaleka nemusí být oboustranně výhodné. (Daly & Farley 2004:312-313)

I kdybychom ale započítali všechny uvedené náklady včetně sociálních a environmentálních externalit, a specializace skrze mezinárodní obchod by se státa ještě jevila výhodná, zbývá jedna zásadní okolnost: Ricardův model komparativních výhod stojí na předpokladu, že mobilní je pouze vyrobené zboží, nikoli pracovní síla a kapitál.¹²⁹ Zde se stává klíčovou okolností pokročilý proces globalizace (viz kap. 3.2) a v jeho rámci propojení nejen trhů s fyzickým zbožím, ale také obrovské usnadnění a zrychlení pohybů investičního kapitálu a pracovní síly. I podle samotného Ricarda je zřejmé, že *kdyby* byl kapitál mobilní, bylo by samozřejmě výhodnější ho investovat v zemích, které mají absolutní výhodu, a kde je tedy možné dosáhnout většího zisku. I z hlediska mainstreamového kritéria maximalizace produkce je v takových podmínkách výhodnější (nabízí se říci efektivnější, viz jeden z významů efektivity, kap. 3.1), pokud jsou výrobní prostředky využity v zemích, které mají absolutní výhodu. (Daly & Farley 2004:315)

Zdá se naprosto zřejmé, že finanční kapitál (a do určité míry i pracovní síla) v současných podmínkách mobilní jsou. Jak se tedy může udržet dvě stě let stará teorie, která tuto situaci nezohledňuje? Lutz ukazuje, jak často používaný novodobější příklad, který předkládá Milton Friedman, již nevysvětluje princip komparativní výhody na úrovni států, ale na úrovni jednotlivců.¹³⁰ Tento příklad se zdá nezpochybnitelný a logický, protože na úrovni jednotlivců jejich „kapitály“, tedy znalosti, dovednosti, a také jejich omezený pracovní čas nelze volně přesouvat. Na úrovni globálně propojených národních ekonomik je ovšem situace velmi odlišná, a jednoduchá extrapolace na vyšší systémovou úroveň, která je součástí mainstreamového výkladu, je proto problematická. (Lutz 1999:202, obdobně také Daly & Farley 2004:315)

Další, snadno přehlédnutelný rozdíl pak podle Dalého & Farleyho (2004:314) představuje fakt, že klasický Ricardův příklad je založený na barteru – hodnota sukna je vyjádřena pomocí vína a naopak. Pokud potom uvažujeme mezinárodní obchod, automaticky předpokládáme jeho

¹²⁸ Jak formulují Daly & Farley (1994:313): „Je jednodušší tvrdě vyjednávat, pokud sami prodáváte nezbytnosti (*essentials*) a nakupujete doplňkové produkty (*nonessentials*), než naopak.“ Zejména země specializované na zbytné či nahraditelné produkty jako banány (Ekvádor), kakao (Ghana) či cukr (Kuba) jsou tedy vůči výkyvům mezinárodního obchodu obzvláště zranitelné.

¹²⁹ Ricardovými vlastními slovy: „Domnělé či skutečné ohrožení kapitálu, pokud není pod přímou kontrolou svého majitele, společně s přirozenou nechutí, kterou má každý člověk k tomu opustit svou rodnou zemi a své známé a svěřit se se všemi svými zažitými zvyky cizí vládě a novým zákonům, brání přesunu kapitálu za hranice. [...] Tyto pocity, které by mě mrzelo, kdyby měly být oslabeny, vedou většinu vlastníků ke spokojenosti s malým ziskem ve vlastní zemi, spíše než aby hledali výhodnější uplatnění svého bohatství v cizích zemích.“ (Sraffa 1951:136-137, cit. dle Lutz 1999:201-202)

¹³⁰ Příklad ukazuje, že pro dvě ženy, z nichž jedna je právnička a zároveň výborně píše na psacím stroji, a druhá je pouze průměrná sekretářka, se vyplatí specializovat. Právnička si ve své profesi může vydělat mnohem víc, než kdyby, byť seberechleji než ostatní, psala na stroji. Pro sekretářku, která nemá právnické vzdělání a celkem obstojně (i když ne nejlépe) píše na psacím stroji, je pak výhodné, že práci sekretářky může vykonávat. (Lutz 1999:201)

vyrovnanou bilanci, protože ta je u barteru jaksi automatická. Opět, v reálném světě je ale situace jiná, a mobilní kapitál způsobuje, že bilance a tudíž výhodnost mezinárodního obchodu být vyrovnaná nemusí.¹³¹

Posledním tématem v této sérii kritiky je pak otázka spravedlnosti. Hlavním mainstreamovým argumentem ve prospěch mezinárodního obchodu a specializace je, že je výhodný pro všechny (viz kap. 3.1). Na úrovni států, jak bylo ukázáno výše, je tato výhodnost sporná, pokud mezinárodní obchod není v důsledku vzájemné závislosti svobodnou volbou, ale nutností – zejména v případech, kdy jsou předmětem závislosti například základní potraviny. I když ale z mezinárodního obchodu mají prospěch ekonomiky na úrovni států, neznamená to ještě, že z něj mají prospěch opravdu „všichni“, do značné míry záleží na vnitrostátní míře nerovností a stupni přerozdělování příjmů z obchodu. Opět, skutečnost skrze statistiky ukazuje, že míra nerovnosti v rámci jednotlivých států je v mnoha případech značná, a teze o výhodnosti „pro všechny“ tedy neplatí univerzálně. V rámci jednotlivých států alespoň do nějaké míry ale k přerozdělování zisků dochází, mezi státy ovšem podle zmíněných autorů velmi zřídka. (Daly & Farley 2004:315-316) Podle Lutze navíc hrají čím dál významnější roli nadnárodní korporace, které nemají ani formální morální zodpovědnost k občanům jednotlivých států. I zde je sice potenciální předpoklad kompenzace skrze daňový systém případně další regulace, skutečnost nicméně opět ukazuje řadu mechanismů, pomocí kterých korporace těmto povinnostem unikají. (Lutz 1999:208-209)

Daly & Farley (2004:315-316) tedy na základě předchozích argumentů dochází k závěru, že model komparativní výhody v současných globalizovaných podmínkách vysoké úrovně mobility kapitálu neodpovídá skutečnosti, a zákonitost investic produktivního kapitálu určuje spíše princip absolutní výhody. Ten již ovšem postrádá „politickou korektnost“ komparativní výhody, která slibovala prospěch všem zúčastněným stranám – absolutní výhoda má své vítěze a poražené.

3.5 Koncept de-growth (udržitelný nerůst)¹³²

V úvodníku ke speciálnímu číslu *Journal of Cleaner Production* věnovaného nerůstu prohlašuje jeden z myšlenkových otců nerůstu, Serge Latouche: „nerůst není koncept, rozhodně tedy ne koncept symetrický růstu. Je to politický slogan s teoretickými důsledky.“ (Latouche 2010:519) Obdobně Demaria et al. (2012) uvádějí nerůst jako původně aktivistický slogan, který se postupně rozšířil a prosadil v rámci sociálního hnutí, a teprve následně začal pronikat i do impaktovaných časopisů. Přesný obsah tohoto pojmu je tedy ještě vyjednáván, často v rámci jeho

¹³¹ Korten (1995:78-79) obdobně, i když stručněji uvádí tři základní předpoklady platnosti teorie komparativní výhody: imobilita kapitálu, vyrovnaná bilance obchodu mezi jednotlivými zeměmi, a plná zaměstnanost. Lutz (1999) uvádí prakticky totožné argumenty jako Daly & Farley (2004), a pochopitelně také jako Daly & Cobb (1994).

¹³² Větší část kapitoly 3.5 je součástí článku přijatého aktuálně (září 2012) do recenzního řízení v časopise *Sociální studia* (viz Fraňková & Johanisová 2012b). Pro argumentaci ohledně přínosů a negativ ekonomického růstu viz Johanisová & Fraňková (2012), nebo též obsáhleji van den Bergh & de Mooji (2002).

kritiky – viz např. van den Bergh (2011), který upozorňuje právě na jeho nejednoznačnost, a také jistou naivitu: „Texty na toto téma [nerůst] mají tendenci být spíše normativní a idealistické, než analytické a realistické.“ (van den Bergh 2011:884) V současnosti je nicméně nerůst v akademickém prostředí již dosti zabydlen.¹³³

Nerůst lze definovat celkem jednoduše jako „sociálně spravedlivé postupné snižování produkce a spotřeby, které zvyšuje lidskou spokojenost a zlepšuje ekologické podmínky na lokální i globální úrovni, v krátkodobém i dlouhodobém horizontu.“ (Schneider et al. 2010:512, velmi obdobně např. i Martinez-Alier et al. 2010a či Kallis 2011)¹³⁴ Latouche pak charakterizuje nerůstovou společnost jako „společnost založenou na kvalitě spíše než kvantitě, na spolupráci spíše než konkurenci [...] lidství osvobozeném od ekonomismu, pro které je cílem sociální spravedlnost. Heslo nerůst se v první řadě snaží upozornit na nesmyslný cíl růstu pro růst.“ (Latouche 2003:18, cit. dle Martinez-Aliera et al. 2010a:1742)

Jak uvádí Latouche (2010: 519-520), z lingvistického hlediska francouzský pojem *décroissance* neznamená pouze snižování růstu, ale také jisté jeho opuštění, distancování se od něj. Oba sémantické významy (vlastní materiální snižování ekonomické produkce, i více abstraktní/morální distancování se od růstu či závislosti na něm) fungují obdobně i v jiných románských jazycích: *decrescita* (italsky), *decrecimiento* (španělsky) či *decreixement* (katalánsky). V češtině je překlad poněkud problematický. Zde používaný *nerůst* (který stále považuji za nejlepší možnou variantu) totiž nevyjadřuje tak úplně oba výše zmíněné významy, a navíc neznamená nutně snižování (jako v případě *degrowth* a všech z latiny odvozených variant), ale může znamenat i ustálený stav či stagnaci, tedy cokoli kromě vlastního růstu. V rámci odlišení komplexní ideje a argumentace nerůstového hnutí od "prosté" ekonomické recese či krize (tedy nerůstu ve formě poklesu HDP v rámci současného, růstově založeného systému) se pak používá nejčastěji spojení udržitelný nerůst (*sustainable development*).

V rámci snahy koncept udržitelného nerůstu konkrétněji uchopit a vyjasnit předkládá van den Bergh (2011) v pozici sympatizujícího kritika pět možných interpretací, co vlastně může v rámci nerůstu nerůst; pro tabulkový přehled těchto interpretací viz Tabulka 9 v příloze. V jeho pojetí je to 1. nerůst, resp. snižování HDP, tedy peněžní hodnoty vyprodukovaného zboží a služeb v dané ekonomice za určité období; 2. nerůst spotřeby, tedy objemu spotřebovaného zboží a služeb, a

¹³³ Pokud pomineme historické konotace, které budou částečně zmíněny vzápětí, po několika prvních ojedinělých textech explicitně věnovaných nerůstu (Latouche 2009 či Fournier 2008) bylo v roce 2010 vydáno již zmiňované speciální číslo *Journal of Cleaner Production* (Vol. 18 Issue 6), které bylo v roce 2012 následováno dalšími, *Capitalism Nature Socialism* (Vol. 23 No. 1), *Futures* (Vol. 44 Issue 6) či *Environmental Values* (v tisku).

¹³⁴ Dle Martinez-Aliera et al. (2010a:1742) můžeme vizi udržitelného nerůstu chápat jako „sociálně spravedlivý (*equitable*) a demokratický přechod k menší ekonomice s menším množstvím produkce a spotřeby.“ Dle Kallise (2011:874) pak „Udržitelný nerůst může být z ekologicko-ekonomické perspektivy definován jako sociálně udržitelné a spravedlivé snižování (a případně stabilizace) [materiálového a energetického] průtoku na úrovni společnosti.“ Průtok je přitom dle Dalyho (1996) vymezen jako hmota a energie, kterou daná společnost/společenský systém vytěží, přepraví, přerozdělí, spotřebuje, a vrátí zpět do prostředí ve formě odpadu.

potażmo také přírodních zdrojů; 3. nerůst pracovní doby, tedy snižování počtu hodin standardního pracovního týdne. 4. radikální nerůst, tedy radikální změna (resp. celý soubor radikálních změn) v ekonomice, včetně změny hodnot, preferencí, fungování trhů, finančního systému, vlastnictví atd.;¹³⁵ a konečně 5. fyzický nerůst, ve smyslu zmenšení velikosti, fyzického objemu ekonomiky, jehož cílem je dosažení tzv. *steady-state*, tedy ustáleného stavu, který respektuje environmentální limity a umožňuje dlouhodobě udržitelné fungování ekonomiky v rámci ekosystému Země (viz také kap. 7.5).

Zastánci nerůstu každopádně jednoznačně odmítají první interpretaci jako zavádějící: „Cílem udržitelného nerůstu není nerůst HDP. HDP se bude nevyhnutelně snižovat jako vedlejší důsledek udržitelného nerůstu, to podstatné je ale otázka, zda tento pokles může nastat sociálně a environmentálně udržitelným způsobem. [...] Udržitelný nerůst není totožný s negativním růstem HDP v rámci růstově založené ekonomiky.“ (Kallis 2011:874) „Nerůst neznamená negativní růst, takový koncept by byl vnitřně rozporný a absurdní, znamenající posun vpřed a zároveň zpět.“ (Latouche 2003:18, cit. dle Martinez-Alier et al. 2010a:1742) Z van den Berghových pěti možností je zřejmě nejvíce vypovídající ta čtvrtá, radikální nerůst. Nerůst se ale jednoznačné interpretaci a operacionalizaci jaksí brání. Spíše než o analytický nástroj s konkrétní sadou indikátorů jde podle jeho zastánců o „polemickou diagnózu a prognózu naší společnosti“ (Demaria et al. 2012:1), která vychází z vícero intelektuálních zdrojů.¹³⁶

První výraznou oblastí intelektuální inspirace je environmentální etika založená na přesvědčení, že ekosystémy mají hodnotu samy o sobě, nikoli pouze jako „přírodní zdroje“ užitečné pro člověka. Hlavní motivací nerůstu je zde hledání rovnovážného vztahu mezi lidskou společností, industriální produkcí a ekosystémy, a cílem snížení současného tlaku na jejich využívání. Jednou z možných strategií v této oblasti je pojetí ekosystémů jako „*commons*“ (občin), tedy společně/komunitně spravovaných zdrojů a statků oproti neoliberálně ekonomicky založenému důrazu na soukromé vlastnictví (viz Ostrom 2000). Druhým výrazným zdrojem je kritika rozvoje, včetně tzv. *developmentalismu* (viz Deb 2009: kap.3), a etika anti-utilitarismu. Esencí je v tomto případě kritika prosazování západního modelu rozvoje jako nejlepší nebo dokonce jediné možné varianty vývoje společností a související uniformizace kultur.¹³⁷ Z hlediska (anti-) utilitarismu je

¹³⁵ Jde o jistou kombinaci předchozích bodů 2 a 3, která jde ovšem hlouběji. Valerie Fournier (2008:528) nazývá tento přístup „únik z [kapitalistické] ekonomiky“ (*escape from the economy*).

¹³⁶ Následující členění intelektuálních zdrojů nerůstu, včetně výběru relevantních autorů, je z větší části převzato ze zmiňovaných Demaria et al. (2012), místy doplněno o velmi obdobné, ale stručnější pojetí v článku Schneidera et al. (2010:511-512), a trochu jinak pojatou analýzu Martinez-Aliera et al. (2010a:1742-1743).

¹³⁷ Mezi zásadní autory píšící v tomto duchu patří Wolfgang Sachs (1992) či Debal Deb (2009). Schneider et al. (2010:511) nazývají tento zdroj „*culturalist*“, zřejmě proto, aby naznačili jeho souvislost s kulturní antropologií.

pak relevantní kritika konceptu *homo economicus* jako racionální kalkulující entity, jejíž jedinou motivací je maximalizace vlastního užitku.¹³⁸

Třetí myšlenkový zdroj vychází podle Demaria et al. (2012:11) z psychologie a spirituality a spočívá v kritice životního způsobu založeného na závislosti či posedlosti růstem, zhmotněné v koloběhu: více pracovat, vydělávat i spotřebovávat. Zdůrazňuje potřebu hledat vnitřní harmonii a sladit společenské role zaměstnance, spotřebitele, občana atd. Tento zdroj staví na tzv. ekonomii štěstí (*economics of happiness*) odvozené z tzv. Easterlinova paradoxu (od určité hranice příjmů již zvyšující se ekonomický blahobyt nepřináší proporcí růst životní spokojenosti, viz např. Jackson 2009:35-48). Souvisejícím proudem je také hnutí dobrovolné skromnosti (*voluntary simplicity*), ekonomie dostatku (*enoughness*, Schumacher 1973) či trvalosti (*economy of permanence*, Kumarappa 1960).

Čtvrtý zdroj argumentace vyrůstá z ekologické ekonomie či bioekonomie, která zdůrazňuje význam fyzikálního rozměru ekonomie, tedy zejména otázku dostupnosti zdrojů, a zároveň prostoru pro ukládání odpadů lidské činnosti (Daly & Farley 2004). Georgescu-Roegen (1971) vyvozuje z 2. termodynamického zákona, že lidská činnost nevyhnutelně vede ke zvyšování entropie v rámci zemského systému, a že nejen energetické, ale i materiální zdroje podléhají nevyhnutelné jednosměrné degradaci směrem k menší uspořádanosti, a tedy menší využitelnosti pro ekonomickou produkci.¹³⁹ V obdobném duchu Odum & Odum (2001) upozorňují, že využívání všech přírodních zdrojů vždy nevyhnutelně dosáhne dříve nebo později svého maxima, po kterém jejich využitelnost (alespoň dočasně, po dobu jejich regenerace) poklesne. Nerůst je v tomto ohledu nutný, aby došlo ke zpomalení degradace přírodních zdrojů.¹⁴⁰ V rámci industriální ekologie pak představuje zásadní argument tzv. Jevonsův paradox (viz Polimeni et al. 2009), tedy zákonitost která upozorňuje, že v mnoha případech vede zvýšení materiálové či energetické efektivity ke snížení ceny produkce, a potenciální úspora je následkem toho převážena nárůstem spotřeby souvisejícím se sníženou cenou a tedy zvýšenou poptávkou po daném zboží či službě.

¹³⁸ Alternativní pojetí založené na kritice „komodifikace sociálních vztahů“ zahrnuje např. zdůraznění významu daru a reciprocity (Mauss 1924, aktuálně také Latouche 2007), kritiku komodifikace (Polanyi 1944, či aktuálně např. Gómez-Baggethun & Ruiz-Pérez 2011) či ideu „původní společnosti dostatku“ (*original affluent society*) Marshalla Sahlins (1972). Relevantní jsou také alternativní koncepce lidských potřeb, např. pojetí potřeb a jejich „uspokojovačů“ dle Max-Neefa (1991, viz Tabulka 8).

¹³⁹ Georgescu-Roegen (1971) formuluje 4. termodynamický zákon, který říká, že není možné, aby uzavřený systém navždy konal práci neměnnou rychlostí. Jinými slovy, že hmota při konání práce disipuje obdobným způsobem, jako energie dle 2. termodynamického zákona. Tato teze vyvolala (a stále ještě mnohdy vzbuzuje) širokou polemiku, pro její ukázkou viz např. Bianciardi et al. (1993, 1996). Dle převládajícího názoru 4. termodynamický zákon z fyzikálního hlediska neplatí, Georgescu-Roegen přesto přináší velmi podstatný vhléd do debaty o vzácnosti/vyčerpatelnosti přírodních zdrojů (Daly 1992) a obecně do ekonomie (Mayumi 2003). Pro diskusi na téma platnosti 4. termodynamického zákona a použitelnosti 2. termodynamického zákona v environmentální argumentaci viz též Fraňková (2007).

¹⁴⁰ Relevantní jsou v této souvislosti také teze Frederika Soddyho, který již ve dvacátých letech 20. století varoval, že reálná ekonomika založená na energii a hmotě nemůže růst dostatečně rychle, aby umožnila splácení úroků a růst v oblasti finanční ekonomiky. (Soddy 1926, viz též Martinez-Alier 1990)

Předposlední, pátý intelektuální zdroj, ze kterého nerůstové hnutí čerpá, tvoří kritika současné formy demokracie, resp. jejího nedostatku při rozhodování o ekonomických a rozvojových záležitostech, a také v otázce technologického rozvoje (viz také kap. 7.5). Castoriadis (např. 1985) pak rozvíjí ideu sebe-ustavující se společnosti a demokracie, která podle něj může fungovat pouze pokud je založená na seberegulaci. Šestý, poslední zdroj představuje téma spravedlnosti, v jejích různých sférách (ekonomické, sociální i environmentální) i časových horizontech (vnitro- i mezigenerační). „Jak prohlašuje Paul Aries, první nerůst by měl být nerůst nerovností. [...] Spravedlnost není chápána jako obecné rozšíření životního stylu bohatých zemí. Spravedlnost v rámci nerůstového hnutí znamená nejen dematerializaci (tj. snížení materiálové náročnosti) ve světovém měřítku, ale také značné zmenšení velikosti západních ekonomik [...] Přerozdělení zdrojů a bohatství je pro nerůst klíčové, jak v rámci Severu a Jihu, tak mezi nimi.“ (Demaria et al. 2012:13-14). Výzva ke snižování objemu produkce a spotřeby se tedy týká primárně rozvinutých zemí, jejichž nadměrná spotřeba se nyní děje, podle zmíněných autorů, na úkor zemí chudších. Zásadní je také nedůvěra v tzv. efekt prokapávání (viz kap. 3.3). Nerůst zdůrazňuje nutnost přerozdělování, sdílení, a také omezení nepřiměřených příjmů. Z hlediska environmentální spravedlnosti představují zásadní téma konflikty jak na straně produkce výrobků či energie (zejména těžba surovin či velká energetická díla se dnes často umisťují do odlehlých oblastí se zranitelnými populacemi), tak na straně produkce odpadů (Martinez-Alier 2002).

Existují samozřejmě i další zdroje inspirace, jako např. feminismus, hnutí nenásilí či radikální neo-Malthusianismus, a také jiné možnosti strukturace zdrojů nerůstu.¹⁴¹ Nerůstoví autoři považují za podstatné, že nerůstová argumentace vyrůstá z kombinace mnoha zdrojů a je klíčové zohledňovat je všechny zároveň: „Nerůst dává smysl, pokud jsou všechny tyto zdroje brány v úvahu a propojeny. Pokud je posuzujeme odděleně, mohou vést k neuceleným modelům, anebo dokonce k podpoře vlastního ekonomického růstu (viz např. tzv. zelený růst).“ (Demaria et al. 2012:14-15)

A jaká opatření tedy nerůstové hnutí konkrétně navrhuje? Dle Kallise (2011:876) jsou nerůstové návrhy stále ještě dílčí a různorodé, zahrnují celou škálu od radikálních pokusů o „únik z ekonomiky“ (jako např. eko-vesnice, spolubydlení a další formy sdílení, nepeněžní formy směny apod.), přes návrhy na různé úrovně aplikace přímé demokracie, až po více reformní změny v rámci stávajících institucí. Reformy zpravidla „zdůrazňují redistribuci (práce a volného času, přírodních zdrojů a bohatství), sociální jistoty a postupnou decentralizaci a relokaci ekonomiky jako způsob, jak snížit materiálové a energetické nároky a zvládnout postupné přizpůsobení se menší ekonomice“ (blíže k relokaci viz následující kap. 3.5.1). Jak Kallis (2011:876) upozorňuje, tyto

¹⁴¹ Martinez-Alier et al. (2010a:1742-1742) v zásadě rozlišují pouze dva zdroje tzv. francouzského pojetí nerůstu: 1. politickou ekologii vycházející z díla Georgescu-Roegeny a představovanou dále Gorzem (např. 1980) či Grinevaldem (1975); a 2. kritiku pojetí rozvoje v rámci již zmiňovaného kulturalismu, představovanou díly Sahlinse (1972) a Illiche (1981). Zdůrazňuje Illichovu (1981) kritiku omezení lidské tvořivosti a autonomie modernitou a jeho vizi moderní soběstačné společnosti (*modern subsistence society*), ve které budou lidé méně závislí na trzích a státu, a technologie budou sloužit k rozvoji opravdových užitečných hodnot (*genuine use values*).

politiky nejsou většinou samy o sobě nijak zázračně objevné. Co je odlišuje od předchozích pokusů je to, že jsou navrhovány dohromady v kontextu nového, velmi odlišného – nerůstového systému: „nerůstový balíček představuje celkovou změnu směřování: ne jen změnu prostředků, ale také změnu cílů.“ Konkrétní reformní návrhy pak zahrnují například:

- snížení počtu pracovních hodin (Gorz 1994, Victor 2010, nef 2012)
- instituce zajišťující minimální zdravotní a ekonomické zajištění, např. základní příjem (Raventós 2007)
- politiky v oblasti práce, které umožní menší tlak na produktivitu a vyšší zaměstnanost v sektorech jako je školství či zdravotnictví (Jackson 2009)
- redistributivní zdanění, zdanění mezinárodních kapitálových transakcí a větší kontrolu daňových rájů, které umožní získat finance na potřebné změny v dalších sektorech (Latouche 2009)
- zavedení lokálních komplementárních měn (Seyfang 2001)
- decentralizaci bank a finančních institucí (Korten 2008)
- zdanění environmentálních škod, emisí CO₂ a jaderné energetiky
- zavedení limitů na emise CO₂, spotřebu energie i materiálů a znečištění (Alcott 2010)
- moratoria na další těžbu některých zdrojů a budování nové infrastruktury (Kallis & Martinez-Alier 2010)
- zákaz některých velmi škodlivých aktivit, například zákaz reklamy (Latouche 2009).

3.5.1 (Re)lokalizace v rámci nerůstové argumentace

Jak je patrné z výše uvedených doporučení a nerůstových strategií, (re)lokalizace je ve většině případů zmiňována jako součást nerůstového scénáře. Konkrétní zmínky v nerůstové literatuře uvedu zde,¹⁴² pro širší diskusi možných souvislostí a překryvů obou konceptů viz kap. 7.5.

Sám Latouche klade na lokalizaci relativně velký důraz – v rámci jeho osmi nerůstových R (Latouche 2009:vii,33-43) *re-evaluate*, *reconceptualize*, *restructure*, *redistribute*, *relocalize*, *reduce*, *re-use and recycle*, patří relokalizace podle jeho slov mezi tři nejzásadnější (spolu s *re-evaluation* a *reduction*), protože „se dotýká každodenních životů a práce milionů lidí.“ (Latouche 2009:44). V jeho pojetí „Relokalizace znamená, dosti zjevně, produkci na lokálním základě. Většina výrobků potřebných pro uspokojení potřeb obyvatel může být produkována v místních továrnách a financována místně na základě společných úspor. Veškerá produkce by proto měla být uskutečňována na místní úrovni.¹⁴³ Zatímco myšlenky musí mít možnost hranice ignorovat, pohyb

¹⁴² Je třeba podotknout, že zde kvůli jazykové bariéře činím ústrky frankofonním zdrojům, které jsou zejména v případě nerůstu významné. Pro jejich mnohé citace viz Latouche (2009:43-52) či Sadilková (2011).

¹⁴³ Latouche je zde poněkud nekonzistentní, v jedné větě mluví o většině produkce, a v další o veškeré produkci. V každém případě je v těchto formulacích oproti lokalizačním autorům dosti radikální, jak uvidíme později.

komodit a kapitálu musí být omezen na nezbytnosti. Pokud chceme vybudovat poklidnou (*serene*) nerůstovou společnost, relokace nepředstavuje jen ekonomické téma: politika, kultura, a životní smysl musí znovuobjevit své místní kořeny. To znamená, že všechna ekonomická, politická a kulturní rozhodnutí, která mohou být učiněna na místní úrovni, by tam být učiněna měla.“ (Latouche 2009:37-38)¹⁴⁴

Podle Latouche existují dvě provázané stránky lokálního nerůstového projektu: politická inovace a ekonomická autonomie. V souvislosti s tou první, kterou nazývá lokální ekologická demokracie, uvádí Bookchinovu utopii ekoobčiny (*ecomunicipalism*) (Bookchin 1980) a koncept samoorganizujících se bioregionů (Esteva & Prakash 1998). „Velikost už není topografický problém, ale sociální problém. Mluvíme o prostoru s rozpoznatelnou identitou a kapacitou koordinovat společnou akci.“ (Latouche 2009:45) „Ono ‚lokální‘ je, jinými slovy, viděno jako pole, ve kterém sociální aktéři, fyzické prostředí a dědictví daných území mohou interagovat.“ (Latouche 2009:46) Upozorňuje pak dále na nebezpečí, že myšlenka lokalizace a komunity bude spojována s krajně pravicovými hnutími. Podle něj jde ale o něco velmi odlišného, „nikoli o uzavřený mikrokosmos, ale o uzel v síti autentických a napříč provázaných vztahů [...] které mohou posílit demokracii [...] a umožnit odpor vůči dominanci neoliberalismu.“ (Latouche 2009:47)

V souvislosti s druhou stránkou, lokální ekonomickou autonomií, pak mluví o snaze o soběstačnost v oblasti potravin, ekonomiky a financí (s.47), energie (s.49), podpoře místních obchodů a o roli místních měn (s.49). „Taková autonomie neznamená nutně autarkii.“ (Latouche 2009:48) Ve zkratce tedy podle něj regionalizace (zde zjevně jako ekvivalent lokalizace) znamená: „méně dopravy, transparentní způsoby produkce, podporu udržitelné produkce a spotřeby, snižování závislosti na kapitálových tocích a nadnárodních firmách, a větší bezpečnost ve všech významech toho slova. [...] Regionalizace podporuje demokratičtější přístup k ekonomice, snižuje nezaměstnanost, zvyšuje participaci (a tedy i integraci), podporuje solidaritu, otevírá nové možnosti pro rozvojové země a, vposledku, zlepšuje zdraví občanů v bohatých zemích skrze podporu střízlivosti a snížení stresu.“ (Latouche 2009:50, jako zdroj cituje Hoogendijka 2003)¹⁴⁵

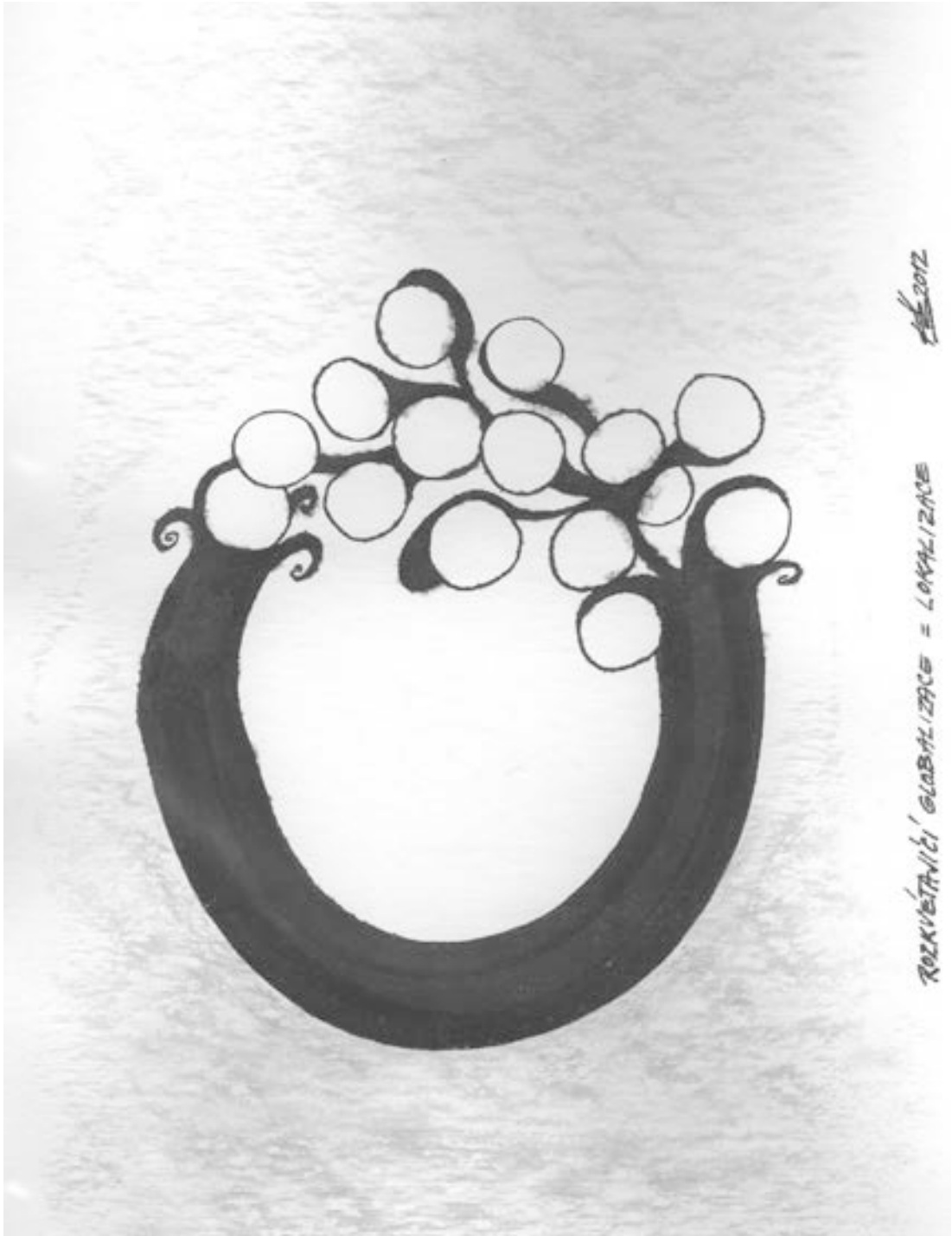
Z nerůstových autorů a auterek dále význam pojmu lokalizace vymezuje Fournier (2008:538): „Pro zastánce nerůstu [lokalizace] znamená vyrábět lokálně většinu produktů, které jsou potřeba k uspokojení potřeb místních obyvatel, místní financování organizací skrze zapojení místních úvěrů, systémy místní výměny včetně těch založených na místní měně, a na politické úrovni vytváření ‚malých republik‘, kde jsou všichni obyvatelé zapojeni do politických záležitostí své oblasti.“ Fournier v návaznosti na Latouche (2003) hovoří také o změně vnímání a role trhů:

¹⁴⁴ Na jiném místě, zjednodušeně uvádí Latouche relokaci jako ekvivalent omezení výrazného množství lidí a zboží, kteří se pohybují po planetě s odpovídajícími negativními dopady na životní prostředí. (Latouche 2010:521)

¹⁴⁵ Nutno říct, že Latouche rozhodně nepodává detailní vysvětlení či analýzu mechanismů, díky kterým má být v rámci lokalizace/regionalizace všech zmíněných pozitiv dosaženo. Jeho výčet se do značné míry shoduje s výhodami lokalizace uváděnými jejími zastánci (viz kap. 5), co do jejich hlubší diskuse je ale velmi skoupý, viz také diskuse v kap. 7.5.

„‘Trhy‘ už nebudou vnímány pouze jako místa pro směnu komodit, ale také jako místa se sociálním a politickým významem.“ Měly by se tak přiblížit více významu, který měla ve starém Řecku agora: „změna pojetí trhu ve smyslu agory znamená jeho znovu-zakotvení v čase a prostoru, jeho zasazení do lokálního kontextu [...] trh tak už není abstraktní, vzdálená, univerzální, všudypřítomná a všemocná ‚síla‘, ale specifická sociální realita, pevně umístěná v čase a prostoru.“ (Fournier 2008:538).

Již citovaný Kallis (2011:876) uvádí re-lokalizaci jako ekvivalent posilování lokálních ekonomik, a jako patřičné politické nástroje již zmíněnou cirkulaci místních komplementárních měn a rozdělení a decentralizaci bank a finančních institucí. Na jiném místě (Kallis 2011:1017) pak vznáší v reakci na Latouche důležité otázky, jako např.: Jak efektivní mohou být lokální řešení ve světě neomezených toků kapitálu a rozvinuté politické a ekonomické provázanosti? Jak by mohly být prosazeny ony velké změny, které nerůstové hnutí navrhuje, bez pomoci centralizovaných národních a/nebo mezinárodních institucí nebo určité formy plánované ekonomiky? Není zejména v případě environmentálních problémů problematický návrat k „lokálnímu“, když k jejich řešení je třeba mezinárodní spolupráce a společná správa (*governance*)? Jak se vypořádat s reminiscencemi fašistických hesel obsahujících (také) ideje autarkie, komunity a identity ve spojení s přírodou a určitým územím? Jak by mohly být uplatněny určité limity směřující k větší soběstačnosti, tj. omezení pohybů zboží a kapitálu, a zároveň zachován volný pohyb myšlenek a lidí? K některým z těchto otázek viz kap. 7.5.

4 ANALÝZA LOKALIZACE U VYBRANÝCH AUTORŮ A AUTOREK

Jak bylo popsáno v metodice (kapitola 2.2), předmětem provedené analýzy bylo šest monografií následujících lokalizačních autorů a autorek: Shuman (2000), Desai & Riddlestone (2002), Hines (2000), Hopkins (2008), Douthwaite (1996) a Norberg-Hodge et al. (2002). V této kapitole budou postupně představena 1. východiska zmiňovaných AA a jejich postoj k současnému socio-ekonomickému systému; 2. jejich vlastní pojetí ekonomické lokalizace, které z tohoto postoje do značné míry vychází, tj. jednotlivé lokalizační přístupy; 3. společné a rozdílné charakteristiky těchto přístupů a z nich odvozené lokalizační diskursy; 4. dimenze a aspekty ekonomické lokalizace; a na závěr 5. krátká definice ekonomické lokalizace. Větší část výsledků prezentovaných v této kapitole je ve zhuštěné podobě publikována v článku *Economic localisation revisited* (Fraňková & Johanišová 2012a).

4.1 Kritika současného systému

Všichni AAA zaujímají nějakou formu kritiky vůči současnému socio-ekonomickému systému, liší se však v míře své opozice vůči němu. Předmět kritiky bývá označován různě, například jako „průmyslová ekonomika“ (Douthwaite 1996), obecně „globalizace“ (Hines 2000),¹⁴⁶ „ekonomická globalizace“ či „globalizovaná infrastruktura závislá na ropě“ (Hopkins 2008) nebo konkrétněji v případě potravin „globální potravinový systém“ (Norberg-Hodge et al. 2002).¹⁴⁷ Velmi typické je definování ekonomické lokalizace jako negace či opozitní kategorie vůči výše zmíněným pojmům (viz dále, a také diskuse v kap. 7.2). Zejména Hines a Norberg-Hodge et al. věnují kritice (ekonomické) globalizace nemalou část svého textu.

Konkrétněji se opakovaně nachází v jádru kritiky témata shrnutá v Tabulka 3. Všichni AAA reflektují a zdůrazňují systémovou provázanost zmiňovaných negativních jevů. Obecně většina analyzovaných AA upozorňuje na problém prezentování (ekonomické) globalizace jako jediné

¹⁴⁶ Hines rozlišuje pojem globalizace a internacionalismus. Pro předchozí vymezení těchto pojmů viz kap. 3.2, pro Hinese ovšem (ekonomická) globalizace vykazuje téměř výhradně negativní vlastnosti a internacionalizace ty pozitivní. Globalizace je tak popsána jako „neustále se prohlubující integrace národních ekonomik do globální ekonomiky skrze pravidla obchodu a investic a skrze privatizaci, podporovaná technologickým pokrokem. Tím mizí omezení obchodu a investic a postupně se omezuje také demokratická kontrola národních států a jejich komunit nad jejich ekonomickými záležitostmi. Tento proces je poháněn teorií komparativních výhod, cílem mezinárodní konkurence a růstovým modelem. Děje se stále více na úkor sociálních, environmentálních a pracovních podmínek a za zvyšující se nerovnosti ve většině světa.“ (Hines 2000:4). Internacionalismus naproti tomu „může být považován za tok myšlenek, technologií, informací, kultury, peněz a zboží s cílem ochránit a obnovit lokální ekonomiky po celém světě. Jeho základem není konkurence pro to nejlevnější, ale spolupráce pro to nejlepší.“ (Hines 2000:5). Hines tedy poněkud zjednodušeně interpretuje tyto dva pojmy jako protipóly, a to nejen významové, ale i hodnotové (viz diskuse v kap. 7.2).

¹⁴⁷ Podle Borna & Purcella (2007:205) je ovšem označení *industrializace* či *globalizace* pro označení onoho negativního procesu zavádějící, protože nevyjadřuje, zda jde také o proces kapitalistický. Podle nich je to precizně vyjádřeno „kapitalistická logika industrializace (a její globalizační strategie), která vede k negativním efektům citovaným ve výzkumu.“ Sami navrhují pro tuto specifickou kombinaci faktorů označení „kapitalistizace“ (*capitalistization*), přestože uznávají, že jde o nehezké slovo. (Born & Purcell 2007:199,205) Toto širší pojetí současného systému je v souladu s vymezením jeho charakteristik v kap. 1.2.

možné trajektorie vývoje a zároveň rostoucí množství argumentů, které ukazují, že tato trajektorie ve svých důsledcích nepřináší očekávané výsledky. Jinými slovy, současný systém podle nich není s ohledem na budoucnost onou nejlepší možnou, či dokonce jedinou možnou variantou uspokojování lidských potřeb, za kterou bývá označován.

Tabulka 3: Shrnutí kritiky současného systému prezentované analyzovanými autory a autorkami, kteří se zabývají ekonomickou lokalizací¹⁴⁸

Předmět kritiky současného systému	Autor/ka, který/-á kritiku prezentuje
Rostoucí majetkové rozdíly, nerovnost, případně malý podíl producentů na zisku	Douthwaite, Norberg-Hodge et al., Shuman
Rostoucí moc korporací	Hines, Norberg-Hodge et al., Shuman
Systémové zvýhodňování velkých ekonomických hráčů, tím znevýhodnění alternativních strategií	Hines, Norberg-Hodge et al.
Omezení demokracie, omezení možnosti komunit rozhodovat o vlastních záležitostech, kritika WTO	Hines, Norberg-Hodge et al., Shuman
Rozpad komunit a komunitních vazeb, odcizení (od místa, komunity i přírody)	Hines, Norberg-Hodge et al., Shuman
Rozpad/úpadek lokálních ekonomik	Douthwaite, Norberg-Hodge et al.
Klesající kulturní diverzita	Hines, Norberg-Hodge et al.
Ztráta soběstačnosti, omezení potravinové, energetické a další bezpečnosti, závislost na mezinárodním obchodě a nestabilním globálním systému produkce a spotřeby	Douthwaite, Hopkins, Norberg-Hodge et al.
Závislost na nestabilním globálním finančním systému	Douthwaite, Hines
Systémový tlak na zisk a ekonomický růst	Douthwaite, Norberg-Hodge et al.
Velký tlak konkurence a zároveň exportní závislost, závod ke dnu, <i>treadmill of production</i> ¹⁴⁹	Douthwaite, Hines, Norberg-Hodge et al.
Systémový nárůst nezaměstnanosti	Douthwaite, Hines
Selhání trhu – externality, skryté dotace	Desai & Riddlestone, Norberg-Hodge et al., Shuman
Negativní environmentální dopady obecně, překročení biokapacity Země	Desai & Riddlestone, Hines

¹⁴⁸ Autoři uvedení v tabulce u jednotlivých argumentů jsou ti, kteří danou tezi rozvíjí, sami prohlašují za významnou a věnují jí určitý prostor. Neuvedení autora nicméně neznamená, že daný aspekt vůbec nezmiňuje, či si ho neuvědomuje, pouze že ho v porovnání s ostatními neuvádí nijak významně. Tabulka nepředstavuje výsledek kvantitativní obsahové analýzy, podává kvalitativní přehled hlavních uváděných argumentů a jejich hlavních představitelů. Argumenty v prvním sloupci jsou řazeny dle méj představy o jisté logické návaznosti či souvislosti, autoři v jednotlivých řádcích dle abecedy.

¹⁴⁹ *Treadmill of production*, neboli produkční „kafemlejnek“ (viz Bell & Carolan 2004:53-55, Schnaiberg et al. 2002 či Buttel 2004) popisuje systémový tlak na zhoršování společenských a environmentálních podmínek produkce, který vzniká zejména v globalizovaném prostředí s vysokou mírou konkurence a tlaku na zisk. Obdobný proces popisuje Korten (1995) jako závod ke dnu.

Ztráta biodiverzity, genetické diverzity, problémy spojené s GMO	Douthwaite, Norberg-Hodge et al.
Závislost na fosilních palivech, globální změny klimatu, ropný zlom, problematika tzv. <i>food miles</i> ¹⁵⁰	Desai & Riddlestone, Douthwaite, Hopkins, Norberg-Hodge et al.
Ničení a ztráta úrodné půdy	Douthwaite, Norberg-Hodge et al.
Zdravotní rizika, chemické znečištění, nízká kvalita produkce (potravin, zboží a služeb obecně)	Norberg-Hodge et al.
Negativní dopady na rozvojové země – prakticky všechny výše zmíněné, pouze zesílené v důsledku inferiorní pozice rozvojových zemí v globálním systému produkce a spotřeby	Hines, Norberg-Hodge et al.

Jednotlivé koncepty ekonomické lokalizace jsou do značné míry reakcí na tento kritický postoj a jednoznačně z něj vycházejí. AAA se nicméně liší mírou radikality svého postoje (viz dále kap. 4.3 a diskuse v kap. 6.1). Pořadí AAA v následující podkapitole zhruba odpovídá vzrůstající míře jejich radikality, resp. kritičnosti jejich postoje vůči současnému systému.

4.2 Šest lokalizačních narativů

Pro **Michaela Shumana** je největším problémem rostoucí moc korporací a ztráta kontroly komunit nad vlastním osudem. Přestože ale věnuje celou knihu argumentaci ve prospěch většího důrazu na podporu lokálních ekonomik a kritice globalizačního procesu, ve kterém se stále zmenšuje prostor pro místní společenství rozhodovat o svých záležitostech, v principu přímo nekritizuje základní předpoklady současného ekonomického systému, pouze navrhuje jeho dílčí úpravy. Jak shrnuje v předmluvě své knihy: „Napsal jsem tuto knihu pro každého, kdo se snaží obnovit svoji komunitu. [...] Vzhledem k mému dlouhodobému spojení s progresivními politickými procesy, mnoho čtenářů bude asi překvapených – a někteří rozzlobení – když zjistí, že silně věřím v ekonomický růst, slabou centrální vládu, soukromé vlastnictví a ziskový motiv.“ (Shuman 2000:xii-xiv) Zároveň ovšem také tvrdí, že se věnuje nové ekonomii a nové filozofii obchodu založené na zachování komunit. (Shuman 2000:26)¹⁵¹

Shuman každopádně poskytuje jedno z nejkompaktnějších vymezení ekonomické lokalizace: „Přechod k lokálnímu *neznamená* odříznutí se od okolního světa. Znamená rozvíjení lokálně vlastněných podniků, které využívají místní zdroje udržitelně, zaměstnávají místní pracovníky za slušný plat a slouží primárně místním spotřebitelům. Znamená větší soběstačnost a menší závislost

¹⁵⁰ *Food miles*, neboli potravinové míle udávají vzdálenost, kterou urazí potravina z místa produkce (vypěstování nebo chovu) do místa koncové spotřeby. Ukazatel potravinových mílí se stal často používaným indikátorem při studiu místních i globalizovaných potravinových systémů. Známa americká studie udává, že ingredience obsažené v jahodovém jogurtu nacestovaly dohromady přes dva tisíce mil. (Pirog & Benjamin 2005:3)

¹⁵¹ Diskuse na téma slučitelnosti ekonomické lokalizace s předpoklady mainstreamové ekonomie viz kapitola 6.1.

na dovozu. Řízení se přesouvá ze zasedacích síní vzdálených korporací zpátky do komunity, kam patří.“ (Shuman 2000:6)

Podle Shumana tvoří zásadní složku nového přístupu tzv. komunitní podniky (*community corporations*). V jeho pojetí jde o jakýkoli podnik, který je zakotvený v komunitě prostřednictvím vlastnictví (Shuman 2000:5). „Komunitní podniky představují možnost, že výhody obou sfér – efektivita trhu a sociální uvědomění veřejného sektoru – mohou být realizovány současně.“ (Shuman 2000:27) Podle něj „Jediný způsob, jak mohou komunity zajistit svoji ekonomickou pohodu (*economic wellbeing*) je přestat nahánět nadnárodní společnosti, které nemají žádnou loajalitu vůči komunitě, a začít investovat do komunitních podniků. Prosperita následuje, pokud se vlastnictví, produkce a spotřeba stanou úzce spojené s místem.“ (Shuman 2000:6)¹⁵²

Shuman tedy věří, že lze kombinovat lokalizační přístup se současným globalizovaným systémem produkce a spotřeby: „Vize, která následuje, je skromná. Komunity by měly zvýšit svou soběstačnost v lokálních zdrojích, pracovní síle a kapitálu a přitom plně ocenit, že se nelze z globální ekonomiky vyvázat úplně. I když budou komunitní podniky uspokojovat více potřeb v rámci komunity, je pravděpodobné, že nadnárodní firmy budou fungovat zároveň s nimi ještě po dlouhou dobu. [...] Je proto zásadní, aby se komunita prosazující lokalismus spojila s podobnými komunitami a populárními hnutími po celém světě. Aby bylo možné uspět ve světě měnících se přízní, komunita usilující o lokalizaci si musí zároveň zachovat globální perspektivu.“ (Shuman 2000:27)

Soběstačnost je přitom podle Shumana zásadní ve třech oblastech: lokální produkce pro lokální potřeby, lokální vlastnění podniků a lokální koloběh peněz (Shuman 2000:28) „Všechny tyto iniciativy – lokální produkce, vlastnictví a finance – se mohou rozvíjet zcela v rámci soukromého sektoru,¹⁵³ nicméně chytré vládní politiky je jistě mohou urychlit.“ (Shuman 2000:29) Podle Shumana, „zásady pro aktivisty, obchodníky, politiky a plánovače jsou jednoduché:

- Přestat ničit kvalitu místního života, aby bylo vyhověno mobilním korporacím, a místo toho rozvíjet komunitní podniky, které mají za cíl zvyšovat kvalitu místního života.
- Přestat se snažit rozšiřovat ekonomické aktivity skrze export, a místo toho usilovat o odstranění nebezpečných závislostí vytvářením nových podniků, které nahrazují dovozy a které uspokojují základní potřeby lidí.

¹⁵² Shumanovu pojetí komunitních podniků se blíží konceptu sociálního podniku, jak je definován například v českém prostředí, viz TESSEA (2010).

¹⁵³ Viz Shumanův koncept komunitních podniků.

- Přestat lobovat ve Washingtonu¹⁵⁴ za další porci federálního přidělu, a místo toho trvat na zákonné a politické moci potřebné k vytvoření živné půdy pro domácí podniky.“ (Shuman 2000:26-27)

Cílem lokalizace a motivací těchto opatření je podle Shumana jednoznačně větší soběstačnost komunit. „Nový závazek spočívající v lokalizaci by znamenal dramatický obrat v ekonomicko-rozvojové strategii prakticky všech amerických měst. Je to strategie, která sjednotí lidi z mnoha politických proudů. [...] Ekonomie místa (*economics of place*) by posunula rozvojové politiky každého amerického města směrem k novému cíli: komunitní soběstačnosti.“ (Shuman 2000:28) Jinak formulováno, Shuman věří, že se postupně vytvoří „nová filozofie podnikání, které by uspokojovalo základní potřeby lidí za použití udržitelných metod produkce a rozvíjelo spokojenost (*well-being*) komunit.“ (Shuman 2000:26) Jak nicméně vzápětí upozorňuje, „Základní pravidlo komunitní ekonomie zní, že zobecňování je nebezpečné. Každá lokalita si musí najít svojí vlastní cestu.“ (Shuman 2000:29)

Box 1: Sociální podnik Modrý domeček

Jedním z příkladů vzniku sociálního podniku v podmínkách České republiky je sociální firma Modrý domeček v Řevnicích u Prahy. Vznikla postupně transformací chráněné dílny a sociálně terapeutické dílny pro osoby s převážně mentálním a duševním onemocněním v mikroregionu Berounsko. Je příkladem tzv. integračního sociálního podniku, který se zaměřuje na zaměstnávání osob s těžšími zdravotními obtížemi. Oficiálně byl provoz sociální firmy zahájen v roce 2007, v současnosti (2011) firma zaměstnává 26 zaměstnanců, z toho 19 osob zdravotně znevýhodněných. V prostorách firmy se nachází kavárna s internetem a dětským koutkem, žehlárna, galerie s prostory pro přednášky a jinou klubovou činnost. Firma je organizátorem řady komunitních aktivit pro širokou veřejnost v Řevnicích. Její financování je zajištěno kombinací vlastních příjmů z prodeje služeb (zhruba 1/4 příjmů), z projektů MPSV i jiných projektů, sponzorských darů a nárokových i nenárokových dotací běžných v oblasti práce se zdravotně znevýhodněnými osobami. Více viz Šťastná et al. (2011).

Další vizi lokalizace představuje autorská dvojice **Pooran Desai & Sue Riddlestone**. Se Shumanem mají společné to, že v zásadě nekritizují základní předpoklady mainstreamové ekonomie a spoléhají na efektivitu volného trhu (pokud není deformován dotacemi státu a ekonomickou mocí nadnárodních korporací); volají „pouze“ po udržitelnějších způsobech produkce a spotřeby.¹⁵⁵ Jádrem

¹⁵⁴ Jak je zjevné zde i dále, Shuman vychází z amerických reálií a oslovuje v první řadě americké publikum. Naproti tomu většina ostatních analyzovaných autorů vychází z prostředí britského (Hines, Desai & Riddlestone, Norberg-Hodge et al., Hopkins), potažmo irského (Douthwaite).

¹⁵⁵ Je přitom zajímavé, že jako původce předkládaných myšlenek uvádějí E.F.Schumachera: „Schumacherovým hlavním zájmem byla řešení, která jsou náročná na lidskou práci, nízko-nákladová, vhodná pro rozvojové země, spojená s produkcí pro uspokojení místních potřeb.“ (Desai & Riddlestone 2002:45) Schumacher (1973) byl ovšem k předpokladům mainstreamové ekonomie včetně víry v optimální fungování tržního mechanismu značně kritický, viz kap. 1.3.

jejich kritiky současného vývoje spočívá v tom, že jsme jako lidstvo překročili biokapacitu Země, základním cílem je proto podle nich snižování ekologické stopy spojené s celkovým snižováním spotřeby přírodních zdrojů, přičemž lokalizaci v tomto kontextu prezentují jako základní strategii. Svůj přístup nazývají bioregionální rozvoj (*BioRegional development*) a jeho podobu lze shrnout takto: „každá země do nejvyšší možné míry uspokojuje své každodenní základní potřeby z lokálních zdrojů a mezinárodně obchoduje pouze produkty s vysokou přidanou hodnotou, což má za následek vysoké příjmy s malým environmentálním dopadem.“ (Desai & Riddlestone 2002:61)

Klíčové principy jejich bioregionálního přístupu představuje:

- „používání lokálních obnovitelných a odpadních zdrojů (*waste resources*) k uspokojování více našich každodenních potřeb
- dosahování udržitelnosti skrze trh zboží a služeb
- život v rámci našich planetárních možností a ponechání prostoru divokým druhům a divočině“
(Desai & Riddlestone 2002:12)

Ve zkratce jde tedy podle jejich slov o regionální produkci, spotřebu a recyklaci (Desai & Riddlestone 2002:35), která „zahrnuje aplikaci efektivních technologií a systémů v malém měřítku, aby se mohly lokální produkty a služby stát součástí mainstreamové ekonomiky.“ (Desai & Riddlestone 2002:12)

Ke kompatibilitě bioregionálního přístupu s mainstreamovou ekonomikou přitom říkají: „Přístup, který jsme přijali, vychází z filozofie bioregionalismu, ve kterém přírodní faktory jako je lokální ekosystém a klima, spíše než politika a obchod, určují způsob života lidí. [...] chceme působit na trhu vlastním způsobem a opětovně se propojit s lokálním prostředím a přírodními cykly živin a energie. Oceňujeme technologie a tržní prostředí, ale věříme, že přinášejí dlouhodobý užitek pouze pokud jsou napojeny na přírodní cykly, tzn. pokud pracujeme s přírodou, a ne proti ní.“ (Desai & Riddlestone 2002:15-16) Na jiném místě pak dodávají: „Přestože věříme v dosahování udržitelnosti skrze zboží a služby – tzn. prostřednictvím udržitelné tržní ekonomiky – bude potřeba také silná mezinárodní vláda, která zajistí, že trh bude operovat v rámci principů udržitelnosti a vytvářet rovné globální prostředí. Trh definovaný kritérii udržitelnosti bude automaticky podporovat lokálnější produkci.“ (Desai & Riddlestone 2002:17) Představu „udržitelného trhu“ pak autoři definují tak, že náš „ekologický rozpočet“, tedy kapacita přírodních zdrojů dostupná v rámci přijatelné velikosti ekologické stopy, se bude rovnat našemu finančnímu rozpočtu; jinými slovy, tržní cena přírodních zdrojů bude adekvátně odrážet jejich hodnotu a omezenou dostupnost (Desai & Riddlestone 2002:103). V tomto bioregionálnějším světě by „fosilní paliva a další neobnovitelné zdroje byly dražší, protože by bylo zajištěno, že jsou do jejich ceny započítány všechny náklady zničeného životního prostředí. Doprava, zejména letecká, by byla dražší, takže tržní síly by zajistily

ekonomiku, kde je zboží převáženo mnohem méně. To by posunulo produkci směrem k lokálnějšímu a menšímu měřítku.“ (Desai & Riddlestone 2002:76-77)

V praktické rovině je základem jejich představy fungování ekonomiky tzv. *network economy* (zasíťovaná ekonomika), která je založená na kombinaci malých lokálních producentů a společného efektivního marketingu (Desai & Riddlestone 2002:10, její schéma viz Obrázek 5 v příloze). V jejím rámci by měla fungovat tzv. *network production* (zasíťovaná produkce): „Naše síť kombinuje výhody lokálního zásobování s národní koordinací a marketingem. Jsme přesvědčeni, že tato forma průmyslové organizace – zasíťovaná produkce – může být aplikována na mnoho odvětví a lokalizace se tak může stát součástí mainstreamu.“ (Desai & Riddlestone 2002:51) Autoři se odvolávají na Schumacherův koncept přiměřené technologie (*intermediate technology*, viz kap. 1.3), která podporuje decentralizaci a je šetrná k využívaným zdrojům (Desai & Riddlestone 2002:45) Rozvoj efektivnějších technologií v malém měřítku je podle nich pro využití místních zdrojů a rozvoj bioregionálně založené ekonomiky klíčový. (Desai & Riddlestone 2002:50)

Box 2: Sdílení aut

Carsharing, tedy sdílení aut, funguje na principu společného vlastnictví a/nebo společného užívání aut skupinou více lidí. Může být provozováno spíše na podnikatelské bázi (častá praxe například v Německu), nebo spíše na neziskově-dobrovolnické bázi. V Brně a okolí funguje již 9 let iniciativa Auto napůl, která má v současnosti cca 50 členů (rodin, jednotlivců a také neziskových organizací) a společně využívá 10 aut a vozík. Na auta je online rezervační systém, členové platí fixní vstupní poplatek a pak provozní náklady podle typu půjčeného auta a najetých kilometrů. Autonapůl se vyvinulo z počátečního neformálního uskupení, přes občanské sdružení, po současné družstvo. Více informací viz Autonapůl, <http://www.autonapul.org/>.

Jedním z nejvýraznějších autorů píšících explicitně o lokalizaci je **Colin Hines**, který kombinuje oba předchozí přístupy v tom smyslu, že upozorňuje na problémy sociální (ztráta soběstačnosti a kontroly v rámci komunit), ekonomické (závislost na nestabilním globalizovaném ekonomickém systému) i environmentální (překročení biokapacity Země, globální změna klimatu atd.). Zároveň věnuje výraznou pozornost i institucionálním aspektům současného systému (zejména kritika WTO, WB a GATT) a uvědomuje si do jisté míry také specifika rozvojových zemí. Přesto nelze říct, že by Hinesovy argumenty byly úplně komplexní – stejně jako většina ostatních (s výjimkou Douthwaita, viz dále) nejde v argumentaci úplně do hloubky, jeho argumentace, byť logicky konzistentní, je spíše politickým prohlášením, než odbornou statí. Ve své přímočarosti tak může být přesvědčivé, v při podrobnějším pohledu však nechává mnoho otázek nezodpovězených. Hines je ve svých prohlášeních každopádně mnohem radikálnější ve smyslu opozice vůči současnému systému: „tato kniha není proti obchodním dohodám [např. GATT]. Chce

jen, aby měly jiný konečný cíl, a to chránit a znovu diverzifikovat lokální ekonomiky, spíše než ten současný, který nutí všechny národy klanět se falešnému bohu mezinárodní konkurenceschopnosti. [...] Je to dotěrné a heretické volání po odmítnutí celosvětového náboženství globalizace.“ (Hines 2000:x)

Hines předkládá vcelku stručné vymezení lokalizace, když ji definuje jako protiváhu a protipól globalizace: „Lokalizace – proces, který působí proti trendu globalizace tím, že diskriminuje ve prospěch lokálního. V závislosti na kontextu bývá ‚lokální‘ definováno jako část národního státu, přestože to v některých případech může být stát samotný, případně dokonce regionální uskupení národních států. Politiky podporující lokalizaci jsou takové, které zvyšují kontrolu komunit a národních států nad ekonomikou. [...] Lokalizace nespočívá v omezování toku informací, technologií, obchodu a investic, managementu a legálních struktur, které ve skutečnosti *podporují* lokalizaci, tyto toky mohou být naopak zlepšeny novým důrazem na lokálnost ve světových pravidlech obchodu a rozvojové pomoci. [...] Nejde o návrat k přebujelé státní kontrole, pouze o to, aby vláda nastavila politický a ekonomický rámec umožňující lidem, komunitním skupinám i podnikatelským subjektům, aby znovu diverzifikovali své vlastní lokální ekonomiky.“ (Hines 2000:4-5,27)¹⁵⁶

Jak píše Hines už v předmluvě: „Alternativou [ke globalizaci] je, že všechno, co může být produkováno v rámci státu nebo regionu,¹⁵⁷ by tam být produkováno mělo. Dálkový obchod by byl potom redukován pouze na dovoz toho, co nemůže pocházet z dané země nebo geografické oblasti. To by umožnilo zvýšení lokální kontroly nad ekonomikou a možnost jejího spravedlivějšího a lokálnějšího sdílení. Tok technologií a informací by byl podporován, pokud by mohl posílit lokální ekonomiky. Za těchto podmínek by globalizační přístup ‚ožebrač svého souseda‘ mohl být nahrazen lokalizačním, potenciálně více kooperativním přístupem ‚pomoz svému sousedovi‘.“ (Hines 2000:viii)¹⁵⁸

V návrhu politik, které by pomohly prosadit lokalizaci, se dále ukazuje směr vývoje, který si Hines pod pojmem lokalizace představuje:

- „ochrana národních a regionálních ekonomik proti dovozu zboží a služeb, které mohou být produkovány lokálně
- pravidla pro průmysl vyžadující místní produkci pro místní prodej (*site-here to sell-here policy*)
- lokalizace peněžních toků, aby byly obnoveny komunitní ekonomiky

¹⁵⁶ Hines (2000:28,267) také přebírá definici/vymezení pojmu lokalizace od Shumana (1998:6, viz výše) a vzadu v poznámce jmenuje další informační zdroje: ISEC (1999), Norberg-Hodge (1999), Goldsmith & Mander (2003), Douthwaite (1996), Kretzman & McKnight (1995).

¹⁵⁷ Jak bylo patrné v citátu výše, pod pojmem ‚regionální‘ má Hines na mysli regionální uskupení států, např. tzv. CEE region, tj. *Central and Eastern Europe*, viz např. Hines (2000: 27).

¹⁵⁸ V angličtině slovní hříčka, přístup *beggar-your-neighbour* vs. *better-your-neighbour* (viz Hines 2000:viii).

- lokální konkurenční politiky, aby byla zajištěna vysoká kvalita zboží a služeb
- zavedení daní z primárních surovin a dalších daní, aby se získaly zdroje na tento zásadní a drahý přechod [k lokalizaci] a zajištění takového přechodu, který zajišťuje adekvátní ochranu životního prostředí
- zajištění demokratické participace v lokálních ekonomických i politických systémech
- přeměna rozvojových politik *aid and trade*¹⁵⁹ tak, aby přispívaly spíše k obnovení lokálních ekonomik než k mezinárodní konkurenci“ (Hines 2000:viii)

Jinými slovy, lokalizační přístup je podle Hinese následující: „Dálkový obchod slouží pouze k obstarání toho, co nemůže být vyprodukováno v daném regionu. A pravidla pro tento ustupující mezinárodní sektor jsou obdobná pravidlům hnutí fair trade,¹⁶⁰ kde je dána přednost zboží vyráběnému za podmínek výhodných pro dělníky, lokální komunity a životní prostředí. Političtí aktivisté musí požadovat nový směr a konečný cíl obchodních pravidel. Ten musí přispívat k obnově a ochraně lokálních udržitelných ekonomik.“ (Hines 2000:ix-x)

Základním cílem lokalizačních politik je tedy podle Hinese „umožnit státům, místním (samo)správám a komunitám aby znovu získaly kontrolu nad svými lokálními ekonomikami; aby je mohli diverzifikovat jak jen možno; a aby obnovili stabilitu komunitního života. [...] Omezení dopravy výrobků a služeb (vzdálenosti od dodavatele ke spotřebiteli) je také environmentálním cílem. Ve zkratce, existovala by pozitivní diskriminace ve prospěch lokálního.“ (Hines 2000:29,62) Prosazení lokalizačního přístupu by podle Hinese navíc nepřímě pomohlo i prosazení dalších cílů, např. cílů hnutí za lidská a zvířecí práva, pracovní práva a ochranu životního prostředí. (Hines 2000:ix-x)

Následně pak Hines cíle lokalizace poněkud generalizuje, když říká: „Klíčovým konečným cílem [lokalizace] je zajistit, aby v jádru přechodu k více lokalizované ekonomice byly cíle zajištění udržitelného uspokojování základních potřeb, zlepšování lidských práv, zmenšování rozdílů v moci mezi různými skupinami a gendery a zvyšování rovnosti a demokratické kontroly nad rozhodováním. Pokud tato pravidla získají obecnou podporu, potom musí být politiky ve prospěch lokalizace navržené dále, nebo jakékoli jiné předložené, neustále posuzovány podle těchto kritérií. To platí, ať už jsou tato měření diskutována, nebo zaváděna v praxi. Politiky lokalizace musí být také inkluzivní a podporující lokalizační opatření všude tam, kde mají za cíl zlepšovat život většiny lidí. To je to, co bývalo nazýváno internacionalismem.“ (Hines 2000:31)

¹⁵⁹ Hines používá poněkud zastaralý pojem rozvojová pomoc (*development aid*), v současnosti se používá spíše rozvojová spolupráce (*development cooperation*).

¹⁶⁰ Fair trade (spravedlivý obchod) můžeme definovat jako „způsob obchodu, který dává příležitost pěstitelům, řemeslníkům a zaměstnancům v zemích globálního Jihu, aby se mohli uživit vlastní prací za důstojných podmínek. [...] Principy fair trade se opírají o tři pilíře, ekonomický, sociální a environmentální.“ (Bílý & Fraňková 2012:22)

Box 3: Slow Food Brno a slavnosti Jídla z blízka

Hnutí Slow Food, pomalého jídla, vzniklo v roce 1989 v Itálii jako opozice vůči fastfoodovým řetězcům a nekvalitním uspěchaným formám stravování a života vůbec. Skrze obnovování vztahu k našemu jídlu, zpomalení jeho přípravy i konzumace a objevování místních specialit se snaží o hlubší proměnu životního stylu směrem k pozvolnému vychutnávání kvality oproti uspěchané honbě za kvantitou. Brněnská odnož pak pořádá krom jednotlivých ochutnávek, přednášek a informačních kampaní zejména každoroční slavnosti Jídla z blízka. Více viz www.slowfoodbrno.cz a www.jidlozblizka.cz.

S dalším lokalizačním autorem, kterým je **Rob Hopkins**, se opět vracíme k důrazu spíše na environmentální rozměr současných problémů, i když i komunity zůstávají v tomto případě v centru pozornosti, zejména ovšem jako tvůrci a nositelé potřebných změn. Hopkins zdůrazňuje především klimatické změny a ropný zlom jako zásadní okolnosti, které budou již v blízké budoucnosti určovat náš životní způsob. Spolu s Douthwaitem (viz dále) sdílí názor, že „čas vidět globalizaci jako neporazitelné a neochvějné monstrum, nebo lokalizaci jako nějaký druh lifestylového výběru, je pryč.“ (Hopkins 2008:15). Jinak řečeno, naše závislost na fosilních palivech jako levném zdroji energie je kvůli změnám klimatu a ropnému zlomu neudržitelná. Výrazné změny našeho životního způsobu nás proto čekají každopádně, ať už chceme nebo ne. Je pouze na nás, jestli tento přechod bude spíše dobrovolný a postupný, nebo vynucený a potenciálně katastrofický.¹⁶¹

Ústředním tématem Hopkinsovy knihy je budování resilience,¹⁶² přičemž lokalizace podle něj tvoří její nedílnou součást. Jeho postoj lze shrnout takto: „Nejde již jen o to, jestli bychom měli zpochybňovat ekonomickou globalizaci, protože je nespravedlivá, nerovná nebo chamtivě ničí přírodní prostředí a kultury. Místo toho je třeba podívat se na Achillovu patu globalizace, před kterou není jiné ochrany než budování resilience: míra její závislosti na ropě. [...] Posun směrem k lokalizovanějšímu, energeticky efektivnímu a produktivnímu životnímu uspořádání není volbou: je to nevyhnutelný směr pro lidstvo.“ (Hopkins 2008:14) Hopkins se také nejvíc ze všech AAA zabývá konkrétními možnostmi, jak přechodu k navrhovaným změnám dosáhnout. Klíčový proces v tomto ohledu představuje vznik a rozšíření komunitního tzv. hnutí přechodu (*Transition movement*, viz např. Klenovská 2011), v rámci něj je pak zásadním procesem komunitní plánování a tvorba dlouhodobé vize komunity. (viz Hopkins kap. 7-9) Hopkins dává do kontrastu „konvenční

¹⁶¹ „Proč je malé nevyhnutelné [...] Rostoucí počet autorů a myslitelů nyní tvrdí, že pokles dostupnosti tekutých paliv a jejich rostoucí cena nevyhnutelně povede k tomu, že se lokální měřítko stane důležitější. Jak píše David Fleming, „Lokalizace se nachází přinejlepším na hranici praktických možností, ale má ve svůj prospěch jeden rozhodující argument, totiž že nebude žádná jiná alternativa.“ (Hopkins 2008:68)

¹⁶² Dle Hopkinse „Resilience znamená schopnost systému, od jednotlivců po celé ekonomiky, držet pohromadě a uchovat si schopnost fungování i při změnách a šocích zvenčí.“ (Hopkins 2008:12) „Nyní vidím resilienci takto: kultura postavená na své schopnosti fungovat nekonečně (*indefinitely*), žít v rámci svých limitů a být schopná vzkvétat, protože tak činí.“ (Hopkins 2008:13)

environmentalismus“ s „přístupem přechodu“ (*transition approach*), jejich srovnání viz Tabulka 9 v příloze.

Následující definici pojmu lokalizace, resp. relokalizace přebírá Hopkins od Talbertha et al. (2006:2 dle Hopkins 2008:68): „Proces, ve kterém se region, země, město, nebo dokonce čtvrť osvobodí od přehnané závislosti na globální ekonomice a investuje své vlastní zdroje do produkce významného množství zboží, služeb, potravin a energie, které spotřebovává ze své lokální vybavenosti finančního, přírodního a lidského kapitálu.“ Hopkins sám k tomu dodává: „Zvýšená resilience a silnější lokální ekonomika neznamenaají, že svoje vesnice a města oplotíme a nedovolíme žádnou výměnu s okolím. Nejde o odmítnutí obchodu nebo růžovými brýlemi nahlížený návrat k nějaké vysněné minulosti. Co to znamená, je být lépe připraven na hubenější (*leaner*) budoucnost, být více soběstačný a upřednostňovat lokální před dovezeným.“¹⁶³ (Hopkins 2008:55)

Poněkud šalamounsky pak na jiném místě dodává: „Já bych řekl, že potřebujeme budovat schopnost produkovat lokálně ty věci, které produkovat lokálně můžeme. Je samozřejmě snadné napadat ideu [lokalizace] poukazováním na věci jako jsou počítače nebo pánve na smažení, které na lokální úrovni být produkovány nemohou. Nicméně je spousta věcí, které lokálně produkovat můžeme: široká škála sezónních druhů ovoce a zeleniny, čerstvé ryby, dřevo, houby, barviva, mnoho léčiv, nábytek, keramiku, zateplovací materiály, mýdlo, chleba, sklo, mléčné produkty, vlněné a kožené výrobky, papír, stavební materiály, parfémů a čerstvé květiny – pokud mám jmenovat jenom pár. [...] Nechceme vytvořit ekonomiku ‚nic dovnitř, nic ven‘, ale spíše uzavřít ekonomické vazby, kde to jde, a produkovat lokálně to, co je možné.“ (Hopkins 2008:68) Vizi pro rok 2030 pak Hopkins představuje v sedmi základních oblastech: zemědělství, zdravotnictví, vzdělávání, ekonomika, doprava, energie a bydlení (Hopkins 2008:104-117).

Hopkins také uvádí důležité rozlišení dvou pojmů týkajících se soběstačnosti: *self-sufficiency* a *self-reliance*, převzaté od Colina Tudge. *Self-sufficiency* má podle něj význam totální soběstačnosti: „Soběstačná (*self-sufficient*) země by produkovala úplně všechno, co potřebuje, a vůbec by neobchodovala s ostatními a to by, pro většinu zemí, byl nesmysl“ (Tudge dle Hopkins 2008:104), zatímco *self-reliance* znamená, „že si každá země bude produkovat vlastní základní potraviny, a bude schopna s nimi vyjít v době krize.“ (Tudge dle Hopkins 2008:104), což je podle obou autorů strategicky výhodné jak pro rozvinuté, tak pro rozvojové země.¹⁶⁴

¹⁶³ Hopkins v tomto kontextu zmiňuje také definici a poznámku Shumana, že nejde o to vytvořit ekonomiku Robinsona Crusoe (Shuman in Hopkins 2008:69). Oba tím zřejmě naráží na to, že právě ostrov s osamělým a nedostatečně zásobeným Robinsonem Crusoe je v mainstreamové ekonomii častým učebnicovým příkladem, jak funguje ekonomika bez komparativní výhody a dělby práce.

¹⁶⁴ Koncept soběstačnosti (*self-reliance*) popsal již dříve další ze zastánců lokalizace, John Galtung (1986, blíže viz Johannisová 2007:53).

Cílem je tedy podle Hopkinse budovat resilienci (která zahrnuje lokalizaci) a tím využít příležitost, kterou nám nutný odklon od fosilních paliv přináší. „Výběr je jasný: pokud bude menšina mocných států pokračovat v upřednostňování ekonomického systému podporovaného centralizovanými technologiemi a zranitelnými dodávkovými trasami, bude ho muset chránit za enormních nákladů a rizik pro občanské svobody. Na druhé straně, pokud se přeorientujeme na decentralizovanou světovou ekonomiku, založenou na spravedlivém a efektivním používání obnovitelných zdrojů energie a relokalizujeme své dodávkové systémy, budeme mít komunity, které nemohou být snadno ohroženy, ale co je nejdůležitější, které také neohroží nikoho dalšího.“ (Paul Allen dle Hopkins 2008:113)¹⁶⁵

Box 4: LETS systém Rozleť se

LETS (Local Exchange Trading Systems) je forma nepeněžní směny zboží a služeb v rámci definované skupiny lidí, většinou několik desítek až stovek jedinců. Skupina si vytvoří domluvené virtuální převodní jednotky – např. šluky, kačky atd., které mohou, ale nemusí být převoditelné na běžnou měnu. Skupina si vytvoří nějakou formu účetního systému, ve které má každý účastník svůj účet, a ve kterém se zaznamenávají všechny uskutečněné transakce (čím dál častěji elektronický systém, např. volně dostupný software Cyclos). Účastníci si vytvoří a průběžně doplňují systém nabídky a poptávky zboží a služeb, které mohou jednotliví členové poskytnout nebo mají naopak zájem o jejich získání. Směňovat lze prakticky cokoli od doučování angličtiny, překladů, hlídání dětí a masáží, po přebytky ze zahrádek, borůvkové koláče, knihy či nábytek. Ze zkušeností plyne, že lépe fungují skupiny, jejichž členové se osobně znají, čas od času se osobně scházejí, žijí na relativně malém území (fyzická výměna se odehrává v blízkých vzdálenostech) a kteří jsou vysoce motivovaní provozovat nepeněžní směnu.

V Brně a okolí fungují v současnosti (2012) dvě LETS iniciativy, Svobodná měna a Rozleť se. Například Rozleť se se začala formovat v roce 2010, nyní má kolem stovky členů. Členství ve skupině momentálně stojí 100 Brků (BRněnských Kreditů, skupinou vytvořené virtuální měny). Ceny uvnitř systému se stanovují nezávisle na oficiální měně na základě názoru či dojmu, co je odpovídající a přijatelné. Směňuje se od bylinek, kozích sýrů či sena přes hlídání dětí až po umělecké výrobky, celkem je v nabídce několik set položek. Více viz <http://www.rozletse.cz/> či Jelínek et al. (2011).

Předposledním z analyzovaných autorů je **Richard Douthwaite**. Jeho kniha *Short Circuit* představuje podle mého názoru nekomplexnější pojednání na téma ekonomické lokalizace – jak množstvím konkrétních příkladů, tak šíří záběru a odborností ekonomické argumentace. Douthwaite kritizuje současný ekonomický systém v mnoha ohledech (závislost na ekonomickém růstu, tvorba peněz formou dluhu soukromými bankami, nestabilita světového finančního systému, závislost ekonomiky na neobnovitelných zdrojích atd.) a také, stejně jako s různou intenzitou všichni zmiňovaní autoři, kritizuje dopady současného ekonomického systému na místní komunity.

¹⁶⁵ Zde velmi obdobná myšlenka, kterou vyjádřil již Schumacher (1973/1993) a také McKinder (1919), viz kap. 1.3 a pozn. 238.

V předmluvě Douthwaitovy knihy vymezují Norberg-Hodge & Mayo (in Douthwaite 1996:ix) lokalizaci následovně: „lokalizace neznamená, že všechno by mělo být produkováno lokálně, ani neznamená konec obchodu. Jde jen o vytvoření lepší rovnováhy mezi lokálními, regionálními, národními a mezinárodními trhy. Jde také o to, aby velké korporace měly méně, a komunity naopak více kontroly nad tím, co je produkováno, kde, kdy a jak, a aby obchod byl férový a přinášel výhody oběma stranám. [...] Lokalizace není o izolaci komunit od ostatních kultur, ale o vytvoření nové, udržitelné a rovné základny, díky které mohou tyto komunity interagovat.“ Sám Douthwaite pak uvádí, že zásadní je změna základní otázky. Místo „tradiční“ ‘Co můžeme nabídnout zahraničním trhům na dosti radikálně jinou: ‘Které z našich potřeb můžeme začít uspokojovat ze zdrojů našeho regionu?’ (Douthwaite 1996:xiii)

Douthwaite rozlišuje dva základní modely produkce. Jedním je rolnická ekonomika (*peasant economy*), což je „společnost, ve které většina rodin vlastní výrobní prostředky pro své živobytí, ať už je to dílna, rybářská loď, obchod, odborná praxe nebo farma. V takové ekonomice je samozřejmě možné, aby se rodiny spojovaly s dalšími rodinami a vlastnily výrobní prostředky dohromady. [...] ti, kteří si chtějí zajistit živobytí, seženou nebo si půjčí kapitál, aby zaměstnali sami sebe, a svůj plat vnímají jako přínos.“ (Douthwaite 1996:31-32) V protikladu k ní Douthwaite vymezuje průmyslovou ekonomiku (*industrial economy*) jako „systém, ve kterém jsou činnosti primárně motivovány ziskem pro akcionáře spíše než projevem určitého způsobu života.“ V průmyslovém systému skupina investorů typicky složí kapitál, zaměstná pracovníky a platí jim plat vnímaný jako náklad, který je třeba minimalizovat, spíše než přínos. Mezi těmito systémy je také rozdíl v měřítku – zatímco investory vlastněný průmyslový systém může růst do extrémní velikosti (např. General Motors), rolnické podniky mají naproti tomu tendenci zůstat malé (pokud nepřijmou způsob průmyslového systému a nenajmou zaměstnance, kteří nejsou zároveň přímými spoluvlastníky firmy).“ (Douthwaite 1996:32)

Cílem je podle Douthwaita vytvořit udržitelné a stabilní lokální ekonomiky (Douthwaite 1996:34). Nejde přitom o to úplně odstranit průmyslový systém produkce, spíše hledat přiměřenou rovnováhu mezi výše popsanými dvěma póly. „Poselství této knihy spočívá v tom, že už existují nebo mohou být vynalezeny způsoby, které povedou k lepší rovnováze mezi industrializovaným světem a lokální komunitou, že regionální kultury mohou být znovuobjeveny a obnoveny a že děti mohou zůstat tam, kde se narodily. To se nicméně může podařit pouze pokud skupinky lidí ve stovkách komunit budou ochotny zasadit se o znovunastolení této rovnováhy. [...] Pro lidi, kteří věří, že industriální ekonomika je neudržitelná, a i nadále bude ohrožovat živobytí a demokracii, pokud zůstane bez kontroly, není důležitějšího úkolu než pracovat v rámci svých komunit na ukázce toho, že existuje i jiná cesta.“ (Douthwaite 1996:360)

Tři přístupy, které podle Douthwaita budeme muset přijmout, pokud chceme dosáhnout uspokojivé koexistence rolnického a industriálního systému, jsou následující:

1. „Je potřeba začít využívat lokální zdroje k uspokojení potřeb v rámci komunity, spíše než přání vzdálených trhů.“ (Douthwaite 1996:33)
2. „Světové ceny nesmí určovat, co budeme [v rámci komunity] vyrábět.“ (Douthwaite 1996:35), protože cena zboží, kterou jsou za ni ochotni zaplatit cizinci, nijak neodráží hodnotu, kterou má dané zboží pro členy komunity.
3. „Je potřeba, aby naše klíčové výrobní procesy fungovaly bez vstupů ze světového systému. Pokud se snažíme vybudovat novou ekonomiku protože se už nemůžeme spolehnout na světový systém, naše nová ekonomika potřebuje být nezávislá na světovém systému ve všech fázích.“ (Douthwaite 1996:47)

První prioritou je přitom finanční/peněžní nezávislost komunity, dále je potřeba se zaměřit na energii, jídlo a oblečení. Proto jsou podle Douthwaita čtyři základní kroky k větší lokální soběstačnosti následující:

1. nezávislý měnový systém
2. nezávislý bankovní systém
3. energie z lokálních obnovitelných zdrojů
4. základní jídlo a oblečení z místních zdrojů (Douthwaite 1996:50)

I pro Douthwaita je klíčová otázka místního vlastnictví. Zásadní roli by podle něj měli v lokální ekonomice hrát tzv. komunitní podniky (*community enterprise*), přičemž je Douthwaite pojímá poněkud širěji než Shuman (viz výše). Podle Douthwaita totiž nejde jen o podnik opravdu spoluvlastněný komunitou, resp. některými jejími členy, ale může to být jakýkoli podnik, který uspokojuje zájmy a poptávku v rámci komunity a jehož vlastník přijímá svůj morální závazek vůči ní a usiluje o rovnováhu mezi vlastními zájmy a zájmy komunity (Douthwaite 1996:341).

Na závěr Douthwaite dodává: „cokoli děláme lokálně, nikdy nesmíme zapomenout, že se snažíme vybudovat společnost spíše než ekonomiku. [...] Ve skutečnosti neexistuje nic jako individuální úspěch. Každý z nás je výsledkem nejen milionů let evoluce, ale jsme ovlivněni také dalšími lidmi od chvíle, kdy jsme byli počati. Proto myšlenky, přístupy a dovednosti, které máme, nikdy nejsou skutečně naše vlastní, jsou výsledkem náhody, historie, genetického dědictví a vlivu dalších lidí. [...] Lidé jsou úplnými lidmi pouze v kontaktu s ostatními, a většina z nás najde štěstí nejnáze skrze společné výsledky. Pokud se spojíme se svými sousedy v dobrodružství budování lokální ekonomiky, která nás všechny bude zásobovat a podporovat, čekají na nás skutečné štěstí a hluboká radost.“ (Douthwaite 1996:362-363)

Box 5: Modelové projekty udržitelného venkovského rozvoje, Hostětín

V Hostětíně bylo v průběhu cca 20 let realizováno několik modelových projektů: obecně vlastněná výtopna na biomasu (zejména dřevní štěpku z regionu), obecní kořenová čistírna odpadních vod, úsporné veřejné osvětlení, vybudování ubytovacího a školícího centra v podobě modelového pasivního domu, sušárna ovoce a moštárna pro zpracování zejména regionálního ovoce provozovaná občanským sdružením Tradice Bílých Karpat. Vznik těchto projektů z významné části iniciovalo ZO ČSOP a Nadace Veronica, ve spolupráci s místními úřady i zahraničními nadacemi. Pro hodnocení ekonomických, sociálních a environmentálních dopadů zmíněných projektů viz studie Uhlířové (2008).

Poslední z AAA jsou **Helena Norberg-Hodge** a její spoluautoři Todd Merrifield & Steven Gorelick. Jejich kniha *Bringing the Food Economy Home* je specifická v tom, že se věnuje převážně pouze jedné oblasti lokalizace, a to produkci a spotřebě potravin (viz pravidla výběru analyzovaných AA, kap. 2.2) Šíře argumentačních témat je dosti široká a zahrnuje ekonomické, sociální i environmentální, a také institucionální aspekty lokalizace. Ve svém pojetí se Norberg-Hodge et al. velmi blíží Douthwaitovi, a to i výraznou mírou opozice vůči současnému socio-ekonomickému systému, jejich text působí nicméně mnohem více aktivisticky a zaujatě: „Všechny tyto turbulence [krachy farmářů, nedostatek potravin, rozšíření GMO] mají svůj původ v industrializaci a globalizaci potravin a zemědělství. Jídlo bylo redukováno na komoditu na nestabilním trhu, farmaření se stává čím dál více specializované, náročné na kapitál a založené na technologiích, a marketing potravin je stále více globalizovaný. Tyto trendy se ukazují být katastrofální jak pro spotřebitele, tak pro farmáře, lokální ekonomiky a životní prostředí; nicméně, většina vlád se snaží ještě urychlit tento proces pomocí politik, které mají za cíl vyšší exporty a menší bariéry obchodu, více chemikálií a genetického inženýrství.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:1)

Obdobně jako někteří předchozí autoři, i Norberg-Hodge et al. popisují dva protikladné modely produkce, globální potravinový systém vs. lokálně adaptovaný potravinový systém: „Tyto dvě možnosti jsou reprezentovány fundamentálně odlišnými typy potravinových systémů. *Globální* systém je charakterizován velkým měřítkem, vysoce mechanizovanými, monokulturními a chemicky intenzivními metodami s produkcí orientovanou na vzdálené a stále více globalizované trhy. Rozšířené používání externích vstupů, velkých strojů, dálkové dopravy a komunikační infrastruktury dělá tento systém extrémně kapitálově a energeticky intenzivním. Tento potravinový systém charakterizuje také výrazná závislost na znalostech a technologiích vytvořených malým počtem institucí západního typu. Cílem je neustále se zvyšující zemědělská efektivita (*efficiency*) – definovaná jako maximalizace sklizně úzké škály globálně obchodovaných komodit a minimalizace lidské práce. [...] Příliš často jsou výsledné technologie prosazovány na farmách bez přihlídnutí k lokálním ekologickým a sociálním podmínkám. To vedlo k přizpůsobení zemědělské produkce,

krajiny a rozmanitých kulturních tradic potřebám dostupných technologií a homogenizaci přírody a kultury tak, aby sloužily globální ekonomice.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:3-4)

Naproti tomu lokálně adaptované potravinové systémy „jsou typicky orientované na lokální a regionální spotřebu s relativně malými vzdálenostmi – tzv. potravinovými mílemi (*food miles*) – mezi producentem a spotřebitelem. V mnoha případech jsou tyto dvě skupiny přímo propojeny. Tyto nové potravinové systémy, které se vyvinuly ve specifickém sociálním, ekonomickém a environmentálním kontextu, v mnoha ohledech připomínají ty v tradičních kulturách. Na Jihu lze ještě stále najít tisíce původních, tradičních, lidových, místně zakořeněných (*vernacular*) zemědělských systémů – lokální potravinové systémy v relativně malém měřítku, které uchovávají zdroje a jsou adaptovány na specifické místní podmínky.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:4) „Základní charakteristikou lokálních potravinových systémů je relativně nízký ukazatel *food miles* – vzdálenosti, kterou urazilo jídlo než se dostalo k zákazníkovi.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:17)

Podle Norberg-Hodge et al. tedy posun směrem k lokalizaci znamená „získání zdravé rovnováhy mezi obchodem a lokální produkcí a ukončení fikce, že obchod je vždycky výhodný pro všechny strany a více obchodu je vždycky lépe než méně. Tento posun také znamená uvědomění si, že základní není tržní cena jídla, ale jeho náklady – pro životní prostředí, venkovská živobytí, lidské zdraví a pocit komunity. Globální potravinový systém je ve všech těchto ohledech velmi nákladný, zatímco potravinová bezpečnost, kterou slibuje, je přinejlepším nejistá.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:100) Cílem lokalizace pak podle nich „není eliminovat veškerý obchod, ale omezit ten obchod, který není nutný, a podpořit změny, které vedou k posílení a diverzifikaci ekonomik jak na komunitní, tak na národní úrovni. Stupeň diverzifikace, druh produkovaného zboží a množství obchodu se přirozeně budou lišit region od regionu.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:113)

Box 6: Komunitně podporované zemědělství

Model komunitně podporovaného zemědělství (KPZ, v angličtině CSA = Community Supported Agriculture) je založen na přímém kontaktu zemědělce a jeho zákazníků/odběratelů a na jejich vzájemné důvěře. KPZ funguje tak, že skupina spotřebitelů zeleniny, případně i ovoce, mléka, vajících atd. si předplatí u vybraného zemědělce pravidelné odběry na celou sezónu, zpravidla bez přesné znalosti množství a složení jednotlivých dodávek. Sedlák a spotřebitel tak sdílejí výnosy i rizika hospodaření – když se urodí více, dodávky jsou větší, když méně, odběratelé se například více zapojí do práce na farmě, nebo dočasně akceptují menší objem dodávek. Zásadní je přitom princip dlouhodobého předfinancování a jistoty pravidelného odběru. V současné době (2012) začalo fungovat v České republice 5 či 6 skupin KPZ.

Například brněnskou skupinku tvoří farmáři (manželský pár, který ekologicky hospodaří a pěstuje zeleninu) a cca 30 odběratelů. Každý podepsal s farmářem smlouvu o spolupráci, podle které se zemědělec zavazuje, že po celou sezónu (cca 8 měsíců) bude každý týden dodávat každému cca 3-5 kg různých druhů zeleniny, včetně bylinek, koření apod. Přesné složení dodávky se neví předem, sklízí se, co zrovna dorůstá a je zralé. Každý dopředu zaplatil 5000 Kč na rok a zavázal se k pravidelnému odběru každý týden. Dodávky se vyzvedávají na jednom výdejním místě v Brně a každý člen skupiny 1x za sezónu vydávání zajišťuje.

(osobní zkušenost EF, více informací viz např. Veronica, <http://www.veronica.cz/?id=538>)

Přehled šesti výše představených přístupů ke konceptu ekonomické lokalizace poskytuje Tabulka 4. Jednotlivé přístupy jsou vymezeny pomocí sedmi charakteristik (viz kap. 2.2):

- definice ekonomické lokalizace (i když v některých případech implicitní)
- hlavní cíl
- hlavní témata či oblasti zájmu
- hlavní aktéři
- vize či ideální model fungování ekonomiky
- hlavní principy a/nebo politiky
- míra opozice vůči mainstreamové ekonomii

Tabulka 4: Přehled přístupů k ekonomické lokalizaci dle jednotlivých analyzovaných autorů a autorek a vybraných sedmi charakteristik.

autoři	definice	cíl	hlavní oblasti	hlavní aktéři	vize, model fungování	hlavní principy a politiky	míra ¹⁶⁶ opozice
Shuman	přechod k lokálnímu <i>neznamená</i> odříznutí se od okolního světa. Znamená rozvíjení lokálně vlastněných podniků, které využívají místní zdroje udržitelně, zaměstnávají místní pracovníky za slušný plat a slouží primárně místním spotřebitelům. Znamená větší soběstačnost a menší závislost na dovozu. Řízení se přesouvá ze zasedacích síní vzdálených korporací zpátky do komunity, kam patří.	větší kontrola komunit nad vlastním osudem	lokální produkce pro lokální potřeby, lokální vlastnění podniků a lokální koloběh peněz	lokální komunity, místní a národní vlády (asistující role)	komunitní podniky	1.přestat ničit kvalitu místního života, aby bylo vyhověno mobilním korporacím, a místo toho rozvíjet komunitní korporace, které mají za cíl zvyšovat kvalitu místního života. 2.přestat se soustředit na export, a místo toho usilovat o odstranění nebezpečných závislostí vytvářením nových podniků, které nahrazují dovozy a které uspokojují základní potřeby lidí. 3. trvat na zákonné a politické moci potřebné k vytvoření živné půdy pro domácí podniky	nizká
Desai & Riddlestone	každá země do nejvyšší možné míry uspokojuje své každodenní základní potřeby z lokálních zdrojů a mezinárodně obchoduje pouze produkty s vysokou přidanou hodnotou, což má za následek vysoké příjmy s malým environmentálním dopadem	snižování ekologické stopy	regionální výroba, spotřeba a recyklace	lokální komunity, trhy, národní vlády (omezená regulační role)	bioregionální rozvoj, zasíťovaná produkce/ ekonomika (<i>network production/ network economy</i>)	1.používání lokálních obnovitelných a odpadních zdrojů (<i>waste resources</i>) k uspokojování více našich každodenních potřeb 2.dosahování udržitelnosti skrze trh zboží a služeb 3.život v rámci našich planetárních možností a ponechání prostoru divokým druhům a divočině	nizká

¹⁶⁶ Nizká míra opozice vůči mainstreamové ekonomii znamená, že AAA nezpochybňuje základní předpoklady mainstreamové ekonomie (viz kap. 3.1) a věří v tržní řešení s pouze dílčími úpravami fungování trhu. Vysoká míra opozice vůči mainstreamové ekonomii znamená, že AAA kritizuje a zpochybňuje předpoklady mainstreamové ekonomie a explicitně se snaží představit jiný/alternativní ekonomický systém (viz též kap. 2.2). Je přitom zřejmé, že v tomto ohledu existuje spíše kontinuum než dvě ostré extrémní pozice. Přesto lze tvrdit, že žádné „střední hodnoty“ nebyly mezi AAA nalezeny.

autoři	definice	cíl	hlavní oblasti	hlavní aktéři	vize, model fungování	hlavní principy a politiky	míra ¹⁶⁶ opozice
Hines	lokalizace je proces, který působí proti trendu globalizace tím, že diskriminuje ve prospěch lokálního	znovuzískání kontroly komunit, regionů a států nad vlastními ekonomikami, omezení dopravy výrobků a služeb	internacionalizace spíše než globalizace, pravidla pro mezinárodní obchod	lokální komunity, transformované mezinárodní instituce, národní vlády	změna pravidel mezinárodního obchodu i rozvojové pomoci, přeměna WTO na WLO a GATT na GAST, ¹⁶⁷ pozitivní diskriminace ve prospěch lokálního	1.ochrana národních a regionálních ekonomik proti importu zboží a služeb, které mohou být produkovány lokálně 2.pravidla pro průmysl vyžadující produkci i prodej v daném místě 3.lokalizace peněžních toků, aby byly obnoveny komunitní ekonomiky 4.lokální konkurenční politiky pro zajištění vysoké kvality zboží a služeb 5.zavedení daní z primárních surovin a dalších daní pro získání zdrojů na přechod k lokalizaci 6.demokratická participace v lokálních ekonomických i politických systémech 7.přeměna rozvojových politik tak, aby přispívaly spíše k obnově lokálních ekonomik než k mezinárodní konkurenci	vysoká
Hopkins	zvýšená resilience a silnější lokální ekonomika znamenají být lépe připraven na hubenější budoucnost, být více soběstačný a upřednostňovat lokální před dovezeným. Je to budování schopnosti produkovat lokálně ty věci, které produkovat lokálně můžeme	větší resilience komunit	zemědělství, zdravotnictví, vzdělávání, ekonomika, doprava, energie a bydlení	lokální komunity, místní a národní vlády (asistující role)	hnutí přechodu (<i>Transition movement</i>)	1. omezení závislosti na fosilních palivech a snížení spotřeby energie 2. budování resilience 3. kolektivní a okamžitý přístup 4. budování způsobů života, které jsou více propojené, obohacující, a respektují biologické limity planety Země	vysoká

¹⁶⁷ WTO = World Trade Organisation, WLO = World Localization Organisation, GATT = General Agreements on Tariff and Trade, GAST = General Agreements on Sustainable Trade (Hines 2000:130, viz také kap. 5.5)

autoři	definice	cíl	hlavní oblasti	hlavní aktéři	vize, model fungování	hlavní principy a politiky	míra ¹⁶⁶ opozice
Douthwaite	lokalizace neznamená, že všechno by mělo být produkováno lokálně, ani neznamená konec obchodu. Jednoduše jde o vytvoření lepší rovnováhy mezi lokálními, regionálními, národními a mezinárodními trhy. Jde také o to, aby velké korporace měly méně, a komunity naopak více kontroly nad tím, co je produkováno, kde, kdy a jak, a aby obchod byl férový a přinášel výhody oběma stranám.	stabilní a udržitelné komunity	lokální/nezávislý měnový a bankovní systém, energie z lokálních obnovitelných zdrojů a lokálně produkováné základní jídlo a oblečení	lokální komunity, místní a národní vlády (asistující role)	Rolnická či komunitní ekonomika (<i>peasant/community economy</i>)	1. je potřeba začít využívat lokální zdroje k uspokojení potřeb komunity, spíše než přání vzdálených trhů 2. světové ceny nesmí určovat, co budeme vyrábět 3. je potřeba, aby naše klíčové výrobní procesy fungovaly bez vstupů ze světového systému	vysoká
Norberg-Hodge et al.	posun směrem k lokalizaci jednoduše znamená získání zdravé rovnováhy mezi obchodem a lokální produkcí a ukončení fikce, že obchod je vždycky výhodný pro všechny strany a více obchodu je vždycky lépe než méně. Tento posun také znamená uvědomění si, že základní není tržní cena jídla, ale jeho náklady – pro životní prostředí, venkovská živobytí, lidské zdraví a pocit komunity.	omezení veškerého obchodu, který není nutný, a posílení a diverzifikaci ekonomik na komunitní i národní úrovni	lokální produkce potravin	místní komunity	lokálně adaptované potravinové systémy	1. omezení velikosti a ekonomické moci nadnárodních korporací 2. vyšší zdanění neobnovitelných zdrojů, zejména fosilních paliv	vysoká

4.3 Tři lokalizační diskursy

Pokud se na analyzované AA podíváme skrze charakteristiky uvedené výše, můžeme rozlišit tři různé proudy. Pro jejich vymezení se ukázala jako významná a rozlišující kombinace dvou charakteristik: hlavní aktéři a míra opozice vůči mainstreamu. Na základě kombinace těchto kategorií jsem rozlišila tři různé diskursy ekonomické lokalizace: lidově-reformní, institucionálně-radikální a lidově-radikální (viz také kap. 2.2 a Tabulka 2).

Diskurs **lidově-reformní**, jehož představiteli jsou Shuman (2000) a Desai & Riddlestone (2002) je charakterizován kombinací důrazu na komunitní aktivity zdola, a nízké míry odporu vůči mainstreamové ekonomii a současnému systému. Jak již bylo uvedeno výše, Shuman se prohlašuje za silně věřícího v ekonomický růst, slabou centrální vládu, soukromé vlastnictví a ziskový motiv (2000:xii-xiv), Desai & Riddlestone pak volají po „aplikaci efektivních technologií a systémů v malém měřítku, aby se mohly lokální produkty a služby stát součástí mainstreamové ekonomiky.“ (Desai & Riddlestone 2002:12). Jejich model zasíťované ekonomiky (*network economy*) je proto orientován na schopnost malých producentů spolupracovat, aby byli schopni obstát v globální konkurenci a dodávat do supermarketové sítě (viz Obrázek 5). Tito autoři tedy v zásadě nekritizují základní předpoklady současného ekonomického systému, chtějí spíše korigovat některé jeho negativní důsledky (ztráta demokracie na lokální úrovni v důsledku rostoucí moci korporací, externality v oblasti životního prostředí apod.) a v zásadě tak zlepšit fungování trhu.

Druhý diskurs, **institucionálně-radikální**, reprezentuje Hines (2000). Jeho pojetí je charakteristické kombinací důrazu na institucionální prostředí a nastavení pravidel mezinárodního obchodu, a silnou mírou opozice vůči mainstreamovému ekonomickému systému. Hines navrhuje od základu přebudovat nastavení a cíle mezinárodních institucí a změnit současnou WTO (Světová obchodní organizace) na WLO (Světová lokalizační organizace), která by měla za cíl prosazovat ekonomickou lokalizaci jako „specifickou (a neškodnou) formu protekcionismu“ (Hines 2000:153,245), a diskriminaci ve prospěch lokálního (Hines 2000:62,153).¹⁶⁸ Obdobně pak navrhuje přeformulovat mezinárodní dohody GATT (Dohody o clech a obchodu) na GAST (Dohody o udržitelném obchodu). Hines opakovaně tvrdí, že lokalizace neznamená návrat k přebujelé státní kontrole. Znamená pouze, že vláda vytvoří politický rámec, který umožní lidem a podnikům obnovit diverzitu jejich lokálních ekonomik (Hines 2000:29,62). Přestože tedy i Hines vidí komunitní aktivity jako zásadní, z jeho pohledu mají význam hlavně ve formě tlaku na veřejné instituce a vlády jednotlivých zemí, aby se zasadily o zmíněné změny pravidel mezinárodního

¹⁶⁸ „To protože WTO ukazuje, že když jsou vlády přesvědčeny, že nový směr je zásadní, jsou ochotné podepsat účinné, proaktivní a efektivní mezinárodní dohody. [...] Tentokrát ale musí mít za cíl dosáhnout globální ekonomické a ekologické bezpečnosti, spíše než podporovat úzké zájmy velkých korporací a zahraničních investorů.“ (Hines 2000:170)

obchodu.¹⁶⁹ Hines se také explicitně věnuje vztahu mezi globálním Severem a Jihem a dopady lokalizačních politik v kontextu rozvojové spolupráce a navrhuje nahradit rozvojové politiky zaměřené na mezinárodní obchod opět větším důrazem na podporu lokální produkce a spotřeby.

Posledním, třetím diskursem je postoj **lidově-radikální**. Mezi jeho představitele řadím Hopkinse (2008), Douthwaita (1996) a Norberg-Hodge et al. (2002). Tito AA představují radikální opozici vůči mainstreamové ekonomii v kombinaci s jasným důrazem na budování praktických komunitních alternativ zdola. Podle nich mohou vlády a mezinárodní instituce přispět k podpoře lokalizace změnou svých priorit, rozhodně se na ně ale nelze spoléhat jako na iniciátory potřebných změn. Slovy Hopkinse, „nemůžeme čekat, až vlády převezmou vedení. [...] Vlády obecně nevedou, spíše odpovídají na situaci.“ (Hopkins 2008:76)¹⁷⁰ Nejvýraznější názor ve smyslu kritiky současných vládních politik pak představuje Norberg-Hodge et al. (2002:17): „Změna klimatu představuje tak velké riziko, že je iracionální pokračovat v zajetých kolejích (*business as usual*), zejména pokud to znamená povzbuzovat lidi, aby byli závislí na potravinách dopravovaných tisíce mil namísto potravin produkovaných v sousedství. Tento přístup je na hranici šílenství, přesto je to přesně to, co současné vládní politiky téměř ve všech zemích podporují.“¹⁷¹

Podle těchto autorů je proto zásadní na instituce nečekat a nespoléhat, a začít budovat alternativní ekonomické systémy svépomocí, a to co nejdříve. Zejména Douthwaite a Hopkins jasně vyjadřují názor, že vývoj směrem k lokalizovanějším ekonomikám není pouze otázkou salónní akademické debaty či dobrovolného lifestylového výběru. Podle nich jde kvůli ropnému zlomu a změnám klimatu o prakticky nevyhnutelný scénář vývoje, který nás v blízké budoucnosti čeká – je pouze otázkou, jak dobře na něj budeme (či nebudeme) připraveni. Je proto nanejvýš potřebné se na tento vývoj začít co nejdříve adaptovat, protože pokud tak neučiníme, nevyhnutelný přechod bude později mnohem problematičtější a bolestivější.

4.4 Dimenze a aspekty ekonomické lokalizace

Je zjevné, že mezi analyzovanými AA a jejich přístupy k lokalizaci existují rozdíly. Přesto zastávám názor, že je možné vystopovat a formulovat společné charakteristiky, které pojem ekonomická lokalizace v rámci všech analyzovaných AA vymezují. Souhrn obecnějších dimenzí a

¹⁶⁹ V odvětvích a případech, kde bude zachována určitá míra mezinárodního obchodu (např. obchod s kávou, výroba letadel apod., viz také kap. 4.4 a Tabulka 11) navrhuje Hines alespoň plošně prosadit pravidla spravedlivého obchodu (*fair trade*, viz pozn. 160).

¹⁷⁰ A dále pokračuje: „můžeme udělat mnoho i bez vlády, ale můžeme také s vládou udělat ještě o mnoho více.“ (Hopkins 2008:77) Proto je podle něj potřeba na vládu tlačit a rozvíjet aktivity na lokální úrovni, i když zatím nemají všeobecnou podporu (Hopkins 2008:76-77). „Role, kterou jsme identifikovali pro místní samosprávu v tomto procesu, je podporovat, nikoli iniciovat.“ (Hopkins 2008:144,145)

¹⁷¹ V předmluvě k Douthwaitově knize pak Norberg-Hodge & Mayo říkají: „Význam knihy Richarda Douthwaita spočívá v tom, že ukazuje, že globalizace může být uměřená (*globalization can be contained*), když budeme aplikovat tyto [lokalizační] alterenativy koherentně. Ukazuje také, že můžeme začít budovat alternativní systémy už dnes, bez čekání na pozhnání politiků anebo zkázu světa.“ (Norberg-Hodge & Mayo in Douthwaite 1996:ix)

konkrétnějších aspektů, které ekonomická lokalizace v jejich pojetí zahrnuje, poskytuje Tabulka 5. Obsahová stránka vyjmenovaných aspektů vychází z provedené analýzy, kategorizace a přesné formulace jsou mé vlastní.¹⁷²

¹⁷² Uvedené dimenze jsou kompilátem z pojetí jednotlivých autorů, ne všechny jsou u všech zastoupeny. Můj náhled samozřejmě není jediný možný, například již zmiňovaní Talberth et al. (2006:2) uvádějí dimenze tři: (a) lokalizace zboží a služeb, (b) lokalizace ekonomického rozhodování a (c) lokalizace městské krajiny (v americkém kontextu problematiky tzv. sídelní kaše (*urban sprawl*)).

Tabulka 5: Souhrn obecnějších dimenzí a konkrétnějších aspektů, které koncept ekonomické lokalizace v podání analyzovaných autorů a autorek zahrnuje.

Dimenze významu ekonomické lokalizace	Konkrétní aspekty ekonomické lokalizace v rámci jednotlivých dimenzí
Prostorová/geografická	snaha zkracovat vzdálenosti mezi produkcí a spotřebou
	preferenze lokálních výrobních prostředků, ¹⁷³ zatímco know-how a inovace jsou globálně sdílené
Územně plánovací	rozvoj infrastruktury, která podporuje lokální produkci a spotřebu
Environmentální	důraz na udržitelnost produkce a spotřeby
	co nejvíce uzavřený koloběh hmoty a energie, včetně využití odpadů jako zdroje
Ekonomická	důraz na koloběh peněz v místní ekonomice a místní finanční kapitál
	preferenze lokálního vlastnictví výrobních prostředků – individuální nebo komunitní
Sociální	důraz na budování komunity a spolupráci
	upřednostnění místních obyvatel a jejich potřeb před exportem
Kulturní	snaha zachovat a rozvíjet místní kulturní zvyklosti, řemeslné dovednosti apod.
Morální/etická	budování vztahu a zodpovědnosti k určitému místu
	podpora také pro nepeněžní vztahy a uspokojování nemateriálních potřeb
Politická	preferenze demokratických způsobů rozhodování
	snaha rozhodovat na nejnižší možné (nejlépe komunitní) úrovni (tj. princip subsidiarity), vyšší míra místní samosprávy
Strategická	snížování závislosti na dovozech a budování resilience vůči výkyvům světové ekonomiky
Ideologická	protiváha ekonomické globalizaci, ideologická alternativa převládajícímu ekonomickému systému a pojetí rozvoje založeného na prosazování růstu a volného obchodu
Praktická/fyzická	praktické projevy lokální produkce a spotřeby v konkrétních oblastech (jídlo, energie, peníze, doprava, bydlení atd.), tj. vlastní fyzické aktivity a jejich výsledky v materiálním světě

¹⁷³ V tradičním ekonomickém pojetí se používá termín výrobní faktory, který zahrnuje *půdu* (zástupný pojem pro přírodní zdroje obecně), *práci* a *kapitál* (viz např. Samuelson & Nordhaus 2007). Alternativní pojetí předkládá např. Ekins (1992:48-61), který všechny zmiňované zdroje pojímá jako *kapitály*, přičemž rozlišuje kapitál ekologický, lidský, sociální a organizační, a vyrobený).

Ve všech zmiňovaných dimenzích i konkrétních aspektech přitom všichni AAA vyzývají k aplikaci principu „pokud možno“, tedy k *preferenci* těchto faktorů a okolností produkce a spotřeby či *důrazu* na jejich aktivní rozvíjení, nikoli k jejich prosazování ve všech případech nebo nějakému absolutnímu zákazu aplikovat jiné přístupy. Všichni AAA se také shodují, že cílem lokalizace v žádném případě není úplná autarkie či odříznutí se od globálních vlivů, ať už ekonomických, kulturních či jiných. To, po čem autoři volají, je „pouze“ větší vyváženost, rovnováha mezi důrazem na lokální, regionální, národní a mezinárodní úroveň. Jelikož je podle nich tato rovnováha v současné době jednoznačně vychýlena ve prospěch globálního, je třeba podporovat a zdůrazňovat právě výše zmíněné lokální aspekty produkce a spotřeby.¹⁷⁴

Na otázku „Jak daleko je potřeba, aby komunita ve své snaze o soběstačnost šla?“ (Douthwaite 1996:50) tedy Douthwaite odpovídá: „V rámci komunit potřebujeme zajistit jenom produkci na uspokojení základních potřeb, a pak už se můžeme chovat zcela pragmaticky.“ Základní potřeby přitom podle něj tvoří nezbytné potraviny, palivo/zdroj energie a oblečení (obecněji pak oblasti financí, energie a potravin, viz Tabulka 4). Pokud je ještě lokálně dostupná pracovní síla, může podle něj komunita produkovat i další věci, ale je to už otázka volby v dané situaci. Ve chvíli, kdy jsou všichni plně zaměstnaní, jakékoli rozšíření lokální ekonomiky je nemožné, dokud komunita nezvýší svoji produktivitu nebo nepřesvědčí ty svoje členy, kteří jsou ještě zaměstnaní v rámci mainstreamové ekonomiky, aby od této práce upustili. (Douthwaite 1996:51) Ve druhé části své odpovědi pak Douthwaite dodává: „Ne tak daleko, jak si možná myslíte,“ protože mnoho produktů, které by bylo na lokální úrovni těžké vyrobit, nejsou v lokalizované ekonomice potřeba. Industriální systém totiž potřebuje čím dál tím více zboží a služeb nikoli na uspokojení potřeb koncových zákazníků, ale jen aby sám sebe udržel v chodu. (Douthwaite 1996:51)

Stejně jako je poněkud neurčitá předpokládaná míra či rozsah lokalizace, je také dosti neurčité prostorové vymezení lokálního. Dle Hinese lze „lokální“ vymezit na základě typu produkovaného zboží či služby,¹⁷⁵ dle Norberg-Hodge et al. spíše na základě sociálního a ekologického kontextu.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Douthwaite upozorňuje, že zatímco po většinu historie tvořila lokální produkce základ uspokojování lidských potřeb a zahraniční obchod byl pouze doplňkem a zálohou např. v případě neúrody, teď je situace opačná. Z původní zálohy se stal prakticky jediný systém produkce a postupně tu lokální (skoro) úplně nahradil. Stali jsme se tak závislí na nestabilním světovém systému, který je tak provázaný, že krach jedné jeho složky může způsobit krach dalších. Podle Douthwaitea je bezpochyby první na řadě krach finančního systému. (Douthwaite 1996:47)

¹⁷⁵ „Co ustavuje hranice lokalizace bude záviset na tom, jaké zboží nebo službu bereme v úvahu. Vymezení by mělo odrážet názory a potřeby dotčených komunit, ale v konečném důsledku to bude, ve smyslu alokace potřebných podpůrných zdrojů, politické rozhodnutí daných státní nebo regionálních uskupení státní, o které jde. [...] Rozsah oblastí, ve které bude působit daný typ průmyslu, bude převážně národní stát, přestože pro některé zboží (jako např. zemědělské produkty), může být daná [lokální] oblast menší než stát. Pro výrazně velká odvětví průmyslu, jako výroba letadel, může být vymezením skupina státní, které tvoří geografický blok. [...] Hlavním principem pro tato rozhodnutí bude, aby produkce byla v každé zemi tak lokální, jak je možno. Pro většinu sektorů povede postupné zvyšování energetických nákladů k umístění produkce tak blízko trhům, jak jen bude proveditelné.“ (Hines 2000:30) Hines také cituje Douthwaitea a jím uvedený termín sociální pole. (Hines 2000:29)

Hopkins pak uvádí jako optimální měřítko menší město s jeho venkovským zázemím (v britském kontextu tzv. *market towns*).¹⁷⁷ Douthwaite v tomto kontextu zmiňuje sociologický termín *sociální pole* a studie, které se snaží zodpovědět otázku, jaké je vhodné měřítko pro udržitelný rozvoj. Jako praktický indikátor „lokálního“ navrhuje např. oblast cirkulace místních novin. (Douthwaite 1996:52-56) Existují pokusy konkretizovat optimální měřítko pro některé druhy zboží a služeb (nef 2003:67, viz Tabulka 11 v příloze), či ho nějak paušálně stanovit (nef 2002), nicméně je zřejmé, že obecně sdílené konkrétní vymezení neexistuje. Jak shrnuje Hopkins, „Neexistuje žádné zaklínadlo ohledně otázky měřítka.“ (Hopkins 2008:144)¹⁷⁸

4.5 Definice ekonomické lokalizace

Z výše uvedeného je patrné, že AAA netvoří úplně jednotný blok, v mnoha dílčích aspektech, postojích a akcentech se ve svých přístupech k lokalizaci liší. Přesto, jak jsem se snažila ukázat v Tabulka 5, lze z jejich jednotlivých přístupů vytvořit koherentní syntézu či společnou definici. Navrhuji tedy následující (možno vnímat stále jako pracovní) definici ekonomické lokalizace:

Ekonomická lokalizace představuje zároveň proces i výsledek morální, politické a praktické podpory co možná největší škály místních aspektů výroby a spotřeby, s cílem hledat rovnováhu mezi lokálním, regionálním, národním a globálním měřítkem produkce a spotřeby a přispět k její sociální, environmentální i ekonomické udržitelnosti. Konkrétněji zahrnuje preferenci místních výrobních prostředků, jejich místní vlastnictví, místní peněžní a kapitálové toky a orientaci přednostně na uspokojování potřeb místních obyvatel. Zahrnuje také důraz na udržitelnost produkce a spotřeby, rozvoj místních komunit, demokratické rozhodování, posilování místní soběstačnosti a budování vztahu k místu. Ekonomická lokalizace neznamená (snahy o) absolutní autarkii nebo jakýkoli jiný typ izolace od okolního světa.

¹⁷⁶ „Co může být považováno za lokální se může výrazně lišit místo od místa, v závislosti na sociálním a ekologickém kontextu. V některých regionech tropů může například malé znamenat méně než jeden nebo dva akry, zatímco ve Spojených státech může mít farma 150 nebo více akrů a stále může být považována za celkem malou. Americké ministerstvo zemědělství definuje malou farmu podle ročního obrátu, nikoli podle rozlohy.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:127)

¹⁷⁷ „V mnoha ohledech tržní města (*market towns*), která jsou velikostí na úrovni těch, kde vznikly první iniciativy přechodu (*Transition initiatives*), jsou velikostí ideální. Mají jasné zázemí (*hinterland*), historicky definované vesnicemi a venkovskými oblastmi, ze kterých obyvatelé přinášeli svoji produkci do daného města spíše než do toho sousedního. Podobně ostrovy jsou dobrým měřítkem, se kterým pracovat, protože mají jasné definované hranice. [...] malé město je měřítko, ke kterému se všichni můžeme přirozeně vztahovat.“ (Hopkins 2008:143)

¹⁷⁸ Kontext citátu je přitom následující: „ideální měřítko pro iniciativu přechodu je takové, ve kterém cítíte, že můžete mít na věci vliv. [...] Neexistuje žádné zaklínadlo ohledně otázky měřítka. Vaše skupina bude muset následovat svoje instinkty, ale nebojte se toho – ustaví se přirozeně.“ (Hopkins 2008:144) V této souvislosti Hopkins také odkazuje na bioregionální koncept lidského měřítka (*human scale*). (Kirpatrick Sale in Hopkins 2008:143)

5 ARGUMENTY ANALYZOVANÝCH AUTORŮ A AUTOREK

V následující části budou představeny argumenty analyzovaných AA uváděné v jejich textech jako výhody a nevýhody ekonomické lokalizace. Jak se ukazuje zejména v konfrontaci s přístupem mainstreamové ekonomie (viz kap. 3.1 a 7.1), klasifikace v kategoriích výhoda – nevýhoda (resp. pozitivní – negativní dopad) do značné míry závisí na hodnotových předpokladech jednotlivých autorů a stejný jev může být proto interpretován odlišně.¹⁷⁹ Argumenty jsou zde tedy strukturovány spíše podle jednotlivých dimenzí ekonomické lokalizace, jak byly představeny v minulé kapitole (viz Tabulka 5), a nikoli na základě jejich pozitivního či negativního hodnocení.¹⁸⁰ Přehled všech zásadnějších argumentů zmiňovaných dále v textu poskytuje Tabulka 6 na konci této sekce. V následné diskusi (viz kap. 6 a 7) pak budou některé z těchto argumentů konfrontovány s dalšími autory z různých názorových proudů. Cílem této práce každopádně není diskutovat všechny zmíněné argumenty či nějakým způsobem ověřovat jejich platnost. V diskusi budou spíše uvedeny do širších souvislostí v rámci kontextů představených v kap. 3.1 – 3.5.

Nehledě na použité členění představuje zásadní společnou charakteristiku dále představených argumentů jejich propojenost. Členění je tedy pouze pracovní a schematické, jednotlivé argumenty spolu neoddělitelně souvisí, a to ne pouze jeden s druhým v lineárním smyslu, ale ve smyslu propojené sítě s mnohovazebnými interakcemi. Ve zkratce tuto propojenost popisuje např. Hines: „Všechny zmíněné [argumenty a opatření] je potřeba vidět jako část balíčku ve kterém sektory podporují jeden druhý. Základními kameny jsou investice do lokálně vlastněných podniků, které se zaměřují na nahrazování dovozů spíše než podporu vývozu: tzn. omezování závislosti na vzdálených zdrojích energie, vody, potravin a základních surovin a požadavek, aby vláda změnila své dotace, daně a obchodní zákony tak, aby podporovaly obnovu komunit.“ (Hines 2000:46-47)

Je také třeba zmínit specifický způsob zastoupení argumentů, které jsou analyzovanými AA předkládány jako nevýhody ekonomické lokalizace. I přes výše uvedené dílčí rozdíly v pojetí ekonomické lokalizace (viz přístupy jednotlivých AAA a diskursy představené v kap. 4.2 a 4.3) lze všechny analyzované AA označit za zastávce ekonomické lokalizace, neboť podle nich představuje upřednostnění hodnou alternativu vůči současnému socio-ekonomickému systému. Uvedené aspekty ekonomické lokalizace (viz Tabulka 5) tedy podle nich buď představují pozitivní hodnoty samy o sobě (např. nezávislost na vzdálených trzích, zvýšení zaměstnanosti zejména ve

¹⁷⁹ Viz například větší míra nezávislosti místní ekonomiky na světových trzích, větší náročnost výroby v malém měřítku na lidskou práci či snížení tlaku mezinárodní konkurence při systematickém upřednostnění místní výroby a spotřeby. Všechny tyto jevy, a mnohé další, interpretují lokalizační autoři jako pozitivní, a mainstreamová ekonomie jako negativní, resp. neefektivní.

¹⁸⁰ Argumenty by samozřejmě bylo možné strukturovat i jinak, např. pro jednotlivé oblasti produkce (potravin, energie, finance atd.), pro jednotlivé složky konceptu udržitelného rozvoje (oblast ekonomická, sociální a environmentální) či např. dle dotčených skupin (jednotlivci, komunity, místní samospráva, státní správa, příroda/životní prostředí atd.). V případě zvolených dimenzí nezapadají argumenty analyzovaných autorů rovnoměrně do všech jedenácti (viz Tabulka 5). První dvě dimenze (prostorová a územně-plánovací) vyjadřují spíše obsah definice ekonomické lokalizace, argumenty se mi jeví vhodné strukturovat podle těch následujících.

venkovských oblastech či snížení objemu dálkové dopravy), nebo se o nich předpokládá, že jejich aplikace pozitivní dopady (postupně) přinese (např. posílení vztahu k místu, posílení komunitních vazeb, obecně zvýšení kvality života apod.). Případným negativním dopadům ekonomické lokalizace je přitom věnován nepoměrně menší prostor; často jsou jen stručně vypořádány, označeny za neopodstatněné, či rovnou podány jako bezvýznamné či pomýlené. Ilustrativní ukázkou tohoto přístupu je např. závěrečná sekce Hinesovy knihy „Odpovědi na některé kritiky lokalizace“ (2000:242-245). Zde ovšem zároveň můžeme najít nejpřehlednější a nejucelenější přehled možných negativních dopadů a kritických námitek vůči ekonomické lokalizaci. Dále uvedený přehled argumentů je tedy tímto přístupem ovlivněn. Kritický náhled, který kombinuje více názorových proudů, se pokusím nabídnout v následné diskusi.

Ještě než se budeme věnovat jednotlivým argumentům, je třeba rozlišit dva mody, resp. způsoby, jak jsou argumenty předkládány. První přístup argumentuje v tom smyslu, že lokalizace sama o sobě žádné konkrétní důsledky nezaručuje, ale (více či méně) zvyšuje pravděpodobnost jejich výskytu. Druhý přístup naopak různé pozitivní i negativní aspekty předkládá jako přímý výsledek lokalizace, který je v zásadě zaručený. Přejít mezi oběma polohami je plynulý a nutno říci, že většina analyzovaných AA tento rozdíl explicitně nereflektuje. Vymezení tohoto rozdílu je nicméně zásadní pro posuzování míry platnosti předložených argumentů, a jeho absence způsobuje mnoho nedorozumění v diskusích o lokalizaci. Explicitně se k tomuto tématu vyjadřuje opět Hines v oddíle pod názvem „potenciální výhody lokálního“ (Hines 2000:33) „Termín potenciální je použit, protože lokální kontrola negarantuje zvýšení demokracie, rovnosti, ochrany životního prostředí a tak dále, pouze je činí pravděpodobnějšími.“¹⁸¹ Lokalizaci, resp. lokalizovanou/lokalizovanější ekonomiku lze pojímat také jako základní předpoklad pro výskyt či rozvoj autory jmenovaných pozitivních změn, jak to dělá např. Shuman (2000:34) když tvrdí, že „bez fungující lokální ekonomiky nelze získat lepší vzdělání, lepší kontrolu kriminality, [atd.]“.

Existuje také plynulý přechod mezi jevy, které jednotliví autoři uvádějí jako součást definice lokalizace a jako její výsledek, tj. důsledek její aplikace, viz také mnou navržená definice v kap. 4.5 (lokalizace zároveň jako proces i jeho výsledek). Blíže k tomuto tématu viz diskuse v kap. 6.

A nyní už tedy argumenty v rámci jednotlivých dimenzí.

5.1 Dimenze environmentální a zdravotní

Prvním a nejčastějším argumentem v environmentální oblasti je v souvislosti s ekonomickou lokalizací jednoznačně snížení dopravních vzdáleností a tedy snížení dopravní zátěže, tj. v kontextu soudobé debaty zejména snížení emisí CO₂, a tedy zmírnění klimatických změn, ale také omezení

¹⁸¹ Sám Hines ovšem na mnoha místech tento postoj opouští a pozitivně interpretované jevy (byť často implicitně) připisuje lokalizaci jako její přímý důsledek.

hluku, záboru krajiny a další. (Norberg-Hodge et al. 2002:17-19) Jinými slovy dochází k ušetření tzv. *food miles* (viz pozn. 150) na straně producentů, zpracovatelů a dodavatelů a omezení dopravy i na straně zákazníků. (Norberg-Hodge et al. 2002:20,22) Vedle těchto přímých důsledků navíc dochází podle Norberg-Hodge et al. (2002) ke snížení dopravní zátěže i nepřímo, v případě potravin odpadá či se velmi pravděpodobně snižuje transport pesticidů a hnojiv, odpadá zbytečný transport do distribučních center v rámci řetězců, omezuje se spotřeba energie na chlazení a zpracování potravin (s.32). Zpravidla je také menší spotřeba obalů a chemických konzervantů (s.20) a menší potřeba dopravní, energetické a informační infrastruktury (s.20-29).¹⁸² Desai & Riddlestone pak k omezení dopravy a vyplývajících snížení emisí a znečištění z dopravy domýšlejí dopady tohoto vývoje na ceny nemovitostí, které jsou v současnosti dopravou negativně ovlivněny. (Desai & Riddlestone 2002:76) Hines pak se svou typickou nekomplikovaností shrnuje: relokalizace znamená výhodu pro životní prostředí, protože omezuje dálkovou dopravu a její negativní dopady, tj. spotřebu energie a znečištění. (Hines 2000:110) Z omezení závislosti na dálkové dopravě plyne také obecněji snížení závislosti na fosilních palivech. Tato argumentace je vlastní zejména Hopkinsovi a Douthwaitovi, v trochu menší míře také Norberg-Hodge et al. Podle Desai & Riddlestone (2002:15) výše zmíněné projevy lokalizace celkově přispívají ke snížení ekologické stopy na udržitelnou úroveň.

Norberg-Hodge et al. podrobně rozebírají i další environmentální argumenty související s lokální produkcí potravin. Podle nich „není pochyb o tom, že zvířata na malých, diverzifikovaných farmách mají sklon být zdravější. Pokud žijí ve venkovním výběhu, zejména na organicky obhospodařovaných plochách a pastvinách, mají více pohybu, jejich strava je pestřejší a jsou vystaveni symbiotickým bakteriím, které jim pomáhají zbavit se, nebo si vybudovat rezistenci vůči patogenním bakteriím. Někteří organičtí zemědělci také tvrdí, že volně držená zvířata aktivně vyhledávají léčivé rostliny, které jim pomáhají proti nemocem.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:59) Douthwaite k tomuto tématu cituje výzkum, podle kterého nejen dobytek, který žije venku, je zdravější a plodnější, ale i sami organičtí zemědělci mají více životaschopných spermií. (Douthwaite 1996:276)

Podle Norberg-Hodge et al. je lokální produkce zdravější nejen pro životní prostředí, ale také zajišťuje zdravější a kvalitnější potraviny pro lidi, protože potraviny jsou zpravidla čerstvější (Norberg-Hodge et al. 2002:51-52), neobsahují tolik chemikálií, protože nemusí vydržet dlouhou cestu a dlouhou dobu na pultech (Norberg-Hodge et al. 2002:52-54), zpravidla neobsahují chemická aditiva, protože jsou méně často technologicky zpracované, a s menší pravděpodobností obsahují

¹⁸² Dle Norberg-Hodge et al. (2002:45-46) „jsou to ale primárně menší, méně mechanizované farmy s vyšší biodiverzitou, kde jsou možné hlavní úspory energie: organické monokultury ve velkém měřítku obecně vyžadují téměř tolik energie jako konvenční farmy. A samozřejmě, lokálně orientované organické potraviny také vyžadují mnohem méně fosilních paliv, aby se dostaly na trh.“ Zde i v mnoha dalších případech analyzovaní autoři považují v případě potravin za ideální místní organickou produkci (ať už certifikovanou nebo ne). Na mnoha místech pak jaksi automaticky lokální a organické sdružují, i když v praxi to samozřejmě nemusí být podmínkou.

rezidua pesticidů, herbicidů a dalších toxických agrochemikálií (Norberg-Hodge et al. 2002:54-55). V rámci lokálních potravinových systémů existuje také menší pravděpodobnost otravy jídla ve velkém měřítku (jaksi z definice, protože v rámci lokalizovaným potravinových systémů jsou potraviny produkovány i distribuovány v malém).¹⁸³ (Norberg-Hodge et al. 2002:57-59)

V rámci lokálních potravinových systémů také existuje lepší možnost vytvářet uzavřenější cykly/koloběhy živin a odpad z živočišné i rostlinné produkce může opět sloužit jako krmivo pro jiné nebo jako hnojivo, čímž se živiny udržují v rámci systému farmy. (Norberg-Hodge et al. 2002:40-41) Krom toho organická/nechemizovaná a diverzifikovaná produkce udržují život v půdě. (Norberg-Hodge et al. 2002:42) Také Desai & Riddlestone zmiňují lepší možnost lokální recyklace (Desai & Riddlestone 2002:13) a vytvoření místního koloběhu v ekosystémovém smyslu – umožňuje využít odpady jedné produkce jako suroviny pro jinou – princip prosazovaný v rámci tzv. industriální ekologie (*industrial ecology*), čímž se blíží přírodním ekosystémům. (Desai & Riddlestone 2002:16) Na jiném místě z toho pak vyvozují, že lokální organické metody hospodaření jsou efektivnější, protože znamenají méně energetických vstupů ve formě umělých hnojiv a naopak umožňují využití organického odpadu. (Desai & Riddlestone 2002:66)

Dalším souvisejícím argumentem je pak podpora biodiverzity a genetické diverzity, neboť lokální potravinové systémy podle Norberg-Hodge et al. zajišťují větší diverzitu na mnoha úrovních: diverzita variet a odrůd, diverzita pěstovaných i planých druhů i diverzita metod obhospodařování. (Norberg-Hodge et al. 2002:35) Produkce pro lokální trh vede k větší diverzifikaci produkce i proto, že zákazníci chtějí víc než jeden nebo dva druhy plodin. Naopak produkce pro globální trhy vede podle nich zákonitě k monokulturizaci. (Norberg-Hodge et al. 2002:35) Ohledně lokální bioprodukce pak, poněkud zjednodušeně, prohlašují, že „diverzifikované organické farmy udržují tolik biodiverzity, že škůdci nejsou vážným problémem a vystačit si bez pesticidů není těžké.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:45) Také Desai & Riddlestone uvádí jako výhodu lokalizace, že nechává prostor pro divoké druhy a divočinu¹⁸⁴ (Desai & Riddlestone 2002:15), farmáři se podle nich mohou vrátit k pěstování smíšených odrůd a i přesto, že specializace je velká, mohou pěstovat víc druhů (Desai & Riddlestone 2002:65). Opět také domýšlí o jednu (politickou) úroveň dál – podle nich tento společný zájem umožní spolupráci zastánců lokalizace s tradičními ochránci přírody (Desai & Riddlestone 2002:55).

Podle zmíněné dvojice znamená lokalizovaná produkce také menší riziko šíření nemocí a invazních druhů (Desai & Riddlestone 2002:67), a to ve dvou rovinách – jednak přímo, protože

¹⁸³ „Všichni chceme bezpečné, zdravé jídlo, ale nemůžeme spoléhat na globální potravinový systém, že nám ho zajistí. Korporátní potravinový řetězec se natolik prodloužil, a vzdálenost mezi producentem a spotřebitelem je tak velká, že nikdo nemůže opravdu vědět, jak bylo jeho jídlo vypěstováno, zpracováno a jak s ním bylo zacházeno během dlouhé cesty. Pouze lokalizací a zmenšením měřítka našich potravinových systémů budeme zase jednou moci důvěřovat jídlu, které jíme.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:61)

¹⁸⁴ Zároveň ale viz dále opačný argument Douthwaita, že např. kvůli záboru půdy pro pěstování energetických plodin může zbýt pro divočinu prostoru naopak méně.

velké dodávky na velké vzdálenosti zvyšují pravděpodobnost, že se importuje nějaký exotický druh, který se rozšíří, a také nepřímo skrze globální změny klimatu – protože více dopravy znamená více emisí skleníkových plynů, rychlejší globální oteplování a související šíření areálu teplomilných chorob a škůdců.

V případě produkce energie argumentuje zejména Douthwaite, že na úrovni lokální ekonomiky je největší potenciál rozvíjet obnovitelné zdroje energie,¹⁸⁵ protože možnost budovat a provozovat je na podnikatelské bázi ve velkém měřítku je dosti omezená. (Douthwaite 1996:188) Douthwaite (1996:185,189-227) pak rozebírá jednotlivé obnovitelné zdroje energie (voda, vítr, biomasa) a přínosy jejich využití. Zdůrazňuje již dříve zmíněný argument, že různé výhody obnovitelných zdrojů se kombinují a generují navzájem. Příkladem může být tzv. *coppicing*, tj. ořezávání zmlazených výhonků dřevin, které jsou zdrojem biomasy, a zároveň jde o žádoucí managementový zásah i tradiční způsob hospodaření, který udržuje krajinný ráz a biodiverzitu. (tento příklad uvádí i Dessai a Riddlestone, viz také pozn. 205). Další ukázkou pak může být zplyňování výkalů z chovu zvířat, které slouží jako zdroj energie a zároveň řeší problém s množstvím vyprodukovaného organického odpadu.

Zejména v případě biomasy jako je sláma, hnůj či energetické rostliny (Douthwaite 1996:212-227) se většinou její využití vyplatí jen pokud zpracování na energii proběhne lokálně nebo regionálně (Douthwaite 1996:215-216). Pokud máme využití jak pro elektřinu, tak pro teplo, pak je efektivita energie z biomasy opravdu vysoká. Naopak je efektivita často sporná u řepky a dalších energetických plodin, pokud se pěstují s použitím umělých hnojiv a pesticidů (Douthwaite 1996:222). I Douthwaite (1996:224-225) si samozřejmě uvědomuje problém omezené zemědělské plochy – podle něj hrozí, že bohatí si budou pěstovat biopaliva zatímco chudí budou potřebovat jídlo a zůstává tedy otázkou, zda má lokální produkce potenciál uspokojit zároveň poptávku po potravinách, energii a případných dalších statcích.

Podle Hinese lze v obecné rovině předpokládat, že jakékoli negativní dopady by se v rámci lokalizované produkce projevovaly v daném místě, a byl by tedy větší tlak, motivace a potenciál pro kontrolu a zlepšování podmínek produkce (Hines 2000:35).

5.2 Dimenze ekonomická

Základní charakteristikou a také výsledkem ekonomické lokalizace je podle všech analyzovaných AA posílení místní ekonomiky, tedy podpora místního koloběhu peněz, zboží a služeb, a pokud možno také odpadů produkce, které mohou být v rámci místní ekonomiky recyklovány či jinak znovu využity. Jak až poeticky popisuje Shuman, místní podniky (továrny, kanceláře, obchody a farmy) „jsou životní mízou ekonomiky. Poskytují pracovní místa, která živí

¹⁸⁵ Obdobně viz například Holub (2007).

rodiny. Zásobují lokální ekonomiku skrze prodeje, úspory a investice. Platí daně z příjmu, z nemovitostí a z přidané hodnoty, které financují školy, nemocnice, policii a opravy ulic.“ (2000:5) Pokud jsou jednotlivé složky místní ekonomiky propojené, mohou se podle něj navzájem podporovat. Desai & Riddlestone (2002:78) mluví v tomto smyslu o zvětšování tzv. lokálního multiplikačního efektu. Ten jednoduše popisují v případě potravin i Norberg-Hodge et al. (2002:67): peníze vyplacené zaměstnancům na farmě se podle nich mnohem pravděpodobněji vrátí do lokální ekonomiky, než peníze zaplacené za technologie, stroje a pohonné hmoty dodavatelům zvenčí. Navíc, „z lokálních potravin mají prospěch i spotřebitelé: spíše než aby přispívali do účetnictví velkých vzdálených korporací, peníze za jejich potraviny pomáhají posilovat a revitalizovat jejich vlastní komunity a lokální ekonomiky.“ (tamtéž, s.65) ¹⁸⁶

V širším kontextu je důsledkem posílení místní ekonomiky menší zranitelnost vůči vnějším vlivům, zejména výkyvům světové ekonomiky a související menší závislost na nestabilitě světových cen.¹⁸⁷ Tuto výhodu uvádí s různou mírou důrazu všichni AAA. Typickou formulací je např. citace z Desai & Riddlestone (2002:13) popisující „zdravé a stabilnější regionální ekonomiky, chráněné proti destruktivním výkyvům globalizace“. Jedním z důležitých nástrojů v tomto procesu je vytvoření místní měny, ať už ve formě reálných peněz, virtuální měny nebo např. časové banky. Význam alternativních měn zdůrazňuje a podrobně rozebírá zejména Douthwaite (1996:kap. 2-4), podle kterého je zásadní, aby se co nejvíce transakcí v rámci komunity stalo nezávislých na vnější, národní měně. Ta totiž podléhá vlivům „velkého světa“, které místní komunita nemůže ovlivnit. (Douthwaite 1996:61-62)

Zejména Norberg-Hodge et al. a Hines považují za další zásadní projev lokalizace omezení monopolů a ekonomické moci korporací a související větší ekonomickou diverzitu, oproti současnému trendu globalizace směřující k ekonomické monokultuře a stále méně poskytovatelům (Hines 2000:34).¹⁸⁸ Hines se zabývá pozitivní rolí konkurence na místní úrovni (oproti negativním dopadům mezinárodní konkurence vyvolávající závod ke dnu (viz pozn. 149). Podle něj by měl být stanoven limit pro maximální tržní podíl jedné firmy u jednotlivých produktů, a nové firmy by měly být motivovány ke vstupu na trh pomocí grantů a úvěrů. To by zajistilo lokální konkurenci, která představuje zásadní motivaci pro zlepšování a inovace v produkci, zvyšování efektivity a rozšiřování výběru. V rámci této podpory lokální ekonomické diverzity by podle něj měl být

¹⁸⁶ Za ukazatel míry propojenosti místní ekonomiky může sloužit tzv. lokální multiplikátor. Ten udává, jaký podíl z peněz utracených v místní ekonomice v ní zůstává, a kolik z ní naopak odtéká pryč (nef 2002). Několik studií lokálního multiplikátoru bylo provedeno i v ČR, viz např. Uhlířová (2008), Ježková (2009) či Novotná (2011).

¹⁸⁷ Desai & Riddlestone (2002:46-49) uvádí zajímavý příklad, jak funguje kolísavá cena a relativní vzácnost na národním i mezinárodním trhu s papírovou kaší pro výrobu recyklovaného papíru.

¹⁸⁸ Norberg-Hodge et al. (2002:90-91) uvádí příklad korporace Cargil, jejíž aktivity sahají od produkce a zpracování kuřat a vajec v USA, Británii, Francii, Hondurasu a Thajsku, přes doly na fosfát a továrny na výrobu hnojiv pro Jižní i Severní Ameriku, Evropu a Pacifik, až po konzultantské služby pro rozvojové banky a vlády poskytované ve více než 100 zemích. K tématu a jednotlivým aspektům ekonomické demokracie viz Johanisová & Wolf (2012).

podporován globální transfer informací a technologií, pokud by vedl ke zvyšování efektivity lokální konkurence. (Hines 2000:35-36)

S (lokální) konkurencí souvisí také otázka ceny lokálně produkovaného zboží a služeb. Tento bod je sporný – autoři se většinou snaží vyvrátit představu, že lokálně produkované zboží a služby jsou nebo by byly nutně výrazně dražší. Douthwaite v případě potravin zastává názor, že „je velmi nepravděpodobné, že by jídlo produkované v rámci komunity s využitím malého množství vnějších vstupů bylo dražší než jeho importovaný ekvivalent, pokud má komunita zatím nevyužité zdroje jako je půda a pracovní síla a pokud dokáže vyjádřit cenu jejich využití v rámci lokálních podmínek, třeba jejich oceněním v lokální měně.“ (Douthwaite 1996:275) Ani v běžných účetních kalkulacích ale podle něj nemusí být lokální jídlo dražší, pokud se udrží nízká úroveň externích vstupů a zejména pokud se využije přímější forma distribuce. (Douthwaite 1996:278) Obdobně v případě energie je podle něj (1996:182) nepravděpodobné, že by mírně vyšší ceny lokálně produkované energie způsobovaly její nekonkurenceschopnost, protože techniky produkce na komunitní úrovni obecně vyžadují mnohem méně energie než produkce v industriálním systému.¹⁸⁹ Náklady a výnosy produkce energie je také možné kombinovat v místní a národní měně, čímž je možné regulovat dopady na jednotlivé skupiny (viz dále). (Douthwaite 1996:186-187)¹⁹⁰

Podle Norberg-Hodge et al. (2002:73-74) vytváří zastánci globální produkce dojem, že kdyby byla efektivita zajišťovaná volným trhem a průmyslovou výrobou odstraněná, ceny by se raketově zvýšily. Podle Norberg-Hodge et al. nicméně globální produkce už drahá je, pouze se mnoho z jejích nákladů maskuje ve formě dotací z peněz daňových poplatníků a externalizovaných nákladů.¹⁹¹ Hines v podobném duchu jmenuje skryté sociální a environmentální náklady současného způsobu produkce (vysoká nezaměstnanost, rostoucí nerovnosti, neadekvátní alokace zdrojů, chudoba, růst kriminality atd.). Podle něj by podpora lokální produkce a spotřeby sice mohla vést ke zvýšení cen, pokud by ale byla zavedena v mnoha zemích zároveň, souběžně s jejím rozšířením by postupně vymizely podmínky, které současné nízké ceny umožňují (nízké pracovní,

¹⁸⁹ Podle výzkumu Němcové (2011) je ovšem situace v praxi složitější, zejména u obecních bioplynových výtopen obce ve většině případů na jejich provoz buď doplácí, nebo přinejmenším do ceny energií nezapočítávají amortizaci potřebných zařízení. Roli hraje například také hustota zástavby, ochota lidí přejít na poněkud méně konvenční zdroj, či cenová konkurence zemního plynu (viz také Uhlířová 2008).

¹⁹⁰ Podle Douthwaitovy vize budoucnosti bude většina zdrojů energie lokálních, a (mezi)národní síť bude sloužit jen jako přenosová soustava mezi spoustou malých zdrojů a akumulátorů, které se budou nabíjet a vybíjet a tím vyrovnávat výkyvy v produkci i spotřebě. Téměř všichni tedy budou mít doma malý zdroj a zároveň baterii, a elektrické hodiny se budou točit oběma směry podle toho, jestli domácnost zrovna do sítě dodává nebo z ní odebírá (Douthwaite 1996:225-226). Elektrická síť tedy bude sloužit pouze pro přenos, nikoli jako nástroj ovládnutí trhu několika velkými společnostmi (Douthwaite 1996:226).

¹⁹¹ V případě potravin jde podle Norberg-Hodge et al. (2002:73-74) o nepříznivé trendy jako urbanizace, úpadek venkovského života, násilný přesun lidí a celých komunit z jejich kulturního kontextu a nárůst problémů spojených s rychlou urbanizací. Uvádí v této souvislosti také citát Julese Prettyho: „Za své potraviny vlastně platíme třikrát: poprvé u pultu v obchodě; podruhé skrze naše daně, které jsou do značné míry použity na podporu [průmyslového] hospodaření; a potřetí když se odstraňují negativní důsledky tohoto způsobu hospodaření.“

sociální a environmentální standardy produkce, nízké dopravní náklady apod.). Lokální produkce by pak už nebyla se současnou konvenční srovnávána, naopak by se sama stala standardem.

Desai & Riddlestone (2002:40-41) tedy mezi faktory, které ovlivňují poměr ceny v rámci konvenční a lokalizované produkce, zahrnují: míru započítání externalit, nastavení dotací v rámci systému, cenu substitutů, směnný kurz, zkrácení dopravních vzdáleností či inovativní způsoby produkce. Douthwaite (1996:278) přidává výše zmíněnou míru závislosti na externích vstupech a obecně způsob produkce a distribuce.¹⁹² Klíčové je podle něj také nastavení daňového systému – pokud se práce daní hodně a přírodní zdroje málo, lokální produkce spojená s menší mírou industrializace a vyšší náročností na lidskou práci vychází v porovnání s globalizovanou průmyslovou produkcí draze. Změna daňového nastavení ale může tento poměr změnit, stejně jako například cena fosilních paliv a potažmo dopravy. V závislosti na kombinaci těchto faktorů tedy může být cena lokální produkce v porovnání s konvenční produkcí vyšší nebo nižší.¹⁹³

Případný nárůst cen základních potřeb (potravin, oblečení apod.) by pak podle Hinese měl být v případě chudších obyvatel kompenzován formou sociálních dávek, na které by stát vydělal díky vyšším daním na energii, primární suroviny atd. (Hines 2000:70). Obdobně Desai & Riddlestone upozorňují, že případné (předpokládané) zdražení dopadne nejhůře na ty nejchudší. Z jejich pohledu ale není v dlouhodobějším horizontu přijatelné, abychom v zájmu chudých lidí v zemích Severu vykořisťovali ještě chudší lidi v zemích Jihu (kteří v současnosti nesou velkou část skrytých nákladů globalizované produkce) a ničili životní prostředí. Environmentální dopady totiž opět ponесou nejhůře nejchudší vrstvy obyvatelstva po celém světě, v dlouhodobém horizontu pak pravděpodobně všichni, bohatí i chudí. Podle nich navíc v lokalizované ekonomice začne působit výše zmíněný multiplikační efekt, takže vyšší ceny přispějí k vytvoření stabilních pracovních míst (viz dále) a zajistí příjmy místním obyvatelům. (Desai & Riddlestone 2002:83)

Dalším faktorem, který s cenou souvisí, je pak podíl jednotlivých složek obchodního řetězce na koncové ceně. V rámci lokalizace je podle AAA zásadním přínosem to, že se dodavatelské řetězce zkracují a větší podíl z koncové ceny tak zůstane producentovi. Opět na příkladu potravin, „protože je potřeba méně vnějších vstupů a protože si podíl bere méně zpracovatelů, distributorů a dalších mezičlánků, užší vazba mezi organickými farmáři a spotřebiteli zároveň snižuje cenu zdravého jídla pro spotřebitele a zvyšuje podíl, který jde farmáři.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:44) Farmáři mohou prodat přímo skrze farmářské trhy, bedýnkové systémy apod. nebo skrze místní obchody. I tak se množství prostředníků minimalizuje a navíc jejich tržby zůstanou ve větší míře

¹⁹² Douthwaite upozorňuje, že zejména prodej v rámci konvenční supermarketové sítě má řadu nevýhod, například přísné standardy na vzhled zboží, kterých lze velmi obtížně dosáhnout bez použití zemědělské chemie. Douthwaite uvádí výzkum, podle kterého se polovina veškeré organické a pětina konvenční produkce ovoce a zeleniny ve skutečnosti vyhodí čistě z důvodů nevyhovujícího vzhledu (Douthwaite 1996:278). Navíc je akceptováno a široce prodáváno jen velmi málo odrůd, čímž vznikají výše zmiňované problémy s monokulturami.

¹⁹³ Douthwaite (1996:310-313) uvádí příklad proměnlivého poměru ceny piva z mikropivovarů oproti průmyslové výrobě a konkrétní faktory, které tento poměr ovlivňují.

v lokální ekonomice (viz multiplikační efekt výše). Navíc, lokální nezávislé obchody zas na oplátku s větší pravděpodobností budou prodávat potraviny z místních farem, než třeba supermarkety, takže se bude lokální ekonomika dále posilovat (Norberg-Hodge et al. 2002:65-66). Vyšší podíl z prodejní ceny také snižuje konkurenční a produkční tlak, který na farmáře jinak vyvíjí globalizovaný systém (viz pozn. 149). Jelikož producenti dostanou lépe zapláceno, nemusí vyrábět tak velké množství, a pokud mají místní odbyt, nemusí přistupovat na často nevýhodné podmínky velkých odběratelů. Vyšší příjem jim tak umožňuje zachovávat vyšší environmentální a sociální standardy produkce, které jsou navíc spotřebiteli v případě lokálního zboží často vyžadovány. (Norberg-Hodge et al. 2002:68-69)

Snížený konkurenční tlak ovšem představuje zároveň jeden z častých argumentů proti lokalizaci. Jak uvádí Hines (2000:87), jádro tohoto argumentu tvoří předpoklad, že podniky včetně velkých korporací soutěží o zákaznickovu přízeň, a pod tlakem konkurence tedy zvyšují kvalitu a snižují cenu zboží. Omezení globálního obchodu konkurenci mezi podniky snižuje a tento nedostatek konkurence pak způsobuje neefektivitu, protože existuje menší tlak na snižování produkčních nákladů. Podle Hinese je ovšem v realitě korporace často disponují takovou mocí, že mají na trhu prakticky monopolní pozici, a mohou si podmínky diktovat. Lokálnější charakter trhů podle Hinese podpoří pozitivní aspekty konkurence – tj. pobídku být nákladově efektivní, zlepšovat design, efektivněji využívat zdroje atd. Navíc, úbytek konkurence zemí, které mají nižší environmentální a sociální standardy, podle něj umožní tyto standardy vylepšovat (Hines 2000:242-243).

Současná situace je ovšem podle analyzovaných AA taková, že ztrátu konkurenceschopnosti lze předpokládat, pokud jeden region či stát zavede lokalizační opatření včetně sociálně a environmentálně příznivějších podmínek produkce, a ostatní ne. Jak formulují Desai & Riddlestone, „potřebujeme rozšířit působnost legislativních standardů – dobrovolné standardy jako např. *Forest Stewardship Council* pro udržitelné hospodaření v lesích by se měly stát zákonnými normami. A tyto standardy by se měly stát mezinárodními, aby si všichni konkurovali za rovných podmínek.“ (Desai & Riddlestone 2002:102) „Nakonec bychom měli mít svět, kde spotřebitelé stále mají možnost výběru, ale pouze mezi udržitelnými alternativami.“ (Desai & Riddlestone 2002:102) Jak upozorňuje Hines, nadnárodní korporace používají argument ztráty konkurenceschopnosti, když nechtějí zavádět či respektovat sociální a environmentální standardy (např. standardy ILO, Mezinárodní organizace práce). (Hines 2000:76) Podle něj je ovšem pravda, že konkurenční tlak je opravdu veliký, a možnosti dobrovolných závazků firem proto omezené. (Hines 2000:76-77)

Dokud je tedy místní produkce pod tlakem okolního globalizovaného systému, existují podle Douthwaita (1996:42) v zásadě pouze dvě strategie, jak konkurenceschopnost lokální produkce udržet. První možností je využít zkrácení distribučního řetězce (viz výše). Podle Douthwaita představují složité distribuční sítě v současném průmyslovém systému důkaz, že efektivita tohoto

systemu je mýtus, a jsou slabinou, kterou lze v lokální ekonomice využít. I když má tedy místní výrobce vyšší produkční náklady, pokud dokáže prodávat přímo svým konečným zákazníkům a vyhnout se tak přírůzkám i 150% v rámci distribuční sítě, tyto úspory by měly bohatě stačit a umožnit mu přežití (Douthwaite 1996:42).¹⁹⁴ Druhou možností je pak podle Douthwaita (1996:43-46) komunitně dotovat, což znamená, že komunita producentovi vypomůže a sníží tak náklady na pracovní sílu a/nebo kapitál. Například mohou místní zaměstnanci akceptovat nižší plat s tím, že práce v lokální komunitě jim přináší uspokojení, nebo může komunita například založit vlastní spořicí a úvěrovou instituci, která bude místním podnikatelům poskytovat úvěry za výhodných podmínek (Douthwaite 1996:46).

Další rovinu debaty o efektivitě pak tvoří argument, že lokální produkce přináší menší výnosy, protože omezuje míru specializace a neumožňuje plně využít úspory z rozsahu. Pokud zůstaneme u příkladu zemědělství, podle Norberg-Hodge et al. jsou malé farmy často označovány za méně produktivní než ty velké: „větší produktivita průmyslového zemědělství je do značné míry mýtus, který byl po mnoho let propagován jeho zastánci a těmi, kteří z něj mají výhody. Studie za studií provedené v různých částech světa ukazují, že malé, diverzifikované zemědělské systémy mají větší celkový výstup na jednotku půdy než velké monokultury.“¹⁹⁵ Norberg-Hodge et al. tedy celkem jednoznačně tvrdí, že malé diverzifikované farmy jsou produktivnější než ty velké (Norberg-Hodge et al. 2002:74-77). Například Douthwaite ovšem formuluje tento argument mnohem opatrněji: debata, jestli je výnosnější konvenční nebo lokální organické nebo biodynamické zemědělství závisí podle něj na spoustě faktorů, např. na stavu půdy (Douthwaite 1996:276).¹⁹⁶ I v případě, že je organický výnos nižší, hmotnostní ztráta je podle něj vyvážená vyšší nutriční hodnotou (Douthwaite 1996:276). K efektivitě se pak poněkud zkratkovitě vyjadřují také Desai & Riddlestone (2002:35), kteří tvrdí, že lokální produkce a spotřeba přirozeně vede k efektivnějšímu vyžití zdrojů a redukci naší ekologické stopy (viz dále).

¹⁹⁴ Douthwaite (1996:40) cituje studii, podle které jde v Británii pouze cca 20% z ceny jídla farmářovi, zbylých 80% ostatním článkům prodejního řetězce. Pokud podle Douthwaita místní producenti výhodu zkráceného distribučního řetězce nevyužijí, skoro jistě nemají šanci. V tomto názoru se Douthwaite neshoduje s Desai & Riddlestone, kteří naopak distribuci skrze supermarkety místním producentům, pokud spolupracují na odbytu a marketingu, doporučují (viz jejich model zasíťované ekonomiky, 2002:51 a také zde, kap. 4.2 a Obrázek 5).

¹⁹⁵ Podle Norberg-Hodge et al. (2002:75-76) je produktivita malých diverzifikovaných farem systematicky podhodnocována z několika důvodů. Zaprvé, vládní zemědělské agentury zdůrazňují pracovní efektivitu a ne efektivitu na jednotku půdy. Zatímco produktivita na jednotku lidské práce je u malých farem menší, protože svými metodami výrazně závisí na pracovní síle a ne na kapitálovém vybavení, produktivita na jednotku plochy je naopak vyšší. Druhé zmatení je mezi *výnosem* a *celkovou produkcí*. Výnos většinou odkazuje k množství jedné konkrétní plodiny vyprodukované na jednotku plochy, zatímco celková produkce udává kombinaci *všech* produktů farmy. Porovnávat pouze výnosy tak vede k zavádějícím závěrům, protože to ignoruje většinu užitečných produktů diverzifikované farmy, včetně vlastních hnojiv a schopností absorbovat vlastní odpady.

¹⁹⁶ Kostřicová (2011) pak na debatě ohledně ekologického zemědělství jako možné strategie rozvoje v zemích globálního Jihu ukazuje, že na předkládané argumenty i práci s daty mají vliv zejména předpoklady a předporozumění, se kterými jednotliví autoři k problematice přistupují. V tomto duchu lze zřejmě vnímat i následující Douthwaitův argument.

Omezení rozvoje specializace v rámci lokalizovanější produkce může být interpretováno také jako brzda inovací a výzkumu. Jak formuluje Hines: „Je tu pochopitelná nesnáze, že pokud se zavede ochrana pro lokální podniky poskytující zboží a služby na národní nebo regionální úrovni, mohla by kvalita takto chráněné produkce klesat. Existuje také obava, že by se mohl snižovat tlak na inovace a dodržování standardů, pravidel a zákonů, a tak by byl narušen výběr a uspokojení zákazníků jakousi východoevropskou byrokracií a neefektivností. Je proto zásadní zachovat pozitivní stránky konkurence, tzn. nutnost produkovat vysoce kvalitní zboží a služby, ale za rovnějších, lokálnějších podmínek.“ (Hines 2000:98) Desai & Riddlestone také uvádí tento argument mezi možnými námitkami, nepřikládají mu ale větší váhu (Desai & Riddlestone 2002:84,89). Jen na obecné úrovni upozorňují, že jistá míra specializace umožnila rozvoj řemesel a profesí, včetně umělců, vědců apod. (Desai & Riddlestone 2002:75).

Další formou neefektivity, na kterou upozorňuje Douthwaite, představují případné náklady příležitosti. Podle něj je možné, že investice např. do lokálních zdrojů energie budou mít vysoké náklady příležitosti, tzn. že investovat stejné peníze mimo komunitu by přineslo vyšší finanční návratnost. Zároveň ale pravděpodobně také větší riziko a větší závislost. Členové komunity si proto podle Douthwaite musí zvolit priority a rozhodnout, jestli je soběstačnost a nezávislost důležitější než případný vyšší finanční zisk. V reálných případech navíc nejsou náklady příležitosti tak vysoké, pokud uvažujeme jako alternativní použití peněz spoření v bance, protože současné úrokové míry (údaj z roku 1996) jsou hodně nízké, *de facto* blízké nule. V případě investic do lokálních zdrojů energie navíc usnadňuje rozhodnutí předpoklad, že světové ceny fosilních paliv budou v brzké době strmě růst (Douthwaite 1996:183-184).

Poslední kritizovaná forma neefektivity pak spočívá v tom, že lokalizovaná produkce a spotřeba s velkou pravděpodobností přispívá méně k (růstu) HDP, a to přinejmenším ze dvou důvodů. Zaprvé tím, že (jak bylo uvedeno výše) neznamená nutně vždy nejvyšší možnou produktivitu na jednotku času, a nezajišťuje tedy nejvyšší možný objem produkce. Zadruhé pak tím, že v rámci lokalizované ekonomiky probíhá více transakcí nepeněžně, takže i když se statky a služby vyprodukují, často nejsou zahrnuty do statistiky HDP. Jak uvádějí Norberg-Hodge et al., malé diverzifikované farmy přispívají k HDP méně, protože mnoho vstupů pochází ze samotné farmy a pokud produkuje i pro vlastní potřebu, i mnoho výstupů se zase na farmě spotřebuje. Naproti tomu velké průmyslové farmy hodně vstupů nakupují a také výstupy prodávají, takže k HDP přispívají pravděpodobně mnohem více. Podle zmíněných autorů to nevádí, protože celá víra v prospěšnost neustálého ekonomického růstu je podle nich pomýlená – kvalita života lidí na velké farmě může být ve skutečnosti mnohem nižší než těch na farmě malé. (Norberg-Hodge et al. 2002:77). I na obecné rovině zmínění autoři prohlašují, že „Vlády mají hluboce zakořeněný pocit, že neomezený ekonomický růst je synonymem zdraví společnosti. To je velký omyl.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:77)

Dalším velkým tématem v rámci lokalizační argumentace je pak otázka zaměstnanosti. Značný prostor tomuto aspektu věnuje zejména Hines: „Přechod k environmentálně udržitelnějším lokálním ekonomikám by měl podle něj obrovský potenciál vytváření pracovních míst. Příklady [perspektivních odvětví] zahrnují zlepšování energetické efektivity budov, rozvoj obnovitelných zdrojů energie, rozvoj veřejné dopravy či přechod na ekologické zemědělství, které je náročnější na lidskou práci. Daně z primárních surovin by byly hlavním zdrojem financování pro takový přechod náročný na lidskou práci, zejména pokud by se zároveň snížilo zdanění práce.“ (Hines 2000:112-113) Podle Hinese představuje globalizace velkou hrozbu budoucí zaměstnanosti kvůli urychlování automatizace, přemísťování výroby do zemí s levnější pracovní silou a daňovými úlevami, které omezují veřejný sektor náročný na práci. Stimulace poptávky za účelem vytváření nových pracovních míst podle něj každopádně nemusí mít formu tradiční podpory většího objemu nákupů aut a dalšího spotřebního zboží se zabudovaným zastaráváním a environmentálně nepříznivým způsobem výroby a použití. Podle Hinese musí odpověď spočívat v podpoře ekonomických aktivit, které se týkají základních potřeb lidí v jejich komunitách a které jsou náročné na lidskou práci. Pro pracovní místa je podle něj klíčové, aby byla zakotvena v komunitě, kde lidé žijí. (Hines 2000:44)¹⁹⁷ Kdyby byli, podle Hinese, lidé zaměstnáni lokálně, vytvořila by se celá škála nových podniků a služeb a mnoho vysokých nákladů by mohlo být ušetřeno díky snížení výplat podpory v nezaměstnanosti a nižším zdravotním a bezpečnostním nákladům. Navíc by se zvýšil odvod daní ze zaměstnanců a podniků. (viz princip lokálního multiplikátoru výše). (Hines 2000:44)

Desai & Riddlestone pak dodávají, že lokalizace by podpořila zaměstnanost zejména ve venkovských oblastech, které se zpravidla potýkají s největším úbytkem pracovních míst (Desai & Riddlestone 2002:55) V podobném duchu argumentují i Norberg-Hodge et al. když předkládají studie, podle kterých malé farmy zaměstnávají více lidí na akr půdy než velké farmy¹⁹⁸ a malé obchody poskytují více pracovních míst na stejný objem prodaného zboží než supermarkety.¹⁹⁹ Douthwaite dodává tomuto argumentu další rozměr když tvrdí, že práce v rámci lokální ekonomiky je často více uspokojující. I když tedy může znamenat nižší plat, může být podle Douthwaita taková situace dobrovolná a přinášející spokojenost. (Douthwaite 1996:45)

¹⁹⁷ „Novým motorem vzniku pracovních míst by mohla být regenerace městské infrastruktury. Růstovým prvkem by byla přestavba a modernizace energeticky efektivního bydlení a veřejných budov, obnova odpadních systémů, zlepšování veřejných prostor, volnočasových zařízení, systémů veřejné dopravy a všech dalších veřejných i soukromých potřeb ve městě. Ve venkovských oblastech by potenciál nových pracovních míst v produkci bezpečných potravin skrze výrazný přechod k ekologickému zemědělství, lokálnímu zpracování potravin a marketingu. Jak ve městě tak na venkově je velkým zdrojem pracovních příležitostí osobní asistence a péče. Ta zahrnuje od oblasti zdravotnictví, vzdělávání a péče o staré lidi až po více esoterické praktiky jako aromaterapie apod.“ (Hines 2000:44) Hines ve spolupráci s *New Economics Foundation* vytvořil na základě obdobné argumentace (která by se dala shrnout pod pojem zelený růst) program pod názvem *Green New Deal* (viz nef 2008b).

¹⁹⁸ Konkrétně podle nich ve velké Británii farmy pod 100 akrů poskytují pětikrát více pracovních míst na akr než farmy nad 500 akrů (Raven & Brownbridge 1996, cit. dle Norberg-Hodge et al. 2002:67).

¹⁹⁹ „Přestože se provozovatelé velkých obchodů často chlubí, kolik vytvořili pracovních míst, odhaduje se, že tyto megamarkety na každá dvě vytvořená pracovní místa další tři zničí.“ (Goldsmith & Mander 2003, cit. dle Norberg-Hodge et al. 2002:68)

V otázce zaměstnanosti se autoři ovšem vyrovnávají i s opačnou argumentací, a to že kvůli případné nižší produktivitě práce či omezení ekonomického růstu dojde naopak ke zvýšení nezaměstnanosti: „Zavedení regulací a zdanění za účelem zachování zdravé planety neznámá, že bude automaticky následovat ekonomický kolaps a nezaměstnanost.“ (Desai & Riddlestone 2002:83) Podle těchto autorů se pracovní místa v dopravě a mezinárodním obchodě pouze přesunou do místního zemědělství, lesnictví a ruční výroby. „Je možné, že budeme muset méně plýtvat, ale jakákoli ztráta v materiálním bohatství může být nahrazena zvýšením kvality života. Bude méně nákladních aut na silnicích a více příležitostí pro komunity, aby rozvíjely novou, regionálněji založenou ekonomiku.“ (Desai & Riddlestone 2002:83-84) Hines se vypořádává s obdobným argumentem: že lokalizace ohrozí nadnárodní korporace a tím dojde ke ztrátě pracovních míst. Tomu lze podle něj snadno oponovat, neboť korporace zaměstnávají pouze 0.75% zaměstnaných lidí na světě (Hines 2000:71-72). Korporace podle něj vytváří dojem poskytovatele pracovních míst, protože se bojí ztráty moci (Hines 2000:71). Zejména pokud jde o Evropu nebo Západ obecně, jsou tato pracovní místa podle Hinese stejně jen dočasná, většina velkých korporací se dřív či později odstěhuje za levnější pracovní silou na východ (Hines 2000:72).

Douthwaite pak uvádí ještě jednu komplikaci, a tou je problém nekompatibility nabídky a poptávky v rámci lokální ekonomiky, který je způsoben omezenou variabilitou jak nabídky, tak poptávky (u zboží, práce, znalostí, technologií atd.). Douthwaite tento jev uvádí na příkladu LETS systémů, které jsou podle něj z ekonomického hlediska většinou zklamáním. Obrat je velmi malý a často se dostanou do situace, kdy většina účastníků má kredit, ale nemá ho za co utratit, a menší část má velký dluh, ale není zájem o jejich práci (Douthwaite 1996:76).²⁰⁰ LETS systém je proto podle něj do značné míry závislý na tom, aby „bylo zajištěno, že skrze LETS systém mohou být uspokojeny reálné potřeby lidí, spíše než jen jejich okrajové záliby.“ (Douthwaite 1996:86)

Dílčím, spíše technickým problémem je pak problematika daňových úniků při použití LETS a lokálních měn a legislativní nejasnosti ohledně jejich používání (Douthwaite 1996: 70-71,80-82). Například časodolary zatím nejsou zdaněné ani v USA ani v Británii, je ale otázkou, jak dlouho tato situace vydrží (Douthwaite 1996:kap.3:32,update z roku 2002). Časté jsou také technicko-operační problémy, v případě lokálních měn např. problémy s kontrolou inflace, nemožností stáhnout peníze z oběhu či závislostí na několika velmi aktivních jednotlivcích, kteří ho dotují, protože se systém

²⁰⁰ „Přes svoje výhody, LETS systém bude dobře fungovat pouze tehdy, když v regionu nebo v rámci určité sociální skupiny existuje nezaměstnanost a nedostatečná zásoba národní měny: pokud jsou všichni plně zaměstnaní a jejich aktivity nejsou zásadně omezeny nedostatkem hotovosti, proč by se měli obtěžovat se zapojováním do LETS systému a jaké ekonomické přínosy by z toho pro ně případně vyplývaly? LETS systémy jsou proto velmi náchylné vůči změnám ve stavu mainstreamové ekonomiky. Pokud každý člen LETSu dává přednost být placen v národní měně, protože ta může být utracena za širší spektrum věcí, LETS systémy budou mít tendenci rozvíjet se během recese, kdy se národní měna stává vzácnější, a oslabovat se či kolabovat, kdykoli se stav národní ekonomiky zlepší.“ (Douthwaite 1996:86)

alespoň prvních několik let sám plnohodnotně neuživí (Douthwaite 1996:83-85). Specifickou překážkou představují také hygienické předpisy (Douthwaite 1996:79).²⁰¹

Douthwaite také zmiňuje problémy s financováním „alternativních“ projektů z tradičních zdrojů kvůli velké nedůvěře investorů a nejistým výsledkům. Zisk je totiž v případě lokalizačních projektů často v jiné formě než té finanční (Douthwaite 1996:210-211). Dalším podstatným faktorem je také existující nastavení systému a technologií na velká měřítká, přičemž jejich decentralizovaná verze často prostě neexistuje (Desai & Riddlestone 2002:46 uvádí příklad technologie recyklace papíru). Související bariéru představuje také to, že velcí prodejci chtějí velké dodavatele, ne spoustu malých, kteří zvyšují jejich administrativní náklady. Desai & Riddlestone (2002:53-54) v tomto ohledu radí malým producentům vytvořit síť a zajišťovat odbyt společně, Douthwaite naopak radí velké distributory obejít a zajistit odbyt pokud možno přímo pro koncové zákazníky (viz výše).

5.3 Dimenze sociální a komunitní

Celkově lokalizace podle analyzovaných AA podporuje a přispívá k posílení komunity, a místních vazeb.²⁰² Douthwaite v souvislosti s přínosy vytvoření místní měny uvádí, že „přestože [místní měny] mají bezpochyby ekonomický význam, jejich nejvýznamnější přínos spočívá v tom, že pomohly přivést lidi dohromady, vytvořit přátelství a vybudovat pocit komunity.“ (Douthwaite 1996:85) V souvislosti s významem místního vlastnictví kapitálu obdobně shrnuje Shuman: „lokální vlastnictví podporuje místní loajalitu. [...] To znamená, že takové těžko kvantifikovatelné faktory jako stabilita komunity, udržení kultury a občanská hrdost vstupují do obchodních rozhodnutí stejně jako tradiční měřítko ziskovosti. Lokální vlastnictví dává komunitě šanci, i ve stále mocnější globální ekonomice, znovu získat kontrolu nad svým osudem.“ (Shuman 2000:6) V obecnějším kontextu obnovy komunity pak Shuman vyjadřuje přesvědčení, že bez fungující lokální ekonomiky nelze dosáhnout lepšího vzdělání, větší kontroly kriminality, lépe fungujících rodin a lepší pracovní morálky. Podle něj je potřeba silnější místní daňová základna, aby bylo možné najmout dostatek učitelů, sociálních pracovníků či policistů a zajistit jim slušné platy (Shuman 2000:34).

²⁰¹ Douthwaite (1996:79) popisuje, jak lze nepohodlné (a pro maloprodukcí často nesmyslné) předpisy obejít například tím, že zákazníci založí klub a výrobky se oficiálně distribuují pouze členům klubu. Pokud nejsou nabízeny veřejnosti, hygienická pravidla se na ně často nevztahují. Tak lze například provozovat i hospodu, kde se každý u vstupu zapíše jako nový člen klubu.

²⁰² Hines uvádí termín a definici udržitelné komunity, kterou přebírá od Chanana et al. (1999:16): „Udržitelná komunita může být popsána jako taková, ve které díky kombinaci vnitřních a vnějších zdrojů funguje sebeobnovující se základna ekonomické životaschopnosti, kvality služeb a sociálního kapitálu, které jsou dostatečné pro dobrou kvalitu života pro všechny obyvatele, pro zlepšení podmínek a příležitostí tam, kde jsou nedostatečné, pro vyrovnávání se s problémy kreativně, když vyvstávají, a pro předání hmotných i nehmotných statků budoucím obyvatelům, aby mohli dosáhnout stejných nebo vyšších standardů.“ (cit. dle Hines 2000:37)

Zde se ale zároveň setkáváme s problémem, protože fungování lokalizačních projektů velmi často závisí na již existující a alespoň do určité míry spolupracující místní komunitě. Zároveň je nicméně lokalizace reakcí právě na trend rozpadu a mizení místních sociálních i ekonomických vazeb, takže jejich obnovení může být velmi obtížné. Zejména v iniciálních stádiích se tedy praktici lokalizace často setkávají s problémem „vejce-slepice“, tj. jak obnovit lokální ekonomiku a komunitní vazby bez fungujících komunitních vazeb, na kterých je lokální ekonomika do značné míry závislá. Za takových podmínek se pak stává reálnou překážkou náročnost uvádění lokalizačních modelů do praxe. Z mnohých konkrétních příkladů, které uvádí Douthwaite (např. 1996:80-85 o lokálních měnách), vyplývá, že lokalizační projekty jsou často závislé na jednom jedinci, případně velmi malé skupince „tahounů“, kteří projektu věnují obrovské množství času a energie. Fungování projektů je pak na těchto konkrétních jedincích závislé, z čehož plyne jednak omezená udržitelnost v čase a také těžká replikovatelnost v jiných podmínkách.²⁰³ Dle Douthwaitových zkušeností tak mnoho lokalizačních projektů končí v zásadě dvěma způsoby: buď úplně zaniknou, protože se nenajde dostatečně nadšený pokračovatel, nepodaří se generační výměna apod., nebo se přemění v BAU (*business as usual*), tj. alternativní a lokální aspekty se postupně vytratí a z lokalizačního projektu se stane víceméně standardní mainstreamový tržní podnik.²⁰⁴

Hlavní obavu a rozpoznanou možnost negativního vývoje na úrovni komunity představuje přílišná sociální kontrola uvnitř malé komunity a související nesvoboda, resp. omezení svobody, lidské i tržní. Douthwaite v této souvislosti zmiňuje nevýhody vesnické komunity (Douthwaite 1996:12), Hines hovoří o potenciální hrozbě „lokální diktatury“: „Samozřejmě se může lokální kontrola dostat do rukou malé skupiny spíše než většiny, ale je zde větší potenciál potlačit takové trendy, pokud je kontrola místní ekonomiky součástí globálního demokratického lokalismu. Dnešní situace, kdy je demokracie přizpůsobená potřebám globalizace, vede svět opačným směrem [než k lokální demokratické kontrole].“ (Hines 2000:119) Hines dále upozorňuje, že lokalizace bývá někdy podezřívána, že vyvolává nebo vede k pravicovému nacionalismu. Podle něj ovšem v současnosti naopak k šíření nejistoty a radikalismu vedou negativní dopady globalizace, v Evropě i v rozvojových zemích, zatímco lokalizace může zvýšit pocit jistoty a snížit tak nebezpečí radikalismu plynoucího z pocitu ohrožení. (Hines 2000:244, obdobné myšlenky již dříve, viz pozn. 165 a 238)

²⁰³ Douthwaite v této souvislosti vznáší otázku, zda je možné považovat lokální podniky za životaschopné, pokud jsou závislé na dobrovolnících, tj. výrazné podpoře jednotlivců, která není započítána v nákladech dané činnosti, a na dalších netržních kapitálech (Douthwaite 1996:370). Zároveň ale na jiném místě sám navrhuje využít netržní kapitály jako strategii k dosažení konkurenceschopnosti vůči dováženému zboží (Douthwaite 1996:43-46, viz také kap. 5.2)

²⁰⁴ Douthwaite (1996) uvádí například postupné vytrácení družstevních a sociálních ideálů ve fungování španělského družstva Mondragon (s.338-341) či dánských družstev pro výrobu větrné energie (s.206-207). Jako další příklad mohou sloužit mikrofinanční projekty v rozvojových zemích, které začaly být provozovány i mainstreamovými bankami a jsou čím dál častěji podrobovány kritice (viz např. Bateman 2010 či Johanisová 2011). Zůstává otázkou, zda mohou původně alternativní projekty sehrát pozitivní roli, i když postupně vyprchá jejich étos a stanou se mainstreamové (Guene & Mayo 2001).

Norberg-Hodge et al. navíc uvádí, že „v ekonomikách, kde je rozdíl mezi nejbohatšími a nejchudšími relativně malý a jsou zajištěny základní životní potřeby všech, je minimalizována zlost a nespokojenost, zatímco pocity propojenosti – esence komunity – jsou silné. Takové okolnosti jsou běžné v prosperujících lokálních ekonomikách, které tíhnou ke spravedlivému přerozdělení zisků v rámci celé komunity.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:79) Desai & Riddlestone v této souvislosti dodávají, že fungující lokální ekonomika pomáhá vytvořit pocit komunity a bezpečí, který může zmírnit stresy, které jsou součástí globálně konkurenčního světa (2002:75). V jejich (v zásadě protržním pojetí, jak bylo charakterizováno výše) „pocit životní pohody má opravdové zdravotní, a proto také ekonomické, přínosy. Zdraví není jen prostá absence nemoci. Lokální ekonomický rozvoj vytváří pocit příslušnosti ke komunitě a místu, který přispívá k pocitu životní spokojenosti a může být protilátkou proti stresu moderního způsobu života.“ (Desai & Riddlestone 2002:79)

Souvisejícím aspektem je také změna postavení a role komunit, které mají v rámci lokalizace možnost změnit se z obětí negativních dopadů globalizovaného ekonomického systému na aktivní strůjce vlastního osudu. „Výsledkem by měla být zvýšená soudržnost komunity, snížení chudoby a nerovnosti a zlepšení živobytí, sociální infrastruktury a ochrany životního prostředí a s tím související zvýšení pocitu bezpečí.“ (Hines 2000:5) Podle něj máme na výběr ze dvou myšlenkových schémat: „to první je pokračování současného paradigmatu *laissez-faire*. To je koncept těch, kteří slibují růst a lepší zítřky, ale mlčky přihlíží osekávání bezmocné komunity skrze racionalizaci dávek a zdrojů. To druhé je přijetí nového paradigmatu, ve kterém se komunity mohou stát aktéry spíše než oběťmi, s programem, který jim umožní zpochybnit současné struktury způsobující jejich závislosti a znovu převzít kontrolu nad svým osudem.“ (Mayo et al. 1998, cit. dle Hines 2000:56-57)

5.4 Dimenze morální a kulturní

Možnost ovlivnit místní záležitosti posiluje podle zmiňovaných autorů také pocit zodpovědnosti a vztah k místu. Lokalizace podle nich obnovuje přímou vazbu mezi lidmi a jejich životním prostředím (Desai & Riddlestone 2002:17). Tato vazba je posílena také tím, že jakékoli negativní dopady produkce a spotřeby se projevují v místě jejich příčiny. Proto existuje velká motivace a tlak na jejich odstranění, kontrolu a případně zavedení přísnějších standardů. Tento tlak je v rámci lokalizované ekonomiky podle všech analyzovaných AA výrazně větší, než když jsou dopady vzdálené (viz např. Hines 2000:110, a také výše v kap. 5.1). Lokalizace také podle analyzovaných AA dovoluje zohlednit místní podmínky, lokální ekonomika je jaksí z definice založena na větší míře využívání místních surovin (Desai & Riddlestone 2002:49). Pokud platí argument o nižší míře specializace a menším produkčním tlaku (viz kap. 5.2), umožňuje lokální produkce také extenzivnější a zároveň více diverzifikované hospodaření, které zahrnuje např.

zachování tradičních managementových opatření a ochranu biodiverzity.²⁰⁵ Zohlednění místních podmínek také pomáhá udržovat a obnovovat kulturní diverzitu, podporuje místní tradiční řemeslné postupy, znalosti i související kulturní tradice (Desai & Riddlestone 2002:55).²⁰⁶ To se může projevat například i obnoveným zájmem o malé pivovary (Douthwaite 1996:310-313).

Problematické může být vnímání lokálně produkovaného zboží a služeb v očích veřejnosti. Na jednu stranu existuje dojem, že lokální je horší, zaostalé, oproti lepšímu zboží z dovozu (např. místní ovoce a zelenina nejsou tak krásné a velké (Desai & Riddlestone 2002:40). Na druhou stranu v některých kontextech je domácí produkce naopak vnímána jako kvalitnější a lepší. Jak upozorňuje Douthwaite, lokalizační snahy jsou v současnosti vnímány ve dvou extrémech, buď jako nouzová možnost pro lidi s nízkými příjmy, nebo naopak jako luxusní výběrová, a v zásadě doplňková záležitost pro vyšší střední třídu (Douthwaite 1996:77-79).²⁰⁷

Podle Norberg-Hodge et al. (2002:114) lokalizace také nabourává zažitou většinovou představu, že město je nositelem kultury, a venkov ztělesňuje pozůstatek barbarství, zaostalosti, netolerance a sociální kontroly. Podle nich odráží tyto předpoklady elitářství nebo rasismus víry, že moderní urbanizovaní lidé jsou nadřazení – nebo dokonce více vyvinutí – než jejich nerozvinuté venkovské protějšky.²⁰⁸ Obdobně podle Norberg-Hodge et al. velice nebezpečně odráží ignoraci velké části světa argument, že lidí je příliš mnoho, aby se mohli vrátit na venkov, k půdě. Většina lidí podle nich totiž stále ještě na venkově žije. Tento argument tak opět podporuje představu, že lidství je atributem rozvinutých urbanizovaných a industrializovaných zemí. Navíc, velmi rychlá urbanizace, která momentálně probíhá a je výrazným pokračujícím trendem, rozhodně není bezproblémová, spíše naopak. Přináší problémy nejen v rozvojových zemích, ale i na Severu. (Norberg-Hodge et al. 2002:115)

Desai & Riddlestone (2002:75) pak uvádí přesvědčení, že abychom mohli být soběstační, museli bychom žít ve velmi nízké hustotě osídlení, tzn. ale například neefektivní veřejnou dopravu

²⁰⁵ V britském kontextu uvádí Desai & Riddlestone (2002:51-53) již zmiňovaný *coppicing* (ořezávání výmladků v lesích, typicky v dobře zmlazujících dubohabřinách, viz kap. 5.1), který zároveň napomáhá ochraně motýlů. V českém prostředí může jít například o tradiční kosení luk, které pomáhá udržovat druhově bohaté louky, podporuje ochranu mnoha druhů bezobratlých, a zároveň se pojí s tradičními krajovými písněmi, kroji a slavnostmi (Jongepierová 2008). Seznam by mohl být velice dlouhý, pokud bychom zohlednili i obdobné příklady ze zemí globálního Jihu. Ukázka z indického Ladaku viz např. Norberg-Hodge (1996). Specificky ohledně problematiky rozvojových zemí viz následující kapitola 5.5.

²⁰⁶ Oblíbený příklad Desai & Riddlestone (2002:79-80) popisuje obnovu dřívější tradice pěstování a zpracování levandule v jedné londýnské čtvrti, která pomohla obnovit i místní komunitní vazby a pocit sounáležitosti nově přichozích obyvatel s danou čtvrtí.

²⁰⁷ Pro diskusi možných významů místního samozásobitelství v post-komunistickém prostředí ČR a Polska viz velmi zajímavá studie Smithe & Jehličky (2007).

²⁰⁸ Podle Norberg-Hodge et al. (2002:115) „Celý proces industrializace systematicky odebíral politickou a ekonomickou moc z venkovských oblastí, a současně vedl k doprovodné ztrátě sebeúcty venkovského obyvatelstva.“ Autoři uvádí příklad indického Ladaku: „ladacká tradiční kultura zakořeněná v komunitě byla prosycená živostí, radostí a tolerancí k ostatním, která byla zjevně spojená se sebevědomím lidí a pocitem, že mají kontrolu nad svými životy. Ale v období méně než jedné generace tuto kulturu dramaticky změnil ekonomický rozvoj. Rozvoj efektivně rozložil lokální ekonomiku založenou na malých farmách a přesunul rozhodovací pravomoci od domácností a vesnic k byrokratům ve vzdálených městech“ (Norberg-Hodge et al. 2002:115, podrobněji pak Norberg-Hodge 1996).

či komplikovanější a dražší zateplení jednotlivých objektů oproti koncentrované zástavbě. Rozvoj měst, velkoměst a megalopolí podle nich nevyhnutelně způsobuje problémy a odtržení od lokálního kontextu a větší majetkové rozdíly, což je problém nejen v rozvojových, ale i v rozvinutých zemích. (Desai & Riddlestone 2002:75-76) Na jiném místě pak Desai & Riddlestone (2002:99) uvádí, že vyšší hustota měst uvolní plochy pro komunitní aktivity, interakce a uzly hromadné dopravy, jinými slovy, že městské sídelní uspořádání je pro udržitelné systémy produkce a spotřeby lepší.

Zůstává tedy otázkou, zda je lokalizace koncept vhodný pouze pro venkov, který ale není uskutečnitelný ve městech, kde žije už většina obyvatelstva. Douthwaite k této problematice říká: „Závislost měst na jejich zásobovacích oblastech a nedostatek ekonomické soběstačnosti těchto zásobovacích oblastí jsou dvě strany téže mince a nemůžeme omezit jednu, aniž bychom ovlivnili i tu druhou.“ (Douthwaite 1996:56) Podle něj každopádně pokud venkovské komunity získají větší soběstačnost, ekonomická funkce měst se oslabí (Douthwaite 1996:56). Související otázkou také zůstává, zda by lokální produkce a spotřeba mohla fungovat pro všechny, tzn. zda je možné z lokálních zdrojů uspokojit potřeby všech, viz také kap. 5.1 (environmentální dimenze) a 5.5 (potravinová bezpečnost).

5.5 Dimenze politická, strategická a ideologická

Pro všechny analyzované AA představuje jeden z nejzásadnějších přínosů lokalizace větší možnost komunit ovlivnit vlastní osud a zejména jejich větší kontrola nad místní ekonomikou. Hines (2000:34) tento postoj formuluje následovně: „Regionální, národní a mezinárodní upřednostnění cíle lokalizace by mělo, pokud budou příslušné země jednat koordinovaně, navrátit kontrolu nad místní ekonomikou zpět do lokality. A to díky tomu, že se budou ve většině případů produkovat zboží a služby v dané lokalitě. Tento přístup zabrání nadnárodním korporacím a dalším, aby se přesouvaly jinam nebo tím hrozily, protože by tím ztratily přístup na příslušné trhy.“ Demokratická kontrola kapitálu je přitom podle Hinese klíčová pro vlády i komunity, aby mohly získat peníze na zlepšování sociálních a environmentálních podmínek a pracovních příležitostí (Hines 2000:34).²⁰⁹

Jak dále upozorňují Norberg-Hodge et al. (2002:86), možnost ovlivnit vlastní je osud je v přímé souvislosti se zájmem a ochotou se místním komunitním záležitostem věnovat: „Zatímco lidé v ekonomikách malého měřítka jsou často velmi zaujati rozhodováním, které se jich týká, toho zaujetí rapidně klesá, pokud jsou zapojeni do mnohem většího ekonomického systému.“ I podle Hinese (2000:119) tak lokalizace podporuje zájem lidí o místní záležitosti a jejich aktivní účast jak

²⁰⁹ Demokratickou kontrolu kapitálu lze vnímat jako jednu z dimenzí ekonomické demokracie, viz Johanisová & Wolf (2012). Kapitál lze vnímat buď v úzkém smyslu jako finanční kapitál, zde ale myšleno spíše v širším chápání analogickém Ekinsovi (1992, viz poznámka 173), tedy obecněji přístup k výrobním faktorům (půdě, práci, i vyrobenému kapitálu), a také k netržním kapitálům, jak je definuje Johanisová et al. (2012), viz také kap. 7.4.

na ekonomickém dění, tak potažmo i na politickém demokratickém rozhodování. Všichni AAA věří, že rozhodování na místní úrovni podporuje demokratickou participaci.²¹⁰

Zásadním politickým (stejně jako strategickým, kulturním, ekonomickým a dalším) tématem je vztah tzv. zemí globálního Jihu a Severu. Většina lokalizačních autorů spatřuje v lokalizaci způsob nápravy sociálních i environmentálních nerovností ve vztahu Severu a Jihu, které jsou podle nich do značné míry důsledkem procesu ekonomické globalizace a nastavení pravidel mezinárodního obchodu. Z pohledu Norberg-Hodge et al. (2002:77) Sever dosáhl mnoho ze své ekonomické síly a industrializace díky přírodním zdrojům a pracovní síle z Jihu, Jih už ale žádnou další oblast k obdobnému využití nemá. Podle nich by měl „z posunu směrem k lokálnější produkci v menším měřítku prospěch Sever i Jih, protože tam i tam by byla podpořena smysluplná práce a vyšší zaměstnanost. [...] Spíše než aby byl Jih dále vykořisťován, zvýšená vlastní produkce by umožnila Jihu nechat si víc vlastních přírodních zdrojů, práce a produkce pro svoje potřeby.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:113)²¹¹

Rozvojové souvislosti uvádí také Hines, který na politické úrovni prosazuje, aby byla pravidla mezinárodní spolupráce (*trade and aid*) změněna ve prospěch místní soběstačnosti. Navrhuje, aby se pravidla GATT změnila na pravidla GAST (*General Agreement for Sustainable Trade*), která by spravovala ne WTO, ale WLO (*World Localization Organisation*). Jejich úlohou by bylo zajistit politiky, které by podporovaly tok informací a technologií, přechod zbývajícího mezinárodního obchodu k přijetí pravidel fair trade a podporu budování lokálních ekonomik. (Hines 2000:36) „Cílem by mělo být podpořit maximální zaměstnanost skrze udržitelnou regionální soběstačnost.“ (Hines 2000:36). Obdobně Desai & Riddlestone vidí v lokalizaci nástroj směřující ke spravedlivější rozdělení zdrojů v rámci planety (Desai & Riddlestone 2002:13), podle nich se v rámci lokalizace změni povaha mezinárodního obchodu – od komodit s nízkou přidanou hodnotou se omezí na výrobky s vysokou přidanou hodnotou (Desai & Riddlestone 2002:17). To podle nich mimo jiné znamená, že bohaté státy budou muset omezit svojí spotřebu (Desai & Riddlestone 2002:34).²¹²

Pokud má dojít k omezení mezinárodního obchodu, vyvstává otázka jeho dopadu na rozvojové země, které jsou v současnosti závislé na exportu, tzn. na naší poptávce po dovezeném

²¹⁰ A to v kontrastu se současnou praxí, kdy „rozhodnutí, která ovlivňují miliony lidí, jsou běžně přijímána za zavřenými dveřmi velkých korporací nebo nadnárodních institucí jako WTO. V těchto případech nejde ani o předstírání demokracie: ti, kdo rozhodují, ani nebyli demokraticky zvoleni, ani přijímací proces není otevřen veřejnému prozkoumání.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:86) Obdobně kritizuje zmíněné nadnárodní instituce Hines a dodává: „Diverzifikovaná lokální ekonomika je pravděpodobně neodmyslitelně demokratická, protože zahrnuje širokou škálu aktivního zapojení lidí, kteří umožňují její fungování. Je potřeba, aby toto širší ekonomické zapojení bylo doprovázeno širší politickou a demokratickou kontrolou a zodpovědností na lokální úrovni.“ (Hines 2000:34)

²¹¹ Nerovností ve spotřebě zdrojů a nastavení obchodních podmínek ve vztahu Sever-Jih popisuje koncept tzv. ekologického dluhu (*ecologica debt*, viz např. Martinez-Alier 2002). Zajímavá je v této souvislosti také kampaň „Kdo dluží komu?“ (*¿Quién debe a quién?*), která zpochybňuje jak oprávněnost dluhů zemí Jihu vůči státům a institucím Severu, tak například oprávněnost španělského státního dluhu, který do značné míry vznikl znárodněním finančních závazků soukromých institucí (viz <http://www.quiendebeaqui.org/>).

²¹² Desai & Riddlestone (2002:12) na základě údajů o velikosti ekologické stopy výslovně říkají, že spotřebu v Británii bude potřeba snížit na jednu třetinu současného stavu.

zboží. Jak argumentují Norberg-Hodge et al. (2002:100), „tento posun [směrem k lokalizaci] neznamena, že komunity nyní závislé na obchodu se dočkají ztráty trhů přes noc, že lidé ve vyšších zeměpisných šířkách už nebudou moci mít tropické ovoce, nebo že komunity, které budou mít špatnou úrodu, nebudou moci očekávat potravinovou pomoc odjinud. Cílem je pouze nalezení zdravější rovnováhy mezi lokální produkcí a mezinárodním obchodem“.²¹³ Obdobně Hines považuje argumentaci o potřebě exportu z jihu a východu do zemí OECD pro rozvoj těchto zemí a vymýcení chudoby za zjednodušený. Současný systém podle něj nutí deformovat rozvojové ekonomiky směrem ke specializaci pro co nejlevnější export, často v konkurenci s ostatními rozvojovými zeměmi, a tvrdý tlak konkurence tudíž ke zlepšení životních podmínek v těchto zemích nepřispívá. Podle Hinese pokud se státy shodnou na změně priorit, budou mít rozvojové země dostatek času se přeorientovat (Hines 2000:181-182,244). Mezinárodní obchod navíc podle všech AAA neustane úplně (např. Hines 2000:242).²¹⁴

V rámci rozvojové debaty je také zásadní otázka potravinové bezpečnosti (viz též kap. 3.3.1). Norberg-Hodge et al. (2002:99) zastávají názor, že „téměř ve všech ohledech by se potravinová bezpečnost zvýšila, kdybychom zvrátili rostoucí závislost na světovém potravinovém systému. Namísto závislosti na vzdálených, anonymních korporacích ve většině základních potřeb by se lidé mohli spoléhat ve větší míře na sebe nebo blízké farmáře. Místo aby chom podléhali rozmarům neosobních tržních sil a managementových rozhodnutí motivovaných ziskem, lidé by se mohli spoléhat na vazby vzájemnosti ve zdravé komunitě.“²¹⁵ Navíc, podle Norberg-Hodge et al. (2002:86), „Na úrovni států může ztráta potravinové soběstačnosti velmi rychle vést ke ztrátě politické nezávislosti.“²¹⁶ Na druhou stranu, pokud se zmenší měřítko našich ekonomik a sníží se vzdálenost mezi producenty a spotřebiteli tak, aby většina regionů a národů byla méně závislá na dovozu potravin skrze obří nadnárodní korporace – potom by mohly být principy participativní demokracie nastaveny snáze. [A] rozhodnutí o tom, co a jak se bude pěstovat, by mohlo být

²¹³ Desai & Riddlestone (2002:51-53) uvádí jako příklad problematického obchodního artiklu dřevěné uhlí, které se do Británie vozí ze západní Afriky.

²¹⁴ Mnoho odpůrců lokalizace polemizuje s neexistující představou, že lokalizace znamená úplný konec mezinárodního obchodu a absolutní soběstačnost na komunitní nebo regionální úrovni. Jak bylo ukázáno v kap. 4.2, žádný z AAA takto vyhraněný postoj nezastává, naopak se vůči němu všichni AAA negativně vymezují. „Cílem lokalizace není eliminovat veškerý obchod, ale omezit ten obchod, který není nutný, a podpořit změny, které vedou k posílení a diverzifikaci ekonomik jak na komunitní, tak na národní úrovni. Stupeň diverzifikace, druh produkovaného zboží a množství obchodu se přirozeně budou lišit region od regionu.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:113)

²¹⁵ Norberg-Hodge et al. (2002:99-100) pokračují ve výčtu souvisejících environmentálních přínosů (viz také kap. 5.1): „Protože příklon směrem k lokálnímu podporuje opravdovou diverzitu na všech úrovních, potravinová bezpečnost by byla posílena v mnoha ohledech. Namísto záplavy levnými dovozy, které způsobují, že pěstování lokálně specifických odrůd je neekonomické, by měly šanci prospívat potraviny, které jsou nejlépe přizpůsobené místním podmínkám. Spíše než monokultury vysoce náchylné k chorobám, škůdcům a plevelům by byly farmy diverzifikovanější, komplexnější a stabilnější. Spíše než aby se všude pěstovaly identické variety plodin, pěstovala by se široká škála odrůd, která omezuje potenciál pro plošné ztráty úrody. A spíše než aby se stále zvyšovalo množství skleníkových plynů vypouštěných do atmosféry, příspěvek zemědělského sektoru k těmto emisím by se začal snižovat.“

²¹⁶ Viz například cílené vytváření závislosti rozvojových zemí na USA skrze potravinovou pomoc, tzv. *Food for Peace*, nebo tlak USA na EU, aby povolila dovoz hovězího z dobytka krmeného růstovými hormony (Norberg-Hodge et al. 2002:86).

založeno na potřebách lidí a přírody, a ne na neosobních požadavcích mezinárodních financí.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:87)

Zásadní problém podle Hinese nicméně představuje to, že je globalizace vnímána jako jediný model rozvoje: „Globální tvůrci politik sdílejí víru, že liberalizace obchodu a investic zvýší efektivitu, lidskou produktivitu a odstraní světovou chudobu.“ (Hines 2000:79) Obdobně jsou podle Hinese významnou překážkou malá očekávání a důvěra ve změnu: „Široce rozšířené přijetí ortodoxie volného trhu znamená, že jak aktivisté tak veřejnost ve všech zemích OECD slevili ze svých požadavků a očekávání výraznějších změn v politickém procesu. Aktivisté se zaměřili na dílčí, fragmentované kampaně, zatímco počty těch, kteří chodí k volbám, klesají, což odráží obecný cynismus ohledně ochoty politiků měnit věci.“ (Hines 2000:174-175) Podle Hinese je zásadní ponechat si dílčí témata kampaní, ale aby bylo možné opravdu dosáhnout vytýčených cílů, kampaně podle něj potřebují podpurný politický a ekonomický kontext, a právě lokalizace takový vhodný kontext představuje. Je ovšem podle něj třeba počítat s tím, že vzhledem k současné síle náboženství volného trhu má lokalizační přístup potenciál snížit kredibilitu těch, kteří ho budou prosazovat. (Hines 2000:174) Obdobný argument uvádějí Norberg-Hodge et al. (2003:113): podle svých odpůrců jde lokalizace proti přirozenému vývoji směrem ke stále větší míře globalizace. Tento argument vychází z předpokladu, že „čas prostě pokročil“ a je prostým faktem, že žijeme v globalizovaném světě, a snaha o „návrat“ k lokálnějším způsobům produkce jde proti tomuto „přirozenému“ „evolučnímu“ trendu. Polemika s touto tezí viz také Norberg-Hodge (2006).

Dalším argumentem proti ekonomické lokalizaci je pak historická zkušenost, která může být interpretována tak, že protekcionismus se neosvědčil ve 30. letech ani v komunistických zemích. Hines k tomu namítá, že protekcionismus ve 30. letech byl nacionalistický a nastavený tak, aby chránil bohaté a mocné, cílem jednotlivých států bylo ochránit vlastní trhy na úkor ostatních. V případě lokalizace jsou podle něj motivace a cíle jiné, nejde o to bránit výměně myšlenek a technologií, ale přispět k ochraně dělníků, komunit a životního prostředí (Hines 2000:245).

5.6 Systémová propojenost a problém přechodu

Jak jsem uváděla již v případě dimenzí a aspektů ekonomické lokalizace (viz kap. 4.4) a jak je pravděpodobně patrné z prolínání předchozích podkapitol, i v případě lokalizační argumentace platí, že jednotlivé argumenty spolu souvisí a jen těžko je lze od sebe oddělit. Jak uvádí např. Douthwaite na příkladu LETS (viz kap. 5.2 a pozn. 200): „V jeho počátcích bylo možné od LETS systému očekávat, že poskytne užitečný dodatečný příjem slabším členům komunity a záchrannou síť, kterou mohou využít ti silnější členové, pokud se světová ekonomika zhroutí. To je dost samo o sobě, opravdovým přínosem ale v této fázi není ani tak ekonomická stránka, jako ta osobní a sociální, a mnoho členů cítí, že i jenom kvůli nim by mělo smysl systém zavádět.“ (Douthwaite

1996:79) Douthwaite používá pro komplex různých faktorů jako zastřešující pojem udržitelnost či udržitelný rozvoj komunit, pro Hopkinse je pak zastřešujícím tématem a nejsilnějším komplexním argumentem zvýšená resilience komunit.²¹⁷

Zmíněná propojenost jednotlivých argumentů se odráží v názoru všech analyzovaných AA, že prosazení ekonomické lokalizace nebude nijak snadné. Jednotlivé aspekty lokalizace se totiž navzájem ovlivňují, což vzájemně posiluje jednotlivé aspekty ve chvíli, kdy už se lokální aktivity daří uskutečňovat. Do určitého „bodu zlomu“ ale naopak absence jednotlivých složek místní ekonomiky inhibuje rozvoj těch ostatních. Podle Desai & Riddlestone (2002:13) představuje právě tato komplexnost největší překážku prosazení lokalizace, a potažmo udržitelného rozvoje. Podle jejich zkušeností totiž instituce stejně jako soukromé firmy postrádají schopnost rozhodovat mimo svoje úzké oborové specializace a s ohledem na širší vzájemné souvislosti.

Podle Hinese je proto klíčové, aby lokalizace představovala ucelený politický program a měla širokou politickou podporu (viz jeho návrhy na proměnu nadnárodních institucí, Tabulka 4), a zároveň aby se na lokalizaci jako na zastřešující téma cíleně soustředily kampaně neziskového sektoru.²¹⁸ Ze stejného důvodu také podle něj jednotlivé země mohou těžko dosáhnout lokalizace samy, prosazení lokalizačních politik naopak závisí na podpoře velkých celků zemí (např. USA či EU), které jsou dostatečně velké, aby měly vliv i na mocné korporace (Hines 2000:243).²¹⁹ Podle Hinese je totiž zřejmé, že nadnárodní korporace se budou bránit, protože mají politickou i ekonomickou moc, kterou by lokalizace omezila (Hines 2000:72). Hines ale zároveň věří, že politická síla občanů a vlád se často podceňuje, a že odpor a omezení moci korporací už vlastně do nějaké míry probíhá (viz např. tlak na korporace skrze spotřebitelské kampaně či návrhy na uzákonění jejich právní odpovědnosti, viz Hines 2000:73-74).

Varování před reakcí nadnárodních korporací vyjadřuje i Douthwaite: „opravdu efektivní alternativní ekonomický systém nevyhnutelně ohrozí zisky jedné z nejmocnějších skupin na světě a jejich reakce bude pravděpodobně strach nahánějící a extrémní.“ (Douthwaite 1996:105) Douthwaite tak sice navrhuje některá systémová makroekonomická a institucionální opatření

²¹⁷ Hopkins uvádí výhody zvýšené resilience pro komunitu podle Davida Fleminga: „Když je jedna část zničena, šok se nerozšíří v celém systému; existuje velká diverzita typů a způsobů řešení vyvinutých kreativně v souladu s lokálními podmínkami; komunita může naplnit svoje potřeby i přes zásadní nedostatek cestování a dopravy; velká infrastruktura a byrokracie krátkozraké ekonomiky je nahrazena na míru šitými lokálními alternativami za výrazného snížení nákladů.“ (Hopkins 2008:55)

²¹⁸ Podle něj jsou dosavadní snahy v jednotlivých sociálních a environmentálních tématech či kauzách roztříštěné a dílčí: „Všechno kampaňovací úsilí [aktivistů v NNO] by se výrazně posílilo, a ve skutečnosti může uspět jedině pokud všechny jejich snahy zaměřené na dílčí témata budou sjednoceny v kontextu politického cíle zajištění přechodu od globalizace k lokalizaci.“ (Hines 2000:78) Hinese musela v tomto smyslu potěšit loňská britská konference na téma Velkého přechodu (*Great Transition*), na které se zástupci více než stovky občanských a veřejnoprávních organizací snažily překročit své dílčí zájmy a spojit síly v radikálnější kampani za hlubší proměnu současného systému (viz Komárek 2012).

²¹⁹ Hines také navrhuje, jak přechod k lokalizaci financovat – pomocí základního příjmu (Hines 2000:246-249), peněžní reformy, aby peníze tvořily vlády a ne banky (Hines 2000:249-254) a postupného odpuštění dluhů, a to mezi zeměmi Severu a Jihu i v rámci zadlužení domácností (Hines 2000:254-255).

(například zavedení zákonů, které omezují velikost investičních společností a které by tudíž vedly k rozdělení velkých firem na stovky malých, zaměstnanci vlastněných částí; omezení velikosti obchodů a továren, a také omezení rozlohy zemědělské půdy vlastněné jedním subjektem), takové přístupy svrchu (*top-down*) jsou ale podle něj v současné situaci pouhým snem a nemáme jinou možnost, než pracovat na konkrétních malých projektech odspodu (*bottom-up*). (Douthwaite 1996:32)

Norberg-Hodge et al. (2002) navrhuji obdobná opatření na omezení velikosti korporací a zastávají názor, že „pro efektivní transformaci k udržitelným lokálním ekonomikám se bude muset odehrát změna na mezinárodní, národní i komunitní úrovni.“ (Norberg-Hodge et al. 2002:102) Na mezinárodní úrovni bude potřeba znovu otevřít a změnit pravidla světového obchodu tak, aby se reguloval dovoz zboží, které lze produkovat lokálně, a také luxusního zboží tak, aby byly v první řadě uspokojeny základní potřeby. Navíc by se podle nich mělo na této úrovni zakázat, aby se živé organismy a přírodní zdroje mohly stát majetkem korporací (Norberg-Hodge et al. 2002:103). Na národní úrovni je podle nich potřeba odstranit celou škálu skrytých dotací a zvýhodnění velkých hráčů, zejména v dopravě, energetice, zemědělských dotacích včetně zavlažování a hospodaření s vodou (Norberg-Hodge et al. 2002:104-105). Na lokální úrovni pak zbývá přemýšlet o institucionálních změnách, které by vedly k rozšíření „lokálního měřítka v globálním měřítku“, konkrétně pak k podpoře přímějších vztahů výrobců a spotřebitelů (farmářské trhy, bedýnkové systémy, komunitně podporované zemědělství, místní odbytová družstva), změně ekonomických struktur (komunitní banky umožňující lokální investice, místní měny, LETS apod.) a změně předpisů tak, aby odpovídaly místním podmínkám a potřebám a nezvýhodňovaly velké hráče. (Norberg-Hodge et al. 2002:105-109) Dále je podle nich důležité vytvářet aliance na podporu této změny a získat moc zpět na úroveň komunity (Norberg-Hodge et al. 2002:110).²²⁰

Komunitní a osobní úrovni zvládnutí přechodu k lokalizaci a resilienci se pak podrobně věnuje Hopkins (2008), který toto téma rozpracovává v několika kapitolách. Na individuální rovině se přitom snaží porozumět psychologii změny a využívá přitom psychologických modelů týkajících se závislosti a strategií, jak se jí zbavit.²²¹ Hopkins zastává názor, že značná část společnosti trpí tzv. post-ropným stresovým syndromem (*post-petroleum stress disorder*), který se projevuje právě neochotou a neschopností přijmout informace o ropném zlomu a jeho důsledcích. Na osobní rovině

²²⁰ Stejně jako další zastánci lokalizace (a také autoři v oblasti udržitelného nerůstu, viz např. Borowy 2011) uvádí Norberg-Hodge et al. (2002:110-112) oblíbený příklad Kuby, kde byl v 90. letech minulého století přechod k lokální ekonomice sice nucený, ale dokazuje, že je relativně velmi rychle možný – v době ropné krize začala pěstovat potraviny pro vlastní potřebu i kubánská armáda. Kuba je samozřejmě kvůli porušování lidských práv dosti kontroverzní případ, zvláště když sami zastánci lokalizace jsou často z totalitních tendencí obviňováni. Všichni se tedy snaží od schvalování kubánského režimu distancovat i když lze těžko popřít, že jde o jeden z faktorů, které rychlý přechod k vysoké míře soběstačnosti na Kubě umožnily (Borowy 2011).

²²¹ Hopkins (2008:86) definuje závislost jako „zažité vzorce chování, které je těžké změnit, i když víme, že působí škodlivě“, jejím průvodním jevem je pak například vytěšňování nepohodlných informací a tzv. kognitivní disonance, tedy nesoulad mezi tím, co si myslíme a co děláme (Hopkins 2008:86-87).

tedy navrhuje různé psychologické modely pomáhající odvykání závislosti (Hopkins 2008:80-86,89) a vytváření pozitivní vize (Hopkins 2008:94-103, 96-97). Na komunitní úrovni pak popisuje a doporučuje techniky komunitního plánování (Hopkins 2008:79-94).

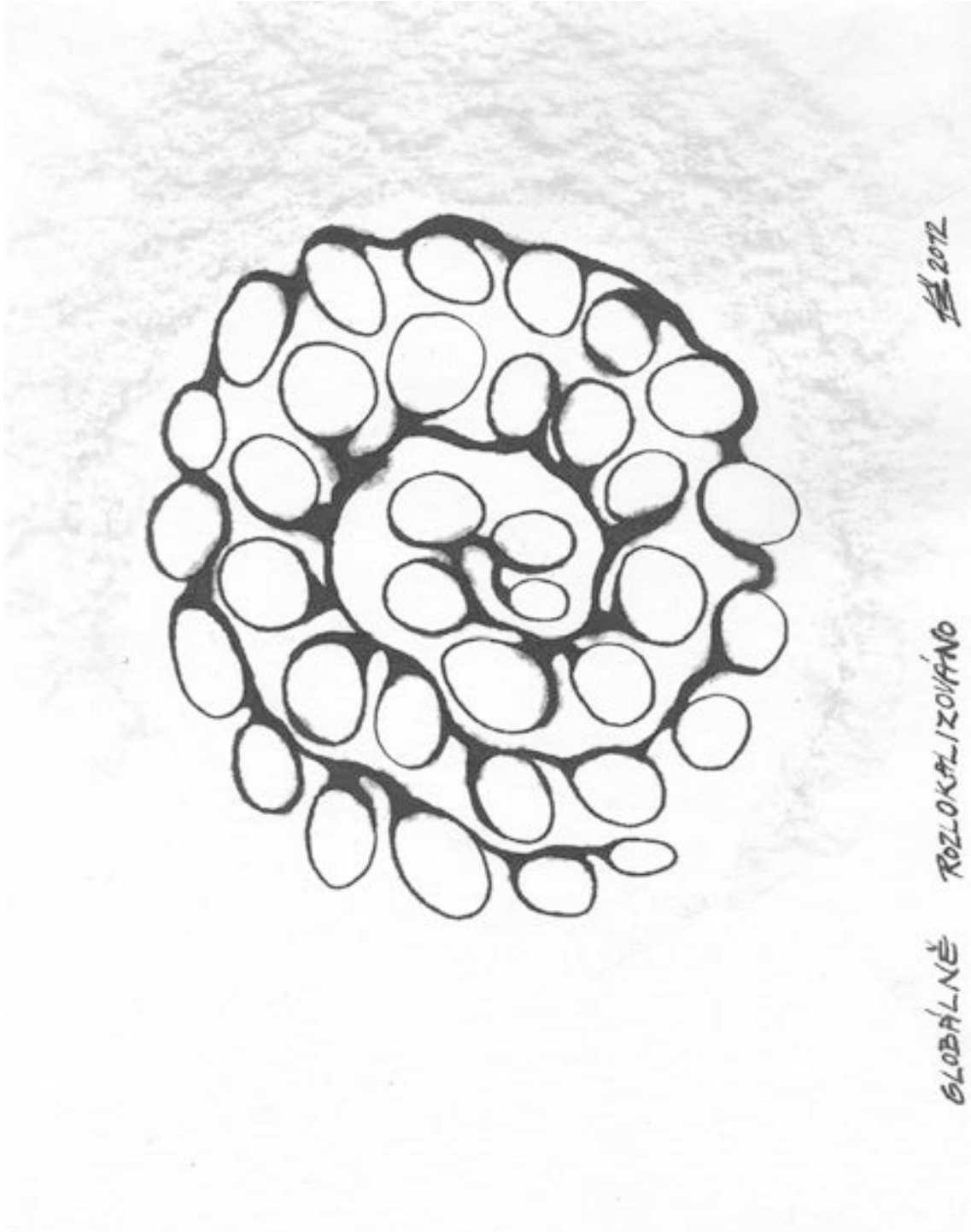
V následující Tabulka 6 jsou shrnuty v heslech hlavní argumenty předložené postupně v podkapitolách 5.1 – 5.6. Jak bylo řečeno již na začátku této kapitoly, např. formulaci „snížení závislosti na fosilních palivech“ lze vnímat vlastně ve třech různých významech, které se liší mírou jistoty, že daný jev nastane: 1. ekonomická lokalizace v každém případě přináší snížení závislosti na fosilních palivech; 2. Ekonomická lokalizace přispívá ke snížení této závislosti; nebo 3. ekonomická lokalizace přináší větší pravděpodobnost snížení této závislosti. AAA v některých případech deklarují třetí význam (viz např. Hines), často nicméně formulují své výroky spíše v modu 1 (zejména Norberg-Hodge et al.). Nejčastěji se nicméně vyskytuje druhá verze, tedy předpoklad, že lokalizace do určité míry přispívá k daným jevům nebo má potenciál je ovlivnit (např. Douthwaite).

Tabulka 6: Přehled jednotlivých dimenzí a argumentů pro a proti konceptu ekonomické lokalizace podle analyzovaných autorů a autorek.

dimenze	argumenty pro a proti ekonomické lokalizaci
environmentální	snížení dopravních vzdáleností, snížení dopravní zátěže (hluk, infrastruktura atd.) – přímo (doprava zboží) i nepřímo (suroviny, pracovní síla atd.)
	snížení závislosti na fosilních palivech, snížení emisí CO ₂
	snížení ekologické stopy
	zvýšení blahobytu a welfare zvířat
	produkce zdravějších a kvalitnějších potravin
	uzavřenější materiálové cykly a koloběhy živin
	ochrana biodiverzity a genetické diverzity
	menší riziko šíření nemocí a invazních druhů – přímo (dálková doprava) i nepřímo (omezení klimatické změny)
	možnost zohlednit a využít specifické místní podmínky, největší potenciál rozvíjet obnovitelné zdroje energie,
	větší tlak, motivace a potenciál pro kontrolu a zlepšování environmentálních (a dalších) standardů produkce
	pochybnost o potenciálu lokální produkce uspokojit poptávku po potravinách, energii atd.
	omezení tlaku globálního systému na producenty, lepší podmínky produkce
ekonomická	posílení místní ekonomiky
	podpora místního koloběhu peněz, zboží a služeb, a pokud možno také odpadů
	větší lokální multiplikační efekt
	menší zranitelnost vůči vnějším vlivům a nestabilitě globálního ekonomického systému
	omezení monopolů a ekonomické moci korporací
	větší ekonomická diverzita, blíže dokonale konkurenčnímu trhu (mnoho malých hráčů)
	pozitivní role konkurence na místní úrovni
	otázka dopadu na ceny zboží a služeb
	případné zdražení dopadne nejhůř na nejchudší skupiny obyvatel
	větší podíl z koncové ceny zboží a služeb získává producent
	snížení konkurenčního a produkčního tlaku na producenty
	nedostatek konkurence způsobuje neefektivitu místního zboží a služeb
	nedostatek efektivity způsobuje nekonkurenceschopnost místní produkce
	menší výnosy kvůli omezení specializace, nevyužití komparativních výhod a úspor z rozsahu
	větší produktivita malých diverzifikovaných farem
	omezení rozvoje inovací a výzkumu
vysoké náklady příležitosti	
příspěvá méně k růstu HDP	

	potenciál vytváření pracovních míst
	pracovní místa stabilnější, zakotvená v komunitě
	podpora zaměstnanosti zejména ve venkovských oblastech
	práce v rámci lokální ekonomiky často více uspokojující
	ztráta pracovních míst kvůli nižší produktivitě a/nebo menšímu růstu HDP
	nekompatibilita nabídky a poptávky v rámci lokální ekonomiky
	problematika daňových úniků při použití LETS a lokálních měn, legislativní nejasnosti
	problémy s financováním lokálních projektů z tradičních zdrojů
	infrastruktura a technologie produkce a spotřeby nastaveny na velká měřítka, technologický <i>lock-in</i> efekt
	vyšší efektivita díky přímějšímu uspokojování potřeb (nevyživuje se systém)
	vyšší efektivita díky pozitivnímu vlivu fungující místní ekonomiky na další oblasti (nižší kriminalita, fungující sociální síť atd.), tzn. nižší náklady na formalizované/institucionalizované a komodifikované služby
	vyšší efektivita díky snadnější internalizace externalit (snadnější dohledání a postih viníka)
	anticyklický efekt (viz dále, kap. 6.3)
sociální a komunitní	posílení komunity a místních vazeb
	závislost na již existující a alespoň do určité míry fungující místní komunitě
	náročnost uvádění lokalizačních modelů do praxe – na individuální i komunitní úrovni
	omezená udržitelnost v čase a těžká replikovatelnost v jiných podmínkách
	sociální kontrola uvnitř malé komunity, omezení svobody lidské i tržní
	silné pocity propojenosti a komunity, omezení zlosti a nespokojenosti
	pocit komunity a bezpečí, který může zmírnit stresy
	změna role komunit z pasivních obětí na aktivní strůjce vlastního osudu
možnost zohlednění specifických místních potřeb	
kulturní	pomáhá udržovat a obnovovat kulturní diverzitu
	zachování místní kultury, tradic, znalostí, postupů
	vnímání místního jako zaostalého, či naopak kvalitnějšího a lepšího
	rehabilitace venkova vůči městu, zpochybnění města jako jediného nositele kultury
	otázka, zda lokalizace může fungovat pro všechny
	lidí je příliš mnoho, aby se mohli vrátit na venkov
	koncept případně vhodný pro venkov, není ale uskutečnitelný ve městech
morální	pocit zodpovědnosti a vztah k místu
	dovoluje zohlednit místní podmínky
	podporuje spolupráci, komunitní hodnoty
	spravedlivější přerozdělení zisků v rámci celé komunity, menší sociální nerovnosti
	nutí komunitu nést dobré i špatné následky produkce a spotřeby, konfrontuje s jejími podmínkami
	omezuje svobodu, svobodnou volbu a možnost výběru

	globálně větší možnost výběru, i když lokálně třeba menší
politická	větší možnost komunit ovlivnit vlastní osud
	větší kontrola komunit nad místní ekonomikou
	podpoření zájmu lidí o místní záležitosti
	podpoření demokratické participace
	náprava sociálních i environmentálních nerovností ve vztahu Severu a Jihu
	spravedlivější rozdělení zdrojů v rámci planety
	dopad na rozvojové země v současnosti závislé na exportu
	snadnější uskutečnění principů participativní demokracie
strategická	zvýšení potravinové bezpečnosti
	větší diverzita organizačních úrovní (jedinec, rodina, komunita, region, ...)
	nižší stabilita kvůli omezeným vazbám na okolí
	neexistuje dlouhodobě fungující dobrý příklad
ideologická	globalizace vnímaná jako jediný model rozvoje
	malá očekávání a důvěra ve změnu
	snížení kredibility těch, kteří budou lokalizaci prosazovat
	lokalizace jde proti přirozenému vývoji směrem ke stále větší míře globalizace
	forma protekcionismu
	historická zkušenost, že protekcionismus se neosvědčil ve 30. letech minulého století ani v komunistických zemích
propojenost a problém přechodu	posílení nekomodifikovaných, netržních ekonomických vazeb
	vzájemná propojenost jednotlivých oblastí, problém prosazovat je zvlášť
	zastřešující pojmy: udržitelný rozvoj a zvýšená resilience komunit
	nemožnost dosáhnout lokalizace v jednotlivých zemích samostatně
	odpor nadnárodních korporací
	mizivá šance prosadit systémové a institucionální změny
potřeba změny na všech úrovních – mezinárodní, národní, lokální, komunitní i osobní	

6 DISKUSE VLASTNÍCH VÝSLEDKŮ ANALÝZY

Není v možnostech této práce diskutovat všechny předložené výsledky a nabízející se souvislosti. Pokusím se spíše naznačit možné směry uvažování, a nabídnout jen několik dílčích témat, která mně osobně připadají zajímavá. To platí jak pro tuto, tak pro následující kapitolu. Zbytek ponechávám na (snad alespoň lehce probuzeném či povzbuzeném) zájmu čtenáře hledat si další, vlastní výklady a cesty k lokalizaci.

6.1 Narativy a diskursy

Ačkoli lze z mého pohledu vnímat všechny AAA jako zástupce v zásadě koherentní ideje ekonomické lokalizace (viz dimenze, aspekty a definice lokalizace v kapitolách 4.4 a 4.5), mezi AAA se přeci jen vyskytují rozdíly. Ve většině případů jde spíše o nuance a odlišný důraz na různé aspekty či oblasti argumentace (viz kap. 4.2 a Tabulka 4), případně odlišnosti v pojmovém aparátu (např. různá pojmenování systému, vůči kterému se autoři vymezují, viz kap. 4.1). Jak plyne z následného vymezení diskursů (viz Tabulka 2 a kap. 4.3), vidím pouze dvě oblasti, kde se autoři liší podstatněji. Pokud jde o oblast hlavního aktéra ekonomické lokalizace (zjednodušeně instituce vs. komunita), i zde lze argumentovat, že rozdíl spočívá spíše v akcentu na úlohu jednotlivých hráčů, než v rozpornosti argumentace jednotlivých autorů a autorek. Hines sice přednostně vidí roli komunity ve vytváření tlaku na politickou reprezentaci či přímo na příslušné instituce (zejména WTO a WB), zároveň ale i on navrhuje více lokalizované fungování ekonomiky, ve které komunity hrají ústřední roli. Pouze z hlediska změny systému považuje za nevyhnutelnou (resp. možná nejpodstatnější) proměnu zmiňovaných institucí. Ostatní AAA mnohem více zdůrazňují význam konkrétních komunitních aktivit zdola, spíše však ze skepse vůči možnosti institucionální proměny prosadit, než z nějakého nesouhlasu s nimi. Naopak, všichni AAA uvádí, že případná součinnost institucí na všech možných úrovních by samozřejmě proces lokalizace mohla výrazně usnadnit a urychlit (viz kap. 4.2 a 5.6).

Jediným bodem, ve kterém tedy nepanuje mezi AAA shoda, resp. kde lze mezi nimi najít vyložené rozpory, zůstává míra jejich radikality, kterou jsem již v metodologii (2.2) vymezila jako kombinaci opozice vůči předpokladům a modelům mainstreamové ekonomie (viz kap. 3.1) a opozice vůči současnému systému, jak je definován v kap. 1.2. Jak bylo již uvedeno, v mém chápání jsou tyto dvě oblasti velmi úzce propojené (viz pozn. 13). Pokud se podíváme blíže na zmíněný seznam relevantních předpokladů a tezí mainstreamové ekonomie, základní rozpor mezi autory spočívá z mého pohledu v jejich ne/důvěře 1. ve schopnost trhu alokovat vzácné zdroje tak, aby produkce a spotřeba respektovala (zjednodušeně) principy udržitelného rozvoje, pokud zůstává primární motivací tržních subjektů snaha generovat zisk, a 2. v související možnost vyhnout se externalitám a nastavit tržní podmínky spravedlivě, ve smyslu zavedení přijatelných (a relativně

vysokých) environmentálních a sociálních standardů produkce, v zásadě v celoplanetárním měřítku. Zatímco tedy reformní křídlo (Shuman a Desai & Riddlestone) v zásadě věří, že toto v rámci současného systému lze (a tržní řešení, při správném nastavení, navíc mohou k vývoji žádoucím směrem přispět), radikální křídlo (Hines, Douthwaite, Hopkins a Norberg-Hodge et al.) je k této možnosti do značné míry skeptické, a volá nejen po změně dílčích nastavení tržního systému, ale po celkové proměně struktur a způsobů uspokojování lidských potřeb, a po zásadní proměně makroekonomických cílů na úrovni celé společnosti. Tento rozpor lze myslím vnímat jako analogický jednomu z hlavních rozdílů mezi environmentální a ekologickou ekonomikou (viz kap. 3.4 a Tabulka 7).

Proč má smysl usilovat o pochopení těchto rozdílů a přemýšlet o jejich implikacích na úrovni reálných politik myslím dobře osvětluje obecnější diskuse o významu studování diskursů (částečně již kap. 2.2). Jak argumentují např. Zografos (2007) a Pratt (1996),²²² studium a pochopení diskursů má význam z několika důvodů. V první řadě jde o lepší pochopení změn, které se odehrávají ve společnosti, a jejich adekvátní interpretaci v rovině hodnot, přístupů a motivací k jednání. Zadruhé pak mají význam v praktické rovině, protože představy a motivace lidí (tzn. jejich environmentální diskursy) podstatně ovlivňují výsledky konkrétních environmentálně zaměřených politik. Pokud se politiky zakládají na jiných předpokladech než převažující diskurs(y), může být výsledek přijatých opatření dosti odlišný od původních záměrů. Na úrovni pochopení politické moci je pak podstatné si uvědomit, že a jak jednotlivé politiky určité diskursy (a skrze ně určité specifické hráče) upřednostňují nebo posilují a jiné naopak znevýhodňují.²²³ Jak uvádějí Barry & Proops (1999:337-338) specificky v případě ekologické ekonomie, zatímco identifikování problémů a teoretizování o možných efektivních řešeních je v jejím rámci dosti rozvinuté, následný krok, tj. implementace navržených politik, stále představuje problém. Právě studium diskursů a jejich vlivu na úspěšnost implementace environmentálně orientovaných politik je proto podle nich zásadní, neboť pomáhá vybrat a formulovat řešení environmentálních problémů, která jsou široce akceptovatelná.

Pokud bychom tedy na předloženou analýzu pohlíželi utilitárně (s cílem dosáhnout určitých změn směrem k větší lokalizaci, což je ostatně cílem všech AAA nehledě na jejich částečně rozdílné předpoklady, resp. diskursy), mohli bychom dále zkoumat diskursy na širokém vzorku populace a zjišťovat, které jsou v jakých blíže definovaných skupinách obyvatel zastoupeny, a podle toho navrhnout příslušná opatření.^{224,225} Je ovšem každopádně třeba nezapomínat na transformativní roli

²²² Oba se zabývají výzkumem diskursů venkova a venkovského prostoru (v angličtině pojem *rurality*). Jejich argumentace je nicméně obecnějšího rázu a tudíž relevantní i pro případ ekonomické lokalizace.

²²³ V trochu jiné souvislosti viz obdobná argumentace Borna & Purcella (2007) či Swyngedouwa (2004), kap. 7.3.

²²⁴ Pokud se například rozhodneme svá opatření a politiky zaměřit na podnikatele a zjistíme, že absolutně neslyší na argumentaci ohledně posilování komunity a spolupráce, a naopak je pro ně relevantním tématem např. kvalita a čerstvost v případě potravin, či strategická nezávislost na dodávkách fosilních paliv z Východu, můžeme adekvátně nastavit možné nástroje a oblasti podpory.

veřejných institucí (kterou popisuje např. Gómez-Baggethun et al. 2010, viz pozn. 25) a obecněji reflexivní povahu současné společnosti a potažmo reality (viz kap. 2.1). Není tedy záhodno zapomínat, že jednou vytvořené struktury jsou nejen pasivním odrazem našich představ a ideálů o světě, ale také tyto mentální struktury i jejich hmotné realizace zpětně ovlivňují a (spolu)vytváří. Obdobně v kontextu mainstreamové ekonomie již zmíněný Mitchell (2005, viz kap. 2.3) upozorňuje, že ekonomie neexistuje pouze ve své teoretické podobě, ale zahrnuje či přinejmenším ovlivňuje také své praktické realizace a nelze ji od nich tak úplně oddělit. Přijetí diskursů jako daných a přizpůsobení nastavení např. veřejných politik jejich aktuální podobě tedy není pouhým aktem jejich přijetí, ale také velmi pravděpodobně jejich sociální (re)produkce a případně posílení.

Jak formuluje Gregory (2000), diskursy mají pět charakteristik: 1. Jsou heterogenní – nejsou produktem jednoho autora a nabývají více významů a implikací; 2. Jsou regulované – ve svém rámci vytvářejí „režim pravdy“, který vymezuje, co ještě patří do daného výkladového rámce a co už je vně; 3. Jsou ukotvené – v různých institucích a stanoviscích; 4. Jsou situované – vždy poskytují jen částečné vědění, jsou otevřené zpochybnění a vyjednávání; a 5. Jsou performativní – mají proměnlivý význam, sílu i účinek a spoluvytvářejí to, o čem vypovídají. (cit. dle Daněk 2008a:34) Pokud je tedy cílem případných lokalizačních politik (alespoň částečně) proměnit fungování současného systému, poznatky ohledně diskursivní analýzy naznačují, že je třeba hledat jistou rovnováhu mezi adaptací a transformací. Opatření, aby byla účinná, musí alespoň částečně s existujícími postoji, resp. diskursy korespondovat (adaptace), na druhou stranu je ale nemusí nutně nekriticky reprodukovat a mohou využít jejich potenciálu se v kontextu měnících se podmínek proměňovat (transformace).

V této souvislosti se ještě krátce podíváme na další z tezí mainstreamové ekonomie, a to že analyticky je významný jedinec jako základní jednotka a aktér ekonomického rozhodování, případné ukazatele na vyšších úrovních lze odvodit z prostého součtu individuí, a související předpoklad, že souhru mezi prospěchem jednotlivce a společnosti zajišťuje tržní mechanismus. Jak poměrně rozsáhle argumentuje Marglin (2008), v ekonomických modelech (viz například ekonomický koloběh, Obrázek 1) vystupují jako aktéři v ekonomice nejčastěji jednotlivci, firmy, domácnosti, trhy, a s trochou nadsázky také jejich neviditelné ruce. Jistou roli (byť omezenou) hraje v ekonomické teorii ještě stát (viz kap. 3.1). I pokud se podíváme na mainstreamové modely regionálního rozvoje (viz kap. 3.1.1) je zřejmé, že v nich opět figurují jednotlivci (v modelech zpravidla redukováni na roli buď pracovní síly, nebo spotřebitelů), firmy a trhy. Regiony (v jakémkoli širším chápání než geografické územně-správní jednotky) či zmíněné komunity jako

²²⁵ V této souvislosti by bylo nesporně zajímavé, zda bychom v rámci širšího výzkumu našli zastoupení také čtvrtého kombinatoricky možného diskursu, tedy institucionálně-reformního (viz Tabulka 2). Jeho výskyt předpokládám a je otázkou, proč se mezi mými AAA nevyskytl. Omezený počet AAA je samozřejmě jako odpověď nasnadě, nicméně je také možné, že zastánci lokalizace prostě institucionálně reformní z nějakých důvodů nebývají. Případně je také možné, že empirickým výzkumem by se ukázaly nějaké další faktory krom aktérů a míry radikality jako diskursivně-konstitutivní.

představitelé jiných měřítek a aktérů organizace společnosti v těchto modelech naopak chybí. Jak tedy argumentuje Marglin (2008), mainstreamová ekonomie svým důrazem na jednotlivce jako základní a vlastně jedinou analytickou jednotku systematicky podkopává význam a vůbec existenci komunit. Podle Marglina mainstreamové předpoklady a modely jednak činí komunity neviditelné, a navíc „omezují schopnost ekonomů porozumět těm částem světa, kde musíme nevyhnutelně projevit zájem.“

Význam komunity jako často opomíjené analytické jednotky mezi firmou a státem zdůrazňuje v rámci AAA například Shuman (2000). Obdobně jako Marglin upozorňuje, že ekonomie nemluví o komunitě prakticky vůbec, již od Adama Smitha přes Benthamu, Milla a Ricarda až po Samuelsona a Nordhaus. Podle něj bohužel ani kritikové klasické a neoklasické ekonomie o komunitách nemluví. Od Keynesa, Marxe a Engelse přes recentněji např. Galbraitha, všichni podle něj uvažují pouze na úrovni státu či národa (Shuman 2000:38). „Pro tradiční ekonomy ani jejich kritiky nebylo místo tématem. Základní jednotkou analýzy mikroekonomie je firma, pro makroekonomii pak národ. Komunita, úroveň organizace někde mezi nimi, tak nějak nezapadá.“ (Shuman 2000:38) Shuman v duchu svého reformního naladění (viz výše) věří, že ekonomie, pokud aplikována kreativně v rámci demokratických procesů, které určí společenské cíle v oblastech spotřeby, produkce a distribuce, může být nepostradatelným nástrojem posílení komunit (Shuman 2000:37), nutným předpokladem je nicméně její explicitní zahrnutí do ekonomického uvažování. Vytvoření ekonomických modelů na komunitní úrovni lze tedy vnímat jako první krok na cestě k jejich zohlednění a posílení. Zůstává otázkou, jestli je pro to v rámci mainstreamové teorie prostor. Posuny v rámci chápání komunitního a místního ekonomického rozvoje (viz CED a LED, kap. 3.1.1) naznačují v tomto směru celkem nadějný vývoj.

6.2 Dimenze, aspekty a definice

Je zřejmé, že představené dimenze a aspekty ekonomické lokalizace (viz Tabulka 5) tvoří spíše jakýsi ideální předobraz konceptu ekonomické lokalizace, který lze stěží realizovat v celé jeho šíři. Z mého pohledu, jak bylo ostatně cílem této části analýzy, jde o způsob operacionalizace konceptu ekonomické lokalizace, o zmapování jeho možných rozměrů, které lze následně využít pro hodnocení konkrétních lokalizačních projektů (či případně pro jejich plánování, pokud se někdo rozhodne vytvářet a případně testovat modelové lokalizační projekty). Dimenze a aspekty přitom nepředstavují kritéria absolutní, spíše umožňují vyjádřit, do *jaké míry*, a v *jakých ohledech* lze nějaký konkrétní projekt považovat za lokalizovaný či lokální. Jak je také zdůrazněno v definici, lokalizaci lze stěží považovat za nějaký stacionární stav, který by mohl být ukončený – úplná lokalizace ve smyslu absolutní autarkie (tedy absolutní soběstačnosti v uspokojování potřeb obyvatel určitého území), není cílem, alespoň tedy ne podle žádného z AAA. Lokalizace je tedy

definována v první řadě jako *proces*, který (opět podle všech AAA) má za cíl hledat a ustavovat rovnováhu mezi měřítky, spíše než prosazení jednoho měřítka na úkor všech ostatních. Míra lokalizace tedy vždy bude otázkou vyjednávání, zohlednění konkrétní situace, potřeb místních obyvatel, jejich preferencí, možností atd., jinými slovy, bude výsledkem politického procesu. Dimenze a aspekty tedy představují spíše určité principy, o které se lze při vyjednávání či hodnocení opřít, nikoli konkrétní dogmatické předpisy, jak má být produkce a spotřeba organizována. Na to jsou ostatně formulace moc obecné, jak zřejmě patrné. Kde tedy bude v konkrétních případech vedena hranice mezi lokálním/lokalizovaným a ne-lokálním/ne-lokalizovaným je opět věcí domluvy, diskuse, či nějakého postupně vytvořeného úzu. Předložené dimenze a aspekty aspirují pouze na to umožnit o této hranici konkrétněji diskutovat, nikoli tuto hranici dogmaticky předepsat.

Na druhou stranu, i když tedy v praxi „plné“ či „ideální“ lokalizace ani nelze dosáhnout, ani to velmi pravděpodobně není žádoucí (viz výše), pohyblivost hranice lokální/ne-lokální neznamená, že tato hranice neexistuje, resp. že lze za lokální označit jaksi cokoli. Přestože tedy lokalizace (či lépe konkrétní potenciálně-lokalizační praxe) nemusí naplňovat všechny uvedené dimenze a aspekty, mé chápání lokalizace předpokládá, že tyto dimenze, resp. alespoň většina z nich, budou přinejmenším *zohledněny* či *uváženy*, a pak naplněny do nějaké míry, která odpovídá místním podmínkám, potřebám atd. (viz výše).

Podívejme se na konkrétní příklad, na kterém se pokusím ukázat problémy spojené s dílčím chápáním lokalizace. Born & Purcell (2007:200) argumentují, že předpokládané pozitivní environmentální dopady lokalizace jsou sporné, protože za lokální může být považováno i např. v místním supermarketu nakoupené maso z blízkého velkokapacitního prasečáku či úroda z velkoprodukčního kukuřičného nebo pšeničného pole, které přitom fungují na principech kapitalistického zemědělství.²²⁶ Pokud se na daný případ podíváme skrze jednotlivé dimenze a aspekty lokalizace je ovšem zřejmé, že ve většině z nich jdou příklady dané praxe vlastně *proti* těmto principům, a je tedy možné zhodnotit, že o lokalizaci (alespoň tedy ve smyslu konceptu ekonomické lokalizace, který reprezentují zde analyzovaní AA) v těchto případech nejde. Jistě budou vždy existovat hraniční případy, a jistě jsou vposledku podstatnější konkrétní environmentální, sociální a další dopady dané praxe, než arbitrární hodnocení, zda jde o příklad

²²⁶ Autoři příklady nerozvádí, nicméně pokud se podíváme blíže například na zdokumentované fungování a dopady velkokapacitních prasečáků (Bell & Carolan 2004:58-62), zde „vyprodukované“ vepřové, i pokud je částečně prodáno v místním supermarketu, je zároveň distribuováno do jiných amerických států. Tento prasečák má zároveň mnoho negativních environmentálních dopadů, např. v podobě koncentrované močůvky, která eutrofizuje povrchovou i podzemní vodu. Pokud v daném případě dodává prasečák do „místního“ supermarketu (který je ale součástí nadnárodního řetězce, a pravděpodobně významná část daní i zisků odtéká jinam), zaměstnává několik místních lidí (zároveň ale pravděpodobně připravil o práci farmáře nejen v dané lokalitě, ale i na dalších místech, kam své vepřové dodává). Za těchto podmínek je možné, na základě analýzy provedené v této práci, celkem přesvědčivě argumentovat, že takový případ lze za lokalizační praxi považovat jen velmi ztěžlivě.

lokalizace či nikoliv. Přinejmenším ale, opět, navržené dimenze a aspekty usnadňují obdobné případy kriticky diskutovat a obsah pojmu lokalizace tak poněkud přesněji vymezovat.

Jako další příklad omezeného výkladu lokalizace (samozřejmě opět z pohledu zde formulovaných dimenzí a aspektů), mohou sloužit DuPuis & Goodman (2005), kteří explicitně redukuje lokalizaci na otázku produkce (s.369). Opět, jelikož nezohledňují další aspekty lokalizace (např. otázku místního vlastnictví výrobních prostředků, politický aspekt v podobě důrazu na demokratické způsoby rozhodování atd.) a také, jako ostatně mnoho dalších, předpokládají absolutistické tendence lokalizační praxe v prosazování místního měřítka, ve své argumentaci se částečně jaksi „vlamují do otevřených dveří“, když argumentují proti přístupu „bud’ – anebo“ v případech prosazování lokalizace oproti globalizaci a vyzývají k hledání procesně chápané definice lokalizace (s.369), které považují za vůbec největší výzvu, kterou má lokalizační hnutí před sebou. (*Voilà*, nabízí se říci.)

Osobně nejsem úplně spokojená s formulací, resp. zařazením poslední dimenze, která vyjadřuje praktický a fyzický či materiální rozměr lokalizace. Je totiž zřejmé, že *všechny* předchozí dimenze a aspekty mají svoji praktickou stránku, která se projevuje jednak v konkrétních činnostech, v jejich prožívání a reflexi, a současně fyzickou, materiální stránku. Ta v mém pojetí zahrnuje jak osoby a další živé subjekty, které jsou součástí lokalizace (např. zákazníky farmářských trhů s místními potravinami, zaměstnance místního obchodu či kozu, kterou dojí místní farmář), tak další fyzické artefakty i přírodniny typu bankovek místní měny, kola, na kterém si lidé jezdí vyzvedávat zeleninu, či záhonu mrkve. Všechny tyto entity totiž tvoří nedílnou součást lokalizace, a do značné míry ovlivňují a (spolu)určují její možné podoby. Zde se obloukem vracíme ke kapitole 2.1, ve které jsem se snažila představit koncept tzv. ekologického dialogu založený na přesvědčení, že nelze smysluplně oddělit nemateriální, abstraktní pojmy a teorie od jejich praktických a fyzických projevů. Já jsem se v této práci zaměřila dost jednostranně na teoretickou stránku lokalizace s pocitem, že na její empirický rozměr mi nezbyvá jak časový, tak fyzický prostor (viz pozn. 10). Jak nicméně ukazují některé části této diskuse, takový přístup má jistě své limity, a v jisté chvíli je nutné se světu „tam venku“ vydat všanc a teoretické konstrukce s ním konfrontovat. Tedy, otevřeně přiznávám a upozorňuji, že praktická a materiální dimenze lokalizace (viz Tabulka 5) se podle mého názoru pohybuje na poněkud jiné úrovni obecnosti než ostatní dimenze, a v tomto smyslu by si zasloužila spíše celou polovinu této práce, než jen (poněkud nekonzistentní a dílčí) zmínku.²²⁷ V navržené definici lokalizace jsem se proto snažila zahrnout obě stránky (materiální i nemateriální) pomocí formulace: ekonomická lokalizace představuje zároveň *proces i výsledek* atd.

²²⁷ Budiž mi omluvou, že praktické stránce lokalizace se hodlám věnovat minimálně několik následujících let, a že tento teoretický „úvod“ jsem k tomu účelu považovala za nevyhnutelný. Ohledně dalšího možného směřování viz kap. 7.6.

Jinou variantu definice ekonomické lokalizace představuje např. definice Northa (2009:30): „lokalizátoři (*localists*) argumentují, že všechno by mělo být produkováno tak blízko k místu, kde to bude spotřebováno, jak je jen možné. [...] jakákoli místní ekonomika se bude snažit zajistit takové množství potravin, energie, osobních (*face-to-face*) služeb a drobných řemeslných výrobků, kolik může, s průmyslovou produkcí ve větším měřítku primárně na úrovni regionální, pak národní, a teprve pak případně v rámci uskupení států.“ Jak je asi zřejmé, zde opět, krom jiných dimenzí, které teoreticky můžeme považovat za inherentně obsažené v této jednoduché formulaci, chybí dimenze místního vlastnictví výrobních prostředků, a tedy možnost rozhodování nejen o podmínkách produkce, distribuce a spotřeby, ale také o distribuci případných zisků. Podle Northa je ovšem současné pojetí místního ekonomického rozvoje (LED, viz kap. 3.1.1) podřízené ideologii globálního volného obchodu, a v praxi nenajdeme (alespoň v Británii) „opravdu existující“ příklad lokálně orientovaného regionálního rozvoje (North 2009:30). Toto tvrzení samozřejmě opět závisí na definici lokalizace či „opravdového“ příkladu lokalizace, v nedokonalých variantách nicméně AAA předkládají celou řadu příkladů, které lze označit na dosti reálně existující (viz zejména Douthwaite 1996 a Hopkins 2008, z dalších autorů pak již zmiňovaní Johannisová 2005 či De Young & Princen 2012). Je ovšem pravdou, že jde spíše o dílčí projekty v jednotlivých oblastech (energie, potraviny apod.), než o komplexnější zásadněji lokalizovanou oblast např. na úrovni obce či regionu.

6.3 Argumenty

Cílem této sekce každopádně není hodnocení míry pravdivosti jednotlivých argumentů, představených v kapitole 5 a shrnutých v Tabulka 6. Šlo mi spíše o jejich představení a alespoň částečné uspořádání. Předmětem diskuse tedy mohou být spíše způsoby členění či různé akcenty na specifické skupiny argumentů. Z hlediska jednotlivých argumentů jsem nenarazila na mnoho dalších, které by nebyly u AAA (viz Tabulka 6) zastoupeny či alespoň zmíněny. Jeden z poměrně zajímavých, zejména v kontextu současné ekonomické krize (Švihlíková 2010), je argument vyslovený během osobních diskusí v *New Economics Foundation* (osobní sdělení, 2008), že lokalizační praktiky mají anti-cyklický efekt. To znamená, že vyrovnávají extrémní polohy dominantního ekonomického systému. Jisté potvrzení této teze poskytuje např. Douthwaite (1996:86, viz pozn. 200) v případě popisu LETS systémů, kde na několika případech uvádí, že mají tendenci fungovat lépe během ekonomické krize a v situacích, kdy se lidé mají „opravdu špatně“, a naopak skomírat či zanikat v dobách relativní prosperity. Tomu dopovídá i zkušenost například fungování LETS v Brně, kde se aktivita několikrát obnovovala, a až v posledním cca roce se zdá (samozřejmě bez ambice tento vývoj extrapolovat do budoucna), že objem transakcí v systému není zanedbatelný (viz Jelínek et al. 2011 a Box 4). V podobném duchu popisují komentátoři rozvoj

nepeněžních a alternativně odbytových sítí a samozásobitelských iniciativ po vypuknutí řecké krize (viz např. Donadio 2011 či Yannacopoulou 2012).

Například North (2009) zdůrazňuje v souvislosti s lokalizací zejména nutnost snižování emisí skleníkových plynů a snižování závislosti na ropě (*oil dependency*). I když rozeznává i další aspekty lokalizace, ve zdůraznění naléhavosti těchto environmentálních aspektů se nejvíce blíží postoji Hopkinse a Douthwaita, kteří považují určitou nezanedbatelnou míru lokalizace, v důsledku ropného zlomu, za prakticky nevyhnutelnou. V kritice lokalizace pak podle Northa hraje roli jednak neopodstatněná představa jejích kritiků, že lokalizace znamená snahu o absolutní autarkii, a dále neoliberální argumenty založené na představě mezinárodního obchodu výhodného pro všechny zúčastněné, do značné míry ovšem založeného na tlaku na snižování environmentálních a sociálních standardů produkce. (North 2009:35-36)

Již zmiňovaní Born & Purcell (2007) člení (z jejich pohledu do značné míry domnělé, viz kap. 7.3) argumenty ve prospěch lokalizace, do skupin ekologická udržitelnost, sociální a ekonomická spravedlnost a kvalita jídla a lidské zdraví. V jejich pojetí je ovšem lokalizace do značné míry redukována na oblast potravin, a v jejím rámci ještě pouze na fázi jejich produkce, nikoli již distribuce, spotřeby, vlastnictví atd. (viz také výše, a velmi obdobně např. i Winter 2003b). To je ovšem konsistentní s postojem Borna & Purcella (2007), že lokalizace je pouze skalární strategie, která žádné další dimenze (krom vlastní preference lokálního měřítka bez dalších souvislostí) nemá. Polemika s tímto přístupem viz kap. 7.3. Winter (2003b) stejně jako Born & Purcell (2007) také shodně upozorňují na časté směšování místní (potravinové) produkce s produkcí organickou. Podle nich je propagátory a také producenty vyvoláván, a to někdy záměrně, zavádějící dojem, že místní produkce je zároveň jaksi automaticky i organická, tedy ne-chemická, zdravější a šetrnější.

Z hlediska empirických studií v oblasti místních potravin (viz také kap. 3.2.1) jsou předmětem zkoumání krom obecnějších témat jako sociální a komunitní aspekty lokalizace (např. Seyfang 2007) zejména její environmentální dopady, často redukováné na souvislost mezi místními potravinovými systémy a změnou klimatu, tedy v zásadě na otázku emisí CO₂ (viz např. Kramer et al. 1999, Weber & Matthews 2008, MLFW 2010 a další, pro strukturovaný přehled zdrojů viz Edwards 2008 či Brodt 2007). V některých případech analýza zahrnuje širší studium energetické náročnosti místních potravinových systémů či metodologii analýzy životního cyklu (LCA, *Life-Cycle Analysis*), viz např. Carlsson-Kanyama et al. (2003). Pro přehled metodologií a dílčí výsledky hodnocení ekonomických dopadů lokalizace včetně využití např. lokálního multiplikátoru (viz nef 2002) pak např. Martinez et al. (2010).

Strukturovaný přehled argumentů, obdobně jako přehled dimenzí a aspektů lokalizace, má z mého pohledu význam pro možnost navazujícího empirického výzkumu jednotlivých oblastí lokalizace. Další logický krok v tomto směru představuje také pokus o sestavení konkrétních indikátorů (míry) lokalizace v jednotlivých oblastech. To je nicméně daleko za hranicí možností

této práce, uvedu tedy pouze krátce dílčí indikátory, které navrhuji AAA. Desai & Riddlestone (2002:81) na obecné rovině upozorňují, že „podpora lokálního a regionálního rozvoje může přinést mnoho výhod. Některé tyto výhody jsou kvantifikovatelné nebo potenciálně kvantifikovatelné – jako snížení našeho příspěvku ke globálnímu oteplování a různé aspekty snižování rizik. Některé výhody ovšem nejsou tak snadno, případně vůbec vyčíslitelné, jako například vliv vytvoření pocitu příslušnosti k místu na zdraví a pocit životní spokojenosti. To ale neznamená, že jsou koncepty jako kvalita života jen prázdná slova. I když jsou nesnadno kvantifikovatelné, neznamená to, že nemají ekonomické dopady.“

Desai & Riddlestone (2002:13) navrhuji krom tradičních *food miles* (Desai & Riddlestone 2002:64, viz také pozn. 150) např. tzv. FEET index (*Foreign Exchange Earnings per Transport tonne CO₂*), tedy indikátor vyjadřující poměr exportního peněžního zisku na jednotku emisí CO₂. V jejich pojetí čím větší je peněžní zisk z mezinárodního obchodu vůči emisní jednotce, tím výhodnější či příznivější je s danou komoditou mezinárodně obchodovat (např., léčiva či software se tedy vyplatí obchodovat mezinárodně, oproti např. běžným potravinám). Podrobněji viz tabulka hodnot FEET pro různé komodity a služby (Desai & Riddlestone 2002:59)²²⁸ Další často uváděný indikátor představuje již zmiňovaný lokální multiplikátor (LM3, viz pozn. 186), v oblasti spíše sociálních dopadů pak připadají v úvahu například metody tzv. sociálního účetnictví (např. SAA = *Social Accounting and Audit* či SROI = *Social Return on Investment*). Pro širší přehled možností metod hodnocení (pro specifický kontext sociálních podniků) viz např. Šťastná et al. (2011). Jak se ovšem snažím argumentovat na mnoha místech této práce, i při zvolení dílčího pohledu, který volba konkrétních indikátorů nevyhnutelně znamená, považuji za zásadní uvádět a uvažovat je vždy v kontextu komplexního chápání konceptu lokalizace, tak, jak je představen v kapitolách 4 a 5.

²²⁸ Desai & Riddlestone mohou sloužit za příklad dosti výrazné redukce environmentálních aspektů lokalizace na otázku emisí CO₂, viz i jejich další návrhy indikátorů (Desai & Riddlestone 2002:58). Každopádně velmi zajímavá studie souvislosti místních potravin a změn klimatu, zohledňující celý proces produkce, distribuce, prodeje a částečně i spotřeby potravin viz MLFW (2010).

7 DISKUSE OBECNĚJŠÍCH TÉMAT

Zde se pokusím rozebrat několik obecnějších argumentů pro a proti ekonomické lokalizaci, se kterými jsme se dosud jen dílčím způsobem setkali v předchozích kapitolách. Jde zejména o ...

7.1 Ne/efektivita ekonomické lokalizace

V rámci mainstreamové ekonomie existuje několik klíčových bodů, ve kterých koncept ekonomické lokalizace koliduje s mainstreamovou teorií a jejími předpoklady, mnoho argumentů již zaznělo v rámci kapitol 3.1 a 5.2. V jádru tohoto nesouladu se z mého pohledu nachází konjunkce mainstreamového principu maximalizace a pojetí efektivity. Jako efektivní je totiž definováno to, co vede k maximalizaci, ať už objemu produkce a potažmo HDP, celkového přebytku výrobce a spotřebitele nebo (souvisejícího) užitku (viz kap. 3.1). Pokusím se jednotlivé body probrat postupně.

Zprvė jde o efektivní využití (alokaci) dostupných zdrojů. Z pohledu mainstreamové ekonomie zajišťuje efektivní alokaci nejlépe co nejméně regulovaný trh skrze cenové signály. Podívejme se na lokalizační modely zmiňované v kap. 3.1.1, které zkoumají klíčové faktory ovlivňující rozmístění ekonomických aktivit v prostoru. Jak bylo v příslušné kapitole ukázáno, lokalizační modely v zásadě vycházejí z mainstreamových předpokladů – základní motivací firem je minimalizovat náklady a maximalizovat zisky. Tradičně představuje jeden z nejdůležitějších lokalizačních faktorů doprava (viz Čadil 2010:38), v rámci snižování nákladů by se tedy jevilo logické, aby se vzdálenosti v rámci procesu produkce a spotřeby minimalizovaly. Novější modely ovšem již zohledňují množství dalších faktorů, např. nákupní ceny surovin a prodejní ceny zboží na konkrétních trzích, ceny nemovitostí či kvalifikovanost pracovní síly (Čadil 2010:21 a dále) S informačně-technologickým rozvojem (zejména pak rozšířením kontejnerové dopravy) hraje v současné situaci cena dopravy v celkových nákladech velmi malou roli (MLFW 2010).²²⁹

V závislosti na kombinaci lokalizačních faktorů tedy může místní produkce (ovšem pouze z hlediska svého geografického aspektu zkracování vzdáleností mezi produkcí a spotřebou) vycházet v některých případech jako efektivní; zajímavé jsou studie tzv. průmyslových klastrů (*cluster analysis*), které zkoumají právě přínosy prostorové koncentrace specifických průmyslových aktivit (Aoyama 2011:85-92, specificky v kontextu udržitelného rozvoje pak např. McManus & Gibbs 2008). Jak ale bylo řečeno, případná prostorová blízkost není rozhodně cílem sama o sobě, pouze je v určitých situacích výhodná, což se může v závislosti na měnících se podmínkách sledovaných faktorů v čase měnit (Čadil 2010:21) Pokud je místní produkce nějakým způsobem podporovaná či zvýhodňovaná, tržní cenové signály nefungují a využití zdrojů může být neefektivní, tj. někde jinde

²²⁹ Pokud bychom navíc spoléhali na efektivitu tržního mechanismu, museli bychom předpokládat, že cena dopravy odráží všechny její opravdové náklady, jinými slovy, že neexistují externality dopravy.

by zboží a služby mohly být vyrobeny levněji, resp. by jich mohlo být vyrobeno více. V tomto smyslu ekonomická teorie tedy sice neschvaluje vnější zásahy do tržního mechanismu a cílenou podporu místní produkce, zároveň ale prostorově místní produkci nevyklučuje jako potenciálně efektivní. Potud bychom tedy mohli říci, že je ekonomická teorie vůči měřítku produkce indiferentní.

Efektivita má nicméně ještě další rozměr, a tím je právě výše zmíněná maximalizace produkce, která je z hlediska mainstreamové ekonomie umožněná specializací a mezinárodní dělbou práce. V tomto smyslu je ekonomická globalizace vnímána jako efektivní, protože umožňuje využívat komparativní výhodu a specializaci, které vedou k vyššímu objemu produkce a potažmo k vyššímu HDP (viz známý příklad portugalského vína a anglického sukna, pozn. 72 – obě země si polepšily, protože vyrobily se stejnou pracovní silou více zboží). S tím souvisí makroekonomický pohled na efektivitu jako stav, kdy je objem produkce za daných technologických podmínek maximální možný, jinými slovy, když se ekonomika nachází na hranici produkčních možností. V termínech užitku (zajišťovaného a zvyšovaného skrze spotřebu zboží a služeb) když je maximalizován užitek. Ideálem je zároveň produkční hranici (např. skrze technologické inovace) posouvat, a tím dále produkci a užitek zvyšovat. Tento makroekonomický pohled už lze ovšem stěží označit jako indiferentní vůči měřítku – naopak, v tomto případě je orientace na mezinárodní obchod, který je nutně spojen s nárůstem vzdáleností mezi produkcí a spotřebou, interpretován jako přínosný pro všechny zúčastněné.

Souvisejícím argumentem jsou také tzv. úspory z rozsahu (viz také argumentace v kap. 5.2), tedy úspory – primárně v podobě snížení peněžních nákladů, a z hlediska předpokladu neexistence externalit i v podobě snížení spotřeby přírodních zdrojů – které umožňuje velké měřítko výroby, dopravy a spotřeby (např. pásová výroba či velkochovy), tj. všechny koncentrace specializovaných aktivit, které vedou ke zmiňovanému snížení nákladů (mnohdy ovšem zejména v podobě úspory lidské práce). Výroba a spotřeba v malém měřítku je tedy viděna jako neefektivní právě kvůli vyšším nákladům, zejména kvůli většímu podílu lidské práce a menšímu využití technologií. Připomeňme, že logikou v pozadí je opět představa, že větší objem vyrobených statků a služeb by znamenal více uspokojení/užitku.²³⁰ Z mainstreamově ekonomického pohledu pak není problematický jen samotný menší objem statků a služeb, ale také z něj vyplývající menší potenciál

²³⁰ Zásadní zpochybnění tohoto předpokladu přináší studie o korelacích mezi HDP a subjektivním pocitem lidské spokojenosti a/nebo štěstí (*well-being, happiness*), viz např. Binswanger (2004). Nejznámějším argumentem je v tomto kontextu tzv. Easterlinův paradox, který zkoumá právě míru závislosti pocitu lidského štěstí a životní spokojenosti na výši HDP a přímou souvislost mezi nimi na rozsáhlém souboru dat problematizuje (Easterlin 1974, Jackson 2009, v češtině viz také Fraňková 2011b). Obdobné výsledky přináší i porovnání vývoje HDP a alternativního indikátoru lidského rozvoje (HDI = *Human Development Index*), viz například Victor (2008:129). Tato data lze interpretovat tak, že zatímco obyvatelům rozvojových zemí by určitá míra zvýšení HDP mohla přinést také zvýšení pocitu životní spokojenosti, další ekonomický růst v nejbohatších rozvinutých zemích tento efekt mít s velkou pravděpodobností nebude. Vysoká míra spotřeby omezených přírodních zdrojů ve vyspělých ekonomikách navíc limituje dostupnost těchto zdrojů pro země rozvojové, viz také argumentace hnutí udržitelného nerůstu v kap. 3.5.

pro technologické inovace, a obecně pro rozvoj vědy a výzkumu. Připomeňme mainstreamový názor, že ekonomický rozvoj bez ekonomického růstu není možný (Čadil 2010:48).

Podívejme se na tyto argumenty z hlediska zdroje oné „podpory“ lokalizace (viz definice ekonomické lokalizace, kap. 4.5). Celá předchozí argumentace je totiž v rámci mainstreamové argumentace platná v případě, že fungování trhu naruší někdo zvenčí, typicky stát skrze zásahy typu regulací, daní apod. V tomto případě si dovoluji tvrdit, že vzhledem k definici efektivity skrze maximalizaci produkce a užítku se bude lokalizace vždy jevit jako neefektivní. Jiná je situace v případě, že místní produkci podporují svými preferencemi jednotliví spotřebitelé. V mainstreamové teorii totiž preference nelze žádným způsobem posuzovat jako horší či lepší ani je hierarchizovat (viz kap. 3.1). Ve chvíli, kdy si tedy lidé místní produkt sami zvolí (i když je třeba náročnější na lidskou práci a dražší), z hlediska ekonomické teorie se předpokládá, že tak dělají za účelem maximalizace svého užítku, a z tohoto pohledu nelze mluvit o neefektivitě, protože jejich preference nelze hodnotit.

Státní zásahy ve prospěch lokalizace by byly ještě přijatelné, pokud by znamenaly nějakou kompenzaci nebo odstranění externalit, např. externalit z dopravy. Vzpomeňme, že v rámci mainstreamové ekonomie není znečištění nutně špatné, neefektivní je pouze znečištění které je větší, než odpovídá preferenci dotčených lidí v porovnání s jinými variantami (např. volba mezi dražším benzínem a větším hlukem z dopravy). Pokud tedy existují externality v podobě většího než-preferovaného hluku z dopravy a např. zvýšená daň na pohonné hmoty je pomůže omezit či kompenzovat, a pokud zároveň (ovšem jaksí „mimočodem“), dojde k omezení dopravy a tedy větší míře uspokojování potřeb skrze místní produkci a spotřebu, je tato situace z hlediska mainstreamové teorie přijatelná, či dokonce efektivnější. Na takovýto typ korekce a příklonu k lokálnější produkci a spotřebě skrze tržní mechanismy spoléhají zejména Desai & Riddlestone (viz kap. 4.2), a na jejím základě popisují fungování tzv. bioregionální výhody: „S určitou ochranou před globální konkurencí [díky internalizaci externalit, zejména z dopravy] místní trhy pro komodity a zboží budou stabilnější a poskytnou tak [v tomto případě zemědělcům a lesníkům] lepší přehled o dlouhodobém vývoji jejich odvětví. Produkty s vysokou přidanou hodnotou jako počítače nebo léky [...], u nichž dopravní náklady tvoří jen malou část ceny, budou stěžejně ovlivněny nárůstem dopravních nákladů. Trhy pro tyto produkty zůstanou globální a proto prostor pro inovace a vývoj nových produktů nebude omezen. Můžeme zůstat připoutaní k ekonomické globalizace za každou cenu, nebo se můžeme začít chovat racionálně a vytvořit zdravou rovnováhu mezi globálním obchodem s produkty s vysokou přidanou hodnotou a lokálním trhem se zbožím denní spotřeby.“ (Desai & Riddlestone 2002:84)

Obdobná řešení nicméně v souladu s mainstreamovou ekonomikou předpokládají, že externality jsou v zásadě výjimečné, a že je možné se jim v principu vyhnout. Jak ale zdůrazňují mnozí autoři z řad ekologických ekonomů (viz kap. 3.4), tento předpoklad je vysoce problematický. Připomeňme

tzv. produkční kafemlejek a závod ke dnu (pozn. 149 a dále kap. 7.3), které popisují, jak jsou v rámci současného systému externality systematicky skrze konkurenční a produkční tlak v rámci mezinárodního obchodu vytvářeny. V obdobném smyslu argumentují také kritici samotného konceptu externalit (viz Martinez-Alier 2002, Korten 1995, Daly & Cobb 1994), podle kterých nejsou externality selháním tržního kapitalistického systému, ale naopak hlavní strategií konkurence mezi ziskově motivovanými subjekty, jeho hlavními aktéry, kteří (do značné míry díky svému globalizovanému charakteru, viz 1.2 a 3.2) jsou schopni unikat zodpovědnosti za konkrétní a nevyhnutelně lokalizované negativní environmentální a sociální dopady své činnosti.²³¹ V rámci této argumentace je tedy zásadně zpochybněna možnost trhu efektivní alokaci zdrojů zajišťovat, protože externality jsou v tomto výkladu fungování současného systému prakticky nevyhnutelné, a systém bez vnějších zásahů nespěje k jejich minimalizaci, ale naopak maximalizaci.

Výše zmíněné mechanismy v rámci současného systému tedy vedou spíše k tomu, co Daly & Farley (2004:334-336) nazývají, v kontrastu k modelu komparativní výhody (*comparative advantage*), absolutní nevýhodou (*absolute disadvantage*). Jak bylo shrnuto v rámci kritiky komparativní výhody (viz kap. 3.4), zejména (i když nejen) vzhledem k vysoké úrovni mobility kapitálu v rámci současného systému (viz 1.2) hraje v rámci mezinárodního obchodu roli spíše absolutní výhoda, oproti té komparativní. Z této teze také plyne, že přestává platit předpoklad, že všechny zúčastněné strany v rámci mezinárodního obchodu z něj mají prospěch. Zatímco komparativní výhoda je v tomto smyslu „politicky korektní“ (viz Daly & Farley 2004:315-316), v režimu absolutní výhody již existují vítězové a poražení. V případě absolutní nevýhody se pak jaksi sčítají, případně násobí negativní dopady mezinárodního konkurenčního tlaku a souvisejících environmentálních a sociálních dopadů, malý podíl rozvojových zemí na zisku z vývozu a zpracování jejich přírodních zdrojů, dohromady s extrémní nerovností, s jakou jsou již tak omezené příjmy z mezinárodního obchodu v rámci rozvojových zemí distribuovány. S výjimkou velmi omezeného okruhu bohaté elitní skupiny tedy většinové obyvatelstvo rozvojových zemí nese velkou část popsaných negativ spolu se související nejistotou, kterou proces globalizace v jejich případě spíše prohlubuje (viz kap. 1.2, 3.2 a 3.3).

Jak Daly & Farley (2004:335) upozorňují, „kdybychom žili na nekonečné planetě, kde by spotřeba jednoho člověka neměla vliv na nikoho dalšího, a kdyby nás lidská povaha nevedla ke srovnávání se s ostatními, chudým zemím by mohlo být úplně jedno, co se děje v těch bohatých. Faktem nicméně zůstává, že žijeme na konečné planetě. Zvýšení příjmu v bohatých zemích založené na spotřebě neobnovitelných zdrojů (což zahrnuje i neudržitelnou spotřebu potenciálně obnovitelných zdrojů) znamená, že tyto zdroje nejsou dostupné pro zlepšení životních podmínek

²³¹ Demaria (2010) popisuje příklad environmentálních konfliktů souvisejících s procesem šrotování a likvidace vraků velkých zaoceánských dopravních lodí v Indii, a navrhuje pro výše popsaný mechanismus maximalizace zisku skrze vytváření environmentálních externalit termín akumulace skrze znečištění (*accumulation by contamination*), analogicky ke konceptu akumulace skrze vyvlastnění (*accumulation by dispossession*, viz dále kap. 7.4).

těch nejchudších.“ Tito autoři (s.422-424) proto navrhuji alternativní pojetí efektivity, které vychází z předpokladu, že každý lidmi vyrobený kapitál nevyhnutelně znamená spotřebu přírodních zdrojů, a zohledňuje tedy nevyhnutelné alternativní využití (*trade-off*) mezi získanými a spotřebovanými zdroji, resp. službami (lidskými a ekosystémovými).²³²

V diskusi efektivity v rámci této kapitoly jsme několikrát narazili na téma neplatnosti předpokladů mainstreamově-ekonomických modelů. Nutno ovšem podotknout, že z pohledu mainstreamové ekonomie není neplatnost předpokladů problematická, v poněkud vyhocené, ale stále vlivné a v zásadě přijímané argumentaci Friedmana (1953), jde dokonce v zásadě o výhodu. Jak upozorňuje Horký (2011:340), kritické ekonomické směry jako feministická, evoluční či ekologická ekonomie „poukazují na ‚autismus‘ ekonomické ortodoxe, empirickou nespelitelnost jejích předpokladů a na neschopnost mechanistického kvantitativního přístupu pojmout jiné jevy než trh, aniž by modely ztratily svoji vypovídací hodnotu.“ Zároveň ale podotýká (Horký 2011:330), že v současné ekonomii doposud opravdu převládá vlivná metodologie pozitivní ekonomie Milтона Friedmana podle které není podstatné, zda jsou předpoklady ekonomické teorie realistické. Vlastně naopak, „opravdu důležité a významné hypotézy se budou vyznačovat ‚předpoklady‘, které hrubě nepřesně popisně zobrazují skutečnost.“ (Friedman 1953:14) Cílem je podle Friedmana rozvoj teorie, která bude jednoduchá a přínosná, a bude schopna předpovídat jevy (Friedman 1953:8). Čím bude v jeho pojetí teorie úspěšnější, tím nerealističtější budou její předpoklady. Aby totiž teorie dokázala jednoduše uchopit složitou skutečnost, její předpoklady dokonce musí být popisně nepravdivé (*false*). (Friedman 1953:14)

S tímto přístupem velmi zajímavě polemizuje matematik a filozof Tony Lawson (2009a, k Friedmanovi konkrétně s.114-115). Pokud se vrátíme k výše zmíněnému argumentu mainstreamové ekonomie, že není podstatná platnost předpokladů, ale schopnost předpovídat na jejich základě budoucí jevy, podle Lawsona (2009a:106-107) je, v první řadě, poněkud neadekvátní představa, že jsme schopni předvídat jevy v systému otevřeném a tak komplexním, jaký představuje současná společnost a ekonomika. Navíc, i když to, samozřejmě do určité míry, možné je, mainstreamová ekonomie v tomto ohledu úspěchy zrovna nevyniká (s.112-113). Což samozřejmě neznamená, že bychom socio-ekonomický systém nemohli poznávat, pouze naše možnosti předpovídat jeho budoucnost jsou silně omezené. Za druhé pak samozřejmě při poznávání

²³² Alternativní pojetí efektivity by mohlo být slušné téma na samostatnou disertační práci. Skončeme zde s několika odkazy na další možnosti studia. V rámci diskuse efektivity v kontextu nerůstového hnutí je zásadním tématem otázka možností tzv. *decouplingu*, tedy oddělení růstu HDP od růstu negativních dopadů na životní prostředí, a související problematika tzv. Jevonsova paradoxu (který *decoupling* do značné míry komplikuje, krátce viz např. Fraňková 2011b). Pro krátkou diskusi efektivity v kontextu ekologické ekonomie a eko-sociálního podnikání viz např. Johanišová (2007:52-53). Z analyzovaných autorů pravděpodobně nejkompexnější, i když poněkud rozptýlenou argumentaci ohledně efektivity vit Douthwaite (1996). Zejména jeho argument o stále větších nákladech (finančních i materiálových a energetických), které musí být vynaloženy na udržení a provoz infrastruktury současného systému místo na přímé uspokojování lidských potřeb (1996:51, také kap. 4.4) silně koreluje s argumenty nerůstového hnutí, viz dále kap. 7.5. Jistě zajímavé jsou také úvahy nad alternativním pojetím lidských potřeb Max-Neeffa (viz Tabulka 8) včetně různých pseudouspokojovačů a naopak mnohočetných uspokojovačů, a související možné implikace právě pro pojetí efektivity.

komplexní reality její popis vždy do jisté míry zjednodušujeme a tím je naše schopnost dané jevy poznávat a chápat omezená. Existují ale různé míry tohoto zkreslení, a zatímco například poznávání v rámci sociálních oborů je samozřejmě také zkreslené, toto zkreslení je předmětem reflexe, kritické diskuse a korekce. Předpoklady mainstreamové ekonomie jsou ovšem podle Lawsona (2009:108) realitě vzdálené do té míry, že jsou vůči ní její modely do značné míry „jednoduše irelevantní.“ Tato irelevance podle něj například v rámci současné ekonomické krize sehrála sice pasivní, ale negativní roli – svým převládajícím matematicko-modelovacím zájmem sice ekonomové nikomu přímo neublížili, odklonili a využili ale pro své (v posledku vůči realitě nevztažné) aktivity mnoho zdrojů, které mohly být využity lépe (s. 117).²³³

Pokud vzpomeneme kritiku modelu komparativní výhody (viz kap. 3.4.1), její podstatou či nejzásadnějším bodem je právě přesvědčení, že jeden ze základních předpokladů tohoto modelu (tedy imobilní kapitál), nelze při nejlepší vůli považovat v rámci současného systému ani za přibližně platný. Právě naopak, jestli je něco v samém jádru popisu současného systému (viz kap. 1.2), pak je to *právě* mobilita kapitálu. Mainstreamové argumenty ohledně výhodnosti mezinárodního obchodu, mezinárodní dělby práce a rozsáhlé specializace, všechny z modelu komparativní výhody do značné míry odvozené (viz kap. 3.1), se tedy opravdu jeví, zejména v konfrontaci s daty ohledně nerovnosti příjmů, pracovních a environmentálních podmínek produkce v zemích Jihu atd. (viz výše) jako (opravdu přinejmenším) omezeně platné, či spíše skutečně irelevantní.

V tomto smyslu by bylo možno ponechat mainstreamovou ekonomii samu sobě a prostě ji opustit. Problém ale spočívá v její dominanci ve veřejném, a zejména politickém prostoru. Jak jsem argumentovala již v kapitole 2.3, a jak formuluje například Horký (2011:330), „předpoklady ekonomické vědy přímo či zprostředkovaně ovlivňují jednání jak soukromých a vládních, tak i národních a mezinárodních aktérů a institucí v globální ekonomice.“ V této souvislosti Horký (2011:330) dále předkládá dvě teze: „Zaprvé, [...] že obecně přijímané metodologické předpoklady neoklasické ekonomie nejsou hodnotově neutrální a nadčasové, [a] Zadruhé, [...] že hospodářské politiky, které vycházejí ze současné ekonomie středního proudu, v tomto důsledku zůstávají zkreslené a mají nepředpokládané negativní dopady“. V tomto smyslu má tedy smysl, či je dokonce potřeba mainstreamové předpoklady a modely konfrontovat, jak na teoretické tak na empirické rovině. Je ale kritika a opozice tou optimální strategií?

²³³ Lawsonovu argumentaci je prakticky nemožné převyprávět v pár odstavcích. Vřele doporučuji jeho texty (1997, 2003, 2009b), které formulují na ontologické rovině kritiku, kterou mnoho dalších autorů (typicky z řad ekologických ekonomů) vyjadřuje o úroveň konkrétněji polemikou s mnohými jednotlivými ekonomickými předpoklady a modely. Lawson teoreticky, nicméně srozumitelně předkládá komplexní zdůvodnění, proč je současná mainstreamová ekonomie z jeho pohledu, jednoduše řečeno, mimo.

7.2 „To druhé“, globální?

Častým tématem, které bývá kriticky diskutováno v souvislosti s lokalizací, je tzv. obranná lokalizace (*defensive localism*, viz např. Hinrichs 2003 či Winter 2003b).²³⁴ Tito autoři vznášejí námitku, že lokalizace je v principu založená na vytváření opozice mezi „lokálním“ a „tím druhým“ (*the other*). Slovy Hinrichsové (2003:37), „obránná lokalizace potravinového systému má tendenci zdůrazňovat homogenitu a ucelenost „lokálního“, v patriotické opozici vůči heterogenním a destabilizujícím vnějším silám, nejspíše globálnímu „jinému“.“ Za určitých okolností se tak lokalizace „může stát elitářská a zpátečnická (*reactionary*) a odvolávat se na omezené národnostní nálady.“ (tamtéž)

Pokud se podíváme na AA analyzované v této práci, do značné míry platí, že opravdu definují a vymezují svojí představu (ekonomické) lokalizace na základě opozice vůči jinému pojmu či konceptu. Zejména to platí o radikálním křídle AAA, tedy pro zástupce institucionálně a lidově radikálního diskursu (viz kap. 4.3). Douthwaite (1996) klade do opozice industriální ekonomiku vs. rolnickou ekonomiku, Hines (2000) přímo globalizaci vs. lokalizaci, Hopkins (2008) ekonomickou globalizaci či globalizovanou, na ropě závislou infrastrukturu vs. lokalizovanou resilientní ekonomiku. V případě potravin pak Norberg-Hodge et al. (2002) dávají do kontrastu globální potravinový systém vs. místně přizpůsobený potravinový systém. Tento přístup vymezování lokalizace vůči (některým aspektům) současného socio-ekonomického systému kritizuje například již zmíněná Hinrichs (2003:34) jako „potenciálně problematický způsob binárního myšlení“, které prezentuje lokalizaci jako jednoznačné „řešení“ „problému“ globalizace. V případě reformního křídla analyzovaných AA (Shuman a Desai & Riddlestone, viz kap. 4.3) je opozice vůči současnému systému mnohem méně výrazná (viz také kap. 6.1).

Podívejme se tedy trochu blíže na problematiku konstrukce „toho druhého“ a potenciální konfliktnost takového přístupu. Zajímavé rozlišení z mého pohledu poskytuje Mouffe (2005). Podle ní je utváření jakékoli identity založené na vymezení vůči nějakému „druhému“ či „ostatnímu“: „Každá identita je vztahová a definování rozdílů je předpokladem existence jakékoli identity, tzn. vnímání něčeho „jiného“, které ustavuje to, co je „vnější“.“ (Mouffe 2005:15), toto vnější je možné označit také termínem „konstitutivní vnějšek“ (*constitutive outside*). Jinými slovy, existence *my* předpokládá, a je jedině umožněna skrze existenci představy toho, co znamená *oni*. Co je ovšem podstatné, vztah *my/oni* nemusí být nutně konfliktní, nemusí být v modu přítel/nepřítel. Mouffe rozlišuje modus rozdílnosti (*agonism*), který je založený na rozpoznání a přijetí faktu, že existuje rozlišení *my/oni* založené na rozdílech, které možná nebudou překonány a mohou přetrvávat. Zároveň

²³⁴ Přestože Hinrichs i Winter používají výraz *localism*, vzhledem k trochu odlišným významům pojmům lokalizace a lokalismus, jak jsem je zavedla v této práci (viz začátek kap. 3), překládám jako lokalizace – z obsahu článků vyplývá, že autoři mají na mysli to, co je v této práci pojednáno jako lokalizace.

je ale založené na uznání legitimacy jiného postoje, a vytvoření pozice oponenta, nikoli nepřítele. Druhý modus pak představuje právě nepřátelství (*antagonism*), jako přístup protikladu, který je vnímán jako konfliktní a nesdílí žádné společné základy, na kterých by mohl být vybudován vzájemný respekt. (Mouffe 2005:20)

Podle Mouffe (2005:15) existence rozdílnosti v sobě vždy nese potenciál vzniku konfliktu a nepřátelství, to ale není přítomné nutně, a je iluzí si myslet, že tyto rozdílnosti bude někdy možné eliminovat. Naopak, existence rozdílností je podle ní nutnou podmínkou demokratického politického procesu, který je možností střetu různých myšlenek definován a jedině umožněn (s.2). Mouffe (s.1-2) kriticky vystupuje proti současné tzv. post-politické situaci (*post-political condition*) charakterizované rozšířenou optimistickou vizí globalizace spojené s představou, že jsme dosáhli významného ekonomicko-politického rozvoje, který umožní vytvořit „svět bez nepřátel“ a kde bude možné dosáhnout všeobecného konsensu.²³⁵ Tato vize je podle ní veskrze anti-politická, a ve své podstatě nebezpečná, protože potlačuje prostory a procesy, skrze které by se mohly rozdílné ideje otevřeně střetávat. Společenské neshody tedy zůstávají pod povrchem, a v důsledku potlačování dávají vzniknout antagonistickým vztahům nepřátelství, protože nemají jinou možnost, jak se otevřeně projevit. Základním úkolem, a předpokladem nenásilného fungování pluralitní demokracie je tedy podle Mouffe (s.30) vytvořit instituce, které nebudou popírat existenci konfliktů, ale umožní jejich vyjádření v nenásilné podobě. Mohli bychom říci (Mouffe 2005:20), že „úkolem demokracie je proměňovat nepřátelství v rozdílnost (*antagonism to agonism*).“

Mým cílem zde není rozhodnout, jestli lokalizace je nebo není defensivní, respektive, v termínech Mouffe (2005), jestli je založená na rozdílnosti či nepřátelství – tuto otázku mohou myslím vposledku zodpovědět pouze empirické studie. Je zřejmé, že konkrétní lokalizační praktiky nejsou černo-bílé, ale představují širokou škálu různých strategií, cílů, motivací a s nimi spojených identit, které nelze jednoduše zobecnit (viz Hinrichs 2003, DuPuis & Goodman 2005, Winter 2003b, Born & Purcell 2007, Smith & Jehlička 2007). Chtěla jsem jen poukázat na možnost výkladu, která ve vymezení vůči něčemu jinému vidí podmínku jakéhokoli utváření identity, a existenci konkurenčních vizí vidí jako podmínku pro existenci demokratického politického procesu. Z analýzy v rámci této práce vyplývá, že rozdílnost (ve smyslu *agonism*), tedy vymezení lokalizačního konceptu vůči okolnímu systému (ať už mu dáme jakékoli konkrétní přídomky), je rozhodně v textech AAA přítomný. Lokalizace tedy každopádně má potenciál stát se defensivní, nicméně v tomto není nijak výjimečná. Alespoň na argumentační úrovni pak AAA naopak vychází z kritiky *nedostatku* demokracie ve fungování současného socio-ekonomického systému (zejména

²³⁵ Mouffe se vůči konsensu vymezuje dosti ostře. Z mého pohledu její myšlenky s koncenstuálním procesem nejsou tak úplně v rozporu, diskuse obdobných úvah je ale mimo možnosti této práce. Pro hlubší diskusi konsensu explicitně v kontextu ekologické ekonomie a pod hlavičkou tzv. deliberativní demokracie (*deliberative democracy*) viz například Zografos & Howarth 2008, či komplexněji k politickému procesu rozhodování v kontextu komplexního světa obývaného živými systémy viz Farrell 2009.

např. na úrovni nadnárodních institucí jako WTO a WB, viz jejich kritika u Hinese či Norberg-Hodge et al.). Podpora demokratického procesu je tedy naopak součástí a jedním z cílů lokalizačních snah.

DuPuis & Goodman (2005:361) opakovaně volají po “reflexivní politice lokalizace” jako „otevřeném”, průběžném, „reflexivním“ *procesu*, kterého se účastní široká škála lidí, aby společně objevovali a diskutovali možnosti proměny společnosti“. Hopkinsova vize komunitního plánování a tvorby vize komunity na příštích několik desetiletí (Hopkins 2008:94-131) je z mého pohledu ukázkovým příkladem, jak lze tuto „reflexivní politiku“ pojmut. Stejně tak mnohé příklady popisované Douthwaitem dokládají (často i poněkud bouřlivé) procesy uvnitř komunit, kde se lokalizační projekty uskutečňovaly. V tomto smyslu se v praxi „reflexivité“ spíše dost dobře, do značné míry právě kvůli malému měřítku lokálních aktivit a tedy přímému kontaktu jejich aktérů s dalšími členy komunity, jaksi téměř nejde vyhnout (k procesnímu pojetí definice lokalizace viz také kap. 6.2.

Lokalizace bývá často z vnějšku vnímaná jako totalitářská snaha (např. zakazovat mezinárodní obchod, nutit všechny vyrábět lokálně apod.).²³⁶ V tomto kontextu mi připadá zajímavá veskrze opačná argumentace, v rámci které lze lokalizaci interpretovat naopak jako *podmínku existence* demokratického procesu. V kontextu výroku Swyngedouwa (2004:29), že “hegemonie globalizace” omezuje naši schopnost vůbec si představit jiné možné uspořádání (viz kap. 1), lze lokalizaci chápat jako pro demokratický proces velmi zdravou alternativní vizi možného socio-ekonomického uspořádání. Pokud tedy zohledníme nebezpečí, před kterým varují DuPuis & Goodman (2005), že ve své nereflexivní, idealizované a apolitické formě se může sama stát hegemonickou. Navíc je nutné podotknout, že v rámci argumentace AAA není otázka demokracie na lokální úrovni (s čestnou výjimkou Hopkinse) pojednaná nijak do hloubky. Mnohem více zajímavých úvah v tomto směru nalezneme v kontextu argumentace hnutí nerůstu, k tomuto tématu se tedy vrátíme ještě jednou v kapitole 7.5.

Podívejme se na tuto problematiku ještě optikou sociální geografie. Jak upozorňují Cloke & Johnston (2005:3), myšlení v kategoriích *my/oni* je velmi zřídka symetrické a nehierarchické, naopak, velmi často spočívá v pojetí *my* jako nadřazeného vůči *oni*, a toto pojetí je mnohdy (například státním aparátem) ještě záměrně posilováno. Významná část geopolitického myšlení tak v sobě zahrnuje vytváření pozitivního obrazu o *nás* a negativního o *nich*, pokud dodáme prostorový rozměr, pak o *nás tady*, a o *nich tam*. Identita a rozdílnost (*difference*) vystavěná (i) na geografických kategoriích se tak stává základem pro mocenské vztahy, podněcování napětí mezi skupinami a potenciálně pro vznik otevřených konfliktů (Cloke & Johnston 2005:3). Ovšem i tito

²³⁶ Za příklad vezměme neformálně vyjádřený názor doc. Kvasničky (2012-9-17, emailová komunikace), že lokalizace, „tj. když se lidem zabrání obchodovat globálně a přimějí se vyrábět pouze lokálně (ať už "lokálně" znamená cokoli: v rámci rodiny, ulice, města, kraje, země (co USA?).“

autoři, obdobně jakou Mouffe (viz výše), zastávají názor, že kategorizace a vymezení, i když ne nutně binární, je klíčová pro vytváření jakékoli identity, a je nám veskrze vlastní (Cloke & Johnston 2005:1).²³⁷

Vraťme se tedy ještě k citátu Hinrichsové (2003:34), který označuje lokalizaci za „potenciálně problematický způsob binárního myšlení“ a podívejme se blíže na binární dvojici lokální – globální, případně dvojice příbuzné. Zajímavé úvahy v tomto směru poskytuje Cox (2005:175-198). V první řadě, binární dvojice globální – lokální je v jeho podání zajímavá svou nepřítomností v naprosté většině geografické historie; globalizace, dnes snad jeden z vůbec nejfrekventovanějších výrazů v geografii i mnoha dalších oborech, se začal v geografických souvislostech objevovat až zhruba v polovině 80. let (Cox 2005:179).²³⁸ Ve vztahu dvojice globální-lokální pak lze podle Coxe pozorovat zhruba tři fáze. V prvním, poněkud zjednodušeném pohledu, byly zdůrazňovány typické projevy globalizace v podobě hypermobilního kapitálu, vzniku nadnárodních entit typu WTO, Světové banky atd., a oslabené role států; dopad globálního na lokální byl vnímán jednosměrně. Při druhém, poněkud hlubším pohledu, se začalo ukazovat, že státy neztratily svoji roli úplně, spíše se proměnila, a také že lokality do značné míry ovlivňují podobu globálního. Jednotlivé případy a zkušenosti se skrze globální propojenost šíří a formují tak zásadním způsobem podobu globalizace; v tomto smyslu se šipka vlivu otočila od lokálního ke globálnímu. Další logickou kombinací je pak vyváženější pohled na vztah globální-lokální jako obousměrně se ovlivňující; lokální aktéři formují podobu globálního, zároveň jsou jím ale ovlivňováni skrze globální propojení, které vytváří specifické možnosti a nové prostory a ovlivňuje tak možnosti lokálního rozvoje (viz např. Robinson 2002 či Swyngedouw 2004). I v tomto pohledu ale podle Coxe zůstávají globální a lokální povětšinou vnímány jako oddělené entity, byť vzájemně se ovlivňující (Cox 2005:179-181). Lze zároveň pozorovat, že všechny zmíněné přístupy jsou v debatě lokální-globální stále v různé míře přítomné.

Jak Cox (2005:175) upozorňuje, s binárními dvojicemi se pojí několik problémů: mají tendenci k velkému zjednodušení obsahu daných pojmů, a také mají tendenci pojit k sobě další obdobně zjednodušené dvojice. V souvislosti s globální-lokální se tak podle Coxe často vyskytuje

²³⁷ Daněk (2008b:38-42) vysvětluje obdobné procesy ještě na vyšší úrovni vytváření evropské, resp. později euoramerické či „západní“ identity vymezením vůči zbytku světa (původně vnímaném jako homogenní zbytek, později diferencovaném na několik podoblastí). Daněk dále odkazuje na Agnewa (1998:20), který nazývá toto vnímání „binární geografie“. Přestože je možné, že nějaký obdobný proces vymezení je vlastní jakémukoli společenskému utváření identity, je to podle Daňka i Agnewa právě západní společnost, která je typická vymezením hierarchickým, a snahou o prosazení vlastní dominance nad ostatními, spojenou s uplatněním moci (ať už ve formě vojenské moci, vytváření ekonomické závislosti nebo pěstování znalostní převahy).

²³⁸ O to pozoruhodnější jsou úvahy Halforda Mackindera (1919, cit. dle Cox 2005:178), podle kterého byl zásadní příčinou první světové války rozvoj světového trhu, který vedl ke specializaci národních ekonomik a následnému soupeření o trhy. Právě toto soupeření pak vyústilo ve válečný konflikt, a pokud mezinárodní obchod nebude regulovaný, povede podle Mackindera k obdobným výsledkům znovu. Jako ideální si Mackinder představoval tzv. vyvážený rozvoj (*balanced development*, s.234) na úrovni států, provincií i menších, tzv. organických místních komunit (*organic local communities*).

vymezení jejich rozdílu v podobě dalších dvojic: nepohyblivé-mobilní, práce-kapitál či kulturní-ekonomický.

Na straně lokalizačních autorů představuje exemplární příklad Hines, který ovšem vytváří spíše triplet: lokalizace – internacionalizace – globalizace. V jeho pojetí (viz kap. 4.2 a pozn. 146) tvoří lokalizace a internacionalizace jakési pozitivní skalární komplementy – lokalizace jako měřítko místní (i když místní může v závislosti na kontextu znamenat i regionální seskupení států, viz pozn. 157), a internacionalizace jako jakákoli vyšší úroveň, mezinárodní a potažmo celoplanetární, nicméně založená stále na svébytnosti a jisté míře autonomie jednotlivých států, které mezi sebou sice pěstují kontakty, vyměňují si know-how, a v omezené míře i výrobky a služby, ale zároveň otevřeně uplatňují protekcionismus a upřednostňují vlastní zdroje, výrobu a spotřebu. Globalizace je pak v opozici vůči oběma termínům – vůči lokalizaci jde o protichůdný proces, který ale není komplementární, nýbrž vůči lokalizaci destruktivní. Vůči internacionalizaci je pak globalizace alternativou na vyšší-než-lokální úrovni, v Hinesově pohledu jsou obě nicméně do značné míry ve vylučovacím vztahu typu buď – anebo (viz Hines 2000:4-5).

Hines se dokonce explicitně kriticky vyjadřuje k možnosti koexistence procesů globalizace a lokalizace. Bere za (pomýlený) příklad vymezení lokalizace Světovou bankou (viz kap. 3, lokalizace je zde vnímána jako rozšířená participace místních komunit v rozhodovacích procesech). „Světová banka je skálopevně přesvědčená, že liberalizace obchodu je nejlepší cestou, jak se vyrovnat s problémy rozvojového světa a proto její forma lokalizace je spíše adaptací na globalizaci, než její odmítnutí, které vyjadřují ve své knize.“ (Hines 2000:121) „Světová banka se snaží přepsat realitu, když se snaží definovat lokalizaci jako proces, který bude podpořen, a bude sám podporovat globalizaci. Ve skutečnosti ten domnělý přínos globalizace, široce sdílená prosperita skrze zvyšující se ekonomický růst, nenastala, jak se přiznává v jiných částech zprávy. [...] Joseph Stiglitz, vedoucí ekonomické sekce, připustil: ‚Nevyhráváme boj s chudobou.‘ [...] Na žádném místě zprávy se nenachází jakákoli vážná úvaha o jiné cestě, jak se vyrovnat s narůstajícími problémy, než je globalizace.“ (Hines 2000:188)

Na základě předchozích odstavců si dovoluji tvrdit, že Hines vnímá globalizaci dosti zjednodušeně. Na jedné straně velice úzce (vnímá pouze její negativní aspekty), a všechny pozitivní přínosy mezinárodních interakcí přisuzuje kontrastnímu procesu internacionalizace. Daněk (2008b:40) po vzoru Halla (1992:308) nazývá tento přístup stereotypní dualismus (*stereotypical dualism*) – je založený na vytvoření binární dvojice opozitních termínů, z nichž jednomu jsou přisouzené pouze pozitivní, a druhému pouze negativní vlastnosti. Typické přitom je, že o „tom druhém“, které má zpravidla (ne příliš překvapivě) ony negativní vlastnosti, není zohledněno mnoho informací; je většinou málo rozlišené, vnímané jako homogenní a jeho hodnocení nebývá založeno na empirickém obsahu (Agnew 1998:22).

Na druhou stranu vnímá Hines globalizaci široce v tom smyslu, že pod její hlavičku schovává i další aspekty současného systému. V citátu výše je to důraz a spoléhání se na ekonomický růst, jinde také ideologie volného trhu, resp. krátce řečeno neoliberální kapitalismus.²³⁹ Zde je z mého pohledu relevantní poznámka Borna & Purcella (viz výše), že pojem globalizace nevyjadřuje dostatečně komplexnost jevů, které mají lokalizační autoři v rámci svého popisu současného systému na mysli, a že je přesnější explicitně jmenovat konjunkci neoliberálního kapitalismu a globalizace, v mém pojetí navíc doplněné o růstovou závislost, jako podstatné charakteristiky současného systému klíčové pro pochopení popisovaných procesů. Obdobně Swyngedouw prohlašuje, že globalizace se stala „mocnou politicko-ekonomickou ideologií, skrze kterou jsou vztahy mezi pracovní silou a kapitálem, a relativní mocenské pozice mezi třídami, významně vychylovány“, a v rámci tohoto procesu se neoliberalismus do značné míry ustavil jako politické dogma (Swyngedouw 2004:28-29).

Jak bylo naznačeno již dříve (kap. 1.2, 3.2), podle mnoha autorů je každopádně krajně pomýlené chápat procesy globalizace a lokalizace jako opozitní, nebo dokonce se vylučující. Jak přesvědčivě argumentuje již zmiňovaný Swyngedouw (2004) či na mnoha příkladech ukazuje Robinson (2002), místní hnutí (například v rámci environmentálních konfliktů, viz Martinez-Alier 2009) často v rámci boje za záchranu konkrétních lokalit využívají zároveň svojí teritoriálně zakotvenou kulturní a/nebo etnickou identitu v rámci místních, regionálních či národních protestů, a zároveň se zapojují do mezinárodních, do značné míry virtuálních kampaní a sítí založených na vzdálených a slabých vazbách.

Desai & Riddlestone (2002) ostatně poskytují několik, na první pohled jaksi paradoxních příkladů lokalizace, které dokonale pasují na výše zmíněnou nejedno- až mnohoznačnost lokalizačních aktivit.²⁴⁰ Jedním projektem jejich BioRegionálních technologií je recyklace papíru v malém měřítku pomocí technologie *minimill*. Jelikož pro její zprovoznění ale nenašli investora v rámci domovské Británie, poprvé byla uvedena do praxe díky čínskému investorovi v Číně (Desai & Riddlestone 2002:47). Podle zmíněných autorů o ní následně projevil zájem různé skupiny po celém světě (s.49). Obdobně jejich modelový příklad eko-komunitní zástavby BedZED realizované pilotně v Londýně, následně „prozkoumává možná [další] místa v Londýně, Šanghaji a Kapském městě pro první SkyZED výstavbu.“ (Desai & Riddlestone 2002:102)

V tomto kontextu velmi trefně konstatují DuPuis & Goodman (2005: 368), že „předpoklad, že lokalizace každopádně představuje protiváhu (*force against*) globalizaci je, přinejlepším, naivní. Ve skutečnosti [...] je lokalizace v poslední době využita k dalšímu rozšíření neoliberalní podoby globalizační logiky.“ Jakkoli ovšem adekvátní v tomto konkrétním případě, z pohledu této práce jde

²³⁹ V tomto smyslu obdobně, i když z úplně opačného názorového spektra (tedy jako, bez nadsázky, nadšený obdivovatel globalizace), ztotožňuje např. Norberg (2006) globalizaci s rozšířením neoliberálního modelu volného trhu.

²⁴⁰ I když je samozřejmě třeba chápat jejich přístup v kontextu rozdílnosti jejich postoje vůči radikálnímu křídlu lokalizačních AAA (viz kap. 4.3).

o tvrzení s omezenou platností, a to hned ve dvou smyslech. Zaprvé, jak ukazuje analýza lokalizačních diskursů (4.3), existují reformně lokalizační přístupy, které současný systém v zásadě nekritizují (viz např. citování Desai & Riddlestone). Troufám si nicméně tvrdit, že stoupenci obou radikálních diskursů představují poněkud jiný případ a, jak budu argumentovat ještě dále (kap. 7.4), tyto radikální proudy (samozřejmě s přihlédnutím k mnoha nuancím a variabilitě, která se v lokalizační praxi nutně promítá), je lze interpretovat jako současnému systému v nějakém smyslu opozitní. Zadruhé, interpretace významu pojmu lokalizace v případě DuPuis & Goodman (2005) se blíží pojetí lokalizace jako skalární strategie, tedy jako prosazování místního měřítka bez ohledu na specifické cíle, aktéry a agendy lokalizace (viz dále, kap. 7.3). Jak ale argumentuji na základě zde provedené analýzy, toto chápání lokalizace je značně omezené, a neodpovídá obsahu pojmu lokalizace ve smyslu zde analyzovaných AA, a to ani těch radikálních, ani reformních.

Pokud se každopádně vrátíme k dekonstrukci pojmů globální a lokální (Cloke & Johnston 2005, Derrida 1967/1997), zůstává zajímavou otázkou, jak duální charakter této dvojice překonat a jak pojmenovat vztah k místu, který by zároveň vyjadřoval (nevyhnutelně?) multiskalární charakter procesů v současném glocalizovaném světě. Jakkoli totiž může mít lokalizace z krátkodobého hlediska mobilizační úlohu a může hrát roli opoziční myšlenky či, chcete-li ideologie (viz Mouffe 2005 výše), obdobně jako si hnutí nerůstu explicitně vytklo do svého názvu provokaci vůči současné hegemonii růstu (viz 3.5 a Fraňková & Johanisová 2012b), z dlouhodobého hlediska se překonání dichotomie globální – lokální (a to nejen na úrovni lingvistické) jeví jako, přinejmenším zajímavá, výzva.

7.3 Lokalizační past a sociální konstrukce měřítka

Jeden z podstatných argumentů, který nebyl z mého pohledu ještě uspokojivě zodpovězen, shrnují Born & Purcell (2007) do sousloví lokální past (*the local trap*).²⁴¹ Jejich námitka nezpochybňuje jednotlivé konkrétní přínosy či negativa ekonomické lokalizace, ale obecný předpoklad, že jakékoli měřítka (*scale*), ať už lokální, globální či jiné, má nějaké specifické obecně platné vlastnosti či dopady: “*Lokální past* odkazuje k tendenci aktivistů i vědců v oblasti místních potravin předpokládat nějaké vnitřní vlastnosti (*something inherent*) místního měřítka. [...] lokální past spočívá v předpokladu, že lokální je ze své podstaty dobré (*inherently good*).” (Born & Purcell 2007:195) Ať už je podle nich konkrétním cílem lokalizace environmentální udržitelnost, sociální nebo ekonomická spravedlnost, kvalita potravin nebo lidské zdraví, tito autoři vidí jako problematické následující aspekty lokalizační argumentace: 1. předpoklad, že lokální je vždy žádoucí; 2. směřování měřítka produkce s požadovanými pozitivními dopady; a 3. opomíjení

²⁴¹ Born & Purcell (2007) diskutují specificky téma lokalizace jídla – viz následující citáty, jejich argumentace je ale myslím obecnějšího charakteru, a týká se stejně tak dalších oblastí ekonomické lokalizace.

dalších možných měřítek, která mohou být efektivnější pro dosažení těchto žádoucích dopadů. (Born & Purcell, 2007:196,200)

Podstatu argumentace Borna & Purcella tvoří teze, že měřítko je především sociální konstrukt, a jako takové nemá žádné inherentní, tj. jaksi vnitřně zakódované, univerzálně platné vlastnosti. Podle nich je lokalizace (stejně jako globalizace) pouze skalární strategie (*scalar strategy*), s tím, že: „nikdy nemůžeme položit rovnítko mezi určitou skalární strategií a nějaký konkrétní soubor výsledků. [...] měřítko není ontologicky dané, je sociálně konstruované; proto nikdy nic nemůže být v rámci měřítka vnitřně dané. Měřítka nemůže mít nějaký věčný rozsah (*eternal extent*), funkci nebo kvalitu. V tomto smyslu měřítko není cílem samo o sobě; je to strategie.“ (Born & Purcell 2007:196) Autoři dále (s.197-198) argumentují, že měřítko je zároveň proměnlivé (*fluid*) a stálé (*fixed*). To znamená, že na jedné straně je výsledkem neustálého procesu produkce a reprodukce skrze působení různých sociálních a politických aktérů a jako takové je předmětem změny, je stále konstruované a rekonstruované. Na druhou stranu, skrze proces sociální reprodukce, struktury, které jsou již jednou utvořené, mají tendenci přetrvávat v čase. Můžeme v tomto případě mluvit o určité míře setrvačnosti, či závislosti na minulých událostech (*path dependence*). (Born & Purcell, 2007: 197-198) Současné struktury tedy sice „nejsou přirozené nebo věčné, avšak jsou reálné, a zvýhodňují určité skupiny před jinými. V tomto smyslu můžeme mluvit o strukturaci měřítka.“ (Born & Purcell, 2007:198)

Pokud přistoupíme na takový výklad (tzn. pokud se vyhneme lokální pasti a přijmeme předpoklad, že neexistuje žádné přímé spojení mezi daným měřítkem a konkrétním souborem dopadů), pak „lokalizace nevzbuzuje žádná apriorní očekávání; místo toho odkazuje k probíhajícímu zápasu (*struggle*) mezi konkurujícími si zájmy. Zve ke zkoumání, kteří aktéři a skrze jaké agendy prosazují lokalizaci a získávají díky ní vliv (*are empowered*). Jsou to tito aktéři a jejich agendy, které produkují konkrétní dopady, a ne měřítko, skrze která byly agendy uskutečněny.“ (Born & Purcell, 2007:199)²⁴² Směrem k prostorovým plánovačům (na které cílí především svůj text) pak uzavírají: „můžeme vidět měřítko jako strategii, která může mít širokou škálu dopadů, jak dobrých tak špatných. Jelikož výsledky závisí na agendách těch, kteří získali skrze určitou skalární strategii vliv, výzkum územního plánování může zaměřit svou pozornost na tyto agendy a kriticky se tázat například: Kdo bude mít prospěch z lokalizace (nebo nacionalizace atd.)? Jaké jsou jejich cíle? Jaké dopady budou nejpravděpodobnějšími výsledky dané skalární strategie?“ (Born & Purcell 2007:205)

Pojďme tedy konfrontovat teze Borna & Purcella s výsledky analýzy lokalizačních AAA v této práci a proberme postupně tři body jejich kritiky (viz výše). Zprv se podívejme na

²⁴² Ještě obdobně, „nemůžeme spojovat konkrétní měřítko s určitým naším cílem, jako když je místní měřítko spojováno s udržitelností, demokracií nebo spravedlností. Nemůžeme dále předpokládat esenciální vlastnosti na úrovni konkrétních skalárních uspořádání.“ (Born & Purcell, 2007:198-199)

předpoklad připisovaný lokalizačním aktivistům/tkám i vědcům/kyním, že lokální je vždy žádoucí a dobré. Jak jsme diskutovali v předchozí podkapitole, v případě AAA platí, že se všichni alespoň do nějaké míry vymezují vůči současnému systému, a že zejména globalizace jako jedna z jeho zásadních určujících charakteristik bývá zobrazována jako zdroj převážně negativních dopadů (viz kap. 4.1), v kontrastu s lokalizací, která je vnímaná jako přinášející spíše pozitivní výsledky v mnoha oblastech (viz kap. 5). Přesto se jeví jako přehnané tvrdit, že by lokalizační autoři prosazovali lokalizaci jako jedinou a nejlepší strategii ve všech případech. Všichni AA se naopak shodují, že problematická je zejména nerovnováha mezi měřítky, tedy silně převládající vývoj směrem k posilování globalizačních tendencí, a rozpadání místních sociálních i ekonomických struktur (viz kap. 4.2). V tomto smyslu žádný z nich netvrdí, že místní měřítko je optimální pro všechny druhy zboží a služeb, a obecněji pro všechny ekonomické či sociální aktivity. Částečně je v závislosti na konkrétní aktivitě flexibilní vlastní definice „místního“, za které lze např. v případě produkce a spotřeby vajíček považovat 20 mil a v případě oceli 500 mil (viz Tabulka 11). Zadruhé pak všichni AAA naopak aktivně prosazují mezinárodní aktivity, přinejmenším v oblasti propojování hnutí za lokalizaci, kampaní, sdílení zkušeností apod. Ani v oblasti obchodu ale žádný z AAA nepředpokládá ani nepovažuje za optimální úplné omezení mezinárodního obchodu, cílem je pouze jeho omezení na úroveň, která je sociálně i environmentálně přínosná, a respektuje ekosystémové limity.

Třetí bod zmíněné kritiky, v přímé souvislosti s prvním vyvozuje, že jednoznačné prosazování místního měřítka má za následek opomíjení dalších měřítek, i když mají potenciál být v daném případě přínosnější či efektivnější než měřítko místní. Částečnou korekci, resp. zmírnění tohoto tvrzení poskytuje předchozí odstavec. Nevypořádaný zůstává druhý bod, který je z mého pohledu zároveň jádrem argumentace Borna a Purcella: že měřítko, protože je sociálně konstruované, nemá samo o sobě žádné inherentní vlastnosti ani konkrétní dopady, ať už pozitivní nebo negativní. Jde pouze o skalární strategii, která teprve skrze aktéry a agendy, které posiluje či naopak potlačuje, vede či přispívá ke konkrétním výsledkům.

Z určitého úhlu pohledu lze tvrdit, že tato teze vlastně není v rozporu s tím, co se snaží vyjádřit lokalizační AAA, pouze to říkají méně sofistikovaně. Pokud by měli vyjádřit své myšlenky slovníkem Borna & Purcella, mohli bychom jejich přístup shrnout takto: Aktéři, kteří získávají vliv skrze skalární strategii globalizace, jsou převážně nadnárodní korporace. Jejich agenda (která se v teoretické rovině opírá o předpoklady a modely mainstreamové ekonomie) zahrnuje především minimalizaci nákladů, často za cenu tlaku na snižování sociálních a environmentálních standardů produkce a vytvářením externalit, a maximalizaci zisku, který je rozdělován omezené skupině jejich akcionářů a manažerů. Vliv dalších aktérů, jako jsou například národní státy, a zejména pak místní komunity, naopak klesá, a jejich agendy, které zahrnují i jiné ekonomické, sociální a environmentální cíle, se jim daří skrze skalární strategii globalizace prosadit pouze omezeně, nebo

vůbec. Tito aktéři volí odlišnou skalární strategii, tu lokalizační, s cílem získat kontrolu nad místními výrobními prostředky a obecněji nad místními záležitostmi a prosadit svoji agendu (velmi zjednodušeně řečeno) udržitelného rozvoje. Jde o vyjádření poněkud krkolomné, nicméně možné – z mého pohledu není v rozporu s obsahem „lokalizační agendy“, kterou AAA zastávají.²⁴³

Born & Purcell (2007) nicméně tvrdí, že skalární strategii, aktéry, kteří jí využívají a jejich agendy, a vpsledku dopady jejich činnosti, lze navzájem oddělit. Jinými slovy, že lokalizace i globalizace jsou právě a pouze jenom ony skalární strategie. Skalární strategií přitom, zdá se, myslí volbu jednoho konkrétního měřítka, kde se různí aktéři rozhodnou působit a prosazovat svoje různé agendy. Měřítka je pak podle nich sociálním konstruktem, a výsledky jeho uplatnění (tedy zvolení konkrétní skalární strategie), nejsou žádnou jeho inherentní vlastností, ale výsledkem působení oněch aktérů, kteří se pro něj rozhodli.

Omezení lokalizace na pouhou skalární strategii je ovšem v rozporu s chápáním lokalizace (a ostatně i globalizace) tak, jak jsou definovány v této práci, a troufám si říci, i jak jsou chápány většinou. Pokusím se své tvrzení rozebrat. Vraťme se k definici lokalizace, ke které jsem dospěla v kapitole 4.5: „Ekonomická lokalizace představuje zároveň proces i výsledek morální, politické a praktické podpory co možná největší škály místních aspektů výroby a spotřeby. [atd.]“ Jinými slovy, pojem lokalizace zahrnuje nejen specifické měřítka aktivit, ale i samotné tyto aktivity, tedy procesy, jejich aktéry (i když to slovo explicitně nepoužívám) a také výsledky těchto aktivit. Konkrétně, vezměme si příklad komunitní zahrady. Součástí lokalizace jsou v mém chápání jak abstraktní pojmy a významy spojené s touto zahradou a její existencí (např. instituce komunitního vlastnictví, společenství a vztahy lidí, kteří zahradu obhospodařují, emoce uspokojení či naopak naštvání, které jim práce přináší), stejně jako konkrétní aktivity, které tam provozují (rytí, zalévání, pálení ohýnku), i fyzické osoby a předměty, které jsou součástí těchto aktivit (vlastní lidská těla, stejně jako záhonky, dýně, pracovní rukavice a zmíněný ohýnek).

Pokud Born & Purcell tvrdí, že měřítka (*scale*) je sociální konstrukt, volba konkrétní skalární strategie (např. volba lokalizace), znamená stát se součástí sociálního konstruktů daného měřítka (lokalizace). Z tohoto pohledu ovšem nic jako „pouhá skalární strategie“ oddělená od sociálních aktérů, jejich cílů a dopadů jejich aktivit není smysluplná. Právě naopak, součástí sociálního konstruktů lokalizace je jak abstraktní představa tohoto pojmu, např. naše chápání blízkosti, tak jeho fyzická stránka, projevy jeho existence v hmotném světě, které aktéry i dopady uskutečňování jejich cílů nevyhnutelně zahrnují (např. naše jízda na kole na blízkou zahradu). Tyto dvě složky přitom nejsou nezávislé, a nelze je smysluplně oddělit, právě naopak. Jedna s druhou neoddělitelně

²⁴³ Jak navrhuji Born & Purcell (2007:205), je každopádně žádoucí tato tvrzení kriticky zkoumat a ptát se, jestli mohou být podpořena empirickými argumenty. Takové dokazování však není předmětem mé práce; z pohledu lokalizačních autorů bychom mohli citovat na jedné straně například studie o dopadu ekonomické globalizace a zejména dopadu aktivit nadnárodních korporací na místní komunity, viz např. již citovaní Korten (1995) a Norberg-Hodge (1991), na straně druhé pak studie dopadů lokalizace, viz kap. 6.3.

souvisí a koresponduje. Zde se obloukem vracíme k modelu ekologického dialogu, který jsem se snažila představit v kapitole 2.1. Podle něho jsou naše teorie a abstraktní pojmy formovány fyzickými podmínkami našeho života, a stejně tak naopak, hmotný svět okolo nás je formován našimi abstraktními idejemi a představami. Zdůrazňovat či úplně oddělovat jednu složku od druhé je samozřejmě teoreticky možné, není to ale příliš smysluplné pro pochopení světa kolem nás. To, co nazýváme sociální realitou, totiž tvoří fyzický svět i jeho teoretická reflexe *společně*.

Jinými slovy, to co tvrdím, je: lokalizaci v chápání zde analyzovaných AA nelze redukovat na pouhou skalární strategii, nezávislou na svých aktérech a dopadech. Lokalizace (stejně jako v mém chápání globalizace), představuje komplexní proces, jehož nedílnou součástí tvoří aktéři, kteří se tohoto procesu účastní, stejně jako dopady jejich činnosti. Lze samozřejmě tvrdit, že nadnárodní korporace volí strategii lokalizace např. ve smyslu přizpůsobení svých výrobků, reklamy a marketingové strategie místnímu habitu (viz jeden z možných významů slova lokalizace, kap. 3). Co tvrdím já na základě provedené analýzy je, že význam konceptu ekonomické lokalizace představované analyzovanými AA (a to v tomto případě jak těmi radikálními, tak těmi reformními), je značně odlišný. Troufám si tvrdit, že kdyby nadnárodní korporace zvolily strategii lokalizace ve smyslu zde analyzovaných AA, prostě by přestaly být nadnárodními korporacemi. Obdobně, potravinová bezpečnost lze jaksí těžko dosáhnout pomocí mezinárodní dělby práce, protože potravinová bezpečnost se ze své definice realizuje na úrovni států nebo regionů.

Dovoluji si proto tvrdit, že volba konkrétní skalární strategie v mnoha případech vede ke konkrétním důsledkům, a jiné důsledky naopak vylučuje. Pokud se rozhodneme pro skalární strategii globalizace, výsledkem bude produkce ve velkém měřítku, vyšší míra specializace, vyšší orientace na export, dálková doprava a větší závislost na dovozech. Pokud si na druhou stranu zvolíme strategii lokalizace, velmi pravděpodobně dospějeme k opačným výsledkům. Kdyby totiž lokalizace vedla k produkci ve velkém měřítku a nárůstu dálkové dopravě, už by to stěží mohla být lokalizace. Vezměme si jako příklad některé aspekty lokalizace (viz Tabulka 5). Strategická dimenze lokalizace a její konkrétní aspekt, „snižování závislosti na dovozech a budování resilience vůči výkyvům světové ekonomiky.“ V tomto případě tvrdím, že již vlastní výběr určité skalární strategie předurčuje dosažený výsledek, resp. dopady. Pokud přesuneme větší část výroby a spotřeby na lokální trhy,²⁴⁴ přímo přispíváme ke snižování závislosti na dovozech a zvyšování resilience vůči globálním výkyvům. Je zřejmé, že míra této ne/závislosti bude proměnlivá v čase a bude se lišit v jednotlivých sektorech (potravinový, energetický atd.). Navíc, nemusí samozřejmě být interpretována jako „dobrá“ nebo „efektivní“. To ovšem nic nemění na tom, že výběr dané strategie, tj. určitého měřítko, ovlivňuje a (spolu)určuje odpovídajícím způsobem výsledek. Pokud vezmeme

²⁴⁴ Jak je uvedeno v kap. 4.2, definice „místního“ se může celkem významně lišit v závislosti na konkrétním zboží nebo službě, sociálním a institucionálním kontextu atd. „Lokální“ zjednodušeně znamená místní výrobu pro místní spotřebu tam, kde je to možné a smysluplné, což může znamenat úroveň vesnice v případě vajíček, a úroveň kontinentu v případě letadel (viz Hopkins 2008:68, Hines 2000:30 či nef 2010:61, viz také Tabulka 11).

další aspekt, preference demokratických způsobů rozhodování, zde již není vazba mezi strategií a výsledkem na první pohled tak zřejmá, přesto argumentují, že do značné míry stále platí.²⁴⁵ V tomto případě lze nicméně mluvit spíše o vyšší pravděpodobnosti (viz Hinrichs 2003:36) nebo o vytváření příležitostí, což je vlastně v souladu s interpretací Borna & Purcella (2007:199), že skalární strategie umožňuje nebo posiluje některé aktéry a jejich agendy před jinými.

Podívejme se na systémové úrovni na již zmiňovaný koncept produkčního kafemlejnku (*treadmill of production*, viz pozn. 149), který popisuje sebe-posilující mechanismus vytváření tlaku na životní prostředí a společnosti či jednotlivé komunity skrze vysokou úroveň konkurence a tlaku komerčních firem na vytváření zisku. Přestože autoři popisující zmíněný koncept (Schnaiberg et al. 2002, Buttel 2004) nediskutují do hloubky aspekt měřítka, je zřejmé, že proces ekonomické globalizace přinejmenším posiluje a urychluje, pokud přímo nezapřičinují, zmíněný proces. Jak popisují Bell & Carolan (2004:53-58), ale například i Douthwaite (1992), je velmi těžké, resp. prakticky nemožné se tomuto systémovému tlaku vyhnout, pokud se většina ostatních podílí na zvyšování konkurenčního tlaku v rámci globalizovaného systému. “Běžným důsledkem je méně větších podniků – monopolizace – a vyšší objem celkové produkce, [...] vzájemná konkurence (*economic pinching*) stále tlačí všechny ke zvyšování produkce, často s pramalými ohledy na její sociální a environmentální důsledky.” (Bell & Carolan 2004:56)²⁴⁶ Opět, v jazyce Borna & Purcella (2007) bychom mohli říci, že skalární strategie globalizace, kterou zvolili konkrétní aktéři (nadmárodní korporace), vytváří specifické, vysoce konkurenční obchodní prostředí, které má systematické a velmi reálné dopady na aktéry, kteří jsou součástí tohoto systému produkce a spotřeby, i když se vědomě nerozhodli akceptovat a spoluvytvářet takové podmínky.²⁴⁷ Navíc, jak tyto autoři uvádí, když popisují proměnlivé a stálé aspekty měřítka (2007:197-198), jednou vytvořené ekonomické struktury mají tendenci přetrvávat, a mají velmi reálné dopady.

Tyto dopady mohou být samozřejmě interpretovány jako “dobré” nebo “špatné”, resp. mohou být označeny jako výhodné nebo nevýhodné pro určité skupiny aktérů, a tyto interpretace se mohou

²⁴⁵ Můžeme srovnat jednoduchý příklad místní firmy s 20 zaměstnanci pracujícími v jedné budově a nadnárodní korporaci s 2000 zaměstnanci v 10 městech na třech kontinentech. Demokratický proces není abstraktní záležitostí, vyžaduje komunikaci lidí, diskusi, lze argumentovat, že i osobní setkání, a že osobní znalost lidí ho usnadňuje. Můžeme samozřejmě tvrdit, že teoreticky lze demokraticky rozhodovat i v druhé, velké firmě, a naopak malá firma může být naprosto totalitářská. Pokud ale v obou existuje jistá vůle k demokratickému procesu, čistě z fyzického hlediska, z fyzického rozměru a souvisejících omezení mezilidské komunikace je zřejmé, že diskuse a kolektivní rozhodování bude snazší v menším počtu lidí, kteří se fyzicky mohou setkat, pravděpodobně sdílejí podobné kulturní zázemí, mluví stejným jazykem atd. Obdobný příklad uvádí Norberg-Hodge et al. (2002:61), viz pozn. 183.

²⁴⁶ Obdobný koncept explicitně v kontextu globalizace popisuje Korten (1995) jako závod ke dnu (*race to the bottom*). Jak vysvětluje Johanisová, má na mysli „ekonomický proces, ve kterém jsou producenti, závislí na globálním trhu, tlačeni ke stále větší efektivitě, charakterizované nízkými pracovními vstupy, tlakem na zvyšování úspor z rozsahu a na zvyšování externalit v sociální a environmentální oblasti, včetně dopadů na „ekosystémové lidi“ (viz Guha & Martinez-Alier 2000), kteří jsou připraveni o přírodní zdroje, na kterých záviseli, a nejsou schopni obstát v konkurenčním prostředí.“

²⁴⁷ Zde se dostáváme k velkému tématu ekonomické demokracie – není v možnostech této práce ho blíže diskutovat, odkazují na text Johanisové a Wolfa (2012). Pro diskusi ekonomické moci, zejména v kontextu ekonomické lokalizace, viz např. Hines (2000:72-755) či Korten (1995).

zásadně lišit. To ovšem nic nemění na mém tvrzení, že mezi konkrétní skalární strategií a specifickým souborem dopadů, existuje více nebo méně přímá souvislost, a že jak daná strategie, tak její dopady, tvoří součást mého chápání pojmu ekonomické lokalizace. Born & Purcell mají jistě právo lokalizaci chápat jinak, a definovat si jí vlastním způsobem. Já pouze podotýkám, že jejich výklad lokalizace je odlišný od toho, jak pojem lokalizace chápou a používají mnou analyzovaní AA, a že minimálně v některých jejích aspektech nejde v rámci zde pojednané lokalizace smysluplně oddělit skalární strategii, její aktéry a příslušné dopady.²⁴⁸ A abychom si přece jen užili trochu materialismu ...

7.4 Lokalizace jako hráz primitivní akumulaci

Podívejme se nyní na fungování současného systému optikou Marxova konceptu primitivní akumulace. Souvislost s lokalizací zde možná není na první pohled zřejmá, vyplyne však vzápětí. Sám Marx definuje primitivní akumulaci následovně: „není to nic jiného než historický proces oddělení (*separation*) výrobců od jejich výrobních prostředků.“ (Marx 1867:Vol.1:kap.26).²⁴⁹ Přídomek primitivní přitom vyjadřuje, že tento proces oddělení představuje prehistorické stadium kapitalismu, který se plně rozvinul teprve tehdy, když dělníci již byli od výrobních prostředků odděleni a stali se tudíž závislí na prodeji své pracovní síly.²⁵⁰ Toto oddělení přitom zdaleka neprobíhalo mírumilovně, naopak „historie jejich vyvlastnění (*expropriation*) je v análech lidstva psána krví a ohněm.“ (Marx 1867:Vol.1:kap.26) Obdobně Polanyi ve své *Velké transformaci* (1944/2001:kap.3) popisuje převádění původně komunitně spravovaných pozemků (tzv. občin, *commons*) do soukromého vlastnictví (tzv. *enclosures*), které umožňuje tržní vztahy, jako proces mnohdy násilný a zejména pro venkovské rolnické obyvatelstvo dosti ničivý.

V současné debatě Marxova díla se vyskytují dvě linie chápání procesu primitivní akumulace, které shrnuje De Angelis (2001). V jedné linii výkladu je primitivní akumulace ohraničeným a v zásadě ukončeným historickým procesem, který předcházal plnému rozvoji kapitalistické produkce a spočíval ve vytvoření „dělnické třídy“, tedy skupiny lidí v populaci, která nemá jinou možnost obživy než prodávat svoji práci, zejména pro potřeby rozvíjejícího se průmyslu. Tento výklad zastávají např. Dobb (1963) nebo také Lenin (1899/1960). Druhý výklad, který předkládá např. Rosa Luxemburg (1913/1963) chápe primitivní akumulaci jako stále probíhající proces

²⁴⁸ Opět je zřejmé, že tyto konkrétní dopady, stejně jako související společenské významy lokalizačních praktik mohou nabývat velmi různých podob. Zajímavá, již zmiňovaná empirická studie různých identit a významů spojovaných se samozásobitelstvím v post-komunistickém kontextu České republiky a Polska viz Smith & Jehlička (2007), obecněji sociologická a antropologická studia materiální kultury viz např. Ingold (2012).

²⁴⁹ V originále: „primitive accumulation, therefore, is nothing else than the historical process of divorcing the producer from the means of production.“ (Marx 1867:Vol.1:kap.26)

²⁵⁰ Jak Marx poukazuje, na jednu stranu tento proces člověka mohl osvobodovat, protože přepodkádá a vytváří jedince, kteří nejsou ani otroky, ani vazaly svého pána, sluhy cechu apod. Na druhou stranu ale bez přístupu k výrobním prostředkům jsou tito jedinci prakticky nuceni prodávat sami sebe za mzdu, protože nemají jiný způsob či prostředek obživy. (Marx 1867:Vol.1:kap.26)

v rámci kapitalistické produkce, který je kapitalistickému systému inherentní a týká se postupně prakticky celého světa. V obdobném duchu Samir Amin (1974) mluví o transferu hodnot (*values*) z periferií do centra (viz kap. 3.3) a zastává názor, že „kdykoli se kapitalistický způsob produkce dostane do kontaktu s těmi před-kapitalistickými, a podřídí si je, dojde k přesunu hodnot ve směru od před-kapitalistického směrem ke kapitalistickému systému, [...] ve prospěch tohoto [kapitalistického] centra.“ (Amin 1974:3)²⁵¹

Podle De Angelise (2001:6-7) se oba výklady primitivní akumulace nevylučují a lze je držet zároveň. Podstatná je přitom podle něj jednosměrnost procesu (primitivní) akumulace: jakmile se zmíněné oddělení uskuteční, další proces akumulace ho může pouze reprodukovat a rozšiřovat do nových oblastí a větších měřítek, v rámci kapitalistického modu produkce ale nikdy nedojde k jeho samovolné reversi. Jde přitom o sociální proces, který může nabýt podobu záměrné strategie některých sociálních aktérů (stát, konkrétní sociální třída) s cílem oddělit lidi od jejich produkčních prostředků (De Angelis 2001:9). Podle Polanyiho (1944) i Marxe (1967) lze očekávat, a je ostatně jedinou možností zpomalení či v konkrétních případech zvrácení tohoto procesu, sociální odpor a snaha společnosti se proti procesu primitivní akumulace aktivně bránit. V tomto smyslu lze interpretovat např. i historické boje a vyjednávání o omezení délky pracovní doby (viz De Angelis 2001:17-19).²⁵²

Harvey (2003:kap.4) pak rozvádí myšlenku primitivní akumulace, i když pro ni zavádí jiný termín – akumulace skrze vyvlastnění (*accumulation by dispossession*). Podle něj má tato akumulace v současnosti řadu podob, zahrnujících např. komodifikaci a privatizaci půdy, obecněji převod komunitní, státní či jiné formy vlastnictví na vlastnictví striktně soukromé, koloniální a neo-koloniální praktiky nebo vyloženě militantní získávání přírodních zdrojů. Stát v tomto procesu hraje zásadní roli skrze svůj monopol na násilí a na stanovování právního řádu (Harvey 2003:145-146). Harvey ale Marxův koncept rozšiřuje, když konstatuje, že součástí tohoto procesu není jen nátlakové vyvlastnění, ale také adoptování a začlenění mnoha původně komunitních, tradičních a netržních praktik do tržního systému. Mezi inovativní praktiky akumulace skrze vyvlastnění pak Harvey (2003:147-149) řadí např. legislativu ohledně autorských práv a intelektuálního vlastnictví prosazované skrze WTO, rostoucí znečištění a spotřebu přírodních zdrojů, které nejsou v soukromém vlastnictví (*global commons*), privatizaci veřejných institucí (např. univerzit) či

²⁵¹ V kontextu primitivní akumulace je tedy kapitál chápán spíše jako definovaný třídním vztahem, spíše než jako konkrétní fyzický výrobní faktor. Vytváření kapitálu tedy neznamená ani tak fyzickou výrobu něčeho, jako převádění prostředků obživy a výroby z jejich vlastnictví v rukou drobných producentů a přímého využití zejména pro vlastní obživu, do režimu jejich akumulace v rukou vlastníků, kteří je *využívají jako kapitál*, tedy prostředek nikoli pro vlastní obživu, ale pro vlastní obohacení a další akumulaci (De Angelis 2001:5-6). V rámci primitivní akumulace tedy probíhají vlastně dva paralelní procesy, zaprvé proměna přímých producentů v placené dělníky, a proměna přímo využívaných prostředků obživy a produkce v kapitál (De Angelis 2001:6).

²⁵² V tomto případě spočívá proces oddělení v prodlužování pracovní doby a tedy omezení možnosti zaměstnanců využít zbylý čas pro vlastní účely, včetně případné produktivní činnosti pro vlastní potřeby. (De Angelis 2001:19) Marxova vize post-kapitalistické společnosti tak zahrnuje představu autonomie a vlastního rozhodování lidí o organizaci a výkonu práce ve společnosti (De Angelis 2001:14).

veřejných služeb (např. vodovodní síť);²⁵³ obecně pak lze v obdobném duchu jmenovat i ustupující legislativu v oblasti sociálních a environmentálních standardů produkce – tedy opět postupování oblastí, které dříve nebyly zahrnuty v režimu kapitalistické produkce, pro účely generace zisku.

Jak poukazuje již zmiňovaná Rosa Luxemburg (a zdůrazňuje i Harvey), podstatným rysem primitivní akumulace je, že jde o vztah mezi kapitalistickým systémem a něčím, co je *mimo* něj, a co jen do něj vtahováno a začleňováno. Jinými slovy, kapitalistický systém pro svoji expanzi potřebuje nějaké ne-kapitalistické okolí, „někoho jiného“ (*the other*, viz kap. 7.2). Tuto roli může plnit buď již existující pre-kapitalistická společnost, nebo, pokud není žádný takový systém k dispozici, kapitalismus nové prostory expanze aktivně vytváří. Hanah Arendt (cit. dle Harvey 2003:142-143) již na příkladu historické ekonomické deprese v Británii v letech 1860-1870 popsala situaci, kdy se domácí možnosti produktivních a růstových investic kapitálu vyčerpaly. Následoval proces financionalizace ekonomiky a velmi rychlého šíření spekulacních skandálů, což se odehrávalo těsně před začátkem britského imperiálního období. Arendtová situaci interpretuje tak, že buržoazie si (podle ní poprvé v historii) tuto situaci uvědomila a pochopila ji, v tomto kontextu byly tedy následné imperiální výboje podle ní účelovým krokem. Tento princip podle Harveyho tvoří základ imperiální charakteristiky kapitalismu: v jeho vývoji zákonitě nastává období nadprodukce a vyčerpání dostupných možností investic kapitálu v produktivních sektorech reálné ekonomiky. Kapitál ale stále hledá možnosti svého rozmnožení, a pokud nejsou dostupné, jak bylo popsáno výše, snaží se je vytvořit. Expanze přitom může mít geografický rozměr (jako v britském případě výše), ale může se odehrávat i v geografickém okruhu stávajícího systému podřizováním stále dalších oblastí jeho logice (viz např. zmíněná autorská práva, či aktuálně lze takto interpretovat např. trh s emisními povolenkami či mnohdy sporné globální projekty *carbon offsetting*).²⁵⁴

Jak tedy přesně souvisí lokalizace s teorií primitivní akumulace? Harvey se explicitně vyjadřuje k lokalizačnímu hnutí v rámci mapování hnutí odporu proti procesu primitivní akumulace, a obecněji proti „dominantnímu režimu neo-liberálního imperialismu vnucený světu hegemonními kapitalistickými silami“ (Harvey 2003:180). V rámci různých proudů anti-kapitalistických, anti-imperialistických a anti-globalizačních hnutí pokládá Harvey za klíčové (ostatně stejně jako např. Hines, viz kap. 5.6), aby propojily své aktivity a spojily síly např. s odborovým hnutím. Harvey (2003:175) kritizuje křídlo lokalizačního hnutí, které by chtělo

²⁵³ Privatizace je podle Harveyho (který sám cituje Roye) z definice „transfer produktivních veřejných statků ze státního vlastnictví do vlastnictví soukromých firem. Produktivní statky přitom zahrnují přírodní zdroje. [...] je to proces barbarského vyvlastnění v měřítku, které nemá v historii žádnou obdobu.“ (Harvey 2003:161) Zde vzpomeňme velmi obdobný výrok Kellera (2007:122) z kapitoly 1.2.

²⁵⁴ Proces podřizování stále dalších oblastí logice soukromého vlastnictví a trhu bývá nazýván také komodifikace, viz např. popis procesu postupné komodifikace některých ekosystémových funkcí v podobě tzv. ekosystémových služeb (Gómez-Baggethun et al. 2010, viz také pozn. 25). Další úspěšnou strategií vedle privatizace představuje podle Harveyho tzv. management krize, tedy cílená devalvace reálné hodnoty existujících kapitálových statků a lidské práce, a následný jejich odkup za sníženou cenu, ve kterém se akumulovaný kapitál využije (pro podrobnější popis tohoto mechanismu viz Harvey 2003:149-152, 155-156).

„lokalizovat všechno“ (odkazuje výslovně a pouze na Hinese) a upozorňuje na nebezpečí, že převládne nostalgie po zlatých starých časech, po starých vzorcích sociálních vztahů a způsobů produkce, a že „vyklučující politika lokálního převládne nad potřebou budovat alternativní globalizaci na úrovni různých měřítek.“ (Harvey 2003:177). Harvey se zde velmi blíží kritice defenzivní lokalizace, jak ji specifikují a před ní varují již diskutovaní Hinrichs (2003) či Winter (2003b), viz kap. 7.2. Je svým způsobem zábavné, jak si ovšem Harvey (pravděpodobně nevědomě) s Hinesem zároveň notuje – nejen v otázce důležitosti propojení kampaňovacích aktivit nevládních organizací, odborových hnutí a dalších sociálních skupin, ale také např. v odsouzení brettonwoodských institucí, které oba pokládají za klíčové aktéry ve výše popsáných procesech a oprávněný cíl radikální kritiky (Harvey 2003:178-180, Hines viz kap. 4.2). Vposledku se pak samozřejmě se všemi AAA shoduje, že „lokalizace všeho“ rozhodně není optimální strategií (viz již mnohokrát, např. kap. 4.4).

Harvey sice poněkud relativizuje svou předchozí kritiku procesu akumulace skrze vyvlastnění, a upozorňuje, že tento proces měl v historii i dílčí pozitivní přínosy, krom původního osvobození části populace z feudálních vztahů (které zmiňuje již Marx, Harvey 2003:162-164) např. emancipaci a zlepšení postavení žen v některých společnostech (s. 163-164). Podle něj nelze stavět budoucnost na nostalgii po minulosti, a i v rámci procesu primitivní akumulace lze vybudovat nové pozitivní struktury správy, jako např. společný management lesů (s. 178).²⁵⁵ Harvey nicméně v zásadě uznává a sám popisuje často až barbarskou podobu procesu vyvlastňující akumulace a kriticky vystupuje vůči neoliberální politice privatizace. Z pohledu politických implikací nám pak, podle De Angelise, (2001:19-20) princip primitivní akumulace pomáhá pochopit, že 1. Existuje společný základ mezi zdánlivě různými formami neoliberálních politik, a lidé na Severu, Východě i Jihu pravděpodobně čelí ve své podstatě podobným strategiím oddělení od prostředků obživy. 2. Umožňuje nám identifikovat zásadní otázku, kterou si jakékoli anti-kapitalistické hnutí musí položit: otázku přímého přístupu k prostředkům obživy, produkce a komunikace, otázku občin (*commons*). Jinými slovy, primitivní akumulace poukazuje „na klíčové politické téma jakékoli alternativy ke kapitalismu: téma přímého přístupu ke zdrojům obživy (*means of existence*).“ (De Angelis 2001:5)

Z mého pohledu představuje primitivní akumulace rámec, skrze který lze interpretovat mnoho existujících nerovností jak mezi globálním Severem a Jihem, tak v rámci západních společností.²⁵⁶ Jde samozřejmě o specifický jazyk vycházející z marxismu a zdůrazňující třídní aspekt oproti jiným zdrojům identity a motivacím sociálního odporu (i když např. Harvey úzký třídní pohled do značné

²⁵⁵ Zajímavou úvahu předkládá v této souvislosti Polanyi (1944/2001). Podle něj není podstatný jen charakter změn, ale také jejich rychlost, od které se odvíjí možnost a schopnost různých skupin obyvatelstva se daným změnám přizpůsobit či na ně jinak zareagovat. Nemusí to být tedy nutně jen podstata daného procesu, ale také jeho dynamika, co rozhoduje o větší či menší míře přijatelnosti či naopak problémů, které daná změna vyvolá.

²⁵⁶ Viz také související a explicitně environmentálně odvozený princip akumulace skrze znečištění (*accumulation by contamination*), viz Demaria (2010) v pozn. 231.

míry překračuje). Obdobné systémové analýzy bez využití (zejména v našem českém kontextu) nepochybně kontroverzních marxistických kategorií samozřejmě poskytují i jiní autoři (viz již dříve citovaní Kennedy 1995, Martinez-Alier 2002, 2009, Guha & Martinez-Alier 2000, svým způsobem i Deb 2009 či Robertson 1990). Přesto považuji aspekt vlastnictví výrobních prostředků, a také následné distribuce zisků, která se z vlastnických vztahů přímo odvíjí, v rámci lokalizační argumentace za klíčový (viz také kap. 5.2). Jak naznačuje výše představená argumentace, přístup k výrobním prostředkům nemá jen přímý dopad na možnost rozhodovat o způsobech jejich využití a nárokovat si případné výnosy z nich. Znamená také (alespoň částečné) osvobození ze závislosti na externím zaměstnání a tím pádem závislosti a nutnosti jisté míry konformity vůči současnému systému.

7.5 Růst lokalizace v rámci nerůstu

Jak jsme diskutovali v kapitole 7.1, lokalizace je z pohledu mainstreamové ekonomie hodnocena jako neefektivní, a to hned v několika ohledech. Jedním z hlavních bodů této kritiky je závěr, že lokalizace nevede k maximalizaci produkce, tj. jednak k produkci na hranici produkčních možností (jsou využity všechny dostupné zdroje a jsou využity Pareto-optimálně, viz kap. 3.1), a jednak k posouvání této produkční hranice, zejména (i když samozřejmě ne jenom) skrze rozvoj nových technologií. Jak jsem se snažila ukázat v kapitole 7.1, jisté možnosti argumentace, či řekněme obrany lokalizace i v rámci pojmového aparátu mainstreamové ekonomie sice existují, jsou však značně omezené. Na celospolečenské, systémové rovině podpory pak z mého pohledu platí, že lokalizace bude jako neefektivní forma protekcionismu v rámci mainstreamové ekonomie vždy kritizována a pokud možno odmítána. Z tohoto pohledu tedy není dost dobře možné, není nutné, a vposledku není ani žádoucí (viz např. popis procesu komodifikace v pozn. 25) se o přijetí mainstreamovým pojmovým a logickým aparátem pokoušet.

Zbývá tedy najít jiné výkladové rámce, ve kterých bude moci být koncept lokalizace ukotven lépe. Jak vyplývá již z kapitol 3.4 a 3.5, z mého pohledu takovéto vhodné rámce představuje zejména ekologická ekonomie a hnutí udržitelného nerůstu. Kromě explicitních souvislostí, které se objevují zejména v rámci hnutí nerůstu (viz 3.5.1), poskytují témata a teorie rozvíjené v rámci ekologické ekonomie (3.4.1) obecnější teoretické zázemí, v rámci kterého lokalizační koncept „dává smysl“. Oba tyto proudy mohou navíc myslím lokalizační koncept obohatit, a to jak v oblasti teoretické argumentace (což se vzápětí krátce pokusím ukázat na příkladu témat technologií a demokracie), tak v případě praktických projevů lokalizace-nerůstu.)²⁵⁷ Ze strany lokalizačních

²⁵⁷ Za osobní příklady této teze mohou sloužit členové barcelonské skupiny Research & Degrowth (viz <http://degrowth.eu/>). Claudio Cattaneo, který žije v komunitním squattu na okraji Barcelony, a o této zkušenosti publikuje odborné články (Cattaneo 2010), které ovšem prohlašuje za vedlejší produkt svého životního způsobu, nikoli jeho motivaci. Zároveň je aktivním účastníkem veřejných diskusí i protestních akcí hnutí *indignados* a

autorů není spojení s ekologickou ekonomikou a zejména s udržitelným nerůstem zdaleka tak explicitní,²⁵⁸ i zde nicméně platí, že lokalizační AA mohou obohatit nerůstovou argumentaci, zejména o konkrétní příklady a zkušenosti z praxe, a místy také hlubší reflexi lokalizační argumentace (v porovnání např. s Latouchem, viz kap. 3.5.1).

Co se týče výše zmíněných technologií, částečné omezení jejich využití (zejména těch kapitálově a energeticky náročných) představuje dosti organickou součástí lokalizačního konceptu (viz kap. 4.2 a 5).²⁵⁹ Z pohledu mainstreamové ekonomie tato stránka lokalizace představuje problém ve dvou rovinách: jednak lokalizace směřuje k omezení využití již existujících technologií (vzhledem k často většímu podílu lidské práce při výrobě v malém měřítku a k převládající závislosti technologií na vzdálených a neobnovitelných zdrojích energie), a zadruhé jde zároveň o omezení rozvoje technologií nových (jednak kvůli jejich omezené potřebnosti, a také kvůli předpokládané menší míře akumulace investičního kapitálu, který je mnohdy k financování technologického rozvoje potřeba). Naproti tomu v rámci ekologické ekonomie i hnutí nerůstu existuje řada autorů, kteří právě excesivní využívání technologií, často v souvislosti s jejich dehumanizačním vlivem a související problematikou omezení demokracie, kritizují. Takovými autory jsou např. Ivan Illich (1973) a Jacques Ellul (1988). Illich zavádí pojem radikální monopol (*radical monopoly*). Podle něj, přestože nové technologie zdánlivě rozšiřují naše možnosti volby, ve skutečnosti naši svobodu omezují, protože vytváří prostředí, ve kterém nezbyvá prostor pro to nové technologie nepoužívat. Podle něj existuje určitá hranice rozvoje technologií, za kterou již není možné je demokraticky kontrolovat.

Ellul jde v tomto ohledu ještě dále, a popisuje techniku jako systém, který se rozvinul bez demokratické zpětné vazby a vykazuje vlastnosti autonomie a samoregulace. Pro jeho demokratickou kontrolu je třeba rozvíjet demokratické procesy a vytvářet tak kontrolní zpětnou vazbu, externí vůči technologickému systému (Demaria et al. 2012:12-13). Martinez-Alier et al. (2010a:1742) pak uvádí v obdobném kontextu myšlenky Bernarda Charbonneau (1969) a jeho kritiku „gigantismu“ a techniky jako klíčového aspektu modernity. Ellul toto téma rozvíjí s poukazem na proniknutí tlaku efektivity do všech oblastí našeho života do té míry, že se „moderní člověk stává nástrojem svých vlastních nástrojů.“ (Martinez-Alier et al. 2010a:1742) Oba autoři vidí

obhospodařuje olivový háj na katalánském venkově. Obdobně Francois Schneider strávil téměř rok putováním po Francii s oslicí Jujube v rámci tzv. pochodu za nerůst (viz Schneider 2012), a následně publikoval o nerůstu odborné texty (Schneider et al. 2010). V současné době zakládá komunitní výzkumnou a tvůrčí nerůstovou základnu Can Decreix v jižní Francii, viz <http://degrowth.org/can-decreix>.

²⁵⁸ Zmínky o nerůstu jsou u lokalizačních AA spíše řídké a náhodné, viz např. Norberg-Hodge et al. (2002:77, zmíněno v kap. 5.2) či Desai & Riddestone (2002:12) explicitně o nutnosti radikálního snížení spotřeby ve Velké Británii (pozn. 212). Například Hinesova představa vytváření pracovních míst v (relativně) environmentálně příznivých sektorech ekonomiky a v oblastech služeb založených na lidském kontaktu a péči (viz kap. 5.2 a pozn. 197) se pak významně podobá vizi tzv. Popelčiny ekonomiky (*Cinderella economy*) Tima Jacksona (2009).

²⁵⁹ Zde také dosti přímá souvislost s konceptem přiměřených technologií (*intermediate technology*), či technologií lidského měřítka (*human-scale technology*), který rozvíjel již Schumacher (1973/1993).

řešení v usilování o asketickou společnost, ve které jsou hlavními sociálními hodnotami kvalita života a solidarita mezi lidmi, namísto důrazu na produktivitu a individualismus. Pro zajímavost, Ellul byl údajně první, kdo přišel s heslem „mysli globálně, jednej lokálně“ (Martinez-Alier et al. 2010a:1742)

V souvislosti s výše zmíněnou kritikou a v poněkud radikální verzi nerůstové argumentace pak Schneider (2011) otevřeně prosazuje nejen zásadní omezení rozvoje technologických novinek a moratorium na budování velkokapacitní infrastruktury, ale také aktivní odstraňování současné infrastruktury a technologicky náročných zařízení, jinými slovy, argumentuje ve prospěch aktivního snižování produkční kapacity současných technologicky (pře)rozvinutých ekonomik. Zajímavé jsou v této souvislosti závěry systémových analytiků, jako např. Korowicze (2010) či Sormana & Giampietra (2012). Giampietro skrze systémovou analýzu tzv. sociálního metabolismu (tedy z výpočtů reálných průtoků energie a hmoty na úrovni velkých systémů typu jednotlivých států i globální ekonomiky a společnosti jako celku) dochází k závěru, že vzhledem k omezenosti fosilních a dalších neobnovitelných zdrojů bude udržení vysoké technologické úrovně a komplexity současného socio-ekonomického systému nemožné. Na rozdíl od nerůstového hnutí jsou ale Sorman & Giampietro vrcholně skeptický k možnosti dobrovolného a demokratického přechodu, a vůbec k možnosti plánovat tak rozsáhlé změny v organizaci a fungování tak vysoce komplexního systému, které by byly v současnosti potřeba (viz také kap. 7.6).

Zde narážíme krom jiného na problematiku tzv. *lock-in* efektu, tedy setrvačnosti, s jakou jednou vytvořené struktury přetrvávají a určují konkrétní podobu fungování socio-ekonomického systému. Dle Sormana & Giampietra není (alespoň tedy ne demokraticky) možné se ze současného stavu „odvyvinout“, tedy jaksi „vycouvat“ z jednou rozběhnutého technologického kolotoče (Norberg-Hodge et al. 2002:38) konec konců mluví o tzv. technologickém kafemlejnku, *technological treadmill*). V této otázce ovšem sdílí udržitelný nerůst s lokalizací zásadní nedostatky – není dořešené (a dokud se tento přechod neuskuteční tak asi ani nebude), jak se tento (podle mnohých tolik potřebný) přechod má uskutečnit demokraticky. Nerůstu budiž připsáno k dobru, že tuto problematiku do značné míry reflektuje, a svým způsobem se dokonce formulaci úplně konkrétních doporučení a scénářů brání. Vzhledem k rozsahu změny, po které volá, je totiž její konkrétní forma opravdu těžko představitelná, a vzhledem k důrazu na participativní formy demokracie nemá být, podle zastánců nerůstu, její podoba určena jakoukoli (tedy ani intelektuální) skupinou elit, ale má vyjít z otevřené celospolečenské diskuse a představ a aktivit mnoha různých konkrétních skupin a jednotlivců. Spíše tedy než plánování nějakého konkrétního alternativního systému se nerůst snaží „pouze“ popouzet naše zaběhlé vzorce přemýšlení a otevírat prostor možnosti vůbec o nějakých alternativních představách začít mluvit. Na jejich konečné řešení si však rozhodně neklade monopolní nárok, i když některé návrhy konkrétních politik (viz kap. 3.5) samozřejmě existují, a lokalizace v nich hraje jednu z klíčových rolí (3.5.1).

Pro pochopení těchto souvislostí může být též užitečné konfrontovat koncept nerůstu s jinými, obdobně zaměřenými směry. Na úrovni jednotlivců se nabízí podobnost s konceptem dobrovolné skromnosti (Librová 1994) či downshiftingu (Porkertová 2012). Podle Fournier (2008) je dobrovolná skromnost nejčastěji chápána jako součást individuální roviny nerůstového hnutí, nelze ale hnutí na tuto úroveň redukovat. Jeho nedílnou součástí totiž tvoří další dvě roviny: kolektivní akce a projekty zaměřené na sociální a environmentální udržitelnost (například místní spotřební družstva, místní výměnné sítě či místní měny); a politická rovina, která se zaměřuje na celospolečenskou proměnu systému (politické strany či aktivistické skupiny ať už na lokální, národní či mezinárodní úrovni). Obdobně downshifting, jako proces dobrovolného snížení příjmů, spotřeby a celkově vypjatého životního tempa (Porkertová 2012:12-15), lze chápat jako součást osobního nerůstového scénáře pro mnoho obyvatel západních zemí, podle nerůstového hnutí je ale analogický proces žádoucí i v celospolečenském měřítku, na úrovni institucí a sociálních norem (Latouche 2012).²⁶⁰

V rámci ekologické ekonomie pak bývá nerůst nejčastěji srovnáván s konceptem tzv. ekonomiky ustáleného stavu (*steady-state economy*), známého převážně z díla Hermana Dalyho (Daly 1992 či Daly & Farley 2004).²⁶¹ Kerschner (2010, a obdobně také Martinez-Alier et al. 2010a:1743-1744 či Kallis 2011:875) nicméně argumentují, že v současnosti světová produkce a spotřeba limity prostředí významně překračuje. Přestože se tedy s dlouhodobým cílem ekonomiky ustáleného stavu ztotožňují, považují udržitelný nerůst v zemích s vysokou materiální spotřebou za nutnou přechodnou fázi. Z tohoto důvodu jsou zastánci nerůstu také vysoce skeptičtí ke konceptu udržitelného rozvoje, zejména k jeho slabé verzi ve formě zelené ekonomiky či zeleného růstu (viz úvod), která podle nich slibuje nemožné (udržení vysoké materiální spotřeby a zároveň zachování fungujících ekosystémů) a pouze tak oddaluje zavádění potřebných změn.²⁶² Podle Martinez-Aliera et al. (2010:1743,1745) pak není hlavní problém s pojmem udržitelnosti (ten ostatně nerůstové hnutí běžně přejímá jako vlastní přídomek), ale s pojmem rozvoj (viz kap. 3.3 a 3.5 a kritika tzv. developmentalismu). Zejména v současném období ekonomické krize podle nich stále pro mnohé, a zejména rozvojové ekonomie a politiky, „stále dominuje pojmu rozvoje fetiš ekonomického růstu.“

Tato posedlost ekonomickým růstem, spíše než růst samotný (i když ten též), je přitom klíčovým předmětem kritiky nerůstového hnutí. Podle Kallise (2011:877-878, v reakci na van den

²⁶⁰ Downshifteři naopak o proměnu na celospolečenské úrovni neusilují, často se od podobných snah dokonce výslovně distancují. Ze sociologických studií vychází jako dosti individualizovaní jednotlivci, jejichž primární motivací je zvyšování kvality vlastního života, nejčastěji ve formě získání více času pro sebe, své záliby a svou rodinu (Porkertová 2012:32-33).

²⁶¹ Ustálený stav je definován jako taková velikost produkce a spotřeby v rámci světové ekonomiky, která respektuje ekosystémové limity okolního přírodního prostředí, a je tedy dlouhodobě udržitelná. Podle zmíněných autorů nejde o statický stav, ale o stav dynamické rovnováhy, kdy se kvalita produkce a spotřeby vyvíjí a její velikost může mírně oscilovat, dlouhodobě ale nepřekračuje přírodní limity. (Daly 2006:kap.2)

²⁶² Martinez-Alier et al. (2010:1745) citují různé zprávy o neutěšeném stavu světa v sociální i environmentální oblasti a shrnují současnou skepsi: „po více než 20 letech od svého rozšíření a prakticky univerzální podpory nás diskurs udržitelného rozvoje zanechává se stejnými, nebo ještě horšími problémy než na začátku své éry.“

Bergha a termín *a-growth*) si netečnost vůči růstu v rámci současného nastavení nemůžeme dovolit, alespoň tedy pokud chceme dosáhnout onoho „zdravého sestupu“ (*prosperous way down*, viz Odum & Odum 2011), neboli *udržitelného* nerůstu. Posedlost růstem je totiž podle něj obecnější problém a má hlubší strukturní (politicko-ekonomické) a kulturní kořeny. Růst je podle něj v jádru současného mainstreamově-ekonomického uvažování, kde se propojuje makro úroveň finančních, vlastnických a pracovních institucí s mikro úrovní individualistických utilitaristických hodnot a představ o světě (*imaginaries*) (Castoriadis 1985, cit. dle Kallis 2011:877). V českém prostředí proces ekonomizace veřejné debaty a pronikání logiky trhu nejen do oblastí jako je školství, vzdělávání, věda či kultura, ale i jejich zvnitřňování, popisuje například Stöckelová (2010).²⁶³ V souladu s nerůstovými autory kritizuje proces depolitizace veřejného prostoru a nerůstové argumentaci se téměř doslovně blíží, když popisuje falešnou dichotomii současného paradigmatu mezi růstem a depresí (Stöckelová 2010:76).

Jednu z možných reakcí na tuto „kolonizaci našeho myšlení“ (*colonising our imagination*, viz Latouche 2012), tedy pronikání mainstreamově ekonomického uvažování včetně dominantní idey růstu do našich „představ o světě“ (viz výše) navrhuje Fournier (2008), když mluví o „útěku z ekonomiky“ (*escaping from the economy*).²⁶⁴ Fournier (2008:529) připisuje nerůstovému hnutí snahu uniknout z ekonomiky, resp. ekonomismu jako dominantního (či dokonce tyranského) systému reprezentace, a znovu vytvořit naše představy o ekonomických vztazích, identitách i činnostech v rámci jiných termínů. Jinými slovy, nahradit úzkou ekonomickou racionalitu důrazem na širší společenské a humanistické hodnoty demokracie, spravedlnosti a solidarity, a vrátit rozhodování ze sféry ekonomie zpět do sféry politiky (Fournier 2008:533). Z jiného pohledu (viz např. Johanisová et al. 2012) lze ovšem volit i opačnou strategii, která nespočívá v „útěku z ekonomiky“, ale naopak v nároku a případně zápasu o jeho vyjmutí z výlučného hájemeství mainstreamové ekonomie a jeho redefinici, zejména rozšíření o nyní marginalizované oblasti nepeněžních vztahů (samozásobitelství, svépomoci, péče o děti apod.) a přírody (viz např. dort Hendersonové, Obrázek 3). To neznamená zahrnutí a podřízení těchto oblastí logice mainstreamové ekonomie, ale předefinování základních ekonomických pojmů a modelů na základě změněných východisek.

Zůstává otázkou, zda heslo nerůstu nebo lokalizace (vzhledem k míře jejich překryvu není myslím až tak podstatné, které z nich si kdo zvolí) poskytuje pro tento proces vhodný prostor.

²⁶³ „Hodnota a smysl každé činnosti se v tomto rámci stanovuje prostřednictvím kvantifikace a kalkulace. [...] kalkulace a číselné indikátory se však rychle stávají kvalitou samou, [...] Logika auditu, kontroly prostřednictvím monitorování a soustředění se na vykazatelný výkon přitom nepůsobí pouze zvnějšku, ale je lidmi osvojována jako základ jejich subjektivní a sebepojetí.“ Stöckelová (2010:61)

²⁶⁴ V českém kontextu bychom možná řekli spíše „útěk z ekonomizmu“, přičemž ekonomizmus definuje Binka (2012:kap.3) jako pronikání specifického stylu ekonomického uvažování do dalších oborů lidského bádání, a snahu aplikovat toto ekonomické uvažování jako univerzálně platný výklad světa.

Pokud uvažujeme o růstu – nerůstu, či lokalizaci – globalizaci jako o binárních dvojicích opozit (Derrida 1976, viz kap. 3.2.1), odhalení dominance jedné části binární dvojice (růst, globalizace) a její nahrazení druhou částí (nerůst, lokalizace) není optimálním řešením. Cílem je podle něj (Barnes 2000) obě části dvojice destabilizovat a zpochybnit nadřazenost jakékoli z nich. To předpokládá na úrovni jazyka najít nové klíčové pojmy, které se k předchozí dvojici vztahují, ale pokud možno ani jeden její pól nepreferují. V tomto smyslu lokalizace jaksi zůstává v zajetí globalizace, a nerůst v zajetí růstu, i když opakovaně hlásají snahu o jejich překonání. Krom významu samotné lokalizační a nerůstové praxe, je tedy jednou z výzev nalézt nové způsoby, jak o těchto konceptech a myšlenkách hovořit, a přitom pokud možno často stereotypně vnímaná (viz kap. 7.2) duální opozita překonávat.

7.6 A co nás čeká?

Jak je možná patrné s blížícím se koncem (práce), samozřejmě nevím, co nás čeká. Ba co víc, což je snad také zjevné, jsem daleka navrhopat, že lokalizace je nějakým univerzálním řešením „problému globalizace“. Zaprvé, globalizace je v mém chápání poněkud komplexní fenomén (viz 1.2, 3.2 i jinde), a ani jako celkem nezakrytý zastánce určité míry lokalizace si nemyslím, že bychom se bez globalizace snad mohli nebo měli obejít. Zadruhé pak (viz kap. 1.2 i dále), globalizace v mém chápání rozhodně není jedinou charakteristikou současného systému, která přispívá k jeho problematickým environmentálním, sociálním i ekonomickým dopadům. Pokud tedy alespoň cvičně přistoupíme na tezi mnohých, že současný systém není dlouhodobě (a dle některých již ani krátkodobě), udržitelný (Douthwaite 2011, Tainter 2012, Sorman & Giampietro 2012 a ostatně i Schumacher 1973/1993 a hezká řádka dalších), a zároveň kritiku současného systému rozšíříme i na další jeho zde diskutované charakteristiky (viz např. 7.4), o čem má smysl jako o podstatných změnách uvažovat?

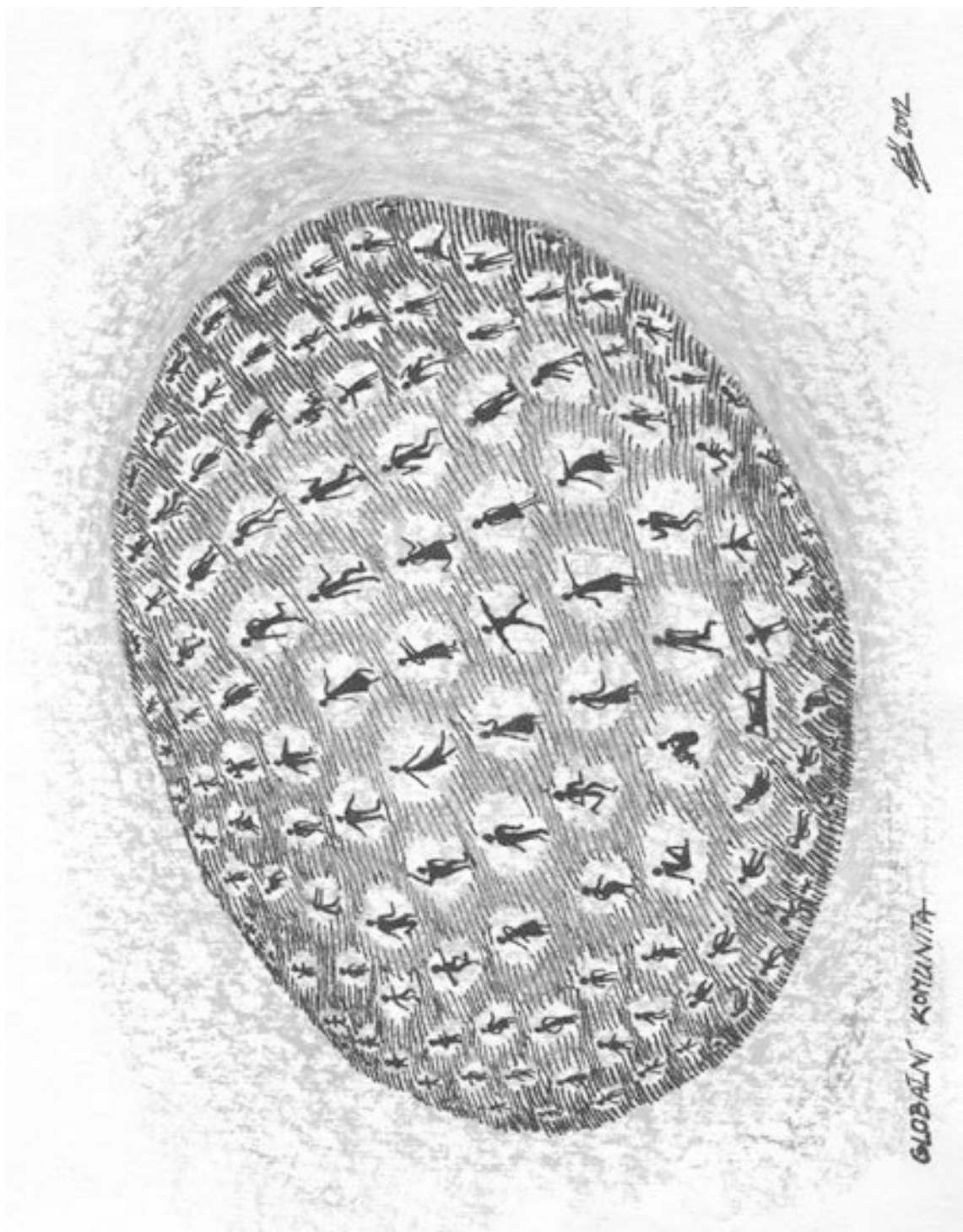
Dle Švihlíkové (2010:247-265) máme před sebou v zásadě tři scénáře: radikalizace situace s projevem fašizujících a jinak nesnášenlivých tendencí; reforma shora v podobě proměny mezinárodních institucí (zejména OSN); či „radikální scénář“ (s. 260), který spočívá ve změně zdola. Ta může mít podle Švihlíkové podobu spíše útěku ze systému do dosti izolovaných a spíše přežívajících jednotek, pokud se nepodaří většinová proměna systému. Nadějnější možnost pak představuje spíše koordinovaná a dobrovolná decentralizace spojená s větší participací a politickou angažovaností občanů, a také větší mírou soběstačnosti v oblastech energetiky, potravin, bydlení atd. (s.261). Do jaké míry bude mít případný odchod do více komunitně založeného uspořádání formu dobrovolného přechodu spojeného s obecnější proměnou hodnot (kterou do značné míry předpokládá či vyžaduje např. nerůstové hnutí, viz 3.5 a 7.5), a do jaké bude spíše např. ropným zlomem vynuceným krizovým scénářem, lze samozřejmě stěží odhadnout.

Zejména poslední, radikální scénář zdola se myslím dosti nápadně podobá lokalizační ideji představené zde analyzovanými AA, v případě Hinese a jeho institucionálně-radikálního diskursu pak spíše s důrazem na proměnu institucionální (scénář druhý, resp. kombinace obou). Jak ovšem upozorňují např. výše zmiňovaný Tainter (2012) či Sorman & Giampietro (2012), míra komplexity současného socio-ekonomického systému do značné míry vylučuje, či přinejmenším značně omezuje možnost obdobný přechod plánovat. Z toho lze samozřejmě na jedné straně odvozovat naději, že schopnost např. nadnárodních korporací systém kontrolovat (viz obavy vyjádřené v kap. 5.6) je, i přes jejich značnou ekonomickou a potažmo politickou moc, přeci jen omezená. Na druhou stranu si lze (a např. Giampietro je v tomto ohledu značně skeptický) jen hodně stěží představit, jak by mohly být demokraticky rozhodnuty a provedeny systémové změny na úrovni mezinárodních dohod, výrobní i distribuční infrastruktury (viz Schneider 2011) či organizace politické reprezentace, když se navíc tyto změny na mnoha úrovních prolínají a jedna druhou svým způsobem podmiňuje (viz také kap. 5.6). Švihlíková dovozuje, že se současný systém blíží k (dalšímu) bifurkačnímu bodu, kdy se v komplexních systémech vyskytují výrazné nelinearity a i relativně malé změny mohou mít dalekosáhlé důsledky (2010:247-250). Je zřejmě spíše věci národy, než logické argumentace, jestli pro nás toto sdělení představuje spíše naději nebo hrozbu.

Stejně tak je spíše věci osobního vkusu, jestli nacházíme jisté potěšení v představě, že by se měl současný systém radikálně proměnit. Jak dosti přesvědčivě argumentuje Keller v případě analýzy modernity, tato má již v logice svých vnitřních mechanismů zabudovanou vlastní zkázu a otázkou pouze zůstává, jak přesně bude tato zkáza vypadat (182-183). Jak by zřejmě poznamenal Komárek (2000, viz úvod), v tomto ovšem modernita může být těžko považována za výjimečnou. Spíše je jaksí v povaze otevřených nelineárních systémů (tj. nejen, ale také všeho živého a s životem spjatého), že vše v sobě už vlastně zárodek svého konce obsahuje, a protiklady (jak Keller samozřejmě odhaluje a ukazuje), se často při bedlivějším pohledu projevují překvapivě podobně.

Tuto práci lze brát jako nabídku lokalizaci, vnímanou ovšem spíše jako komplexní proces a námět k zamyšlení, než dogmatickou doktrínu „zmenšování všeho“, zvažít jako jeden z možných scénářů jedné z možných budoucností. Snažila jsem se přispět k možnosti jejího promýšlení, jak ale naznačují předchozí odstavce, promýšlení asi zjevně nebude stačit. Pokud tedy nejste úplně proti, nezbyvá než zvolat spolu s Lefebvrem (1991:59): „Změňte život! Změňte společnost!“ Protože myšlenky úplně ztrácejí význam, pokud pro ně zároveň nejsou vytvářeny adekvátní prostory. A nové sociální vztahy tedy nelze požadovat, pokud pro ně jejich vlastní realizací tyto prostory nevytvoříme. Ostatně, ani mainstreamová ekonomie nedokáže nic namítnout proti životem projeveným preferencím. „Jiná budoucnost je nejen možná, ona už je na cestě“, říká Arundhati Roy (cit. dle Hopkins 2008:213). Její konkrétní podoba samozřejmě, v naší době možná jen o něco málo

více než jindy, zůstává otevřená. Jak říká excentrický Slavoj Žižek (2011) v závěru rozhovoru pro Al Jazeera o kapitalismu s asijskými hodnotami: „... *and now, the field is open.*“

8 ZÁVĚR

Tato práce se, poměrně zblízka, zabývala konceptem ekonomické lokalizace. Z hlediska cílů uvedených v úvodu (1.1) pak tento spis poskytuje:

Zaprvé, strukturovaný přehled šesti lokalizačních přístupů analyzovaných autorů a autorek (4.2) a jejich tří lokalizačních diskursů (reformě-občanského, radikálně-institucionálního a radikálně-občanského, viz 4.3). Z analýzy vyplývá, že za klíčové rozlišovací charakteristiky jednotlivých přístupů lze považovat (a) míru opozice vůči předpokladům mainstreamové ekonomie (3.1) a současnému systému produkce a spotřeby (charakterizovanému jako globalizovaný, neoliberálně-kapitalistický a růstově-orientovaný, viz kap. 1.2 a 4.1), a (b) vizi klíčového aktéra v procesu ekonomické lokalizace (komunity či národní a nadnárodní instituce). Zatímco rozdíly v pojetí klíčového aktéra jsou z mého pohledu spíše dílčí, míra odporu vůči současnému systému je diskutována dále a dělí (samozřejmě do jisté míry uměle) autory na proud radikální a reformní.

Zadruhé, výsledky procesu operacionalizace v podobě jedenácti dimenzí ekonomické lokalizace (prostorová, územně-plánovací, environmentální, ekonomická, sociální, kulturní, morální, politická, strategická, ideologická, praktická) a jejich sedmnácti konkrétnějších aspektů (např. preference místního vlastnictví výrobních prostředků, důraz na budování komunity a spolupráci, snižování exportní závislosti atd., viz kap. 4.4 a zejména Tabulka 5). Navržena je také pracovní definice ekonomické lokalizace, která zmíněné dimenze a aspekty reflektuje: Ekonomická lokalizace představuje zároveň proces i výsledek morální, politické a praktické podpory co možná největší škály místních aspektů výroby a spotřeby, s cílem hledat rovnováhu mezi lokálním, regionálním, národním a globálním měřítkem produkce a spotřeby a přispět k její sociální, environmentální i ekonomické udržitelnosti (viz kap. 4.5). Tato definice spolu s jednotlivými dimenzemi a aspekty tvoří z mého pohledu solidní základ pro možnost komplexního empirického výzkumu lokalizačních praktik v jejich nezanedbatelné šíři. Je samozřejmě možné se soustředit pouze na některé dimenze či aspekty, jak ale argumentuji v kap. 4.4 a 6, je z mého pohledu nutné (nebo alespoň vysoce žádoucí) komplexnost a širokou škálu dimenzí lokalizace zohlednit.

Zatřetí, přehled argumentů analyzovaných autorů a autorek (AAA) pro a proti ekonomické lokalizaci strukturovaný dle dříve formulovaných dimenzí (kap. 5). Jak se ukazuje zejména v konfrontaci s přístupem mainstreamové ekonomie, klasifikace v kategoriích výhoda – nevýhoda (resp. pozitivní – negativní dopad) do značné míry závisí na hodnotových předpokladech jednotlivých autorů. Nehledě na jejich hodnocení představuje zásadní společnou charakteristiku propojenost jednotlivých argumentů. Lokalizační autoři a autorky upozorňují, že je žádoucí je brát jako „balíček“, protože změny v jednotlivých oblastech se navzájem podporují nebo naopak inhibují. Jednotlivé argumenty nejsou hierarchizované dle významnosti a lze je proto stěží krátce shrnout (jejich přehled viz Tabulka 6). Je patrné, že i přes dílčí rozdíly v pojetí ekonomické

lokalizace (viz kap. 4.2 a 4.3) lze všechny analyzované autory a autorky označit za zastánce ekonomické lokalizace, kteří významnou část lokalizační argumentace sdílí, rozdíly jsou spíše v akcentu některých oblastí. Obecně je charakteristické, že případným negativním dopadům ekonomické lokalizace věnují AAA výrazně menší prostor než jejím (z jejich hlediska) přínosům; nevýhody jsou často jen stručně vypořádány či rovnou označeny za nevýznamné. Přesto poskytují AAA poměrně komplexní lokalizační argumentaci.

Začtvrté, diskusi výsledků v podobě lokalizačních přístupů, diskursů, dimenzí, aspektů a argumentů v konfrontaci s dalšími lokalizačními texty (podkapitoly 6.1 – 6.3). Rozebírána je zejména míra rozporu mezi reformním a radikálním lokalizačním diskursem, kterou lze vidět jako analogii rozporů mezi environmentální a ekologickou ekonomikou. Na čem se AAA naopak shodnou je potřeba zohlednit komunity jako svébytné jednotky analýzy a hodnocení v rámci ekonomických modelů (ať už jakéhokoli směru). Pojetí lokalizace je dále propojeno s modelem ekologického dialogu (kap. 2.1) a popisem reflexní povahy skutečnosti (tamtéž), která by podle mého názoru měla být zohledněna i při případném využití analýzy lokalizačních diskursů pro formulaci konkrétních politik.

Zapáté, hlubší diskusi některých přístupů a argumentů uvedených v předchozích kapitolách a jejich konfrontaci s vybranými argumenty a koncepty v rámci mainstreamové ekonomie, sociální geografie, rozvojových studií, ekologické ekonomie a hnutí udržitelného nerůstu. Tuto diskusi lze shrnout do následujících závěrů či tezí.²⁶⁵

(7.1) Lokalizace na úrovni individuálních preferencí není v rámci mainstreamové ekonomické teorie napadnutelná a může být praktikována i v rámci současného ekonomického systému. Argumenty a východiska mainstreamové ekonomie i dosavadní směřování současného systému (1.2) ale v principu působí proti lokalizačním snahám (jak argumentuji dále), i když v rámci svého výkladového aparátu jsou vůči individuálním preferencím místních forem produkce a spotřeby formálně hodnotově neutrální. Na systémové úrovni jakékoli institucionální podpory je nicméně na základě stávajících modelů komparativní výhody a tržní alokace zdrojů lokalizace klasifikována jako (potenciálně) neefektivní, a tudíž nežádoucí. Na druhou stranu, lokalizační argumentace volající po odstranění systémových zvýhodnění velkých hráčů (např. státní programy podpory přímých zahraničních investic) mohou v mainstreamově-ekonomické teorii najít oporu v rámci argumentace ve prospěch volného obchodu. V jiných ohledech je z mého pohledu mainstreamová ekonomická teorie vůči lokalizaci převážně irelevantní. V rámci institucí současného socio-ekonomického systému každopádně nelze na neutrální postoj vůči lokalizaci (přínejmenším v její radikální podobě) spoléhat, spíše je možné čekat jejich odpor (viz 5.6 a dále zde).

²⁶⁵ Pokud aplikace principů zakotvené teorie (viz kap. 2.2) vzbudila očekávání, že práce ve formulaci nějakých zakotvených teorií vyústí, lze snad následující teze za zárodky něčeho podobného označit. Alternativně lze snad celý obsah této práce, a zejména pak kapitoly 4 – 7, označit za skromný a dílčí příspěvek k formulaci jedné velké „teorie lokalizace“.

(7.2) Koncept ekonomické lokalizace, jak ho představují zde analyzovaní AA, nelze dost dobře redukovat na „skalární strategii“. Měřítko (v kontextu lokalizace samozřejmě primárně, ale nikoli výlučně, měřítko místní) jistě hraje ve vymezení pojmu lokalizace klíčovou roli. Toto měřítko má ovšem mnoho dimenzí (viz Tabulka 5), tzn. promítá se do mnoha oblastí, které s měřítkem nevyhnutelně souvisí (mají skalární rozměr), ale nelze je na tento rozměr redukovat. Jak se snažím ukázat v kapitolách 4 a 5, koncept ekonomické lokalizace explicitně zahrnuje specifické aktéry a agendy, tedy specifické procesy a cíle v oblasti sociální, environmentální, ekonomické a dalších. Jinými slovy, ne vše, co se odehrává v místním měřítku, lze označit za součást lokalizace, jak ji chápou AAA, a na druhou stranu, koncept lokalizace nepochybně zahrnuje i aktivity na jiných než lokálních úrovních. V pozadí tohoto tvrzení leží přesvědčení, že z klasifikace měřítka jako sociálního konstruktů nelze odvodit jeho redukcí na skalární strategii, která by nezahrnovala specifické aktéry a agendy. Jiné interpretace pojmu lokalizace jsou samozřejmě možné, považují ovšem za nutné je od přístupu zde analyzovaných AA odlišit.

(7.3) Ačkoli je nepochybné, že AAA vymezují svůj koncept ekonomické lokalizace v opozici vůči (různě pojmenovanému, viz kap. 4.1) současnému systému, tato opozice však nemusí být nutně antagonistická, tj. nepřátelská. Lokalizační teze může být naopak chápána (přínejmenším ve své radikální verzi) jako alternativa vůči současnému systému, která již svou vlastní existencí, a tedy reprezentací alternativní možnosti vývoje, přispívá k demokratickým podmínkám. V termínech marxistické teorie (7.4) může být lokalizace, opět spíše ve své radikální verzi, interpretována jako hráz vůči (podle některých stále probíhajícímu) procesu tzv. primitivní akumulace, který spočívá v oddělování lidí od jejich přímých prostředků obživy a podřizování stále dalších oblastí (v rámci přírody i společnosti) logice tržních vztahů (tzv. komodifikace).

(7.5) Lokalizační teze nachází největší argumentační oporu v rámci předpokladů a modelů ekologické ekonomie a zejména pak v rámci argumentace hnutí udržitelného nerůstu. I když explicitní propojení teprve vznikají, všechny tři linie argumentace se mohou bezpochyby vzájemně obohatit (ekologická ekonomie a udržitelný nerůst mohou poskytnout propracovanější širší teoretický rámec, zatímco lokalizační autoři konkrétní zkušenosti z praxe a také propracovanější argumentaci ohledně vlastní lokalizační teze). (7.6) Budoucnost je (samozřejmě) nejistá. Pokud se rozhodneme lokalizaci nejen dále promýšlet, ale také aktivně podpořit, nezbyvá, než pro ní (i v rámci současného systému) její realizaci vytvářet prostory. Bez své materializované podoby totiž lokalizace nemůže (alespoň v mém pojetí) plnohodnotně existovat.

8.1 Náměty na další výzkum

Již jen velmi stručně a heslovitě, považuji za lákavé a žádoucí rozvíjet výzkum lokalizace v následujících směrech:

- materializovaná lokalizační praxe, její konkrétní projevy, fyzické parametry (např. na úrovni energetického a materiálového metabolismu)
- projevy lokalizační praxe v jejich komplexitě, s využitím analytického aparátu předpřipraveného v rámci této praxe, jeho kritická diskuse a úpravy na základě empirických zkušeností, případně sestavení pracovní sady konkrétních indikátorů lokalizace
- systémové modelování lokální/regionální ekonomiky, propojení s konceptem resilience a studiem nelineárních otevřených systémů
- otázka ekonomické demokracie v souvislosti s lokalizací, otázka vlastnictví a správy přírodních zdrojů, opět v souvislosti s lokalizací
- specifika lokalizace v městském a venkovském prostředí.

9 LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

- Abrams P & McCulloch A. 1976. *Communes, sociology and society*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Agnew J. 1998. *Geopolitics. Re-visioning world politics*. Routledge: London a New York.
- Akerlof GA. 1970. The market for "lemons": Quality uncertainty and the market mechanism. *The Quarterly Journal of Economics* **84** : 488-500.
- Albrow M, Eade J, Dürschmidt J & Washbourne N. 1997. The impact of globalization on sociological concepts. Community, culture and milieu. In: Eade J (ed.). *Living the global city. Globalization as a local process*. Routledge: London.
- Alcott B. 2010. Impact caps: why population, affluence and technology strategies should be abandoned. *Journal of Cleaner Production* **18** : 552-560.
- Amin S. 1974. *Accumulation on a World Scale. A critique of the theory of Underdevelopment*. Monthly Review Press: New York.
- Aoyama Y, Murphy JT & Hanson S. 2011. *Key concepts in economic geography*. Sage: London.
- Bauman Z. 1999. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Mladá fronta: Praha.
- Barna L. 2010. *Vývoj environmentálního myšlení u Václava Klause*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno].
- Barnes TJ. 2000a. „The space economy“ In: Johnston RJ, Gregory D, Pratt G & Watts M (eds.). *The dictionary of human geography*, 4th edition. Blackwell: Oxford, pp. 773-774.
- Barnes TJ. 2000b. „Deconstruction“ In: Johnston RJ, Gregory D, Pratt G & Watts M (eds.). *The dictionary of human geography*, 4th edition. Blackwell: Oxford, pp. 155-157.
- Barro RJ & Sala-i-Martin X. 2004. *Economic growth*. MIT Press: Cambridge, Massachusetts.
- Barry J & Proops J. 1999. Seeking sustainability discourses with Q methodology. *Ecological Economics* **28** : 337-345.
- Bašovský O & Lauko V. 1990. *Úvod do regionálnej geografie*. SPN: Bratislava.
- Bateman M. 2010. *Why doesn't microfinance work? The destructive rise of local neoliberalism*. Zed Books: London.
- Bakan J. 2004. *The corporation*. Constable: London.
- Bebbington A. 2000. Re-encountering development: Livelihood transition and place transformation in the Andes. *Annals of the Association of American Geographers* **90** : 495-520.
- Beck U. 2004. *Riziková společnost*. SLON: Praha.
- Beck U. 2007a. *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. SLON: Praha.
- Beck U. 2007b. *Co je to globalizace? Omyly a odpovědi*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno.
- Beck U & Beck-Gernsheim E. 2002. *Individualization*. Sage Publications: London.
- Beckerman W. 1995. *Small is stupid. Blowing the whistle on the greens*. Gerald Duckworth: London.
- Bell M & Carolan MS. 2004. *An invitation to environmental sociology*. Pine Forge Press: Thousand Oaks, California.
- Berry W. 2009. *Bringing It to the Table: On Farming and Food*. Counterpoint: Berkeley.
- Bělohradský V et al. 2010. *Kritika depolitizovaného rozumu: Úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Grimmus: Praha.

- Bianciardi C, Tiezzi E & Ulgiati S. 1993. Complete recycling of matter in the frameworks of physics, biology and ecological economics. *Ecological Economics* **8** : 1-5.
- Bianciardi C, Tiezzi E & Ulgiati S. 1996. Response. The „recycle of matter” debate. Physical principles versus practical impossibility. *Ecological Economics* **19** : 195-196.
- Binka B. *Zelený extremismus. Ideje a mentalita českých environmentálních hnutí*. Masarykova universita: Brno.
- Binswanger M. 2004. Does happiness increase with income in developed countries? In: Woltron K, Knoflacher H & Rosik-Kölbl A (eds.). *Wege in den Postkapitalismus*. Edition Selene: Vienna, pp. 204-237.
- Bílý T & Fraňková E. 2012. Globální souvislosti produkce a spotřeby a hnutí fair trade. *Geografické rozhledy* **22** : 22-25.
- Blair JP & Carroll MC. 2009. *Local economic development. Analysis, practices and globalization*. Sage: Los Angeles.
- Blakely EJ & Green Leigh N. 2010. *Planning local economic development. Theory and practice*. Sage: Los Angeles.
- Blažek J & Uhlíř D. 2011. *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikace*. Karolinum: Praha.
- Bookchin M. 1962. *Our synthetic environment*. In *The Murray Bookchin reader*, Biehl J (ed). 1997. Cassell: London, pp 14-36.
- Bookchin M. 1980. *Toward an ecological society*. Black Rose Books: Montreal.
- Bookchin M. 2004. *Post-scarcity anarchism*. AK Press: Edinburgh. (first published 1971)
- Born B & Purcell M. 2007. Avoiding the local trap. Scale and food systems in planning research. *Journal of Planning Education and Research* **26** : 195-207.
- Borowy I. 2011. Degrowth and public health in Cuba: Lessons from the past? *Journal of Cleaner Production*, v tisku.
- Borzaga C & Defourny J (eds.). 2001. *The Emergence of Social Enterprise*. Routledge: London.
- Breinek P. 2008. *Procesy globalizace a příjmová nerovnost ve světové ekonomice*. [Disertační práce. Masarykova univerzita Brno].
- Brodth S. 2007. *Assessment of Energy Use and Greenhouse Gas Emissions in the Food System: A Literature Review*. Agricultural Sustainability Institute, University of California Davis.
- Brown LR. 2001. *Eco – Economy*. Earthscan: London.
- Buttel FH. 2004. The Treadmill of Production. An Appreciation, Assessment, and Agenda for Research. *Organisation & Environment* **17** : 323-336.
- Callon M, Méadel C & Rabearisoa V. 2002. The Economy of Qualities. *Economy and Society* **31** : 194-217.
- Carlsson-Kanyama A, Ekström MP & Shanahan H. 2003. Food and Life Cycle Energy Inputs: Consequences of Diet and Ways to Increase Efficiency. *Ecological Economics* **44**: 293-307.
- Castoriadis C. 1985. Reflections on “rationality” and “development”. *Thesis* **10/11** : 18-35.
- Cattaneo C. 2006. Investigating neorurals and squatters' lifestyles: personal and epistemological insights on participant observation and on the logic of ethnographic investigation. *Athenea Digital* **10** : 16–40.
- Cattaneo C. 2010. The experience of rurban squats in Colserolla, Barcelona: What kind of degrowth? *Journal of Cleaner Production* **18** : 581-589.

- Cloke P, Philo C & Sadler D. 1991. *Approaching human geography: An introduction to contemporary theoretical debates*. Paul Chapman: London.
- Cloke P & Johnston R. 2005. Deconstructing human geography's binaries. In: Cloke P & Johnston R. *Spaces of geographical thought*. Sage: London, pp. 1-20.
- Colander D. 2000a. The death of neoclassical economics. *Journal of the History of Economic Thought* **22** : 127-143.
- Colander D. 2000b. New millennium economics: How did it get this way, and what way is it? *The Journal of Economic Perspectives* **14** : 121-132.
- Cox KR. 2005. Local:Global. In: Cloke P & Johnston R. *Spaces of geographical thought*. Sage: London, pp. 175-198.
- Čadil J. 2010. *Regionální ekonomie. Teorie a aplikace (Regional economics. Theory and applications.)* C. H. Beck: Prague.
- D'Alisa G, Burgalassi D, Healy H & Walter M. 2010. Campania's conflict: waste emergency or crisis of democracy. *Ecological Economics* **70** : 239-249.
- Daly HE. 1992. *Steady-state economics: Second edition with new essays*. Earthscan: London.
- Daly HE. 1996. *Beyond growth: The economics of sustainable development*. Beacon Press: Boston.
- Daly HE & Cobb JB. 1994. *For the common good. Redirecting the economy towards community, the environment and a sustainable future*. Green Print: London.
- Daly HE & Farley J. 2004. *Ecological economics: Principles and applications*. Island Press: Washington.
- Daněk P. 2008a. Vývoj moderního geografického myšlení. In: Toušek V, Kunc J, Vystoupil J et al. *Ekonomická a sociální geografie*. Aleš Čeněk, s.r.o.: Plzeň, pp. 9-40.
- Daněk P. 2008b. Colony, empire and power: Colonial encounter and the discourse of the other. In: Daněk et al. *Approaching the Other: The four projects of western domination*. Palackého univerzita: Olomouc, pp. 27-44.
- Daněk P, Navrátilová A, Hildebrandová M & Stojanov R. 2008. *Approaching the Other: The Four Projects of Western Domination*. Palackého univerzita: Olomouc.
- Daněk P. 2012. Ádivásiové a přehrady: rozvoj proti rozvoji. *Kulturní noviny* 2/2012 : 5.
- Day G. 2006. *Community and everyday life*. Routledge: London.
- De Angelis M. 2001. Marx and primitive accumulation: The continuous character of capital's „enclosures“. *The Commoner* no. 2, September 2001.
- De Young R & Princen T. 2012. *The localization reader. Adapting to the coming downshift*. MIT Press: Cambridge
- Deb D. 2009. *Beyond developmentality. Constructing inclusive freedom and sustainability*. Earthscan: London.
- Demaria F, Schneider F, Sekulova F, Martinez-Alier J. 2012. What is degrowth? From an activist slogan to a social movement. *Environmental Values (Special issue on degrowth)*, v tisku.
- Demaria F. 2010. Shipbreaking at Alang-Sosiya (India): An ecological distribution conflict. *Ecological Economics* **70** : 250-260.
- Derrida J. 1967/1997. *Of grammatology*. Johns Hopkins University Press: Baltimore & London.
- Desai P & Riddlestone S. 2002. *Bioregional solutions for living on one planet*. Schumacher Briefing No. 8, Schumacher Society: Bristol, Green Books: Dartington, Devon.
- Dicken P. 1998. *Global shift*. Sage: London.

- Dietz S & Neumayer E. 2007. Weak and strong sustainability in the SEEA: Concepts and measurements. *Ecological Economics* **61** : 617-626.
- Dobb M. 1963. *Studies in the development of capitalism*. Routledge: London.
- Donadio R. 2011. Battered by economic crisis, Greeks turn to barter networks. *The New York Times*, 1.10.2011. Dostupné na <http://www.nytimes.com/2011/10/02/world/europe/in-greece-barter-networks-surge.html?pagewanted=all&r=0> (2012-09-28).
- Douthwaite R. 1996. *Short circuit: Strengthening local economies for security in an unstable world*. Lilliput Press: Dublin. Online aktualizovaná verze dostupná na <http://www.feasta.org/documents/shortcircuit/contents.html> [10.11.2011].
- Douthwaite R. 2000. *The growth illusion: How economic growth has enriched the few, impoverished the many and endangered the planet*. Lilliput Press: London.
- Douthwaite R & Fallon G. 2011. *Fleeing Vesuvius: Overcoming the risks of economic and environmental collapse*. New Society Publishers: Gabriola Island.
- Dryzek J. 1997. *The politics of the earth*. Oxford University Press: Oxford.
- DuPuis EM & Goodman D. 2005. Should we go “home” to eat?: Toward a reflexive politics of localism. *Journal of Rural Studies* **21** : 359-371.
- Easterlin R. 1974. Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. In David PA & Reder MW (eds.). *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honour of Moses Abramowitz*. Academic Press: New York and London, s. 89-125.
- Easterly W. 2003. The political economy of growth without development: A case study of Pakistan. In: Rodrik D (ed.). *In search of prosperity: Analytic narratives on economic growth*. Princeton University Press: Princeton.
- Edwards J. 2008. *Local Foods and Climate Change: An Annotated List of Resources*. Institute for Agriculture and Trade Policy. Dostupné na http://www.iatp.org/files/258_2_104299.pdf (19.6.2012).
- Ekins P. 1986. *The living economy. A new economics in the making*. Routledge: Milton Park.
- Ekins P. 1992. *Wealth beyond measure*. Gaia Books: London.
- Ellul J. 1988. *The Technological Bluff*. Eerdmans: Grand Rapids.
- Enrikin JN & Tepple JH. 2006. Humanism and democratic place-making. In: Aitken S & Valentine G (eds.). *Approaches to human geography*. Sage: London, pp. 30-41.
- Escóbar A. 2010. Latin America at a crossroads. Alternative modernizations, post-liberalism, or post-development? *Cultural Studies* **24** : 1-65.
- Esteva G & Prakash MS. 1998. *Grassroots postmodernism: Remaking the soil of cultures*. Zed Books: London.
- Estill L. 2008. *Small is possible*. New Society Publishers: Gabriola Island.
- EU Focus. 2010. *The EU and food security*. Delegation of the European Union to the United States, Washington. Dostupné na <http://www.eurunion.org/News/eunewsletters/EUFocus/2010/EUFocus-EU&FoodSecur-Mar2010.pdf> (19.6.2012)
- EUROSTAT. 2007. *Economy-wide material flow accounting. A compilation guide*. Eurostat and the European Commission. Lead author: Helga Weisz. Dostupné na http://www.scb.se/statistik/MI/MII1304/_dokument/Compilation%20Guide%20MFA%20%202007.pdf (19.6.2012)
- Farrar M. 2001. *The struggle for ‘community’ in a British multi-ethnic inner city area: Paradise in the making*. Edwin Mellor Press: Lapeter.

- Farrell K. 2009. *Making good decisions well. A theory of collective ecological management*. Shaker Verlag: Aachen.
- Fatheuer T. 2011. *Buen Vivir. A brief introduction to Latin America's new concepts for the good life and the rights of nature*. Heinrich Böll Stiftung: Berlin.
- Fennell G. 1997. Local lives – distant ties. Researching community under globalized conditions. In: Eade J (ed.). *Living the global city. Globalization as a local process*. Routledge: London.
- Ferguson WD. 2011. Curriculum for the twenty-first century: Recent advances in economic theory and undergraduate economics. *The Journal of Economic Education* **42** : 31-50.
- Fitzgerald J & Leigh NG. 2002. *Economic revitalisation: Cases and strategies for city and suburb*. Sage: Thousand Oaks.
- Foster JB & Magdoff F. 2009. *Velká finanční krize. Příčiny a následky*. Grimmus: Všeň.
- Foucault M. 2002. *Archaeology of knowledge*. Routledge: London.
- Fournier V. 2008. Escaping from the economy: the politics of degrowth. *International Journal of Sociology and Social Policy* **28** : 528-545.
- Frank RH, Gilovich TD & Regan DT. 1993. Does studying economics inhibit cooperation? *The Journal of Economic Perspectives* **7** : 159-171.
- Fraňková E. 2007. *Ničí práce svět? Použitelnost 2. termodynamického zákona a pojmu entropie v environmentální argumentaci*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno]
- Fraňková E. 2011a. Místní rozměr fair trade. In: *Ekonomické alternativy na jižní Moravě. Seminář o rozmanitých formách ekonomické svépomoci*. Horní mlýn, Veronica a MENDELU: Brno, pp. 43-49. Dostupné na <http://www.hornimlyn.cz/soubory/sbornik%20EKONALT%202011.pdf> (2012-08-24).
- Fraňková E. 2011b. Prosperita bez ekonomického růstu. *Sedmá generace* 1/2011, s. 6-7.
- Fraňková E & Johanisová N. 2012a. Economic localisation revisited. *Environmental Policy and Governance* (v tisku).
- Fraňková E & Johanisová N. 2012b. Udržitelný nerůst – nový zastřešující koncept v environmentální argumentaci? *Sociální studia* (v recenzním řízení).
- Friedman M. 1953. *Essays in positive economics*. University of Chicago Press: Chicago.
- Fuchs K & Tuleja P. 2005. *Základy ekonomie*. Ekopress, s.r.o.: Praha.
- Funtowicz SO & Ravetz JR. 1994. The worth of a songbird: Ecological economics as a post-normal science. *Ecological Economics* **10** : 197-207.
- Galtung J. 1986. *In search of self-reliance*. In Ekins P (ed.). *The living economy: A new economics in the making*. Routledge and Kegan: London, pp. 97-109.
- Gandhi MK. 1995. *Village industries*. Navajivan Mudranalaya: Ahmedabad, India.
- Gelleri Ch. 2009. Chiemgauer Regiomoney: Theory and practice of a local currency. *International Journal of Community Currency Research* **13** : 61-75.
- George V & Wilding P. 2002. *Globalization and human welfare*. Palgrave: Basingstoke.
- Georgescu-Roegen N. 1971. *The Entropy Law and the Economic Process*. Harvard University Press: Cambridge. (dotisk 1999)
- Giampietro M. 2003. The new term of reference for science for governance: postnormal science. In: Giampietro M. (ed.) *Multi-Scale Integrated Analysis of Agro-ecosystems*. CRC Press: Boca Raton, pp 71-90.

- Giddens A. 1984. *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Polity Press: Cambridge.
- Giddens A. 1998. *Důsledky modernity*. SLON: Praha.
- Giddens A. 2000. *Unikající svět*. SLON: Praha.
- Glaser B. 1992. *Emergence vs. Forcing: Basics of Grounded Theory Analysis*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser B & Strauss AL. 1967. *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: Aldine de Gruyter.
- Goldsmith E & Mander J. 2003. *The case against the global economy and for a turn towards localization*. Earthscan: London.
- Gómez-Baggethun E, de Groot R, Lomas PL & Montes C. 2010. The history of ecosystem services in economic theory and practice: From early notions to markets and payment schemes. *Ecological Economics* **69** : 1209-1218.
- Gómez-Baggethun E & Ruiz-Pérez M. 2011. Economic valuation and the commodification of ecosystem services. *Progress in Physical Geography* **35** : 617-632.
- Gorz A. 1980. *Ecology as politics*. Black Rose Books: Montreal.
- Gorz A. 1994. *Capitalism, Socialism, Ecology*. Verso: London.
- GOS. 2011. Foresight. *The future of food and farming: Challenges and choices for global sustainability*. Final project report. The Government Office for Science: London.
- Gray J. 2002. *False dawn: The delusions of global capitalism*. Granta Books: London.
- Green TL. 2012. *Principles of economics courses and the university's sustainability commitments: is curriculum change warranted?* [PhD thesis, The Faculty of Graduate Studies (Interdisciplinary Studies), The University of British Columbia, Vancouver].
- Gregory D. 2000. "Discourse". In: Johnston RJ, Gregory D, Pratt G & Watts M (eds.). *The dictionary of human geography*, 4th edition. Blackwell: Oxford, pp. 180-181.
- Grinevald J. 1975. *Science et développement: esquisse d'une approche socio- épistémologique*. La Pluralité des Monde, Cahiers de l'IUED, Genève/Paris, PUF, 1, pp. 31-97.
- Guene Ch & Mayo E (eds.). 2001. *Banking and social cohesion: Alternative responses to a global market*. Jon Carpenter: Charlbury, Oxfordshire.
- Guha R & Martinez-Alier J. 2000. *Varieties of environmentalism: essays North and South*. Earthscan: London.
- Hall S. 1992. The west and the rest: Discourse and power. In: Hall S & Gieben B (eds.). *Formation of modernity*. Polity Press: Oxford and Open University: Milton Keynes, pp. 275-331.
- Haraway DJ. 1991. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. Free Association Books: London.
- Harvey D. 1973. *Social justice and the city*. Edward Arnold: London.
- Harvey D. 2003. *The New Imperialism*. Oxford University Press: Oxford.
- Harvey D. 2006a. *Spaces of global capitalism: Towards a theory of uneven geographical development*. Verso: London, New York.
- Harvey D. 2006b. Space as a keyword. In: Castree D. & Gregory D. *David Harvey. A critical reader*. Blackwell: Oxford.
- Harvey D. 2007. *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press: New York.

- Heilbrunner R. 2000. *The Worldly Philosophers. The Lives, Times, and Ideas of the Great Economic Thinkers*. Penguin Books: London.
- Henderson H. 1991. *Paradigms in progress*. Berret-Koehler Publishers: San Francisco.
- Herbertson AJ. 1905. The major natural regions: An essay in systematic geography. *Geographical Journal* **25** : 300-309.
- Hill R & Myatt T. 2010. *The Economics Anti-Textbook: A Critical Thinker's Guide to Micro-Economics*. Zed Books: London.
- Hindls R et al. 2003. *Ekonomický slovník*. C.H.Beck: Praha.
- Hines C. 2000. *Localization: A global manifesto*. Earthscan: London.
- Hinrichs C. 2003. The practice and politics of food system localization. *Journal of Rural Studies* **19** : 33-45.
- Holling CS. 1973. Resilience and stability of ecological systems. *Ann. Rev. Ecol. Syst.* **4** : 1-24.
- Holman R. 2000. *Základy ekonomie: pro studenty vyšších odborných škol a neekonomických fakult VŠ*. C. H. Beck: Praha.
- Holman R. 2001 a 2005. *Ekonomie*. C.H.Beck: Praha. (2. a 4. vydání)
- Holman R. 2002. *Mikroekonomie. Středně pokročilý kurs*. C. H. Beck: Praha.
- Holman R et al. 2009. *Dějiny ekonomického myšlení*. C.H. Beck: Praha.
- Holub P. 2007. *Obnovitelné zdroje energie, decentralizace společnosti a komunitní život*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno]
- Hoogendijk W. 2003. *Let's regionalise the economy – and cure ourselves of a host of ills*. Překlad: Nigel Harle, Stichting Aarde: Utrecht.
- Hopkins R. 2008. *The transition handbook: From oil dependency to local resilience*. Green Books: Totnes, Devon.
- Horký O. 2011. Falešná neutralita neoklasické ekonomie: Feministická, antropologická, evoluční a ekologická kritika. *Politická ekonomie* **3** : 329-344.
- Hunčová M. 2004. *Ekonomický rozměr občanské společnosti*. Univerzita J.E. Purkyně, Fakulta sociálně ekonomická: Ústí n. Labem.
- Chanan G, West A, Garratt Ch & Humm J. 1999. *Regeneration and sustainable communities*. Community Development Foundation: London.
- Charbonneau B. 1969. *Le jardin de Babylone*. Gallimard: Paris. Repr. 2002. *Encyclopédie des nuisances*.
- Illich I. 1973. *Tools for Conviviality*. Calder and Boyars: London.
- Illich I. 1981. *Shadow Work*. Marion Boyars: Boston/London.
- Ingold T. 2012. Toward an ecology of materials. *Annual Review of Anthropology* **41** : 427-442.
- IMF. 2008. *Globalization: A Brief Overview*. International Monetary Fund, dostupné na www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/053008.htm [2012-08-15]
- ISEC. 1999. *Frol global to local: Resisting monocapture, rebuilding community*. ISEC: Devon.
- Jackson T. 2009. *Prosperity without growth. Economics for a finite planet*. Earthscan: London.
- Jelínek P & Hádková D. 2011. *Ekonomické alternativy na Jižní Moravě*. Mendelova univerzita v Brně, Horní mlýn a ČSOP Veronica: Brno.

- Jelínek P, Šabacký V & Vlašínová H. 2011. LETS (Local Economic Trade System – místní měny). In: Jelínek P & Hádková D. *Ekonomické alternativy na Jižní Moravě*. Mendelova univerzita v Brně, Horní mlýn a ČSOP Veronica: Brno.
- Ježková M. 2009. *Lokální multiplikátor 3: lokalizace jako prvek udržitelného rozvoje*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno].
- Johanisová N. 2005. *Living in the cracks. A look at rural social enterprises in Britain and the Czech Republic*. Feasta: Dublin.
- Johanisová N. 2007. *A Comparison of rural social enterprises in Britain and the Czech Republic*. PhD Thesis. Department of Environmental Studies, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, Czech Republic.
- Johanisová N. 2009. *Individualismus, komunita a vztah k místu z pohledu teoretiků a praktiků ekolokalizačního hnutí*. Pracovní verze textu pro potřeby projektu „Individualizace životního způsobu v environmentální perspektivě“ (GAČR 403/07/0804). Nepublikováno.
- Johanisová N. 2011. Muhammad Yunus: Mikroúvěr zruší chudobu. *Sedmá generace* 3/2011: 15-16.
- Johanisová N, Crabtree T & Fraňková E. 2012. Social enterprises and non-market capitals: A path to degrowth? *Journal of Cleaner Production* (v tisku).
- Johanisová N & Fraňková E. 2012. Ekonomický růst a jeho environmentální a sociální souvislosti. *Geografické rozhledy* 22 : 6-8.
- Johanisová N & Wolf S. 2012. Economic democracy: A path for the future? *Futures* 44 : 562-570.
- Jongepierová I (ed.). 2008. *Louky Bílých Karpat*. ZO ČSOP Bílé Karpaty: Veselí nad Moravou.
- Kadeřábková B. 2003. *Úvod do makroekonomie. Neoklasický přístup*. C.H.Beck: Praha.
- Kallis G & Martinez-Alier J. 2010. Caps yes, but how? A response to Alcott. *Journal of Cleaner Production* 18 : 1568-1571.
- Kallis G. 2011. In defence of degrowth. *Ecological Economics* 70 : 873-880.
- Kelle U. 2005. “Emergence” vs. “forcing” of empirical data? A crucial problem of “grounded theory” reconsidered. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 6 (2), Art. 27.
- Keller J. 1993. *Až na dno blahobytu. Ke společenským kořenům ekologické krize*. Hnutí Duha: Brno.
- Keller J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. SLON: Praha.
- Keller J. 2007. *Teorie modernizace*. SLON: Praha.
- Kennedy M. 1995. *Interest and inflation free money*. Seva International. Dostupné na <http://userpage.fu-berlin.de/~roehrigw/kennedy/english/Interest-and-inflation-free-money.pdf> (2012-09-24).
- Kerschner C. 2010. Economic de-growth vs. steady-state economy. *Journal of Cleaner Production* 18 : 511–518.
- Klein N. 2007. *The shock doctrine*. Allen Lane: London.
- Klenovská H. 2011. *Transition Towns ve Velké Británii: Koncept a realita*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno]
- Komárek M. 2012. Začal Velký přechod ... a Češi u toho nejsou. Dokonce o něm ani nevědí. *Literární noviny*, 15.8.2012. Dostupné na <http://www.literarky.cz/domov/politika/11017-zaal-velky-pechod--a-ei-u-toho-nejsou-dokonce-o-nm-ani-nevdi> (2012-09-20).
- Komárek S. 2000. *Příroda a kultura. Svět jevů a svět interpretací*. Vesmír: Praha.

- Komárek S. 2007. Děti apokalypsy. O moderní morálce filozofická lekce. *Lidové noviny*, příloha *Orientace*, 17.3.2007. Dostupné na http://stanislav-komarek.cz/sloupek-LN_2007-03-17.html (2012-09-23).
- Konopásek Z. 2008. Making thinking visible with Atlas.ti: Computer assisted qualitative analysis as textual practices. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* **9** (2), Art. 12.
- Korowicz D. 2010. On the cusp of collapse: Complexity, energy and the globalised economy. In: Douthwaite R & Fallon G (eds.). *Fleeing Vesuvius*. Feasta: Dublin, pp.12-39.
- Korten D. 1995. *When corporations rule the world*. Earthscan: London.
- Korten D. 2008. *Agenda for a New Economy*. Berrett-Koehler: San Francisco.
- Korten D. 2012. Rio+20: A defining choice. *Yes! Magazine*, 15.6.2012. Dostupné na <http://www.yesmagazine.org/blogs/david-korten/rio-20-a-defining-choice> (2012-09-29).
- Kostřicová Z. 2011. *Ekologické zemědělství v rozvojových zemích*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno].
- Kramer KJ, Moll H, Nonhebel S & Wilting H. 1999. Greenhouse Gas Emissions Related to Dutch Food Consumption. *Energy Policy* **27** : 203-216.
- Kretzman & McKnight. 1995. *Building communities from the inside out*. The Asset-Based Community Development Institute: Illinois.
- Krugman PR. 1991. *Geography and trade*. MIT Press: Cambridge.
- Kuhn TS. 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press: Chicago.
- Kumarappa GC. 1960. *Why the village movement? A plea for a village centred economic order in India*. Akhil Bharat Sarva Seva Sangh: Kashi.
- Kysučan L. 2010. *Oni a my: Dvanáct neodbytných otázek mezi antikou a postmodernou*. Lipka: Brno.
- Latouche S. 2003. Pour une société de décroissance. *Le monde diplomatique*, pp. 18-19. Dostupné na <http://www.monde-diplomatique.fr/2003/11/LATOUCHE/10651> [2012-8-15].
- Latouche S. 2007. *La otra África*. Oozebab: Barcelona.
- Latouche S. 2009. *Farewell to Growth*. Polity press: Cambridge. (česky 2012. *Malé pojednání o poklidném nerůstu*. Za tratí: Beroun.)
- Latouche S. 2010. Degrowth. *Journal of Cleaner Production* **18** : 519-522.
- Laville JL, Borzaga C, Defourny J, Evers A, Lewis J, Nyssens M & Pestoff V. 1999. *Third system: A European Definition*. In: The Enterprises and Organisations of The Third System. A Strategic Challenge for Employment. Pilot action "Third System and employment" of the European Commission. CIRIEC: Brussels. Dostupné na http://www.ciriec.ulg.ac.be/fr/telechargements/RESEARCH_REPORTS/dgv_ciriec_fulltext_english.pdf [2012-08-15]
- Lawson T. 1997. *Economics and reality*. Routledge: London.
- Lawson T. 2003. *Reorienting economics*. Routledge: London.
- Lawson T. 2005. The nature of heterodox economics. *Cambridge Journal of Economics* **30** : 483-505.
- Lawson T. 2009a. Cambridge social ontology: An interview with Tony Lawson. *Erasmus Journal for Philosophy and Economics* **2** : 100-122.
- Lawson T. 2009b. The current economic crisis: its nature and the course of academic economics. *Cambridge Journal of Economics* **33** : 405-419.

- Le Heron R. 1993. *Globalized agriculture: Political choice*. Pergamon Press: Oxford.
- Lee FS. 2008. "heterodox economics" The New Palgrave Dictionary of Economics, 2nd Edition. Abstract. Dostupné na http://www.dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_H000175&q=heterodox%20economics&topicid=&result_number=1 [2012-08-15]
- Lefebvre H. 1991/1974. *The Production of Space*. Basil Blackwell: Oxford.
- Lenin VI. 1899/1960. The development of capitalism in Russia. In: *Collected works, Vol. 3*. Lawrence & Wishart: London.
- Leyshon A & Thrift N. 2007. The capitalization of almost everything. The future of finance and capitalism. *Theory, Culture & Society* **24** : 97-115.
- Librová H. 1994. *Pestrí a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Veronica a Hnutí Duha: Brno.
- Librová H. 2003. *Vlažní a váhaví: Kapitoly o ekologickém luxusu*. Doplněk: Brno.
- Librová H. 2010. Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky. *Sociologický časopis* **46** : 125-152.
- Lutz M. 1999. *Economics for the common good. Two centuries of social economic thought in the humanistic tradition*. Routledge: London, New York.
- Luxemburg R. 1913/1963. *The Accumulation of Capital*. Routledge: London.
- Lynch D. 1960. *The image of the city*. MIT Press: Cambridge.
- MacKenzie D. 2008. What's in a number?: The \$300 trillion question. *London Review of Books* **30** : 11-12. Dostupné na <http://www.lrb.co.uk/v30/n18/donald-mackenzie/whats-in-a-number> [16.8.2012]
- Mackinder H. 1919. *Democratic ideals and reality*. Constable: London.
- McManus P. & Gibbs D. 2008. Industrial ecosystems? The use of tropes in the literature of industrial ecology and eco-industrial parks. *Progress in Human Geography* **32** : 525-540.
- Malizia E & Feser J. 1999. *Understanding local economic development*. Rutgers University, Center for urban planning research: New Brunswick.
- Mankiw G. 2000/2009. *Zásady ekonomie*. Grada: Praha. (Originál vydaný 1999 v USA, český překlad 2000, dotisk 2009).
- Marglin SA. 2008. *The Dismal Science: How Thinking Like an Economist Undermines Community*. Harvard University Press: Cambridge.
- Martinez S, Hand M, Da Pra M et al. 2010. *Local Food Systems: Concepts, Impacts, and Issues*. ERR 97, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service. Dostupné na <http://www.ers.usda.gov/Publications/ERR97/ERR97.pdf> (19.6.2012).
- Martinez-Alier J. 1990. *Ecological economics. Energy, environment and society*. Basil Blackwell: Oxford.
- Martinez-Alier J, Munda G & O'Neill J. 1998. Weak comparability of values as a foundation for ecological economics. *Ecological Economics* **26** : 277-286.
- Martinez-Alier J. 2002. *The environmentalism of the poor: a study of ecological conflicts and valuation*. Edward Elgar: Cheltenham.
- Martinez-Alier J. 2009. Social metabolism, ecological distribution conflicts, and languages of valuation. *Capitalism Nature Socialism* **20** : 58-87.
- Martinez-Alier J, Pascual U, Vivien FD & Zaccai E. 2010a. Sustainable de-growth: Mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm. *Ecological Economics* **69** : 1741-1747.

- Martinez-Alier J, Kallis G, Veuthey S, Walter M & Temper L. 2010b. Social metabolism, ecological distribution conflicts, and valuation languages. *Ecological Economics* **70** : 153-158.
- Martinez-Alier J. 2011. The EROI of agriculture and the Via Campesina. *Journal of Peasant Studies* **38** : 145-160.
- Marwell G & Ames RE. 1981. Economists free ride, does anyone else? Experiments on the provision of public goods, IV. *Journal of Public Economics* **15** : 295-310.
- Marx K. 1867. *Capital*. Volume 1, Part VIII: Primitive accumulation, Chapter 26: The secret of primitive accumulation. Dostupné na <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch26.htm> (2012-9-22).
- Mauss M. 1924/2007. *Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques*. PUF: Paříž. V anglické verzi esej *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. Dostupné na http://goodmachine.org/PDF/mauss_gift.pdf [16.8.2012]
- Max-Neef M. 1991. *Human Scale Development*. Apex Press: New York.
- Maye D, Holloway L & Kneafsey M (eds.). 2007. *Alternative food geographies. Representation and practice*. Elsevier: Oxford, Amsterdam.
- Mayo E, Thake S & Gibson T. 1998. *Taking power: An agenda for community economic renewal*. New Economics Foundation: London.
- Mayumi K. 2003. *The Origins of Ecological Economics: The Bioeconomics of Gerogescu-Roegen*. Routledge: London.
- McRobie G. 1982. *Small is possible*. Sphere Books: London.
- Meadows DH, Meadows DL, Randers J et al. 1972. *The Limits to Growth*. Universe Books: New York.
- Mearman A. 2011. Who Do Heterodox Economists Think They Are? *American Journal of Economics and Sociology* **70** : 480–510.
- Mezřický V. 2006. Povaha globalizace, základní problémy, její pozitiva a negativa. In: Dlouhá J, Dlouhý J & Mezřický V. *Globalizace a globální problémy*. UK v Praze, Centrum pro otázky ŽP: Praha.
- Mishan EJ. 1994. *Spor o ekonomický růst*. SLON: Praha.
- Mitchell S. 2000. *The home town advantage*. The Institute for Local Self-Reliance: Minneapolis.
- Mitchell T. 2005. The work of economics: How a discipline makes its world. *European Journal of Sociology* **46** : 297-320.
- MLFW. 2010. *Local food and climate change. The role of community food enterprises*. Making Local Food Work Initiative, Plunkett Foundation: Woodstock, Oxfordshire.
- Moldan B. 2012. Summit Rio+20 rozhodně žádným velkým úspěchem neskončí. Rozhovor Jana Stejskala s Bedřichem Moldanem. *Ekolist*, 13.6.2012. Dostupné na [http://ekolist.cz/cz/publicistika/rozhovory/bedrich-moldan-summit-rio-20-rozhodne-zadnym-velkym-uspechem-neskonci?sel_ids=1&ids\[x884bf6ca7d069eed6d7dd4e4e1accf19\]=1#disc](http://ekolist.cz/cz/publicistika/rozhovory/bedrich-moldan-summit-rio-20-rozhodne-zadnym-velkym-uspechem-neskonci?sel_ids=1&ids[x884bf6ca7d069eed6d7dd4e4e1accf19]=1#disc) (2012-09-29).
- Mooney A & Evans B. 2007. *Globalization. The key concepts*. Routledge: London.
- Mouffe CH. 2005. *On the political*. Routledge: New York.
- Muhr T & Friese S. 2004. *User's manual for Atlas.ti 5.0, 2nd edition*. Scientific Software Development: Berlin.
- Myrdal G. 1957. *Economic theory and underdeveloped regions*. Gerald Duckworth: London.

- MZV ČR. 2011. *Bezpečnostní strategie České Republiky 2011*. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, Praha, Schváleno Vládou České republiky v září 2011. Dostupné na http://www.mzv.cz/file/790811/Bezpecnostni_strategie_CR_2011.pdf (2012-08-24)
- NaZemi. 2010. *Semínka svobody*. Dokument, režie D. Cutilli, CD vydala NaZemi – společnost pro fair trade: Brno.
- nef. 2002. *The money trail. Measuring your impact on the local economy using LM3*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2003. *Return to scale. Alternatives to globalisation*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2008a. UK CDFIs – from surviving to thriving. Realising the potential of community development finance. New Economics Foundation: London.
- nef. 2008b. *A Green New Deal. Joined-up policies to solve the triple crunch of the credit crisis, climate change and high oil prices*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2009. *Localism. Unravelling the supplicant state*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2010. *The great transition*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2012. *21 hours. Why a shorter working week can help us all to flourish in the 21st century*. New Economics Foundation: London.
- Nelson J. 1995: *Feminism, Objectivity and Economics*. Routledge: London.
- Němcová P. 2011. Místní vlastnictví produkce elektřiny a tepla z obnovitelných zdrojů: ekonomické a sociální souvislosti. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno].
- Norberg J. 2006. *Globalizace*. Alfa Publishing a Liberální institut: Praha.
- Norberg-Hodge H. 1996. *Dávné budoucnosti*. Hnutí DUHA: Brno.
- Norberg-Hodge H. 1999. Beyond the monoculture. Shifting from global to local. *Ecologist* : 29(3), May/June 1999.
- Norberg-Hodge H. 2006. Globalizace není přírodní zákon. Rozhovor Olgy Lomové s Helenou Norberg-Hodge. *Literární noviny XVII* (26.6.2006), s. 15.
- Norberg-Hodge H, Merrifield T & Gorelick S. 2002. *Bringing the food economy home: The social, ecological and economic benefits of local food*. International Society for Ecology and Culture: Dartington, Devon.
- North P. 2009. Ecolocalisation as an urban strategy in the context of resource constraint and climate change – a (dangerous) new protectionism? *People, Place & Policy Online* 3 : 28-38
- North P. 2010. *Local Money: How to make it happen in your community*. Green Books: Dartington, Devon.
- Novotná K. 2011. *Ekonomická lokalizace v malých městech Jihomoravského kraje: případová studie vybraných ekonomických subjektů*. [Diplomová práce, Katedra environmentálních studií FSS MU Brno].
- Odum HT & Odum EC. 2001. *The Prosperous Way Down*. University Press of Colorado: Boulder.
- OECD. 2011. *Towards green growth*. Organisation for economic co-operation and development. Dostupné na <http://www.oecd.org/greengrowth/48224539.pdf> (2012-09-29).
- Ostrom E. 2000. *People and forests: Communities, institutions, and governance*. MIT Press: Cambridge, MA.
- Owen D. 2009. *Green metropolis. Why living smaller, living closer, and driving less are the keys to sustainability*. Riverhead Books: New York.

- Parekh B. 1991. *Gandhi's political philosophy: A critical examination*. Macmillan: Basingstoke, Hampshire.
- Parkánová L. 2011. *Různé pohledy na sociální, environmentální a ekonomickou úlohu konceptu sociálního podnikání*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno].
- Parnell E. 1999. *Reinventing co-operation, the challenge of the 21st century*. Plunkett Foundation: Oxford.
- Pearce J. 2001. *Small is still beautiful*. Harper Collins Publishers: London.
- Petráček V, Kraus J et al. 2001. *Akademický slovník cizích slov*. Academia: Praha.
- Pirog R & Benjamin A. 2005. *Calculating food miles fo a multiple ingredient product*. Leopold Center for Sustainable Agriculture: Ames, Iowa. Dostupné na <http://www.leopold.iastate.edu/sites/default/files/pubs-and-papers/2005-03-calculating-food-miles-multiple-ingredient-food-product.pdf> (5.9.2012)
- Polanyi K. 1944/2001 *The great transformation. The political and economic origins of our time*. Beacon Press: Boston. (česky 2006. *Velká transformace*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno.)
- Polimeni JM, Mayumi K, Giampietro M & Alcott B. 2009. *The Myth of Resource Efficiency: The Jevons Paradox*. Earthscan: London.
- Porkertová J. 2012. *Downshifting - cesta ke spokojenějšímu životu? Jak hodnotí svůj nynější život v porovnání s předchozím ti, kteří prošli procesem downshiftingu?* [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno].
- Porritt. J. 2007. *Capitalism as if the world matters*. Earthscan: London.
- Pratt AC. 1996. Discourses of Rurality: loose talk or social struggle? *Journal of Rural Studies* **12** : 69–78.
- Pretty JN, Noble AD, Bossio D, Dixon J, Hine RE, Penning de Vries FWT & Morison JIL. 2006. Resource-conserving agriculture increases yields in developing countries. *Environmental Science and Technology* **40** : 1114-1119.
- Rahnema M & Bawtree W (eds.). 1997. *The post-development reader*. Zed Books: London.
- Ranganathan J & Hanson C. 2011. A new approach to feeding the world. *Solutions* **2** : 1-4.
- Raven H & Brownbridge M. 1996. Why small farmers? In: Carruthers SP & Miller FA (eds.). *Crisis on the family farm: ethics or economics?* Centre for Agricultural Strategy: Reading, Paper 28, pp. 38-47.
- Raventós D. 2007. *Basic income: The material conditions of freedom*. Pluto: London.
- Ravetz JR. & Funtowicz SO. 1999. Post-Normal Science – An Insight Now Maturing. Editorial. *Futures* **31** : 641–646.
- Redclift M. 2005. Sustainable development (1987–2005): An oxymoron comes of age. *Sustainable development* **13** : 212-217.
- Ricardo D. 1817/1956. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. SNPL: Praha.
- Robertson J. 1990. *Future wealth*. Mansell: London.
- Robertson R. 1992. *Globalization. Social theory and global culture*. Sage: London.
- Robinson J (ed.). 2002. *Development and displacement*. Oxford University Press and The Open University: Oxford.
- Rockström J, Steffen W, Noone K et al. 2009. A safe operating space for humanity. *Nature* **461** : 472-475.

- Rolný I & Lacina L. 2008. Globalizace, etika, ekonomie. KEY Publishing s.r.o.: Ostrava.
- Rosset P. 2003. Food sovereignty: Global rallying cry of farmer movements. *Backgrounder* 9 (4). Dostupné na <http://www.foodfirst.org/fr/node/47> (2012-10-01).
- Routh G. 1977. *The Origin of Economic Ideas*. Vintage Books: New York.
- Røpke I. 2004. The early history of modern ecological economics. *Ecological Economics* 50 : 293-314.
- Røpke I. 2005. Trends in the development of ecological economics form the late 1980s to the early 2000s. *Ecological Economics* 55 : 262-290.
- Ruigrok W & van Tulder R. 1995. *The logic of international restructuring*. Routledge: London.
- Sadílková L. 2011. *Teorie a praxe décroissance*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno]
- Sahlins M. 1972. *Stone Age Economics*. Aldine de Gruyter: New York.
- Sachs W (ed.). 1992. *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. Zed Books: London.
- Sale K. 2000. *Dwellers in the land: The bioregional vision*. University of Georgia Press: Athens.
- Samuelson PA & Nordhaus WD. 2007. *Ekonomie*. Svoboda: Praha.
- Sedláček T. 2009. *Ekonomie dobra a zla. Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. Nakladatelství 65. pole: Praha.
- Sedláček T & Orrell D. 2012. *Soumrak Homo economicus. Rozhovor s Romanem Chlupatým*. 65. pole: Praha.
- Sen A. 1999. *Commodities and capabilities*. Oxford University Press: New Delhi.
- Sen A. 2001. *Development as freedom*. Alfred A. Knopf, Borzoi Books: New York.
- Sen A. 2002. *Etika a ekonomie*. Vyšehrad: Praha.
- Seyfang G. 2001. Community currencies: Small change for a green economy. *Environment and Planning — Part A*. 33 : 976-996.
- Seyfang G. 2007. Cultivating carrots and community: Local organic food and sustainable consumption. *Environmental Values* 16 : 105-123
- Shaffer R, Deller S & Marcouiller D. 2004. *Community economics. Linking theory and practice*. Blackwell Publishing: Ames
- Shiva V. 1988. *Staying Alive: Women, Ecology and Survival in India*. Zed Press: New Delhi.
- Shiva V. 2000. *Stolen Harvest: The Hijacking of the Global Food Supply*. South End Press: Cambridge Massachusetts.
- Shuman MH. 2000. *Going local: Creating self-reliant communities in a global age*. Free Press: New York.
- Schnaiberg et al. 2002. The Treadmill of Production and the environmental state. In: Mol PJ & Buttel FH (eds.). *The environmental state under pressure*. Elsevier North-Holland: London, pp 15-32.
- Schneider F, Kallis G & Martinez-Alier J. 2010. Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue. *Journal of Cleaner Production* 18 : 511-518.
- Schneider F. 2011. What shall degrow? Proposal to use capacity to produce and consume as indicator of the size of a degrowing economy. (rukopis, nepublikováno).

- Schneider F. 2012. Pro myšlenku nerůstu je krize přínosem. Rozhovor Evy Fraňkové s Françoisem Schneiderem. *Sedmá generace*, roč. 21, č. 1, str. 7-10.
- Schumacher EF. 1973/1993. *Small is beautiful: A study of economics as if people mattered*. Vintage: London. (česky 2000. *Malé je milé*. Doplněk: Brno.)
- Simms A. 2009. *Ecological debt*. Pluto Press: London.
- Sirůček P et al. 2007. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj-současnost-výhledy)*. Melandrium: Slaný.
- Smith A. 1776/2001. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut: Praha.
- Smith J & Jehlička P. 2007. Stories around food, politics and change in Poland and the Czech Republic. *Transactions of the Institute of British Geographers* **32** : 395-410.
- Snyder G. 1995. *A place in space: Ethics, aesthetics and watersheds*. Counterpoint: Washington.
- Soddy F. 1926. *Wealth, Virtual Wealth and Debt. The solution of the economic paradox*. George Allen & Unwin: London.
- Sojka M. 2010. *Dějiny ekonomických teorií*. HBT Press: Praha.
- Sorman A & Giampietro M. 2012. The energetic metabolism of societies and the degrowth paradigm: analyzing biophysical constraints and realities. *Journal of Cleaner Production*, in press.
- Spash CL. 1999. The development of environmental thinking in economics. *Environmental Values* **8** : 413-435.
- Spash CL. 2009. *Social ecological economics*. CSIRO Sustainable Ecosystems, working paper: Canberra. Dostupné na <http://www.csiro.au/files/files/pqzq.pdf> [2012-08-15]
- Sraffa P (ed.). 1951. *The works and correspondence of David Ricardo*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Stejskal J. 2012. Rio+20: Bezzubá dohoda vyvolala otazníky, zda mají obří summity OSN vůbec smysl. *Ekolist*, 23.6.2012. Dostupné na <http://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/rio-20-bezzuba-dohoda-o-udrzitelnem-rozvoji-vyvolala-otazniky-zda-maji-obri-summit-y-osn-vubec-smysl> (2012-09-29).
- Stiglitz JE. 2000. The contributions of the economics of information to twentieth century economics. *The Quarterly Journal of Economics* **115** : 1441-1478.
- Stiglitz JE, Ocampo JA, Spiegel S, Ffrench-Davis R & Nayyar D. 2006. *Stability with growth. Macroeconomics, liberalization and development*. Oxford University press: Oxford.
- Stiglitz JE, Sen A & Fitoussi J-P. 2009. *Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress*. Dostupné na http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf (2012-08-25)
- Storch D & Mihulka S. 2000. *Úvod do současné ekologie*. Portál: Praha.
- Stöckelová T. 2010. Spočítej a panuj: De/politika kalkulace. In: Bělohradský V et al. *Kritika depolitizovaného rozumu: Úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Grimmus: Praha, pp. 61-76.
- Strauss AL & Corbin J. 1990. Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques. Sage: Newbury Park.
- Strauss AL & Corbin J. 1994. Grounded theory methodology: An overview. In: Denzin NK & Lincoln YS (Eds.). *Handbook of qualitative research*. Sage: London, pp 273-285.
- Sutter D & Pjesky R. 2007. Where Would Adam Smith Publish Today? The Near Absence of Math-free Research in Top Journals. *Econ Journal Watch* **4** : 230-240.

- Svatoň J. 2000. Stát a formy státoprávního uspořádání. In: Jehlička P, Tomeš J & Daněk P. *Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta: Praha.
- Swyngedouw E. 2004. Globalisation or 'glocalisation'? Networks, territories and rescaling. *Cambridge Review of International Affairs* 17 : 25-28.
- Swyngedouw E. 2010. Impossible sustainability and the post-political condition. (Reprint) In: Cerreta et al. (eds.). *Making strategies in spatial planning*. Urban and landscape perspectives 9. Springer Science+Business Media B.V.
- Šťastná J, Fraňková E & Stránský J. 2011. *Závěrečná zpráva o činnosti 5. pracovní skupiny „Mapování způsobů měření dopadů sociálního podnikání“*. Vyhodnocení pilotního ověření metodiky SROI v sociální firmě Modrý domeček, Řevnice. Závěrečná zpráva projektu TESSEA, Nová ekonomika o.p.s.: Praha.
- Švihlíková I. 2010. *Globalizace a krize. Souvislosti a scénáře*. Grimmus: Všeň.
- Tainter JA. 2012. The inevitability of transition. In: De Young R & Princen T. *The localization reader. Adapting to the coming downshift*. MIT Press: Cambridge, pp. 27-45.
- Talberth J, Lehmer AG, Room D, Holland B, Schwind K, Bresee J & Galambos C. 2006. *Building a resilient and equitable Bay Area: Towards a coordinated strategy for economic localisation*. Dostupné na <http://www.sustainable-economy.org/art?cid=5> [25.4.2011]
- TESSEA 2010. *Principy sociálního podniku*. Dostupné na http://www.csas.cz/static_internet/cs/Komunikace/Spolecenska_odpovednost/Spolecenska_odpovednost/Prilohy/principy_soc_podniku.pdf [2012-08-15]
- Thayer RL. 2003. *LifePlace: Bioregional thought and practice*. University of California Press: Berkeley.
- Todaro MP & Smith SC. 2009. *Economic development*. Pearson Education Limited: Harlow.
- Toušek V, Kunc J, Vystoupil J. a kol. 2008. *Ekonomická a sociální geografie*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.: Plzeň.
- Truman HS. 1949. *Truman's Inaugural Address, January 20, 1949*. Dostupné na http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/50yr_archive/inagural20jan1949.htm (2012-10-01).
- Uhlířová J. 2008. *Co přinesly projekty v Hostětíně? Analýza modelových projektů udržitelného rozvoje*. Trast pro ekonomiku a společnost: Brno.
- UN. 2010. *High-level task force on the global food security crisis. Updated comprehensive framework for action*. United Nations Task Force, Geneva.
- UN. 2012a. *The future we want. Draft resolution*. United Nations General Assembly. Dostupné na <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N12/436/88/PDF/N1243688.pdf?OpenElement> (2012-09-29).
- UN. 2012b. *Resilient people, resilient planet. A future worth choosing*. United Nations: New York. Dostupné na http://www.un.org/gsp/sites/default/files/attachments/GSP_Report_web_final.pdf (2012-09-29).
- UNDP. 1999. *Human development report*. Oxford university press: New york, Oxford. Dostupné na http://hdr.undp.org/en/media/HDR_1999_EN.pdf [2012-08-15]
- UNDP. 2000. *United Nations Millenium declaration*. Dostupné na <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>. Konkrétní seznam rozvojových cílů viz <http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview.html> (2012-08-25)
- van den Bergh JCJM. 2001. Ecological economics: Themes, approaches, and differences with environmental economics. *Regional Environmental Change* 3 : 13-23.

- van den Bergh JCJM. 2011. Environment versus growth: a criticism of 'degrowth' and a plea for 'a-growth'. *Ecological Economics* **70** : 881-890.
- van den Bergh JCJM & de Mooji R. 2002. Growth and the environment in Europe: a guide to the debate. *Empirica* **29** : 79-91.
- Victor P. 2008. *Managing without growth: Slower by design, not disaster*. Edward Elgar Publishing Ltd.: Cheltenham & Northampton.
- Victor P. 2010. Questioning economic growth. *Nature* **468** : 370-371.
- Viturka M, Žitek V, Halánek P, Klímová V & Tonev P. 2005. *Teoreticko-metodologická východiska hodnocení programů regionálního rozvoje*. Masarykova univerzita: Brno.
- Vlček J et al. 2005. *Ekonomie a ekonomika*. ASPI, a.s.: Praha.
- Wackernagel M & Rees W. 1996. *Our ecological footprint: reducing human impact on the earth*. New Society Publishers: Gabriola Island, British Columbia
- Walter M & Martinez-Alier J. 2010. How to be heard when nobody wants to listen. Community action against mining in Argentina. *Canadian Journal of Development Studies* **30** : 281-302.
- Watts DCH, Ilbery B & Maye D. 2005. Making reconnections in agro-food geography: Alternative systems of food provision. *Progress in Human Geography* **29** : 22-40.
- WB. 2000. *Entering the 21st century. World development report 1999/2000*. World Bank & Oxford University press: New York.
- WB. 2003. *World development report 2003: Sustainable development in a dynamic world*. World Bank: Washington D.C.
- Weber C & Matthews HS. 2008. Food Miles and the Relative Climate Impacts of Food Choices in the United States. *Environmental Science and Technology* **42** : 3508-3513.
- Winter M. 2003a. Geographies of food: Agro-food geographies – making reconnections. *Progress in Human Geography* **24** : 505-513.
- Winter M. 2003b. Embeddedness, the new food economy and defensive localism. *Journal of Rural Studies* **19** : 23-32.
- Wirzba N (ed.). 2002. *The Art of the Commonplace: The Agrarian Essays of Wendell Berry*. Counterpoint: Washington.
- WWF. 2012. *Living planet report 2012. Biodiversity, biocapacity and better choices*. WWF International: Gland.
- Yanacopoulou B. 2012. Greeks reclaim the land to ease the pain of economic austerity. Ecologist, 10.1.2012. Dostupné na http://www.theecologist.org/how_to_make_a_difference/food_and_gardening/1193541/greeks_reclaim_the_land_to_ease_the_pain_of_economic_austerity.html (2012-09-27).
- Yezer AM, Goldfarb RS & Poppen PJ. 1996. Does studying economics discourage cooperation? Watch what we do, not what we say or how we play. *The Journal of Economic Perspectives* **10** : 177-186.
- Zografos C. 2007. Rurality discourses and the role of the social enterprise in regenerating rural Scotland. *Journal of Rural Studies* **23** : 38-51.
- Zografos C & Howarth RB (eds.). 2008. *Deliberative ecological economics*. Oxford University Press: New Delhi.
- Žitek V. 2004. *Regionální ekonomie a politika*. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta: Brno.

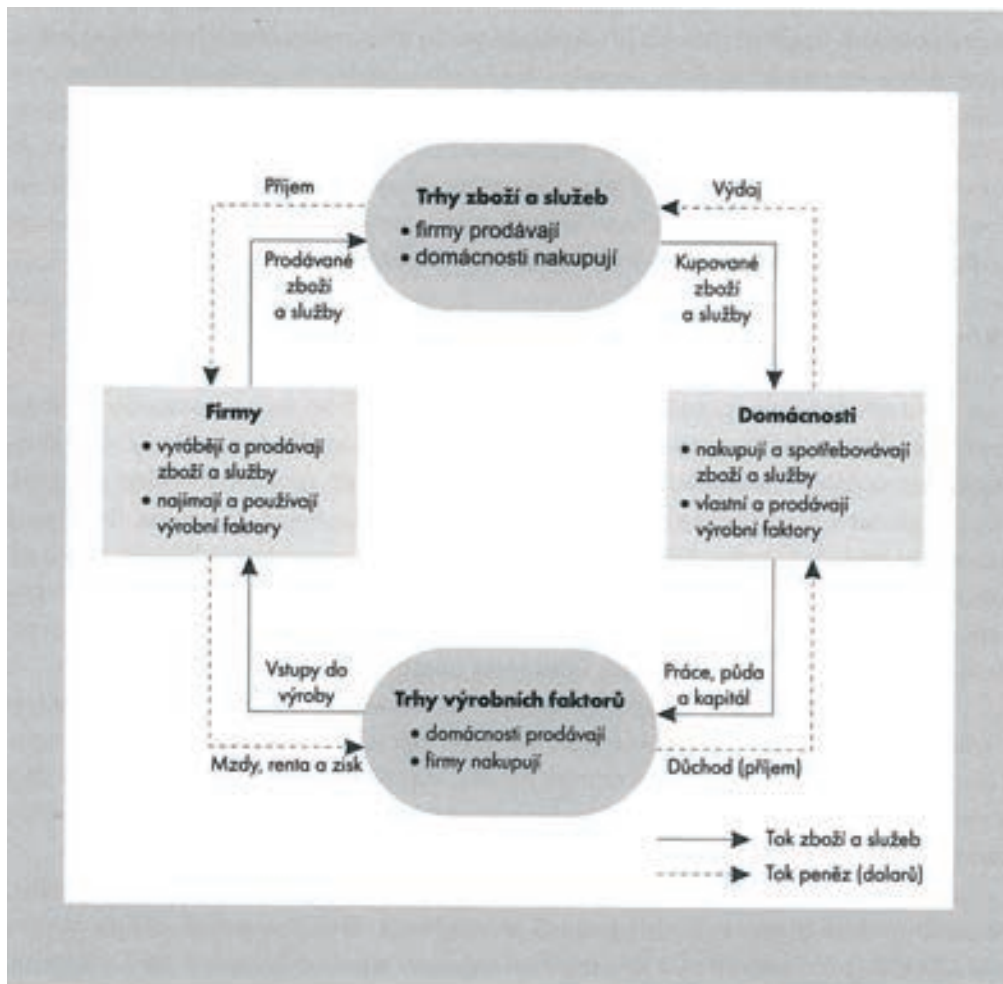
- Žítek V, Haláček P, Běhan M & Ciboch J. 2003. *Teoreticko-metodologická východiska hodnocení regionálních rozvojových projektů*. Masarykova univerzita: Brno.
- Žižek S. 1999a. Carl Schmitt in the age of post-politics. In: Mouffe Ch (ed.). *The challenge of Carl Schmitt*. Verso: London, pp. 18-37.
- Žižek S. 1999b. *The ticklish subject. The absent centre of political ontology*. Verso: London.
- Žižek S. 2011. *Capitalism with Asian values*. Rozhovor pro Al Jazeera, 13.11.2011. Dostupné na <http://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2011/10/2011102813360731764.html> (2012-09-28).

9.1 Elektronické informační zdroje

- Autonapůl: <http://www.autonapul.org/> (2012-09-15)
- Barter card: www.bartercard.com (2012-08-16)
- Can Decreix: <http://degrowth.org/can-decreix> (2012-09-28)
- European Society for Ecological Economics: <http://www.euroecolecon.org/> (2012-09-30)
- Feasta: www.feasta.org (2012-08-15)
- ISEC (International Society for Ecology and Culture): www.localfutures.org (2012-08-15)
- Kampaň Kdo dluží komu?: <http://www.quiendebeaquien.org/> (2012-09-11)
- LETS 2011: (UK Local Exchange Trading and Complementary Currencies Development Agency) <http://www.letslinkuk.net/> (2011-12-24)
- Research & Degrowth: <http://degrowth.eu/> (2012-09-28)
- Rozleť se: <http://www.rozletse.cz/> (2012-09-15)
- The Wall Street Journal: <http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303901504577461853663432964.html#articleTabs%3Dcomments> (2012-07-27)
- Transition Network: www.transitionnetwork.org (2012-08-15)
- Veronica, ekologický institut: <http://www.veronica.cz/?id=538> (2012-09-15)
- Via Campesina: <http://viacampesina.org> (2012-09-29)

10 PŘÍLOHY

Obrázek 1: Ekonomický koloběh dle Mankiwa (2009:48).

„Tento obrázek schematicky znázorňuje organizaci ekonomiky. Rozhodování je záležitostí domácností a firem. Domácnosti a firmy jsou ve vzájemné interakci na trzích zboží a služeb (domácnosti jsou nakupujícími a firmy prodávajícími) a na trzích výrobních faktorů (zde jsou nakupující firmy a prodávající domácnosti). Vnější šipky ukazují proudění peněz a vnitřní soubor šipek ukazuje odpovídající tok zboží a služeb.“ (Mankiw 2009:48)

Tabulka 7: Tabulka rozdílů mezi ekologickou ekonomikou (EE) a environmentální ekonomikou (ERE), dle van den Bergha (2001:16).

Table 1
Differences in emphasis between EE and ERE

Ecological economics	Traditional environmental and resource economics
1. Optimal scale	1. Optimal allocation and externalities
2. Priority to sustainability	2. Priority to efficiency
3. Needs fulfilled and equitable distribution	3. Optimal welfare or Pareto efficiency
4. Sustainable development, globally and North/South	4. Sustainable growth in abstract models
5. Growth pessimism and difficult choices	5. Growth optimism and “win-win” options
6. Unpredictable co-evolution	6. Deterministic optimisation of intertemporal welfare
7. Long-term focus	7. Short- to medium-term focus
8. Complete, integrative and descriptive	8. Partial, monodisciplinary and analytical
9. Concrete and specific	9. Abstract and general
10. Physical and biological indicators	10. Monetary indicators
11. Systems analysis	11. External costs and economic valuation
12. Multidimensional evaluation	12. Cost-benefit analysis
13. Integrated models with cause-effect relationships	13. Applied general equilibrium models with external costs
14. Bounded individual rationality and uncertainty	14. Maximisation of utility or profit
15. Local communities	15. Global market and isolated individuals
16. Environmental ethics	16. Utilitarianism and functionalism

Obrázek 2: Vývoj environmentálního myšlení v ekonomii, dle Spashe (1999:431).

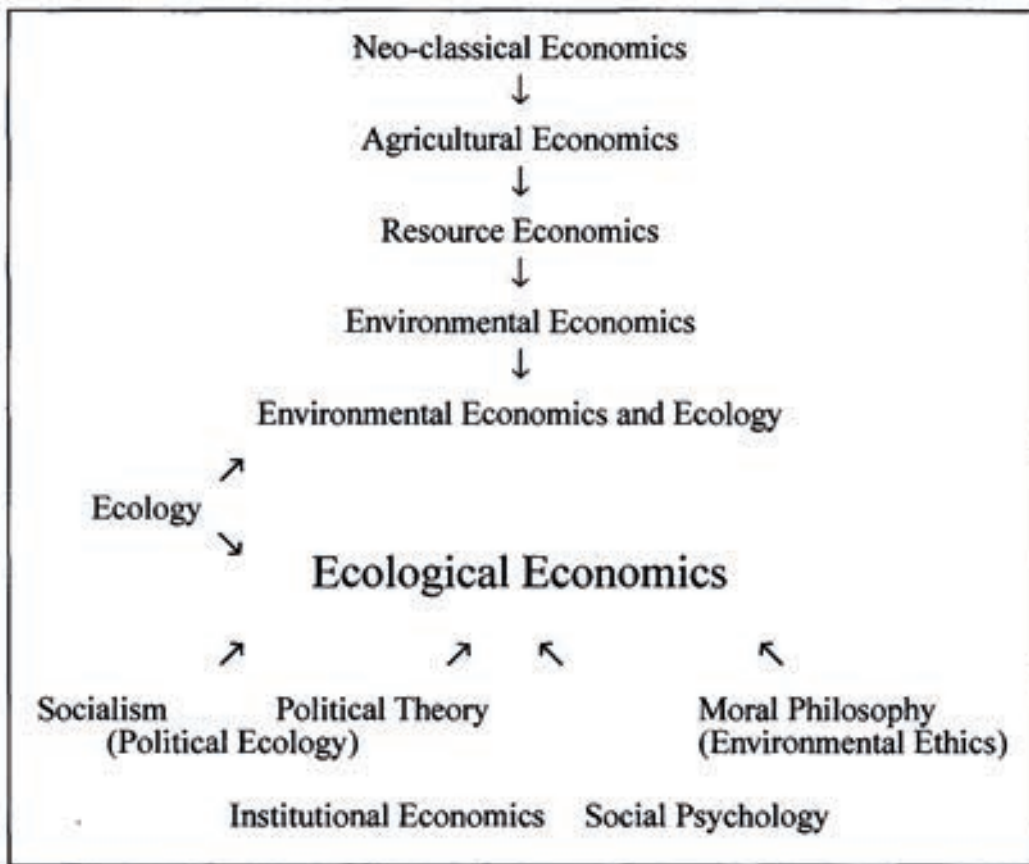

FIGURE 1. Economic perspectives on the environment

Tabulka 8: Matrix potřeb a jejich uspokojovačů (*Table 1*, pokračuje na druhé stránce), dle Max-Neefa (1991:32-35). V následujících navazujících tabulkách příklady narušení vyváženého uspokojování potřeb (*Table 2*), příklady možných pseudo-uspokojovačů (*Table 3*) a příklady přehnaných uspokojovačů, které inhibují uspokojení v dalších oblastech (*Table 4*).

Table 1: MATRIX OF NEEDS AND SATISFIERS*

Needs according to existential categories Needs according to axiological categories	BEING	HAVING	DOING	INTERACTING
SUBSISTENCE	1/ Physical health, mental health, equilibrium, sense of humor, adaptability	2/ Food, shelter, work	3/ Feed, procreate, rest, work	4/ Living environment, social setting
PROTECTION	5/ Care, adaptability, autonomy, equilibrium, solidarity	6/ Insurance systems, savings, social security, health systems, rights, family, work	7/ Cooperate, prevent, plan, take care of, cure, help	8/ Living space, social environment, dwelling
AFFECTION	9/ Self-esteem, solidarity, respect, tolerance, generosity, receptiveness, passion, determination, sensuality, sense of humor	10/ Friendships, family, partnerships, relationships with nature	11/ Make love, caress, express emotions, share, take care of, cultivate, appreciate	12/ Privacy, intimacy, home, space of togetherness
UNDERSTANDING	13/ Critical conscience, receptiveness, curiosity, astonishment, discipline, intuition, rationality	14/ Literature, teachers, method, educational policies, communication policies	15/ Investigate, study, experiment, educate, analyze, meditate	16/ Settings of formative interaction, schools, universities, academies, groups, communities, family
PARTICIPATION	17/ Adaptability, receptiveness, solidarity, willingness, determination, respect, passion, sense of humor	18/ Rights, responsibilities, duties, privileges, work	19/ Become affiliated, cooperate, propose, share, dissent, obey, interact, agree on, express opinions	20/ Settings of participative interaction, parties, associations, churches, communities, neighborhoods, family
IDLENESS	21/ Curiosity, receptiveness, imagination, recklessness, sense of humor, tranquility, sensuality	22/ Games, spectacles, clubs, parties, peace of mind	23/ Daydream, brood, dream, recall old times, give way to fantasies, remember, relax, have fun, play	24/ Privacy, intimacy, spaces of closeness, free time, surroundings, landscapes.
CREATION	25/ Passion, determination, intuition, imagination, boldness, rationality, autonomy,	26/ Abilities, skills, method, work	27/ Work, invent, build, design, compose, interpret	28/ Productive and feedback settings, workshops, cultural groups, audiences, spaces for expression, temporal freedom

Table 1 - continued

Needs according to existential categories Needs according to axiological categories	BEING	HAVING	DOING	INTERACTING
IDENTITY	29/ Sense of belonging, consistency, differentiation, self-esteem, assertiveness	30/ Symbols, language, religion, habits, customs, reference groups, sexuality, values, norms, historical memory, work	31/ Commit oneself, integrate oneself, confront, decision, get to know oneself, recognize oneself, actualize oneself, grow	32/ Social rhythms, everyday settings, settings which one belongs to, maturation stages
FREEDOM	33/ Autonomia, self-esteem, determination, passion, assertiveness, openmindedness, boldness, rebelliousness, tolerance	34/ Equal rights	35/ Dissent, choose, be different from, run risks, develop awareness, commit oneself, disobey	36/ Temporal/spatial plasticity

The column of BEING registers *atributes* personal or collective, that are expressed as nouns. The column of HAVING registers *instiutions, norms, mechanisms, tools* (not in a material sense), *laws, etc.* that can be expressed in one or more words. The column of DOING registers *actions*, personal or collective, that can be expressed as verbs. The column of INTERACTING registers *locations and milieus* (as times and spaces). It stands for the Spanish ESTAR or the German BEFINDEN, in the sense of time and space. Since there is no corresponding word in English, INTERACTING was chosen *à fait de mieux*.

Table 2: VIOLATORS OR DESTROYERS*

Supposed Satisfier	Need to Be Supposedly Satisfied	Needs, the Satisfaction of Which it impairs
Arms race	Protection	Subsistence, Affection, Participation
Exile	Protection	Affection, Participation, Identity, Freedom
National Security Doctrine	Protection	Subsistence, Identity, Affection, Understanding, Participation, Freedom
Censorship	Protection	Understanding, Participation, Mimesis, Creation, Identity, Freedom
Bureaucracy	Protection	Understanding, Affection, Participation, Creation, Identity, Freedom
Authoritarianism	Protection	Affection, Understanding, Participation, Creation, Identity, Freedom

* Violators or destructors are elements of a paradoxical effect. Applied under the pretext of satisfying a given need, they not only annihilate the possibility of its satisfaction, but also render the adequate satisfaction of other needs impossible. They seem to be especially related to the need for protection.

Table 3: PSEUDO-SATISFIERS*

Satisfier	Need Which It Seemingly Satisfies
Mechanistic medicine ("A pill for every ill")	Protection
Exploitation of natural resources	Subsistence
Chauvinistic nationalism	Identity
Formal democracy	Participation
Stereotypes	Understanding
Aggregate economic indicators	Understanding
Cultural control	Creation
Prostitution	Affection
Status symbols	Identity
Obsessive productivity with a bias to efficiency	Subsistence
Indoctrination	Understanding
Charity	Subsistence
Fashions and fads	Identity

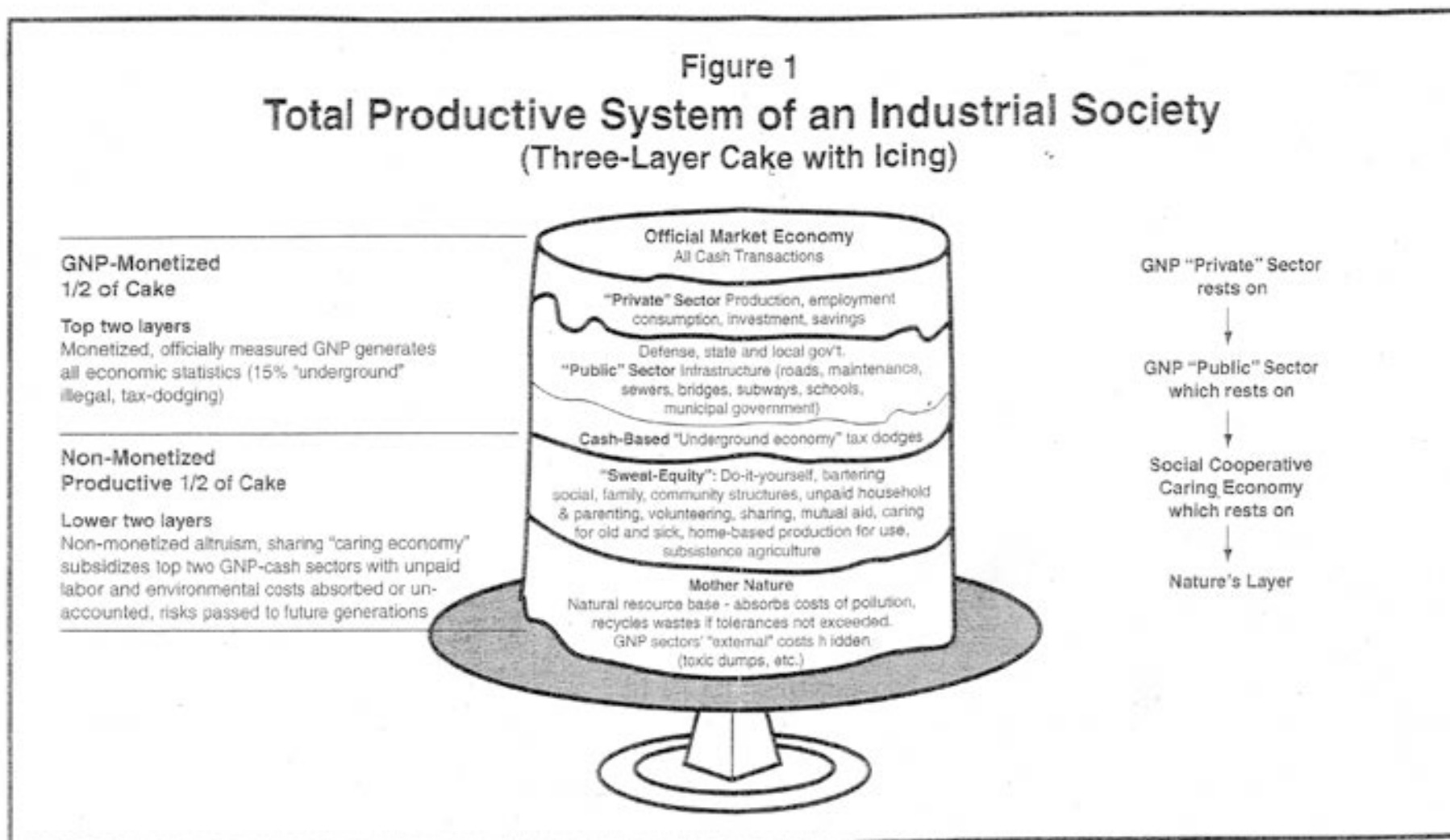
*Pseudo-satisfiers are elements that stimulate a false sensation of satisfying a given need. Although they lack the aggressiveness of violators, they may on occasion result in the medium term the possibility of satisfying the need they were originally aimed at.

Table 4: INHIBITING SATISFIERS*

Satisfier	Need	Needs, the Satisfaction of Which is Inhibited
Paternalism	Protection	Understanding, Participation, Freedom, Identity
Overprotective family	Protection	Affection, Understanding, Participation, Identity, Freedom
Taylorist-type of production	Subsistence	Understanding, Participation, Creation, Identity, Freedom
Authoritarian classroom	Understanding	Participation, Creation, Identity, Freedom
Messianism (Millennialism)	Identity	Protection, Understanding, Participation, Freedom
Unlimited permissiveness	Freedom	Protection, Affection, Identity, Participation
Obsessive economic competitiveness	Freedom	Subsistence, Protection, Affection, Participation, Identity
Commercial television	Leisure	Understanding, Creation, Identity

* Inhibiting satisfiers are those that by the way they satisfy (actually oversatisfy) a given need seriously impair the possibility of satisfying other needs.

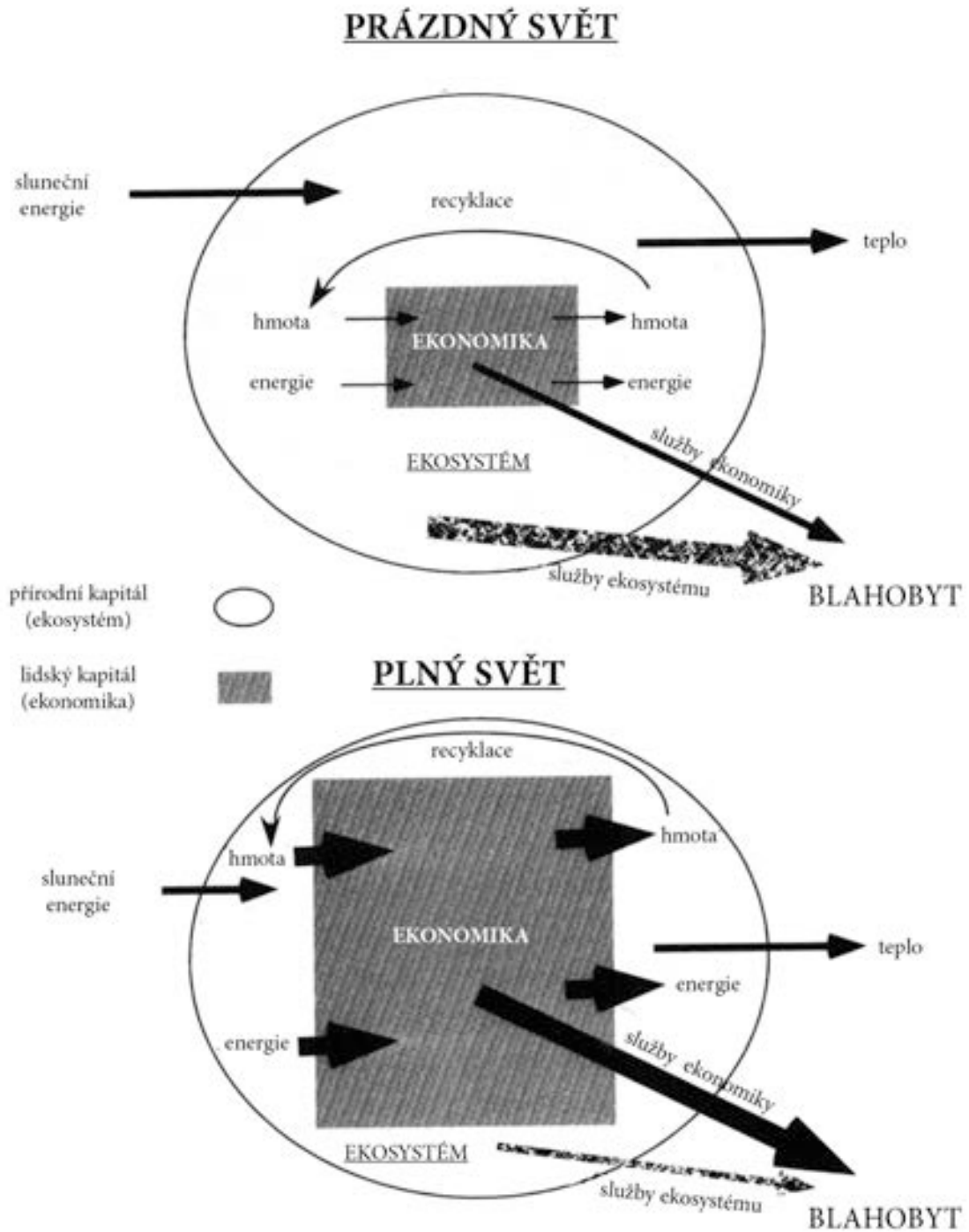
Obrázek 3: Zobrazení celkového produkčního systému průmyslové společnosti v podobě patrového dortu s polevou, dle Hendersonové (1991).

Source: Hazel Henderson, *Paradigms in Progress* (San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, 1991).

Copyright © 1982 Hazel Henderson.

Obrázek 4: Dva různé poměry mezi velikostí ekonomického a přírodního systému, dle Daly & Farley (2004:18)

Tabulka 9: Srovnání pěti možných interpretací nerůstu a varianty *a-growth*, dle van den Bergha (2011:887).

Table 1
Comparison of degrowth and a-growth strategies.

Degrowth type	Environmental effectiveness	Social and political feasibility	Economic efficiency (welfare, costs)	Limiting rebound
1. <i>GDP degrowth</i>	– Income reduction not necessarily translates into less consumption of dirtiest goods	– – Voters do not like to hear that their income will drop for sure	– Growth sometimes good for welfare; environmental externalities not efficiently reduced	–/+ Better if takes the form of GDP/capita degrowth
2. <i>Consumption degrowth</i>	– Not all consumption equally bad for environment, large rebound effect	– – Voters do not like to hear that they for sure have to reduce overall consumption	? Depends on how implemented (instrumentation)	– No limit on income and no price regulation
3. <i>Work-time degrowth</i>	–/+ Rebound limited	– Little support in the current time frame (due to ageing population)	– No efficient reduction of environmental externalities	+ Associated reduction of income constrains rebound
4. <i>Radical degrowth</i>	– Radical changes do not guarantee less consumption of the dirtiest goods and services; unlikely for majority of people to adopt an alternative lifestyle	– – Most voters and politicians follow the norm and will strongly resist radical changes perceived to have uncertain impacts	– Social and economic costs likely to be huge, also given many uncertain impacts of, and social resistance against, radical change	– Lack of mechanisms to guarantee a limit to rebound
5. <i>Physical degrowth</i>	–/+ Physical measure possibly environmentally irrelevant	–/+ Depends on how implemented (instrumentation)	–/+ Depends how implemented (instrumentation)	+ If the overall aim can be implemented (price regulation or ceiling to emissions)
6. <i>GDP a-growth</i>	+ Removal of unconditional growth means increasing support for environmental regulation	–/+ Difficult to get political support but likely to be perceived as less radical than any of the degrowth types 1, 2 and 4	+ A large information failure (GDP information) removed	0/+ No direct connection, but more support for environmental regulation may lead to effective rebound control

Legend: '+' denotes a positive and '–' a negative judgement, all in relative terms, on a scale {– –, –, –/+, +, ++}.

Obrázek 5: Schéma zasíťované produkce (*network production*), dle Desai & Riddlestone (2002:66).

Figure 12: Regional production and supply of food

Tabulka 10: Srovnání „konvenčního environmentalismu a přístupu hnutí přechodu (*Transition movement*), dle Hopkins (2008:135).

Conventional Environmentalism	The Transition Approach
Individual behaviour	Group behaviour
Single issue	Holistic
Tools: lobbying, campaigning and protesting	Tools: public participation, eco-psychology, arts, culture and creative education
Sustainable development	Resilience/relocalisation
Fear, guilt and shock as drivers for action	Hope, optimism and proactivity as drivers for action
Changing National and International policy by lobbying	Changing National and International policy by making them electable
The man in the street as the problem	The man in the street as the solution
Blanket campaigning	Targeted interventions
Single level engagement	Engagement on a variety of levels
Prescriptive – advocates answers and responses	Acts as a catalyst – no fixed answers
Carbon footprinting	Carbon footprinting plus resilience indicators
Belief that economic growth is still possible, albeit greener growth	Designing for economic renaissance, albeit a local one

Figure 18: How the Transition approach is distinct from other environmental approaches.

Tabulka 11: Navržená minimální měřítka, resp. minimální velikosti oblastí produkce různých druhů zboží tak, aby mohl být využita „přiměřená“ úspora z rozsahu, dle nef (2010:61).

Part 2: The Great Transition

Table 1. Minimum size units for adequate economies of scale.

Unit	District	Region	Nation	Continent	Globe
Size (miles)	20	100	500	2000	10,000
Population	100,000	2 million	50 million	1 billion	5 billion
Production	Food crops	Building materials	Clothes, textiles	Vehicles	Micro-chips
	Cash crops	Processed food	Small machines & components	Electronic systems	Pharmaceuticals
	Housing	Furniture	Electronic devices	Small aircraft	Large aircraft
		Hardware	Steel	Ships	
	Energy (micro-renewables)	Renewable energy (wind, hydro, solar)	Oil, gas, coal		
	Energy-efficiency, housing retrofitting		Civil engineering		
Distribution	Fresh food	'Groceries'	Bulk commodities, e.g., grain	Oil, gas	
	Daily supplies	Clothes	Industrial machinery		
		Books			
		Cars			
	Household appliances				
	Seeds				
Services	Schooling	Universities	Insurance	Aviation	
	GP medical	Hospitals	Railways	Shipping	
	House repair	Public health	News Media		
	Restaurants	Safety	Telecom		
	Hotels	'High street' and local banking	Wholesale banking		
	Waste recycling	Buses	Electricity		
			Theatre/cinema		
		Water			

11 SEZNAM ZKRATEK

AA = autoři a autorky

AAA = analyzovaní autoři a autorky

EE = ekologická ekonomie (*ecological economics*)

ERE = environmentální ekonomie (*environmental and resource economics*)

ESEE = Evropská společnost pro ekologickou ekonomii (*European Society for Ecological Economics*)

FAO = Organizace pro výživu a zemědělství (*Food and Agriculture Organisation*)

GATT = Obecné dohody a clech a obchodu (*General Agreements on Tariffs and Trade*)

GAST = Obecné dohody o udržitelném obchodu (*General Agreements on Sustainable Trade*)

GMO = geneticky modifikované organismy (*genetically modified organisms*)

HDI = Index lidského rozvoje (*Human Development Index*)

ISEE = Mezinárodní společnost pro ekologickou ekonomii (*International Society for Ecological Economics*)

LETS = místní systém výměnného obchodu (*Local Exchange Trading System/Scheme*)

MDGs = Rozvojové cíle tisíciletí (*Millenium developmnet goals*)

MMF = Mezinárodní měnový fond (*International Money Fund*)

NAFTA = Severoamerická dohoda o volném obchodu (*North American Free Trade Agreement*)

OZE = obnovitelné zdroje energie

WB = Světová banka (*World Bank*)

WTO = Světová obchodní organizace (*World Trade Organisation*)

WLO = Světová lokalizační organizace (*World Localization Organization*)

12 SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ

Tabulka 1: Významné skupiny kódů jako dílčí výsledek analytického procesu.....	33
Tabulka 2: Přehled rozlišovacích charakteristik, jejich hodnot, a z nich odvozených lokalizačních diskursů.	34
Tabulka 3: Shrnutí kritiky současného systému prezentované analyzovanými autory a autorkami, kteří se zabývají ekonomickou lokalizací	83
Tabulka 4: Přehled přístupů k ekonomické lokalizaci dle jednotlivých analyzovaných autorů a autorek a vybraných sedmi charakteristik.....	99
Tabulka 5: Souhrn obecnějších dimenzí a konkrétnějších aspektů, které koncept ekonomické lokalizace v podání analyzovaných autorů a autorek zahrnuje.....	105
Tabulka 6: Přehled jednotlivých dimenzí a argumentů pro a proti konceptu ekonomické lokalizace podle analyzovaných autorů a autorek.....	132
Tabulka 7: Tabulka rozdílů mezi ekologickou ekonomikou (EE) a environmentální ekonomikou (ERE), dle van den Bergha (2001:16).....	199
Tabulka 8: Matrix potřeb a jejich uspokojovačů (<i>Table 1</i> , pokračuje na druhé stránce), dle Max-Neefa (1991:32-35). V následujících navazujících tabulkách příklady narušení vyváženého uspokojování potřeb (<i>Table 2</i>), příklady možných pseudo-uspokojovačů (<i>Table 3</i>) a příklady přehnaných uspokojovačů, které inhibují uspokojení v dalších oblastech (<i>Table 4</i>).....	201
Tabulka 9: Srovnání pěti možných interpretací nerůstu a varianty <i>a-growth</i> , dle van den Bergha (2011:887).....	206
Tabulka 10: Srovnání „konvenčního environmentalismu a přístupu hnutí přechodu (<i>Transition movement</i>)“, dle Hopkins (2008:135).....	207
Tabulka 11: Navržená minimální měřítka, resp. minimální velikosti oblastí produkce různých druhů zboží tak, aby mohl být využita „přiměřená“ úspora z rozsahu, dle nef 2010:61).....	208
Obrázek 1: Ekonomický koloběh dle Mankiwa (2009:48).	198
Obrázek 2: Vývoj environmentálního myšlení v ekonomii, dle Spashe (1999:431).	200
Obrázek 3: Zobrazení celkového produkčního systému průmyslové společnosti v podobě patrového dortu s polevou, dle Hendersonové (1991).	204
Obrázek 4: Dva různé poměry mezi velikostí ekonomického a přírodního systému, dle Daly & Farley (2004:18).....	205
Obrázek 5: Schéma zasíťované produkce (<i>network production</i>), dle Desai & Riddlestone (2002:66).....	207

13 JMENNÝ REJSTŘÍK

Abrams	57	Carroll	52, 53
Agnew	151, 152	Castoriadis	75, 168
Akerlof	35	Cattaneo	35, 164
Albrow	56, 58	Cloke	58, 150, 151, 154
Alcott	76	Cobb	66, 69, 71, 145
Allen	91	Colander	40, 48, 50
Ames	26	Corbin	27
Amin	161	Cox	10, 151
Aoyama	50, 51, 53, 61, 142	Čadil	50, 51, 52, 142, 144
Arendt	162	D'Alisa	23
Aries	75	Daly	13, 14, 20, 23, 43, 55, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 145, 167, 201
Ariza	36	Daněk	21, 33, 36, 51, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 135, 151, 152
Armiero	36	Day	56, 57, 58
Bakan	18	De Angelis	160, 161, 163
Barna	12	de la Blanche	60
Barnes	51, 60, 169	De Young	14
Barro	11	Deb	63, 74, 164
Barry	33, 34, 134	Defourny	57
Bašovský	60	Demaria	36, 72, 74, 75, 76, 145, 163, 165
Bateman	120	Deriu	3
Bauman	10, 54, 59	Derrida	60, 154, 169
Bawtree	63	Desai	29, 30, 69, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 97, 100, 108, 109, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 127, 134, 141, 144, 148, 153, 154, 165, 203
Bebbington	56	Dicken	55
Beck	25, 26, 54, 57	Dietz	12
Beckerman	20	Dobb	160
Beck-Gernsheim	57	Donadio	140
Bell	25, 81, 137, 159	Douthwaite	13, 14, 20, 29, 31, 34, 36, 57, 68, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 89, 91, 92, 93, 99, 101, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 129, 134, 139, 140, 146, 148, 150, 159, 169
Bělohradský	16	Dryzek	34
Benjamin	82	DuPuis	13, 14, 138, 149, 150, 153, 154
Bentham	136	Easterlin	74, 143
Berry	30	Easterly	63
Bianciardi	75	Edwards	140
Bílý	88	Ekins	68, 69, 103, 123
Binka	12, 168	Ellul	165, 166
Binswanger	143	Engels	136
Blair	52, 53	Enrikin	60
Blakely	52, 53	Escóbar	12, 63
Blažek	51	Esteva	77
Bookchin	22, 77	Estill	13, 20
Born	13, 14, 62, 80, 134, 137, 140, 149, 154, 155, 156, 157, 159, 160	Evans	38
Borowy	128	Fallon	20
Borzaga	57		
Breinek	55		
Brodth	140		
Brown	68, 69		
Brownbridge	117		
Bush	12		
Buttel	81, 159		
Carlsson-Kanyama	140		
Carolan	25, 81, 137, 159		

Farley	13, 20, 55, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 145, 167, 201	Hines	13, 29, 38, 39, 64, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 98, 100, 101, 104, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 133, 134, 148, 150, 152, 153, 158, 159, 162, 163, 165, 170
Farrar	57	Hinrichs....	13, 14, 62, 148, 149, 151, 159, 163
Farrell	36, 149	Holling	65
Fatheuer	12	Holman.....	39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48
Fennell.....	58	Holub	110
Feser	52	Hoogendijk.....	78
Fitzgerald	52	Hopkins...3,	29, 31, 68, 80, 81, 82, 84, 89, 90, 91, 98, 101, 105, 127, 128, 129, 134, 139, 140, 148, 150, 158, 170, 203
Fleming	127	Horký	50, 58, 146, 147
Foster.....	11	Howarth	149
Foucault.....	33, 60	Humboldt	60
Fournier	72, 73, 78, 167, 168	Hunčová	57
Frank	26	Chanan	119
Fraňková1,	16, 20, 43, 64, 72, 75, 80, 88, 143, 146, 154, 191	Charbonneau	165
Friedman	69, 71, 146	Christaller.....	60
Friese.....	31	Illich	63, 76, 165
Fuchs	39, 43, 44	Ingold	160
Fukuyama.....	10	Isard	60
Funtowicz.....	23, 29, 66	Jackson.....	63, 74, 76, 143, 165
Galbraith.....	136	Jehlička	14, 122, 149, 160
Galčanová.....	36	Jelínek	36, 139
Gándhí.....	20, 21	Jelínková.....	3, 37
Gates.....	12	Ježková.....	111
Gelleri.....	13	Johanisová....	1, 14, 16, 20, 22, 28, 34, 56, 72, 80, 90, 111, 120, 123, 139, 146, 154, 159, 168
George.....	54	Johnston	150, 151, 154
Georgescu-Roegen	13, 74, 75	Jongepierová	122
Giampietro	23, 166, 169, 170	Jujube.....	165
Gibbs	142	Kadeřábková	48
Giddens	25, 54, 56, 57, 59	Kallis.....	13, 72, 73, 76, 77, 78, 167, 168
Glaser	27	Kelle.....	27
Goldsmith.....	10, 30, 87, 117	Keller	10, 16, 19, 26, 56, 162, 170
Gómez-Baggethun	24, 74, 135, 162	Kennedy	11, 164
Goodman.....	13, 14, 138, 149, 150, 153, 154	Kerschner	167
Gorelick.....	29, 94	Keynes	136
Gorz.....	76	Khor	22
Gray.....	10	Klaus	12
Green.....	35, 49	Klein.....	18
Green Leigh.....	52, 53	Klenovská	89
Gregory	135	Kohout	46
Grinevald.....	76	Komárek M.	127
Guene	120	Komárek S.	10, 11, 170
Guha.....	159, 164	Konopásek	27, 30, 31, 36
Hádková	36	Korowicz.....	166
Hall.....	152	Korten	10, 12, 69, 71, 76, 81, 145, 157, 159
Hanson	64	Kostřicová.....	115
Haraway	24		
Harvey....	11, 17, 18, 20, 58, 59, 161, 162, 163		
Heilbronner	40		
Henderson	67, 168, 200		
Herbertson.....	21		
Hindls.....	39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50		

Kramer	140	Mearman	41
Kraus	39, 43	Merrifield	29, 94
Kretzman	87	Mežřický	54
Krugman	35	Mill	136
Kuhn	23	Mishan	12, 13
Kumarappa	74	Mitchell	13, 26
Kvasnička	150	Moldan	12
Kysučan	11	Mooney	38
Lacina	54, 55	Moses	51
Latouche	13, 20, 63, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 165, 167, 168	Mouffe	12, 148, 149, 151, 154, 186
Lauko	60	Muhr	31
Laville	57	Myrdal	61
Lawson	41, 146, 147	Nelson	24
Le Heron	61	Němcová	112
Lee	41	Neumayer	12
Lefebvre	59, 170	Norberg	10, 153
Lehman	11	Norberg-Hodge	28, 29, 31, 54, 68, 80, 81, 82, 84, 87, 92, 94, 95, 99, 101, 104, 105, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 134, 148, 150, 157, 159, 165, 166
Leigh	52	Nordhaus	39, 42, 43, 46, 50, 103, 136
Lenin	160	North	14, 30, 139, 140, 205
Leyshon	11	Novotná	54, 111
Librová	16, 36, 57, 167	Odum	75, 168
Lösch	60	Orrell	13
Lutz	69, 70, 71, 72	Ostrom	74
Luxemburg	160, 162	Otero	36
Lynch	59	Owen	13, 30
Lytard	59	Parekh	21
MacKenzie	35	Pareto	46, 47
Mackinder	21, 151	Parkánová	49
Magdoff	11	Parnell	57
Malizia	52	Pearce	20
Mander	10, 30, 87, 117	Petráčkova	39, 43
Mankiw	39, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 50, 194	Pirog	82
Marglin	26, 35, 44, 48, 135, 136	Pjesky	42
Martinez	12, 14, 16, 18, 60, 61, 72, 74, 75, 76, 124, 140	Polanyi	74, 160, 161, 163
Martinez-Alier	11, 12, 16, 18, 23, 24, 65, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 124, 145, 153, 159, 164, 165, 167	Polimeni	75
Marwell	26	Porkertová	167
Marx	136, 160, 161, 163	Porritt	18
Matthews	140	Prakash	77
Mauss	74	Pratt	134
Max-Neef	67, 74, 146, 197	Pretty	64
Maye	62	Princen	14
Mayo	92, 101, 120, 121	Proops	33, 34, 134
Mayumi	75	Purcell	13, 14, 62, 80, 134, 137, 140, 149, 154, 155, 156, 157, 159, 160
McCulloch	57	Rahnema	63
McKinder	91	Ranganathan	64
McKnight	87	Raven	117
McManus	142	Raventós	76
McRobie	20	Ravetz	23, 29, 66
Meadows	13		

Rees.....	66	Sraffa.....	70
Ricardo.....	45, 50, 69, 70, 71, 136	Stejskal.....	12
Riddlestone.....	29, 30, 69, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 97, 100, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 127, 134, 141, 144, 148, 153, 154, 165, 203	Stiglitz.....	35, 63
Ritter.....	60	Stöckelová.....	16, 168
Robertson.....	56, 68, 69, 164	Strauss.....	27
Robinson.....	10, 56, 151, 153	Sutter.....	42
Rockström.....	11	Svatoň.....	38
Rolný.....	54, 55	Swyngedouw... 10, 12, 19, 24, 25, 39, 56, 134, 150, 151, 153	
Røpke.....	16, 26, 65, 66, 67, 68	Šťastná.....	141
Rosset.....	64	Švihlíková.....	10, 11, 16, 18, 139, 169, 170
Routh.....	40	Tainter.....	169, 170
Roy.....	162	Talberth.....	90, 102
Ruigrok.....	39	Tepple.....	60
Ruiz-Pérez.....	74	Thayer.....	21, 30
Sadílková.....	77	Thrift.....	11
Sahlins.....	74, 76	Todaro.....	62, 63
Sachs.....	63, 74	Tönnies.....	56
Sala-i-Martin.....	11	Toušek.....	60, 61
Sale.....	21, 30, 105	Truman.....	62
Samuelson.....	39, 42, 43, 46, 50, 103, 136	Tudge.....	90
Sarkózy.....	63	Tuleja.....	39, 43, 44
Sedláček.....	13, 47	Uhlíř.....	51
Sen.....	63	Uhlířová.....	111, 112
Seyfang.....	13, 76, 140	Vail.....	36
Shaffer.....	53	van den Bergh.....	16, 65, 67, 72, 73, 195, 202
Shiva.....	21	van Tulder.....	39
Shuman.....	13, 29, 68, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 90, 93, 97, 100, 107, 110, 119, 134, 136, 148	Victor.....	76, 143
Schnaiberg.....	81, 159	Viturka.....	52, 53
Schneider.....	11, 36, 63, 72, 74, 165, 166, 170	Viturky.....	52
Schumacher.....	20, 21, 22, 30, 74, 84, 91, 165, 169	Vlček.....	42, 45
Schumpeter.....	23	Wackernagel.....	66
Simms.....	11	Walter.....	12
Sirůček.....	41	Watts.....	62
Smith A.....	42, 44, 45, 50, 136	Weber.....	51, 140
Smith J.....	14, 122, 149, 160	Wilding.....	54
Smith SC.....	62, 63	Winter ..	13, 14, 38, 61, 62, 140, 148, 149, 163
Snyder.....	21, 30	Wirzba.....	30
Soddy.....	75	Wolf.....	111, 123, 159
Sojka.....	40	Wyman.....	3
Sorman.....	166, 169, 170	Yannacopoulou.....	140
Spash.....	26, 27, 65, 67, 196	Yezer.....	26
		Zografos.....	33, 36, 134, 149
		Židek.....	54, 55
		Žítek.....	51, 52
		Žižek.....	12, 171